

KSENOFON

ANABASİS
-ON BİNLER'İN DÖNÜŞÜ-

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN: ARI ÇOKONA

Genel Yayın: 3380

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLÎ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

KSENOPHON
ANABASİS - ON BİNLER'İN DÖNÜŞÜ

ÖZGÜN ADI
KYPOY ANABAΣΣE

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN
ARİ ÇOKONA

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2015
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM, EYLÜL 2015, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-549-9 (CİLTİTİ)
ISBN 978-605-332-550-5 (KARTON KAPAKLİ)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

HASAN
ÂLİ
YÜCEL
KLASİKLER
DİZİSİ

CCLVI

KSENOPHON

ANABASİS
-ON BİNLER'İN DÖNÜŞÜ-

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ARİ ÇOKONA

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

İçindekiler

Sunuş	vii
1. Kitap	1
2. Kitap	43
3. Kitap	71
4. Kitap	101
5. Kitap	137
6. Kitap	173
7. Kitap	203

Sunuş

Ksenophon'un Hayatı

Ksenophon Peloponnesos Savaşı'nın ilk yıllarında Atina'nın dış mahallelerinden Erkhia'da doğdu. Hymettos ve Pendeli dağlarıyla çevrelenen Erkhia, Atina'nın merkezinden yürüyerek üç, at sırtında bir saatlik mesafede bulunuyordu. Babası Gryllos ile annesi Diodora “atlılar” sınıfından soylulardı ve tarım yaptıkları geniş toprakları vardı. *Anabasis*'teki tanıklığına göre (3.1.14 – 3.2.37) Kyros'la sefere çıktığında otuz yaşından büyüktü. Bu ve buna benzer tahminler yürütülerek MÖ 431 civarında doğduğu söylenebilir.

Diogenes Laertios çok yakışıklı olduğunu vurgularken hayatını şekillendirecek olan Sokrates'le nasıl tanıştığını da aktarır (II.6.48). Karizmatik filozof onunla dar bir sokakta karşılaşır, değneğiyle yolunu keserek insanların nerede iyi ve erdemli olarak yetişebileceğini sorar. Ksenophon yanıt veremeyince de “Öyleyse peşime takıl ve öğren,” der.

Ksenophon Dor âdetlerine hayran ve atletizmle ilgilenen Atinalı soylu gençler arasında yetiştiğinden, yaşamında beden eğitimi, binicilik ve savaş önemli yer tutuyordu. Öğretmeni Sokrates'e felsefi düşüncesinin derinliği yüzünden değil, yüksek ahlakı ve görgü kurallarına hâkimiyeti yüzünden saygı duyuyordu. Peloponnesos Savaşı'nda çeşitli muhaberelede Atinalı soyluların oluşturduğu süvari birliğinde

görev aldı. Ülkesinin yenilgisini demokrasiden kaynaklanan disiplin eksikliğine bağlayan bazı soylular gibi demokratik yönetime karşı eleştirel bir tutum takındı. MÖ 411 ve MÖ 404'te kısa sürelerle iktidarı ele geçiren demokrasi karşıtlarına yakınlık gösterdi.

MÖ 401'de yakın dostu Boiotialı Proksenos onu Pers Krallığı'nın prensi Kyros'un, ağabeyi II. Artakserkses'e karşı çıkacağı sefere davet eder. Genç Ksenophon'un maceraya düşkünlüğü felsefeye olan ilgisine üstün gelir. Ancak öğretmenine duyduğu saygı yüzünden onun düşüncesini almadan hareket etmek istemez. Sokrates, öğrencisinin Peloponnesos Savaşı'nda Spartalılarla birlikte Atinalılara karşı savaşan Kyros'la yakın ilişkiler kurmasının tehlikeli olabileceğini düşündüğünden bu konuyu tanrılara danışmasını önerir. Macera düşkünü Ksenophon Delphoi Tapınağı'na sefere katılıp katılmamayı değil, sefere katılırsa hangi tanrılara kurban vermesi gerektiğini sorar. Bu kurnazlığa kızan Sokrates öğrencisini paylar, ama artık tanrı Apollon isteğini belirttiği için ona uymasını söyler.

Kyros'un seferine katılan Ksenophon *Anabasis*'te ayrıntılarıyla anlattığı serüvenlerden sonra, başlarına geçtiği Kyros'un Yunanlı paralı askerlerini ülkelerine geri götürmeyi başarır. O tarihlerde Spartalılar Anadolu'daki Yunan şehirlerini Pers boyunduruğundan kurtarmaya karar vermişlerdir. Pers satraplar Tissaphernes ve Pharnabazos'a karşı General Thibron komutasında bir ordu gönderirler. Kyros'un paralı Yunan birliğinden artakalan yaklaşık 5.000 askerle Ksenophon da bu sefere katılır.

Anadolu'da Perslere karşı savaşan Spartalı birliklerin başına daha sonra Agesilaos getirilir. Ksenophon onunla yakın dost olur ve MÖ 394'teki Koroneia Savaşı'nda onun yanında Atinalılara karşı savaşır. Vatanına karşı savaşması üzerine Euboulos'un önerisiyle yapılan bir oylama sonucunda Atina'dan sürgün edilir (Diogenes Laertios, II.6.52). Kse-

nophon sürgün edilince bütün mal varlığına el konur. Dostu Agesilaos'un önerisiyle Spartalılar ona Olympia'ya bir saatlik mesafede bulunan Skillous'ta (*Anabasis*, 5.3.7) büyük bir çiftlik verirler.

Ksenophon karısı Phelisia ve Sparta geleneklerine göre eğittiği oğulları Gryllos ve Diodoros'la burada barış ve huzur içinde yaşar. Çiftliğinin idaresi, av, balıkçılık ve çok sevdiği binicilikle uğraşarak günlerini geçirir. Zamanının büyük bir kısmını harcayacağı kitaplarını yazmaya da burada başlar. Sparta ile Thebai arasındaki çatışmalar yoğunlaşınca hayatı tekrar altüst olur. MÖ 370'teki Leuktra Savaşı'ndan sonra Eleialılar Skillous'u ele geçirince onu çiftliğinden kovarlar. Ailesi ve birkaç kölesiyle Korinthos'a sığınır. Burada Thebaililere karşı Spartalılarla ittifak kuran Atina ile tekrar ilişkiye girer. 24 yıl önce sürgün edilmesini isteyen Euboulos bu kez sürgün cezasının affedilmesi için oylama yapılmasını önerir.

Vataniyle ilişkilerinin düzelmesi üzerine oğullarından Mantinea Savaşı'na (MÖ 362) katılmalarını ister. Savaşta büyük yararlılık gösteren oğlu Gryllos ölür. Ksenophon oğlunun ölümünü metanetle karşılar, "Bir ölümlünün babası olduğumu biliyordum," der. Babasını onurlandırmak için birçok Atinalı, Gryllos'un cenazesinde konuşma yapar. Pausanias –kanıtlamayacağını da ekleyerek– Akropolis'teki bir resimde çizilen iki atlının Ksenophon'un oğulları olduğunu iddia eder (I.22.4). Ksenophon sürgün kararının kalkmasından sonra Atina'ya hiç dönmeden MÖ 355'te Korinthos'ta ölür.

Eserleri

Ksenophon antik Yunan geleneğinin iyi ve erdemli yurttaş tanımına örnek gösterilebilecek bir insandı. Pratik hayata yatkınlığı vardı. İyi bir avcı, süvari ve askerdi. Dindardı,

kurban törenlerinde kurbanların üzerindeki işaretleri yorumlayacak derecede dinî bilgiye sahipti. Maceraperest yapısı yüzünden genç yaşında ülkesinden ayrılarak başarı ve mutluluğu uzak yerlerde aradı.

Önce Anadolu'ya giderek örnek bir hükümdar olarak gördüğü Kyros'la tanıştı. Kültürüne ve zekâsına hayran kaldığı genç prensi *Kyrou Anabasis'te* ayrıntılarıyla tanıtır. *Anabasis* bir tür savaş güncesi, askerî röportaj, hatta çeşitli ülke ve şehirler hakkında verdiği bilgilerle bir seyahatname-dir. Bir devlet adamının eğitimi ve ailenin önemi üzerindeki düşüncelerini *Kyropaidia'da* (*Kyros'un Eğitimi*) anlatır. Tarihsel bir roman olan bu eserde Akhaemenid hanedanının kurucusu Kyros'un ideal bir eğitim sürecinden geçişi ele alınır. *Kyropaidia*, Ksenophon'un düşünce alanında verdiği en özgün ve gösterişli eserdir. Buna ek olarak yazdığı *Hieron* ya da *Tiranlık Hakkında* bir kral ile bir şairin krallık üzerine yaptığı konuşmalardan oluşur.

Ksenophon daha sonra Sparta kralı Agesilaos'la yakın ilişkiler kurar. Onun aracılığıyla Skillous'taki çiftliğe sahip olur ve burada eserlerini yazmaya başlar. Yeni hamisi ile Sparta'ya olan sevgi ve saygısını *Hellenika*, *Agesilaos* ve *Lakedaimonion Politeia* (*Lakedaimonların Devleti*) kitaplarında ifade eder. Thukydides'e duyduğu hayranlık nedeniyle onun yarım kalmış *Yunan Tarihi*'ni tamamlamaya çalışan Ksenophon MÖ 411-MÖ 362 yıllarını anlatan *Hellenika'yı* yazar. MÖ 403'ten sonraki olayları anlatırken kendisinin ve başta Peloponnesoslular olmak üzere tanıştığı çeşitli çevrelerin deneyimlerine dayanan Ksenophon, bazen çarpıtmaya kadar varan önyargılı bir yaklaşımla hareket eder ve birçok önemli olayı anlatmadan geçer. Bu nedenle araştırmaya dayalı nesnel ve kapsamlı tarihçiliğin uzağında kalır. Thukydides'e öykünerek yazdığı konuşmalar, siyasetin temel ilkele-rini değerlendirmekten çok fıkra ve anekdotlar anlatmaya, hitabet gösterileri yapmaya yöneliktir.

Ksenophon her zaman sevdiği, örnek bir insan olarak algıladığı Sokrates’in MÖ 399’daki haksız ölümü hakkında düşüncelerini belirtme, hocasının adını aklama ihtiyacını duyar. Yazdığı ilk eser olan *Sokrates’in Savunması*’nda hocasının dindarlığını ve ahlakını öne çıkarır, aleyhindeki suçlamaların doğru olmadığını kanıtlamaya çalışır. Daha sonra yazdığı ve hocasının söylediklerinden aklında kalanları kâğıda geçirdiği *Memorabilia (Anılar)* ile *Symposion*’da (*Şölen*) hocasını temize çıkarmayı amaçlar. Ksenophon’un Sokrates’i Platon’dan farklı bir yorumla ele alması, felsefi tartışmalardan çok kişisel öyküler, sofra sohbetleri ve eğitimin daha pratik yönleriyle ilgilenmesine bağlanabilir. Ksenophon ev yönetimi üzerine yazdığı *Oikonomikos*’ta (*İktisat Üzerine*) da Sokrates’ten söz eder. Ama diyaloglar biçiminde yazılmış bu eserdeki düşünceler bütünüyle kendisine aittir. Eserde ekonominin temeli saydığı tarımla ilgili bilgiler ve başka ayrıntılar da yer alır. *Oikonomikos* tarihin ilk ekonomi kitabı sayılabilir. Son olarak iyi bildiği avcılık, binicilik ve yöneticilik konularında da kitaplar yazar.

Ksenophon’un bütün eserleri akıcılıkları, son derece başarılı tasvirleri ve özellikle yalın dilleriyle tanınırlar. Anlatımdaki berraklığı yüzünden, Diogenes Laertios’a göre ona “Attika Mousası”, Souda Sözlüğü’ne göre de “Attika arısı” deniyordu. Plutarkhos güzel dili için onu över. Ardıllarından Arrianos belirgin şekilde tarzını taklit eder. Hayranlığı o dereceye varır ki, Büyük İskender’in seferlerini anlatan kitabına *Aleksandros’un Anabasis’i* adını verir.

Uzun yıllar boyunca Atina dışında yaşaması ve başka bölgelerden Yunanlılarla yakın ilişkilerde bulunması dilini Attika diyalektinin katı kuralcılığından uzak tutar. İon ve Dor lehçelerinden kelimeler kullanır, onların söz diziminden etkilenir. Kitapları Spartalılardan Atinalılara, filozoflardan okuryazar kadınlara kadar geniş bir kitleye seslendiğinden herkesin anlayabileceği bir dil kullanmaya özen gösterir.

Düzyazıda pek kullanılmayan epik ve lirik şiire özgü kelimeleri sık kullanması eserine şiirsellik katar. Çağdaşları bu yeniliklerini biraz yadırgamakla birlikte akıcılığını ve anlatımdaki yetkinliğini takdir ediyorlardı. Yalın tarzı ve berrak anlatımı Helenistik dönemde dünyanın en popüler dili hâline gelecek olan Yunanca Koine lehçesinin öncüsü olmuştur. Belki de bu yüzden Roma döneminde çok okunmuş, çok sevilmiştir. Kolay anlaşılabilirliği nedeniyle Yunanistan'da ortaokul ve lise öğrencileri antik Yunanca öğrenmeye Ksenophon'un eserleriyle başlar.

Ksenophon'un günümüze kadar gelebilen eserleri antiki-
teden beri şu ana başlıklar altında tasnif edilmiştir.

I. Tarihî eserler: *Kyrou Anabasis* ya da *On Binler'in Dönüşü*, *Kyropaidia* (Kyros'un Eğitimi), *Hellenika* (Yunan Tarihi), *Agesilaos*.

II. Felsefi diyaloglar: *Sokrates'in Savunması*, *Symposion* (Şölen), *Oikonomikos* (İktisat Hakkında), *Memorabilia* (Anılar), *Hieron* ya da *Tiranlık Hakkında*.

III. Didaktik eserler: *Lakedaimonların Devleti*, *Atinalıların Devleti*, *Poroi* ya da *Gelirler Hakkında*, *Süvariler Hakkında*, *Atçılık Hakkında*, *Avcılık Hakkında*.

Anabasis ya da On Binler'in Dönüşü

Kyrou Anabasis antik Yunan tarih yazıcılığının temel kitaplarından biridir. Büyük bir askerî seferin güncesi şeklinde yazılmıştır, yazarının anı ve deneyimlerini içerir. Ksenophon'un kullandığı Anabasis sözcüğü “yükselme”, “yukarı çıkma” anlamına gelir. Pers tahtında hak iddia eden Kyros'un paralı Yunanlı askerlerden ve Anadolu halklarından devşirilmiş bir orduyla düşük rakımlı Ege'den Pers Krallığı'nın yüksek rakımlı iç kesimlerine doğru yaptığı seferi tanımlar. Doğuya doğru ilerleyiş yedi kitaplı eserin birinci ki-

tabının ilk altı bölümünde anlatılır. Birinci kitabın geri kalan bölümleri Babil yakınlarındaki Kounaksa Savaşı'na değinir. İkinci kitap Yunanlı askerlerin Asya'nın içlerinde tek başlarına kalarak düştükleri dehşet verici durumu anlatır. Üçüncü ve dördüncü kitaplarda ordunun Doğu Anadolu dağlarını aşması, beşinci, altıncı ve yedinci kitaplarda Trabzon'dan İstanbul'a gidiş, oradan da Thibron komutasındaki Sparta ordusuna katılincaya kadar yapılan yolculuk anlatılır.

Kitabın büyük bölümünde Odysseia destanında olduğu gibi vatana geri dönüş ele alınır, sıra hasreti işlenir. Bu bakımdan On Binler'in Dönüşü / İnişi anlamına gelen *Kathodos ton Myrion* başlığı eserin içeriğini daha iyi anlatabilirdi. Daha sonraki çağlarda tarihçiler kitabı tanımlamak için bu başlığı kullandılar. Sardeis'ten yola çıkan yaklaşık on üç bin paralı asker Kardoukh Dağları'na vardıklarında 9.800 kişi kaldıklarından, Ksenophon da bazı bölümlerde askerlerden Myrioi (On Binler) diye bahseder (1.7.10 ve 5.7.9).

Kitaba konu olan seferden dört yıl önce sona eren ve toplam yirmi yedi yıl sürmüş olan Peloponnesos Savaşı Yunan şehir devletlerinin ekonomisini bozmuş, toplumsal düzenlerini mahvetmişti. Evsiz ve ailesiz kalan, hiçbir gelirleri olmayan binlerce insan hayatlarını sürdürebilmek için vatanlarını terk etmek zorunda kaldı. Kyros'un devşirdiği paralı ordu bütün yaşamları savaşmakla geçen işsiz güçsüz maceraperestlerden oluşuyordu. Ağırlığı Arkadialı ve Akhaialı olan bu kitle içinde Lakedaimonlar, Tesalyalılar, Trakyalılar, Atinalılar ve Ege adalarından askerler de vardı. Bu başıbozuklar takımı vatanseverlik duygusuyla değil, para kazanmak ve ganimet toplamak için orduya katılmıştı. Bazıları da uzun süren savaşa alıştığından sakin köy ya da şehir hayatına uyum sağlayamıyordu. Ancak zengin bir ailenin çocuğu olan Ksenophon, üçüncü kitapta ayrıntılarıyla anlattığı gibi Kyros'la tanışmak, yabancı kültürler tanımak, seyahat etmek ve maceralar yaşamak için sefere katıldığını özellikle vurgular.

Paralı askerler maaşlarını veren Kyros'a itaat ettikleri hâlde, Yunanlı komutanlarına pek itaat etmezler. Kyros'un ölümünden sonra da hiç kimseyi dinlemeyen, kendi aralarında kavga eden, köyleri yağmalayan bir eşkiya sürüsüne dönüşürler. İnsan ruhunu iyi tanıyan, tarihin en ikna edici diyalog ustası Sokrates'in öğrencisi Ksenophon, öndersiz kalmış bu gürhunun başına askerlerin oylarıyla general seçilerek geri dönüşü organize eder. Ksenophon kendi katkısını abartıp ordunun diğer dört generali arasında deneyimi ile sivrilen Spartalı Kheirisophos'un katkısını olduğundan az göstermekle birlikte, askerlerin sevgi ve saygısını kazanmayı başarır, yerinde kararlarıyla başarılı bir komutanlık sergiler.

On Binler'in kendilerinden kat kat üstün düşmanlar önünde zaferler kazanarak ülkelerine geri dönebilmesi Yu-nanistan'da büyük hayranlık uyandırır. Spartalıların Anadolu'daki soydaşlarına yardım etmek üzere Perslere karşı sefer düzenlemelerine, hatta yetmiş yıl sonra Büyük İskender'in çıkacağı Asya seferine ilham kaynağı olduğu bile söylenebilir.

Ksenophon *Anabasis*'i Skyllous'a yerleştikten sonra (MÖ 394) yazdı. Bazı bölümlerde Spartalıların Yunanistan'daki hegemonyasının yıkıldığına dair söyledikleri ve İsokrates'in MÖ 380'deki *Panegyrikos* nutkunda *Anabasis*'e atıfta bulunması kitabın yazılışını bu iki tarih arasına taşır. Bazı araştırmacılar kitabın Spartalıların hezimete uğradığı Leuktra Savaşı'ndan (MÖ 371) sonra da yazılmış olabileceğini iddia ederler.

Ksenophon *Hellenika*'da (III.1.2) On Binler hakkında yazılmış Syrakousalı Themistogenes'in kitabına atıfta bulunur. Antik ve çağdaş araştırmacılar başka hiçbir kaynaktan yer almayan bu bilgiyi Ksenophon'un kendi eserine inandırıcılık katmak için yaptığı bir kurnazlık olarak değerlendirirler. Atinalı tarihçi kendinden bahseder görünmek, kendi kendini methetmek istemediğinden, kitabını var olmayan

bir yazarın yazdığını söylemiştir. Byzantionlu Stephanos On Binler'in generallerinden Stymphalialı Sophainetos'un da bir *Kyrou Anabasis* yazdığından söz eder, ancak kitap günümüze kadar gelmemiştir.

Anabasis yalın ve kolay anlaşılır bir dille, akıcı bir anlatımla yazılmıştır. Pusuya düşürülerek öldürülen generaller hakkında yaptığı gibi çok başarılı karakter tahlilleri, azat edilmiş bir kölenin dağlıların konuştuğu dili duyunca o dili bildiğini, atalarının belki de oradan esir alındığını söylemesi, askerlerin denizi ilk gördüklerinde *Thalatta, thalatta* diye bağırmaları gibi duygusal sahneleri vardır. Ksenophon büyük bir içtenlikle bütün düşüncelerini, hatta rüyalarını bile anlatır. Basit askerlerin, generallerin, isimsiz kalabalıkların duygularını başarıyla aktarır. Son olarak, kitabında başka kaynaklarda yer almayan coğrafya ve etnografyaya ilişkin yararlı bilgilere de yer verir.

Antik Yunan tarih yazıcılığının birbirine hiç benzemeyen üç büyük temsilcisi farklı alanlarda sivrilmişlerdir. Herodotos çağını güzel aktarması ve naifliğe varan içtenliği, Thukydides bilimsel yaklaşımı ve olayların nedenlerini açıklama yeteneği, Ksenophon da akıcılığı ve yalın diliyle tanınır. Ancak Ksenophon Roma'da diğer iki meslektaşından daha çok sevilmiş, daha çok takdir edilmiştir. *Anabasis* antik çağlardan beri askerlerin eğitiminde kullanılmış, Büyük İskender, Scipio Africanus ve Napolyon gibi askerî dehaların el kitabı olmuştur. Fransız general Arthur Boucher'e göre askerî tarih *Anabasis*'le başlar.

Kitabı çevirirken en büyük zorluk çoğu başka kaynaklarda yer almayan kişi, yer ve halk adlarının yazılışında çıktı. İngiliz, Alman ve Fransızların Yunanca kelimeleri farklı yazdıkları dikkate alınarak, bu adları yazarken hem genel kurallara uymaya, hem de asıllarına sadık kalmaya çalışıldı. Okuyucuları rahatsız edecek yazılışlardan kaçınmaya

ve Türkçeye yerleşmiş bazı kalıpları kullanmaya özen göstererek kelimelerin Yunanca asıllarına en yakın yazılışlar tercih edildi.

Çeviride kitabın aslı (E. C. Marchant edisyonu, Oxford Classisal Texts, 1904) kullanıldı. Yapılan çeviri çağdaş Yunanca (Konstantinos Merenitis, Kaktos Yayınları, 1993) – (Georgios Raptis, Ellenika Grammata Yayınları, 2007) – (D. Anastasopoulos, Feksi Yayınları, 1911) ve İngilizce (Carleton L. Brownson, 1922) – (H. D. Dakyns, 1897) çevirileriyle karşılaştırıldı.

Ari Çokona

Birinci Kitap

I. Bölüm

^[1.1.1]Dareios¹ ile Parysatis'in iki oğlu oldu, büyüğün adı Artakserkses,² küçüğün adı da Kyros'tu. Dareios hastalanıp öleceğini anladığında iki oğlunun yanında olmasını istedi.

^[1.1.2]Artakserkses o sıralarda tesadüfen yanındaydı, Kyros'u da görevli olduğu eyaletten çağırttı, çünkü onu bir eyaletin satraplığına³ ve Kastolos Ovası'nda⁴ toplanan orduların başkomutanlığına atamıştı. Kyros yanına dostu saydığı Tissaphernes'i⁵ ve Parrhasialı⁶ Ksenias'ın komutasında üç yüz Hellen ağır piyadeyi alarak yola çıktı.

^[1.1.3]Dareios'un ölümünden ve Artakserkses'in tahta çıkışından sonra Tissaphernes Kyros'a iftira atarak ağabeyinin tahtına göz diktiğini söyledi. Kral iftiraya inanarak kardeşi-

-
- 1 MÖ 423-404 yılları arasında hüküm süren ve Nothos (gayrimeşru) namıyla tanınan II. Dareios. Özel doktoru Ktesias'ın tanıklığına göre on üç çocuğu vardı. Ksenophon sadece iktidar için savaşan ikisinden bahseder.
 - 2 MÖ 404-358 yılları arasında hüküm süren Artakserkses Mnemon (hafızası güçlü olan).
 - 3 Satrap bir eyaletin en yüksek amiriydi. Pers İmparatorluğu'nda yirmi satraplık vardı. Satrapın birinci görevi eyaletin vergilerini toplayıp Büyük Kral'a sunmaktır.
 - 4 Burçak Ovası.
 - 5 Tissaphernes daha sonra açıkça ortaya çıkacağı üzere Kyros'un gerçek dostu değildi ve onunla şahsi sorunları vardı.
 - 6 Arkadia'nın güneybatısında bir bölge ve şehir.

ni yakalatıp öldürtmek istedi, ancak anneleri küçük oğluna kıymaması için krala yalvararak onun eyaletine geri dönmesini sağladı. ^[1.1.4]Kyros geri döndüğünde ölüm tehlikesiyle karşılaştığı ve kendisine hakaret edildiği için artık ağabeyine bağımlı olmaktan kurtulmayı ve mümkünse yerine geçmeyi düşünmeye başladı. Kendisini ağabeyinden daha çok seven annesi Parysatis⁷ de Kyros'un bu düşüncesini destekledi. ^[1.1.5]Ondan sonra kraldan çok kendisine bağlanmalarını sağlamak için kralın gönderdiği elçi ve memurlara çok iyi davranmaya başladı. Olası bir savaş durumunda desteklerinden yararlanmak için de emrindeki barbarların iyi savaşçı ve kendisine bağlı insanlar olmasına özen gösterdi.

^[1.1.6]Kyros, kralı savaşa hazırlıksız yakalayabilmek amacıyla mümkün olduğunca gizli bir Hellen askerî birliği kurmak istedi. Askerlerini de şöyle topladı: Muhafız yerleştirdiği şehirlerin garnizon komutanlarına Tissaphernes'in şehirlerine göz koyduğunu öne sürerek bulabildikleri kadar çok sayıda iyi yetişmiş Peloponnesoslu asker toplamalarını emretti. Kral daha önce İonia şehirlerini Tissaphernes'in hâkimiyetine verdiği hâlde, Miletos⁸ dışındaki şehirler ayaklanarak Kyros'un yönetimine geçmişti. ^[1.1.7]Tissaphernes Miletosluların da isyana hazırlandığından şüphelenince kimilerini öldürttü, kimilerini de sürgüne yolladı. Kyros sürgünleri⁹ etrafında toplayarak bir ordu hazırladı ve ülkelerine

7 Parysatis nazik, duygusal ve annesine bağlı olan Kyros'u daha çok seviyordu. Plutarkhos'a göre Kyros tutkulu bir insandı (*Artakserkses*, II). Synesios'a göre ise annesi Kyros'u yakışıklı olduğu için seviyordu, (*Phalakkas Engomion*, 63d).

8 Günümüzde Aydın'ın Söke ilçesi sınırları içinde kalan Hellen liman şehri. Maiandros Nehri'nin (Büyük Menderes) taşıdığı alüvyonlarla bugün denizden 8 km mesafede bulunmaktadır.

9 Sicilyalı Diodoros'un verdiği bilgiye göre (XIII. 104, 5) Miletoslu sürgünler demokratik rejimi devirmek isteyen oligarşi taraftarlarıydı. Bir dinî şenlik sırasında şehri basıp yüzlerce kişiyi öldürmüşlerdi. Ksenophon büyük ihtimale Kyros'u güçsüzlerin yanında duran kişi olarak göstermek istediğinden bu bilgiyi göz ardı ediyor.

geri dönmelerini sağlamak üzere Miletos'u karadan ve denizden kuşatmaya aldı. Bu kuşatma ordu toplaması için bir bahane oldu.

[1.1.8] Aynı zamanda Artakserkses'e elçiler göndererek kardeşi olduğu için İonia şehirlerinin Tissaphernes yerine ken-disine verilmesini istedi. Annesi de bu konuda onu destekliyordu. Bu yüzden kral kardeşinin aleyhinde çalıştığını anlamıyor, orduya para harcamasını Tissaphernes'e karşı savaşmasına yoruyordu. Kyros savaşa neden olan Tissaphernes'in yetki alanındaki şehirlerin vergilerini vermeye devam ettiği için kral iki satrap arasındaki savaştan rahatsız olmuyordu. [1.1.9] Bu arada Kyros, Abydos¹⁰ karşı-sındaki Kherrhonesos'ta¹¹ da başka bir birlik topladı. Lake-daimon¹² Klearkhos ülkesinden sürgün edilmişti. Kyros onu yakından tanıyınca yeteneklerini takdir etti ve ona on bin dareikos¹³ verdi. Klearkhos bu parayla bir ordu hazırladı ve merkez olarak seçtiği Kherrhonesos'tan Hellespontos'un¹⁴ kuzeyindeki Thraklara savaş açtı. Hellespontos'taki Hellen şehirleri durumdan yararlandıkları için gönüllü olarak ordunun masraflarını karşılıyordu ve kral bu yüzden ordunun varlığından haberdar olmadı.

[1.1.10] Kyros'a konukluk bağıyla¹⁵ bağlı olan Thessalialı Aristippos ülkesindeki siyasî rakipleri tarafından zorlanınca onlarla başa çıkabilmek için arkadaşından iki bin paralı askerinin üç aylık maaşını talep etti. Kyros ona dört bin askerin

10 Boğazhisar, Çanakkale.

11 Gelibolu.

12 Spartalı.

13 İlk olarak I. Dareios'un (MÖ 521-485) bastırdığı Pers İmparatorluğu'nun 8,3 gram ağırlığındaki altın parası. 20 Atina drakhmesi değerindeydi ve Yakın Doğu'nun en güvenilir parasıydı.

14 Çanakkale Boğazı.

15 Yunanlılar konuğu oldukları ya da konuk ettikleri kişilerle yakın dostluk bağları kurardı. Konuklar Atina'da Zeus'un, Sparta'da Athena'nın koruması altında sayılırdı. Bu dostluk ikinci ve üçüncü nesillerde de devam ederdi.

altı aylık maaşını vererek kendisinin onayını almadan siyasi rakipleriyle anlaşmaya varmamasını rica etti. Kral Thessalia'daki bu ordudan da haberdar değildi.

[1.1.11]Kyros ülkesine saldırılar düzenleyen Pisidialılara¹⁶ karşı sefere çıkacağını söyleyerek konukluk bağıyla bağlı olduğu Boiotialı¹⁷ Proksenos'tan mümkün olduğu kadar çok asker toplayıp yanına gelmesini rica etti. Aynı şekilde ikisiyle de konukluk bağıyla bağlı olduğu Stymphalialı Sophainetos¹⁸ ile Akhaialı¹⁹ Sokrates'ten Miletoslu kaçaklarla birlikte Tissaphernes'e karşı savaşmak üzere toplayabildikleri kadar asker toplamalarını istedi. Arkadaşlarının tümü Kyros'un isteklerini yerine getirdi.

II. Bölüm

[1.2.1]Kyros sefere çıkma zamanının geldiğine karar verdiğinde Pisidialıları temelli olarak ülkeden kovmak istediğini bahane ederek onlarla savaşa hazırlanıyormuş gibi barbar ve Hellen birliklerini bir araya getirdi. Aynı zamanda Klearkhos'a ordusunu toplayarak yanına gelmesini ve Aristippos'a ülkesindeki karşıt görüşlülerle anlaşmaya vararak bütün askerlerini göndermesini emretti. Şehirleri savunmakla görevli paralı askerlerin komutanı Arkadialı Ksenias'tan da garnizonlarda kalması gerekenler dışında bütün askerleriyle birlikte yanına gelmesini istedi. [1.2.2]İyi savaşıp uygun davranmaları karşılığında ülkelerine geri dö-

16 Kuzeyde ve batıda Phrygia, güneybatıda Lykia, güneyde Pamphilia ve doğuda Lykaonia ile çevriliydi. Bugünkü Isparta'nın tümü ile Burdur, Antalya ve Konya'nın bazı bölümlerini içeriyordu.

17 Orta Yunanistan'da Attika'nın kuzeyinde bir bölge.

18 Arkadia'nın Akhaia sınırındaki Stymphalia şehrinden gelen Sophainetos On Binler'in seferine katılan en yaşlı komutandı. Stephanos Byzantios'un aktardığına göre, o da bu sefer hakkında bir kitap yazmıştı. Başka kaynaklarda Arkadialı Sophainetos adıyla anılır.

19 Peloponnesos Yarımadası'nın kuzeyi.

nene kadar destekleyeceğine dair söz vererek Miletos'u kuşatanları ordusuna katılmaya çağırdı. Onlar da verdiği söze inanarak çağrısını memnuniyetle kabul ettiler ve silahlarını kuşanarak Sardeis'e²⁰ geldiler.

[1.2.3]Ksenias şehirlerin garnizonlarından dört bin kadar ağır piyade²¹ ile geldi. Proksenos yanında bin beş yüz ağır piyade ve beş yüz kadar hafif piyade²² getirdi. Stymphali alı Sophainetos bin, Akhaiali Sokrates beş yüz ağır piyade ve Megaralı Pasion üç yüz ağır piyade ile üç yüz hafif kalkanlı piyade²³ getirdi. O da Sokrates gibi Miletos'u kuşatanlardandı.

[1.2.4]Bütün ordular Kyros'un bulunduğu Sardeis'te toplandı. Tissaphernes Kyros'un kurnazlığını ve yapılan bu hazırlığın Pisidialılara karşı çıkılacak bir sefer için çok fazla olduğunu anlayarak krala haber vermek üzere beş yüz atlı eşliğinde mümkün olduğu kadar süratle Artakserkses'in yanına gitti. [1.2.5]Kral, Kyros'un hareketlerini öğrenince savaş hazırlıklarına başladı. Kyros yukarıda dökümü verilen orduyla Sardeis'ten hareket etti. Lydia üzerinden üç günde²⁴ yirmi iki fersah²⁵ yol alarak iki plethron²⁶ genişliğindeki Ma-

20 Sart, Salihli.

21 Hoplites denilen ağır piyadeler Yunan ordularının falanks düzeninde savaşan en etkili askerî gücüydü. 2-3 metrelik uzun mızrak, 40-50 cm'lik çelik kılıç, zırh ve büyük kalkan taşırlardı. Adlarını hoplon denilen kalkanlarından almışlardı.

22 Gymnites (çıplak) ya da psiloi (ince) adıyla bilinen hafif piyadeler Med Savaşları'ndan sonra hafif silahlı kölelerin yerini almıştı. Belirli bir silahı iyi kullanan ve hiç savunma silahı taşımayan paralı askerlerdi.

23 Peltastes, söğüt dallarından örülmüş, üstü keçi derisiyle kaplı, küçük ve pelte denilen Trakya kalkanı taşıyan hafif piyadelerdi. Bir ellerinde küçük bir mızrak, ötekinde ise kalkan ve iki küçük mızrak daha taşırlardı. Engeli toprakta rahat hareket edemeyen falankslar karşısında çok etkiliydiler.

24 Mola yeri anılanına gelen stathmos kelimesini Ksenophon bir günde katedilen yol olarak kullanır.

25 Fersah, Perslerin kullandığı uzunluk birimidir. Yayaların bir saatte yürüebileceği mesafe sayılan yaklaşık 5.550 metreye karşılık geliyordu ve otuz stadionla eşitti.

26 Homeros döneminden beri kullanılan uzunluk birimi. Bir stadionun altında biriydi ve 29,57 metreye karşılık geliyordu.

Maandros Nehri'ne ulaştı. Üzerinde birbirine bağlı yedi gemiden oluşan bir köprü vardı. Nehri geçip Phrygia üzerinden bir günde sekiz fersah yol alarak zengin, meskûn²⁷ ve büyük bir yerleşim olan Kolossai²⁸ şehrine geldi ve burada yedi gün kaldı. Bu süre içinde yanında Dolop,²⁹ Ainianialı³⁰ ve Olynthoslu³¹ bin ağır piyade ile beş yüz hafif piyade getiren Thessalialı Menon³² orduya katıldı.

^[1.2.7]Kolossai'den üç günde yirmi fersah ilerleyerek aynı şekilde meskûn, müreffeh ve büyük bir Phrygia şehri olan Kelainai'ye³³ ulaştı. Burada Kyros'un sarayı ve paradeisos³⁴ adıyla anılan, vahşi hayvanlarla dolu büyük bir koru vardı. Kyros bedenini ve atlarını çalıştırmak istediğinde burada at sırtında ava çıkardı. Korunun içinden kaynakları saray yakınlarında bulunan Maandros Nehri akıyor, ileride Kelainai şehrinin içinden geçiyordu. ^[1.2.8]Şehrin akropolünün altında, Marsyas³⁵ Nehri'nin kaynaklarına yakın bir yerde Büyük Kral'ın³⁶ da bir sarayı vardı. Yirmi beş ayak genişliğindeki nehir şehrin içinden geçerek Maandros'la birleşiyordu. Efsaneye göre Apollon'un müzik yeteneği ve sanat konusunda kendisiyle boy ölçüşmeye cüret eden

27 Kyros, Pisidialıları ülkesinden kovmak ya da ağabeyine isyan etmek için sefere çıkınca, yolunun üzerindeki birçok şehrin sakinleri kaçıp çevredeki dağlara sığınmıştı. Ksenophon meskûn derken şehrin boşaltılmamış olduğunu anlatmak istiyor.

28 Honaz, Denizli.

29 Orta Yunanistan'da bugünkü Evritania bölgesinde yaşayan bir boy.

30 Orta Yunanistan'da bir bölge.

31 Khalkidike Yarımadası'nda bir şehir.

32 Thessalialı Aristippos ülkesindeki iç sorunlar yüzünden kendi yerine Menon'u göndermişti. Seferde adı çok duyulacak olan Menon, Platon'un aynı adlı diyalogunun başkişisidir.

33 Dinar, Afyon.

34 Farsça paradaida kelimesinden türetilen paradeisoslar her satraplıkta bulunan ve soyluların avlaması için yabani hayvan yetiştirilen yapay korulardı. Bu alanlar kralın ülkeye sağladığı refahı simgeliyordu. Paradeisos Hristiyan terminolojisinde cennet anlamına gelir.

35 Çine.

36 Klasik Yunan metinlerinde Pers kralı Büyük Kral adıyla geçer.

Marsyas'ın derisini yüzüp astığı mağaradan doğduğu için nehir bu adı almış.

[1.2.9] Sarayı ve şehrin akropolünü Salamis'teki büyük bozgun sonrası Hellas'tan dönen Kserkses'in inşa ettiği söylenir. Kyros burada otuz gün kaldı. Bu arada yanında bin ağır piyade, sekiz yüz Trakyalı hafif piyade ve iki yüz Giritli okçuyla Lakedaimon sürgün Klearkhos orduya katıldı. Aynı şekilde üç yüz ağır piyadeyle Syrakusalı Sosis ve bin ağır piyadeyle Arkadialı Sophainetos da geldiler. Kyros Hellen birliğini korulukta teftiş etti ve on bir bin ağır piyadeyle yaklaşık iki bin hafif piyadeden oluştuğunu gördü. [1.2.10] Buradan iki günde on fersah yol alarak meskûn bir şehir olan Peltaî'ye³⁷ ulaştı. Konakladıkları üç gün içinde Arkadialı Ksenias tanrılara kurbanlar sunarak ve atletizm oyunları düzenleyerek Lykaia Bayramı'nı³⁸ kutladı. Kyros'un da izlediği oyunların ödülü altın kaşâğlardı.

[1.2.11] İki günde on iki fersahlık yoldan sonra Mysia sınırlarındaki meskûn Keramon Agora³⁹ şehrine varıldı. Kyros devamında üç günde otuz fersah ilerleyerek meskûn Kays-trou Pedion⁴⁰ şehrine ulaştı ve burada beş gün kaldı. Maaşlarını üç aydan beri ödemediği için askerler çadırının kapısına gelerek ısrarla ücretlerini istediler. Kyros para sıkıntısı çektiğinden beklemelerini rica etti, çünkü elinde parası olsaydı mutlaka verirdi. [1.2.12] Kilikia kralı⁴¹ Syennesis'in karısı Epyaksa ziyaretine geldi, bir söylentiye göre büyük miktarda para getirdi. Ancak kesin olarak bilinen şeydu: Ziyaretten

37 Çivril, Denizli.

38 Lykaia Bayramı Arkadia'nın Lykaion Dağı'nda doğduğuna inanılan Zeus adına kutlanan bir bayramdı. Bayramın adının türetildiği lykos (kurt) baharın simgesi sayıldığı için bayram Mayıs ayında kutlanırdı.

39 Uşak'ın Banaz ilçesinde Ahurhisar-Çalca bölgesi.

40 Afyon'un Bolvadin ilçesinde Üçhöyükler Köyü.

41 Kilikia bölgesi (Çukurova) Pers İmparatorluğu'na bağlıydı. Kral adı verilen yöneticisi imparatorun emri altındaydı ve taht için savaşıyan iki kardeş arasında dengeli bir siyaset yürütmeye çalışıyordu. Syennesis aslında bir isim değil, Kilikia yöneticilerine verilen bir unvandı (Aiskhylos, *Persler* 326-7).

sonra Kyros askerlere dört aylık maaşlarını ödedi. Kraliçeye Kilikialı ve Aspendoslulardan oluşan bir muhafız birliği eşlik ediyordu. Ordu içinde kraliçenin Kyros'la ilişkiye girdiği söylentisi yayıldı. ^[1.2.13]İki günde on fersah yoldan sonra meskûn Thymbrion⁴² şehrine varıldı. Şehre giden yolun yakınlarında Phrygia kralı Midas'ın adının verildiği bir çeşme vardı. Efsaneye göre Midas burada çeşme suyuna şarap karıştırarak Satyros'u yakalatmıştı.

^[1.2.14]Buradan iki günde on fersah yol aldıktan sonra meskûn bir şehir olan Tyriaion'a⁴³ ulaştı. Şehirde üç gün kaldı ve bir söylentiye göre Kilikia kraliçesi ondan ordusunun gücünü sergilemesini rica etti. Kyros kraliçenin arzusunu yerine getirmek üzere Hellen ve barbar birliklerini ovada denetlemek istedi. ^[1.2.15]Hellenlere komutanların kendi adamlarını etraflarında toplamalarını, savaşa gireceklermiş gibi dizilmelerini emretti. Dört asker derinliğinde bir falanks⁴⁴ meydana getirdiler. Sağ kanadın komutasını Menon ve emrindeki subaylar, sol kanadın komutasını da Klearkhos ve emrindeki subaylar üstlendi. Diğer generaller⁴⁵ ordunun ortasında görev aldı. ^[1.2.16]Kyros önce taburlar ve süvari bölükleri hâlinde dizilmiş olan barbar birliklerini denetledi. Sonra da kendisi bir arabaya, Kilikia kraliçesi de bir savaş arabasına bindi, birlikte Hellenleri denetlediler. Askerler bronz miğferlerini, kırmızı khitonlarını⁴⁶ ve baldırlıklarını giymiş, kalkanlarını kılıflarından çıkarmıştı.

^[1.2.17]Kyros bütün orduyu denetledikten sonra savaş arabasıyla falanksın önünde durdu ve Hellen generallere tercü-

42 Konya'nın Akşehir ilçesi, Ulupınar Köyü.

43 Ilgın, Konya.

44 Falanks, genellikle mızrak ve benzeri silahlar kullanan askerlerin omuz omuza, art arda saflar hâlinde savaşmasını esas alan savaş düzenidir.

45 Strategos ordu lideri anlamına gelir. En iyi bilinen uygulamaya göre, Atina'da her yıl orduyu yönetmek üzere her phyleden bir kişi olmak üzere on strategos seçilirdi. Aralarında herhangi bir hiyerarşi yoktu, dönüşümlü olarak ordunun başına geçer, görevler üstlenirlerdi.

46 Khiton hem kadın hem erkekler tarafından kullanılan, genellikle çıplak vücuda giyilen manto ya da tunik benzeri bir giysidir.

manı Pigres'i göndererek bütün ordunun savaş düzeninde temsili bir saldırıya geçmesini emretti. Generaller Kyros'un arzusunu yerine getirdiler. Borazanlar saldırı emrini verdi ve bütün askerler silahları ellerinde saldırıya geçti. Askerler öyle bir emir almadıkları hâlde çadırların kurulu olduğu alana doğru savaş naraları atarak koşarken barbarlar büyük bir korkuya kapıldılar. ^[1.2.18]Kraliçe savaş arabasıyla kenara çekilmek zorunda kaldı, aynı şekilde ordugâhta erzak satan satıcılar da mallarını ortada bırakarak sağa sola kaçıştılar. Hellenler gülmemek için kendilerini zor tutarak çadırlarına varana kadar koşmaya devam ettiler. Kraliçe ordunun görkemine ve disiplinine hayran oldu. Kyros da Hellenlerin barbarları böylesine korkutmasından çok memnun kaldı.

^[1.2.19]Ordu buradan üç günde yirmi fersah ilerleyerek Phrygia sınırında bulunan ve üç gün kalacağı İkonion'a⁴⁷ ulaştı. İkonion'dan hareketle Lykaonia içinden geçerek beş günde otuz fersah ilerledi. Kyros bölge düşman toprağı olduğu için⁴⁸ Hellenlere yağmalama izni verdi. ^[1.2.20]Yanına muhafız birliği olarak Menon'la komuta ettiği bütün askerleri vererek kraliçeyi en kısa yoldan memleketi Kilikia'ya gönderdi. Ordunun geri kalanı Kapadokya içinde ilerleyerek dört günde yirmi beş fersah yol katettikten sonra meskûn, büyük ve zengin bir şehir olan Dana'ya⁴⁹ ulaştı. Kyros burada üç gün kaldı ve Pers sarayından asalet unvanı almış olan Megaphernes adlı bir soylu ile yüksek dereceli bir kamu görevlisini hayatına kastettikleri gerekçesiyle idam etti.

^[1.2.21]Buradan Kilikia'ya girmek istediler, ancak kullanabilecekleri tek araba yolu öyle sarptı ki, herhangi bir saldırıya uğramaları durumunda geçmeleri imkânsızdı. Kral Syennesis'in civardaki tepelere asker yerleştirip boğazı⁵⁰

47 Konya.

48 Phrygia'nın ötesi Kyros'un satraplığının dışında kalıyordu.

49 Başka adı Tyana, bugünkü Kemerhisar, Niğde.

50 Gülek Boğazı.

kontrol ettiği söyleniyordu. Bu yüzden Kyros bir gün ovada bekledi. Ertesi gün Menon'la ordusunun Kilikia'da bulunduğunu, Tamos'un da Lakedaimonların⁵¹ ve Kyros'un gemileriyle İonia'dan Kilikia sahillerine doğru geldiğini öğrenen kralın tepelerden çekildiği haberi geldi. ^[1.2.22]Kyros hiçbir engelle karşılaşmadan dağ yolundan geçti ve geçidi bekleyen Kilikialıların çadırlarını gördü. Sonra da sulak, geniş ve toprağı verimli, her çeşit meyve ağacı ve bağlarla dolu, çok miktarda susam, meline,⁵² darı, arpa ve buğday yetiştirilen bir ovaya indi. Ovayı bir denizden diğer denize uzanan yüksek ve sarp bir dağ çevreliyordu.

^[1.2.23]Ova boyunca dört günde yirmi beş fersah ilerledikten sonra Kilikia kralı Syennesios'un sarayının bulunduğu büyük ve zengin Tarsos⁵³ şehrine ulaştı. Şehrin içinden iki plethron genişliğindeki Kydnos Nehri⁵⁴ akıyordu. ^[1.2.24]Şehrin sakinleri krallarıyla birlikte şehri terk ederek dağda yüksek ve korunaklı bir yere sığındılar. Geride sadece şehrin meyhanelerinin sahipleri ile sahil kesimindeki Soloi⁵⁵ ve İssos'ta yaşayanlar kaldı. ^[1.2.25]Syennesis'in eşi Epyaksa Kyros'tan beş gün önce Tarsos'a ulaştı. Ancak dağlardan ovaya inerken Menon'un iki bölüğü yok oldu. Bazılarına göre köyleri yağmalarken Kilikialılar tarafından öldürüldüler, bazılarına göre ise arkada kalarak yollarını yitirip dağda kayboldular. Hepsi yüz kadar askerdi.

^[1.2.26]Diğerleri Tarsos'a ulaştıklarında silah arkadaşlarının kaybına sinirlenerek şehri ve kralın sarayını yağmaladılar. Kyros, şehre girdikten sonra elçiler göndererek Syennesis'i huzuruna çağırttı, ancak o daha önce kendi-

51 Kyros Spartalılardan "Atinalılarla savaştıklarında göstermiş olduğu dostluğa karşılık olarak şimdi de kendisine dostluk göstermelerini" istemişti (Ksenophon, *Hellenika*, 2.1.1). Yardım bu talebe cevaben gönderiliyordu.

52 Daha çok hayvan yemi olarak kullanılan bir darı türü, akdarı.

53 Tarsus.

54 Tarsus Çayı.

55 Mersin'in batısında, Kilikya'da bir liman: Viranşehir Köyü.

sinden üstün hiç kimseyle bire bir görüşmediğini, şimdi de Kyros'la görüşmek istemediğini söyledi. Ancak karısının üstelemesiyle ve Kyros'tan hayatı için güvence aldıktan sonra gelmeye razı oldu.

[1.2.27] Bu gelişmelerden sonra Syennesis Tarsos'a gelerek Kyros'a ordusu için büyük miktarda para verdi. Kyros da karşılık olarak ona Persler nezdinde bir krala verilebilecek derecede değerli armağanlar verdi. Bunlar altın koşumlu bir at, altın gerdanlık ve bilezikler, altın bir hançer ve Pers giysileriydi. Ayrıca bundan böyle ülkesini yağmalamayacağına söz verdi ve köle olarak satılmış olan yurttaşlarını –nerede görürse– geri alabileceğini söyledi.

III. Bölüm

[1.3.1] Kyros'la ordusu Kilikia'da yirmi gün kaldı. Askerler seferin Büyük Kral'a karşı yapıldığından şüphelendikleri için ilerlemek istemediler, bu amaçla işe alınmadıklarını söylediler. Birliğini ilerlemeye en çok zorlayan Klearkhos'tu. Askerler de kendilerini zorladığı için onu ve hayvanlarını taşladılar. [1.3.2] Klearkhos canını zor kurtardı ve birliğini zorla yürütmeyi başaramayacağını anladığı için bütün askerlerini toplantıya çağırdı. Önce uzun bir süre hiçbir şey söylemeden gözlerinde yaşlarla suskun kaldı. Sonra da merakla bakan askerlerine şöyle dedi:

[1.3.3] “Askerlerim, düştüğümüz bu duruma bunca üzülmemi mazur görün. Kyros her zaman iyi bir dostum olduğum gibi, ülkemden sürgün edildiğimde bana hem saygılı davranmış, hem de on bin altın verdi. Ben bu parayı ne kendime sakladım, ne de eğlencelere harcadım, hepsini size dağıttım. [1.3.4] Önce sizinle birlikte Hellas adına Thraklarla savaşarak onları Kherrhonesos'tan kovdum, çünkü Hellenlerin topraklarını ele geçirmek istiyorlardı. Daha sonra da Kyros

yanına çağırdığında, bana yaptığı bunca iyiliğin karşılığını vermek istediğimden sizinle birlikte çağrısına uydum. Ama şimdi siz artık beni izlemek istemiyorsunuz. ^[1.3.5]Bu durumda Kyros'un dostluğunu seçersem size ihanet edecek, sizinle kalırsam onun gözünde yalancı durumuna düşeceğim. Kararımın doğru olup olmadığını bilemiyorum, ama bütün sonuçlarına katlanarak sizinle kalmayı tercih edeceğim. Bundan böyle kimse Hellenleri barbarların ülkesine götürerek onlara ihanet ettiğimi, barbarların dostluğunu tercih ettiğimi söyleyemeyecek. ^[1.3.6]Beni izlemeyi kabul etmediğinize göre bedeli ne olursa olsun ben sizi izleyeceğim. Sizler benim vatanım, dostlarım ve müttefiklerimsiniz. Sizinle birlikte nereye gidersem gideyim hep saygı göreceğim, oysa sizler olmayınca dostlarıma yararlı olmayı başaramayacağım gibi, düşmanlarıma da zarar veremeyeceğim. Şundan emin olun! Nereye giderseniz gidin peşinizden geleceğim.”

^[1.3.7]Bunları söyledikten sonra hem kendi birliğindeki askerler, hem de konuşmasını dinleyen diğerleri krala karşı sefere katılmakta diretmeyip astlarının isteğine uymasını çok takdir ettiler. Ksenias ve Pasion'un emrindeki iki bin asker silahlarını ve yük hayvanlarını alarak Klearkhos'un birliğinin yanına taşındılar. ^[1.3.8]Gelişmelerden endişelenen Kyros, Klearkhos'u yanına çağırttı, ama o gitmeyi alenen kabul etmezken, askerlerinden gizli olarak birilerini gönderip sabretmesini, işleri düzene sokmaya çalıştığını söyledi. Hatta ondan sık sık haberciler göndererek çağrısını yinelemesini istedi. Kendisi de bütün çağrılara olumsuz yanıt verdi, Kyros'la görüşmeye gitmedi.

^[1.3.9]Bir süre geçtikten sonra birliğindeki askerleri, kendisine sonradan katılanları ve dinlemek isteyen herkesi toplantıya çağırarak onlara şunları söyledi: “Askerler, görüldüğü kadarıyla Kyros'un bize karşı düşünceleri, bizim ona karşı düşüncelerimizle aynı görünüyor. Onu izlemediğimize göre onun askerleri değiliz, o da artık bize maaş ödemediğinden

işverenimiz değil. ^[1.3.10]Ama kendisine haksızlık ettiğimize inandığından eminim. Beni yanına çağırdığı hâlde sizin de gördüğünüz gibi gitmedim. Öncelikle verdiğim sözleri yerine getirmediğim için ondan utanıyorum, ikinci olarak da ona haksızlık ettiğimi söyleyerek beni tutuklamasından, cezalandırmasından korkuyorum.

^[1.3.11]“Kanımca şimdi boş duracağımız, çıkarlarımızı ihmal edeceğimiz bir zaman değil. Bir an önce neler yapacağımızı kararlaştırmamız gerekiyor. Burada kaldığımıza göre kalışımızı mümkün olduğunca güvenli kılabilmek için neler yapmamız gerektiğine kafa yormalıyız. Ama buradan ayrılmaya karar verirsek, bunu en güvenli şekilde nasıl yapacağımızı, iaşemizi nasıl sağlayacağımızı iyi düşünmeliyiz. Erzak sağlanmadığı sürece generaller de, askerler de hiçbir işe yaramaz. ^[1.3.12]Kyros gerçek dostları için mükemmel bir dost iken, kendisine düşmanca davrananlara karşı amansız bir düşman olabilir. Hepinizin gördüğü ve bildiği gibi emrinde muazzam bir piyade, süvari ve deniz gücü var. Ne de olsa onun pek uzağında değiliz. Şimdi kim ne düşünüyorsa ortaya çıkıp söylesin!” diyerek sustu.

^[1.3.13]Bundan sonra bazıları kendiliğinden, Klearkhos’un askerlerin arasında oturduğu bazıları da onun yönlendirme-siyle söz aldılar. İkinciler abartılı bir şekilde Kyros’un rızasını almadan geri dönmenin ya da sefere katılmamanın zorlukla-rını dile getirdiler.

^[1.3.14]Güya mümkün olduğunca çabuk geri dönmek iste-diğini söyleyen biri, Klearkhos birlikleri geri götürmeyi ka-bul etmezse onun yerine başka bir general seçmeyi önerdi. Bir an önce erzak satın alarak (pazar barbarların ordugâhı içindeydi) geri dönüş hazırlıklarına başlamak, Kyros’a gide-rek onlara geri dönüş için gemiler tahsis etmesini istemek gerektiğini de ekledi. Gemi tahsis etmezse, onlara yolu gös-terecek bir kılavuz vermesini istemeliydiler. Buna da razı ol-mazsa, en kısa zamanda savaşa girmeye hazırlanmalı, asker

göndererek Kyros'tan ve insanlarını köle edip köylerini yağmaladıkları Kilikialılardan önce çevredeki dağların zirvelerini ele geçirmeliydiler.

[1.3.15] Asker bu ve buna benzer şeyler söyledikten sonra sözü Klearkhos aldı ve şöyle dedi: “Söz ettiğiniz bu seferin komutanı olmamı kimse teklif etmesin. Kabul etmemek için birçok nedenim var. Ama gerektiği zaman itaat etmeyi de herkesten iyi bildiğimi göstermek için sizin seçeceğiniz komutana kesin itaat ederim.”

[1.3.16] Daha sonra söz alan bir başkası buraya kadarki yolculuğun tam tersini yapmak üzere Kyros'tan gemi istemenin aptallık olduğunu söyledi. “Planlarına bunca zarar verdiğimiz Kyros'tan rehber istemek de aptallıktır,” diye devam etti. “Onun vereceği rehberle güvenirse, ordusuna zirveleri bizden önce ele geçirmesini emretmeyeceği ne malum? [1.3.17] Ben vereceği gemileri bizimle birlikte batırabileceği için gemilere binmekten de çekiniyorum. Aynı şekilde bizi içinden kurtulamayacağımız bir tuzağa yönlendirebileceği için vereceği rehberle de güvenmiyorum. Eğer ille de Kyros'un rızasını almadan gitmemiz gerekiyorsa, ondan gizli gitmeliyiz.

[1.3.18] “Ama bence şimdiye kadar konuştuklarımız boş laftan başka bir şey değil. Kanımca yapmamız gereken şudur: İçimizden temsilciler seçerek Klearkhos başkanlığında Kyros'a göndermeli, bizden nasıl yararlanmayı düşündüğünü sormalıyız. Emrindeki paralı askerlere daha önce verdiği görevlere benzer görevler vermeyi düşünüyorsa onu takip edelim ve bizden önce birlikte sefere çıktığı askerlerden aşağı olmadığımızı gösterelim. [1.3.19] Şimdiye kadar yaşadıklarımızdan daha ciddi, daha yorucu ve daha zor bir sefere çıkaracaksa, bizi ancak ikna ettikten sonra yanına alsın, ikna edemezse neden onunla gitmeye razı olmadığımızı bir dost gibi dinledikten sonra gitmemize izin versin. Bu durumda onunla gidersek kendi isteğimizle ve dostu olarak gitmiş oluruz, onunla gitmezsek de vatanımıza güven içinde geri

dönebiliriz. Bize vereceği yanıt ne olursa olsun, burada hepimize alenen açıklansın. Biz de yanıtını dinledikten sonra sağduyuyla kararımızı verelim.”

[1.3.20] Askerler konuşmacının sözlerini beğendiler ve bir heyet seçerek Klearkhos başkanlığında Kyros’a gönderdiler. Toplantıda konuştuklarıyla ilgili neler düşündüğünü sorduklarında Kyros düşmanı Avrokomas’ın⁵⁶ Euphrates Nehri⁵⁷ yakınlarında, ordugâhlarından on iki günlük mesafede olduğunu söyledi. Onun üzerine yürümek ve gerçekten oradaysa mutlaka cezalandırmak istiyordu. Eğer umdukları yerde onu bulamazlarsa ne yapacaklarını orada düşünürlerdi.

[1.3.21] Heyettekiler geri dönerek Kyros’un sözlerini aktardılar. Askerler Kyros’un Pers kralına karşı sefere çıktığından şüphelendikleri hâlde onunla gitmeyi kabul ettiler, ama önce maaşlarını artırmasını istediler. Kyros da o zamana kadar verdiğinin bir buçuk katını vermeye razı oldu. Bundan böyle her askere ayda bir yerine bir buçuk altın dareikos verecekti. Orduyu kralın üzerine sürmeye niyeti olduğuna ilişkin bir şeyler söylediğini –en azından açıkça– kimse duymadı.

IV. Bölüm

[1.4.1] Kyros buradan iki günde on fersah yol alarak iki plethron genişliğindeki Psaros Nehri’ne,⁵⁸ ardından bir günde beş fersah yol alarak bir stadion⁵⁹ genişliğindeki Pyra-

⁵⁶ Kral tarafından Fenike’ye gönderilen Pers komutan. O dönemde Mısır’da çıkan karışıklıklara müdahale etmek üzere gönderilmiş olmalı. Mısır’daki bu karışıklık kralın ordu toplamada neden geç kaldığını ve Kyros’un isyan etmek için neden bu zamanı seçtiğini açıklayabilir.

⁵⁷ Fırat Nehri.

⁵⁸ Seyhan Nehri.

⁵⁹ Bir stadiyumun uzunluğuna karşılık gelen stadion antik Yunanistan’da kullanılan ana uzunluk birimiydi. Her şehir devletin kendi stadionu vardı. Klasik metinlerde kullanılan stadion 185,15 metre kabul edilir.

mos Nehri'ne⁶⁰ ulaştı. Buradan da iki günde on beş fersah ilerledikten sonra Kilikia toprağındaki son şehir olan, deniz kenarındaki, meskûn, büyük ve müreffeh İssos⁶¹ şehrine ulaştı. ^[1.4.2]Burada kaldığı üç gün içinde Peloponnesos'tan Lakedaimon amiral Pythagoras komutasındaki otuz beş gemi geldi. Gemileri Tissaphernes'in müttefiki olduğu için Miletos'u kuşatan Kyros'un yirmi beş gemisinin komutanı Mısırlı amiral Tamos⁶² kendi gemileriyle birlikte Efes'ten getirmişti. ^[1.4.3]Kyros'un daveti üzerine komutasındaki yedi yüz ağır piyadeyle gelen Lakedaimon Kheirisophos⁶³ da onlarla birlikteydi. Gemiler Kyros'un çadırına yakın demir attı. Bu süre içinde General Abrokomas'ın emrindeki dört yüz Hellen ağır piyadesi de isyan ederek krala karşı savaşmak üzere Kyros'a katıldı.

^[1.4.4]Kyros buradan bir günde beş fersah ilerleyerek Kilikia-Syria Kapıları'na geldi. Kapılar iç taraftakini Syennesis'e bağlı Kilikialı muhafızların, dış taraftakini de söylendiğine göre kralın muhafızlarının kontrol ettiği iki surdan oluşuyordu. İki surun arasından bir plethron genişliğindeki Karos Nehri⁶⁴ akıyordu. Aralarında üç stadion mesafe bulunan iki surun arasından zorla geçmek mümkün değildi. Geçit çok dardı, iki sur denize kadar iniyordu ve üst tarafta sarp kayalar vardı. Surların üzerinde de karşılıklı kuleler inşa edilmişti. ^[1.4.5]Buradan geçmek isteyen Kyros donanmayı düşman kuvvetleri uzaklaştırmak için surların içine ve dışına asker çıkarmak üzere çağırmıştı. Yanında büyük bir ordu

60 Ceyhan Nehri.

61 Hatay ilinde Suriye sınırına yakın antik şehir. Büyük bir ihtimalle Dört Yol-Yeşilköy yakınlarındaki Kinet Höyük.

62 Thukydides'e göre (VIII.31 ve VIII.87) İonia satrap yardımcısıydı. Kou-naksa Savaşı'ndan sonra Mısır'a döndü ve Sicilyalı Diodoros'a göre (XIV.35) Psammitikhos tarafından öldürüldü.

63 Kheirisophos komutasındaki bu birlik Lakedaimonlar tarafından Kyros'a yardım amacıyla gönderilmişti. Kyros'un emrindeki birlikler arasında bir Yunan şehrine doğrudan bağlı olan tek birlikti.

64 İskenderun Nehri'ne dökülen bir akarsu.

getiren Abrokomas'ın Syria tarafındaki sura muhafızlar yerleştirmiş olacağından kuşkulanıyordu. Ancak Abrokomas söylendiğine göre Kyros'un Kilikia'da olduğunu öğrenince üç yüz bin askerden oluşan ordusuyla kralın yanına gitmek üzere Phoinike'den geriye çekildi.

[1.4.6] Buradan Syria içinden bir günde beş fersah ilerleyerek deniz kıyısında Phoinikelilerin yaşadığı Myriandos⁶⁵ şehrine ulaştı. Şehrin limanında demirlemiş yük gemileri vardı. Burada yedi gün kaldılar. [1.4.7] Arkadialı Ksenias ile Megaralı Pasion en değerli eşyalarını bir gemiye yükleyerek gizlice ayrıldılar. Krala karşı sefere çıkmak yerine kendilerini Hellas'a geri götüreceğine inanarak Klearkhos'a katılan emirleri altındaki askerlerin kendilerinden ayrılmasına Kyros'un izin vermesinden rahatsız oldukları söyleniyordu. İki komutan hiçbir yerde görünmediği için Kyros'un gemileriyle peşlerine düştüğü söylentisi yayıldı. Bazıları korkakça davrandıkları için yakalanmalarını istiyor, bazıları ise yakalanacaklar diye üzülüyordu.

[1.4.8] Kyros generalleri toplayarak onlara şöyle dedi: "Ksenias ile Pasion bizi terk ettiler. Ama şunu iyi bilmeleri gerekir, nerede olduklarını bildiğim için hiçbir yerde saklanmaları mümkün değil ve istediğim anda gemilerimi gönderip onları yakalayabilirim. Yine de peşlerine düşmeyeceğime tanrılar huzurunda yemin ediyorum. Ordumdaki askerlerden bana hizmet ettikleri sürece yararlandığımı, ayrılmak istediklerinde de onlara kötü davranıp paralarını ellerinden aldığımı kimse söyleyemeyecek. Bizim onlara değil, onların bize kötü davrandığını bilerek istedikleri yere gitsinler. Tralleis'te⁶⁶ rehin tuttuğum eşleriyle çocuklarını bırakacak, şimdiye kadarki hizmetlerine karşılık olarak gitmelerine izin vereceğim." [1.4.9] Kyros bunları söyledi. Hâlâ

65 İskenderun'un 5 km güneybatısındaki Fenike şehri.

66 Aydın'a çok yakın tarihî şehir. Daha sonra İsauria Seleukeiası adıyla anıldı. 1310'da Selçukluların eline geçti, Güzelhisar adını aldı.

sefere katılmak konusunda tereddüt eden bazı Hellenler onun kaçaklara gösterdiği bu yüce gönüllülük üzerine yanında savaşmaya daha istekli ve memnun oldular. Bundan sonra Kyros dört günde yirmi fersah katetti ve büyük bir balık türü yetiştirilen bir plethron genişliğindeki Khalos Nehri'ne⁶⁷ ulaştı. Syrialılar bu balıkların tanrı olduklarına inanıyor, onlara ve güvercinlere⁶⁸ kimsenin zarar vermesine özen gösteriyorlardı. Birliklerin konakladığı köyler Parysatis'in mülkiyetindeydi ve ona “kuşak parası” adı verilen bir vergi ödemekle yükümlüydü. ^[1.4.10]Kyros buradan beş günde otuz fersah ilerleyerek bir plethron genişliğindeki Dardas Nehri'nin⁶⁹ kaynağına ulaştı. Nehir kıyısında Syria'nın eski satrapı Belesys'in sarayı ile dört mevsimin meyvelerini veren ağaçlarla dolu büyük ve güzel bir bahçe vardı. Kyros bütün ağaçları kesip sarayı ateşe verdi.

^[1.4.11]Buradan üç günde on beş fersah yoldan sonra dört stadion genişliğindeki Euphrates Nehri'ne ulaştı, Thapsakos⁷⁰ adlı büyük ve zengin bir şehirde beş gün kaldı. Kyros Hellen komutanları yanına çağırarak onlara seferin Babil'e doğru, Büyük Kral'a karşı yapıldığını ilan etti. Bu bilgiyi askerlerine iletmelerini ve her yolu deneyerek onları sefere ikna etmelerini istedi.

^[1.4.12]Komutanlar askerlerine Kyros'un sözlerini ilettiler. Onlar da önceden bildikleri hâlde gerçeği kendilerinden gizledikleri için komutanlarına çok kızdılar. Kyros babasının yanına giderken kendisine eşlik eden askerlere ödediği maaşı ödemezse ilerlemeyeceklerini söylediler. Üstelik o zaman savaşmaya değil, daveti üzerine babasını ziyarete gitmişti.

67 Antep platosunun sularını Halep vadisine taşıyan Halep Nehri. 1960'larda tamamen kurumuştur.

68 Efsaneye göre Suriye tanrıçası Derceto balığa, kızı Semiramis de güvercine dönüşmüştü.

69 Fırat'ın küçük kollarından Far Nehri.

70 Fırat Nehri'nin batı kıyısında yer alan Suriye şehri. Seleukidler döneminde Amphipolis adını almıştır.

[1.4.13]Komutanlar askerlerin taleplerini Kyros'a ilettiler, o da Babil'e ulaştıklarında her askere beşer gümüş mna⁷¹ ve terhislerinden sonra İonia'ya geri dönmelerine kadar⁷² bütün maaşlarını vermeyi taahhüt etti. Hellenlerin çoğu bu vaatlerden sonra sefere katılmayı kabul etti. Ancak General Menon diğer askerlerin kararı daha belli olmadan askerlerini toplayarak şöyle dedi:

[1.4.14]"Askerler! Söylediklerimi yaparsanız hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan ve hiçbir zahmete katlanmadan Kyros'un gözüne girersiniz. İşte önerim! Kyros'un Büyük Kral'a karşı seferinde Hellenlere ihtiyacı var. Kanımca diğer Hellenlerin nasıl bir yanıt vereceği belli olmadan önce Euphrates'i geçmeniz gerekiyor. [1.4.15]Diğerleri sefere katılmayı kabul ederse, nehri daha önce geçtiğiniz için sizin etkinizde kalarak böyle bir karar verdikleri düşünülecek. Kyros bu yüzden size minnet duyacak ve daha sonra bir şekilde bunun karşılığını ödeyecek, çünkü kendisine yapılan iyiliklerin karşılığını vermekte ondan iyisi yoktur. Diğerleri sefere katılmayı kabul etmezse, hep birlikte geri döneriz. Ama Kyros kendisine sadece sizin sadık kaldığınıza inanacağı için hepinizi kalelerde muhafız olarak görevlendirecek ya da subay yapacaktır. Herhangi bir şeye ihtiyacınız olduğunda da Kyros'un dostu olarak bunu elde edebileceğinizi eklemek isterim."

[1.4.16]Askerler komutanlarının sözleriyle ikna oldular ve diğerlerinin yanıtı daha belli olmadan Euphrates'i geçtiler. Kyros nehri geçtiklerini öğrenince çok mutlu oldu ve [Mısırlı] Glous⁷³ ile onlara şu mesajı gönderdi: "Şimdilik size teşekkür ediyorum. Bundan böyle sizin de teşekkür edebilmeniz için gereken her şeyi yapmazsam bana Kyros demesinler!"

71 Doğu Akdeniz halklarının kullandığı bu ağırlık birimi talantonun altmışta biriydi. Yunanistan'da geçerli olan Attika mnası 436,6 grama karşılık geliyordu. Para birimi olarak 100 drakhmeye eşitti.

72 Paralı askerler sefer dönüşlerinde geçen süre için maaş almazlardı.

73 Kounaksa Savaşı'nda Kyros'un yenilgisinin ardından Artakserkses'in safına geçti. Sonra Satrap Tiribazos'un kızıyla evlendi ve Pers donanmasının amirali oldu.

[1.4.17] Bu yüzden askerler büyük umutlara kapılarak seferin başarılı olması için dua etmeye başladılar ve söylendiğine göre Menon değerli armağanlar aldı. Kyros işleri bu şekilde hallettikten sonra bütün ordusuyla nehri geçti. Nehri geçerken kimsenin göğüs hizasından yukarısı ıslanmadı. [1.4.18] Thapsakos sakinlerinin söylediğine göre daha önce kimse nehri yaya olarak geçememişti. Her zaman karşıya gemilerle geçiliyordu, ancak Abrokomas rakibini engellemek için bütün gemileri yakmıştı. Kyros nehrin ona boyun eğerek geçmesine izin vermesini gelecekte tahta çıkacağının işareti olarak algıladı.

[1.4.19] Buradan Syria içinden dokuz günde elli fersah ilerleyerek Arakses Nehri'ne⁷⁴ ulaştı. Çevrede tahıl ve şarap açısından zengin çok köy vardı. Ordu iaşesini sağlamak için burada üç gün kaldı.

V. Bölüm

[1.5.1] Euphrates Nehri'ni sağına alarak Arabia⁷⁵ çöllerinin içinden beş günde otuz beş fersah ilerledi. Bu bölgede toprak deniz gibi dümdüz uzanıyordu ve her taraf pelin otuyla kaplıydı. Çalı ve saz türünden bile olsa bütün bitkiler baharat gibi hoş kokuluydu. [1.5.2] Etrafta hiç ağaç olmadığı hâlde her çeşit vahşi hayvan, çok sayıda yabani eşek, pek çok deve kuşu, toy kuşu ve ceylan vardı. Atlılar bazen hayvanların peşine düşüyordu. Yabani eşekler atlardan daha hızlı olduklarından kovalandıklarında bir süre koşuyor, sonra duruyorlardı. Atlılar yaklaşınca da tekrar koşmaya başlıyorlardı. Atlılar değişip birbirlerinin yerini alarak avlanmasalar hiçbirini yakalamayacaklardı. Etleri ceylan etine benziyordu ve biraz daha yumuşaktı. [1.5.3] Ama kimse deve kuşu

74 Habur Çayı.

75 Arabia kelimesi Aşağı Mezopotamya'yı belirtmek için kullanılıyor.

yakalayamadı. Bunu deneyen atlılar kısa sürede vazgeçmek zorunda kaldılar. Kanatlarını yelken gibi kullanarak çok hızlı koşup uzaklaşıyorlardı. Toy kuşları ise yuvalarını terk edip uçmaya zorlandıklarında kolay avlanabiliyordu. Keklikler gibi kısa süre uçtuktan sonra hemen yoruluyorlardı. ^[1.5.4]Etleri çok lezzetliydi. Ülke içinde yürüyerek bir plethron genişliğindeki Maskas Nehri'ne⁷⁶ ulaştılar. Burada Maskas Nehri'nin çevrelediği ve halkının boşaltmış olduğu Korsote adlı büyük bir şehir vardı.

^[1.5.5]Ordu yiyecek temin etmek üzere üç gün burada konakladı. Euphrates'i hep sağlarına alarak çölün içinde on üç günde doksan fersah ilerledikten sonra Babil Kapıları'na⁷⁷ ulaştılar. Yolculuk esnasında hayvanların çoğu açlıktan öldü, çünkü buralarda ne ot ne de ağaç bitiyordu ve toprak baştan başa çoraktı. Bölge halkı nehir kenarındaki taş ocaklarında değirmen taşları üretiyor ve bunları Babil'e götürüp satarak geçimlerini sağlıyordu. ^[1.5.6]Ordunun erzakı bitmişti ve Kyros'un barbar ordusundaki Lidya pazarından başka yerde bir şey satın alabilmek mümkün değildi. Ancak burada fiyatlar çok yüksekti, arpa ya da buğday ununun bir kapithesi dört siglosa satılıyordu. Bir siglos yedi buçuk Attika ovolosu değerindeydi ve bir kapithe iki Attika khoinikası⁷⁸ kadardı. Askerler bu yüzden sadece etle besleniyordu.

^[1.5.7]Kyros'un geçtiği yolda su ya da hayvanlara saman temin etmek üzere konaklanabilecek yerler birbirinden çok uzaktı. Arabaların geçmekte zorlandığı dar ve çamurlu bir yola vardıklarında Kyros şık giyimli üst düzey kurmaylarıyla gelerek Glous ve Pigres'e⁷⁹ yanlarına barbar askerler

76 Fırat'ın küçük kollarından biri. Ptolemaios'un (5.18.3) andığı Sacoras Nehri olabilir.

77 Suriye çöllerinden Babil'e geçilen geçit.

78 Ovolos drakhmenin altıda biri, khoinikas hububat ölçmek için kullanılan ve bir litreden biraz fazla olan bir hacim birimiydi. Sefere çıkan Spartalı askerlere günde iki, Pers askerlere de bir khoinikas buğday verilirdi. Bu fiyatların normalin 50-60 katı olduğu görülüyor.

79 Kyros'un Yunanlılarla iletişimini sağlayan çevirmeni.

almalarını, arabaları çamurdan çıkarmalarını emretti. ^[1.5.8] Askerlerin ağır çalıştığını gören Kyros sinirlenerek işin bir an önce bitmesi için yanında bulunan soylu Perslerden arabaları kurtarma işine yardım etmelerini istedi. Bu olay sayesinde Pers ordusunun disiplin anlayışına şahit olundu. Soyluların hepsi erguvani pelerinlerini çıkarıp yere atarak önemli bir zafere gidercesine sarp tepeden yokuş aşağı koşmaya başladı. Sırtlarında pahalı tunikler, ayaklarında renkli pantolonlar vardı ve bazılarının boyunlarında gerdanlıklar, kollarında bilezikler takılıydı. Bu süslü giyimleriyle bir an bile tereddüt etmeden balçığa girdiler ve beklenenden çok daha kısa sürede arabaları çamurdan kurtardılar.

^[1.5.9]Kyros'un sefer boyunca genellikle acele ettiği, erzak ya da ordunun başka bir ihtiyacı için durmak zorunda kaldığı süreler dışında zaman harcamak istemediği çok açıktı. Hedefine ne kadar çabuk varabilirse kralı o kadar savaşa hazırlıksız yakalayacağına, ne kadar gecikirse de onun o kadar fazla asker toplayabileceğine inanıyordu. Dikkatli bir gözlemci, ülkesinin büyük yüz ölçümüne ve kalabalık nüfusuna rağmen, yollarının uzunluğu ve ordularının dağınıklığı yüzünden hızlı hareket eden bir düşman karşısında kralın zor durumda kalacağını görebilirdi.

^[1.5.10]Euphrates'in karşı yakasında, çöl içinde Kharmande⁸⁰ adlı büyük ve zengin bir şehir vardı. Askerler çadır örtüsü olarak kullandıkları postları kuru otlarla doldurup otların ıslanmayacağı şekilde sıkıca bağlayarak hazırladıkları sallarla nehrin karşısına geçerek buradan erzak satın almanın yolunu buldular. Bu sallara binerek karşıya geçiyor, ülkede çok miktarda bulunan hurma şarabı ve meline ekmeği satın alıyorlardı. ^[1.5.11]Orada Menon'un bir askeriyle Klearkhos'un bir askeri münakaşa etti ve Klearkhos Menon'un askerinin haksız olduğunu düşünerek onu dövdü. Dayak yiyen asker

80 Ksenophon'un kaynak olarak aldığı Herodotos, bu şehrin İs olduğunu yazar. Irak sınırları içinde bulunan şehrin bugünkü adı Hit.

bölüğüne döndüğünde olayı arkadaşlarına anlattı, onlar da Klearkhos'a çok kızdılar. ^[1.5.12]Aynı gün Klearkhos ordunun nehri geçtiği noktada kurulan pazarı teftiş ettikten sonra at sırtında ve maiyetindeki birkaç kişiyle Menon'un askerlerinin arasından geçerek çadırına dönmek istedi. Kyros daha ordugâha varmamıştı, yoldaydı. Klearkhos çadırların arasından ilerlerken odun kesmekte olan Menon'un askerlerinden biri ona baltasını fırlattı. Balta hedefi bulmadıysa da bir başkası taş attı, onu başkaları izledi ve sonunda ordugâhta büyük bir kargaşa çıktı.

^[1.5.13]Klearkhos hemen askerlerine koşarak silahlanmalarını emretti. Ağır piyadelere kalkanlarını dizlerine dayayarak orada beklemelerini söyledi. Kendisi de Trakyalı hafif piyadeleri ve çoğu Trakyalı olan birliğindeki kırktan fazla atlıyı yanına alarak Menon'un karargâhına doğru yürüdü. Beklediği gibi Menon da olan bitene şaşırarak kendi askerlerine silahlanmalarını emretti. Birçok asker bir kenara çekilerek bu tatsızlığın nasıl sonuçlanacağını merakla izlemeye başladı.

^[1.5.14]Bir tabur ağır piyade eşliğinde oradan geçmekte olan Proksenos hemen askerlerini çatışmak üzere olan tarafların arasına göndererek Klearkhos'a Menon'a saldırmaması için yalvardı. Az önce taşlanarak öldürülmekten zor kutulan Klearkhos Proksenos'un sakinleşmesini istemesine kızarak aradan çekilmesini emretti. ^[1.5.15]Bu arada Kyros da ordugâha gelmiş, olan biteni öğrenmişti. Mızrağını kaparak en yakın kurmaylarıyla birlikte atını Hellenlerin arasına sürdü ve onlara şöyle dedi: ^[1.5.16]"Klearkhos, Proksenos ve burada bulunan diğer Hellenler, ne yapmak üzere olduğunuzun farkında değilsiniz. Birbirinizle çatışmaya girdiğiniz anda hem beni, hem de kısa süre sonra kendinizi öldürteceksiniz. Aramızın bozulduğunun anlaşılması hâlinde etrafınızda gördüğünüz bu barbarlar kralın ordusundan da kötü düşmanımız olur." ^[1.5.17]Bunları duyduktan sonra

Klearkhos'un akli başına geldi ve iki taraf arasındaki kavga tatlıya bağlandı, herkes silahını bıraktı.

VI. Bölüm

[1.6.1]Yolda ilerlerken at izlerine ve dışkılarına rastladılar. İzlerden yaklaşık iki bin atının önlerinden geçtiği tahmin edilebilirdi. Atlarla bölgeden geçenler yol üstündeki otları ve ordunun işine yarayabilecek her şeyi yakıp yıkmıştı. Persler arasında askerî yeteneğiyle sivrilmiş ve kralın soyundan gelen Orontas adlı biri eskiden Kyros'un düşmanı olduğu hâlde şimdi dostmuş gibi davranıyordu. [1.6.2]İşte bu adam Kyros'un huzuruna çıkararak kendisine bin atlı verilirse önden giden düşman atlılarını pusuya düşürerek öldürebileceğini ve birçoğunu canlı ele geçirebileceğini söyledi. Bu şekilde yol boyunca her şeyi yakıp yıkmalarına ve Kyros'un ordusunu gördüklerinde krala haber vermelerine engel olunacaktı. Kyros söyleneni yararlı buldu ve bu amaçla her komutanın birer süvari bölüğü vermesini emretti.

[1.6.3]Orontas istediği atlı birliklerin hazır olduğunu görünce krala bir mektup yazarak daha önceki dostluklarını hatırlattı, mümkün olduğu kadar çok atlıyla ona katılmaya geleceğini bildirdi ve kralın atlılarının kendisini dostça karşılamalarını istedi. Mektubu kendisine sadık olduğuna inandığı bir askere teslim etti, ama o mektubu krala götüreceğine Kyros'a verdi. [1.6.4]Kyros mektubu okuduktan sonra Orontas'ı tutukladı ve maiyetindeki Perslerden en değer verdiği yedisini⁸¹ çadırında yapacağı toplantıya çağırdı. Hellen komutanlardan da çadırın önüne silahlı askerler yerleştirmelerini emretti. Komutanlar verilen emri yerine getirerek çadırı korumak üzere üç bin ağır piyade gönderdiler.

81 Yedi sayısı Perslerde dinî açıdan önemliydi. Persler yedi kabileydi, kralın yedi hâkimi ve yedi danışmanı vardı.

[1.6.5]Kyros hem kendisinin, hem de ordudaki herkesin Hellenler arasındaki en değerli komutan saydığı Klearkhos’u çadırındaki toplantıya danışman olarak katılmaya davet etti. O da artık gizli bilgi olmadığı için toplantıdan sonra Orontas aleyhindeki kararın nasıl alındığını arkadaşlarına anlattı. Klearkhos önce Kyros’un söz aldığını ve şunları söylediğini aktardı: [1.6.6]“Arkadaşlar, sizi buraya fikir alışverişinde bulunarak tanrıların ve insanların huzurunda Orontas hakkında adil bir karar verebilmek için çağırdım. Babam yıllar önce bu adamı bana vererek sadık kulum olmasını emretmişti. Ama daha sonra o, söylediğine göre ağabeyimin emri üzerine Sardeis akropolünü ele geçirerek bana karşı savaştı. Uzun süre savaştıktan sonra benimle barışmasının onun yararına olacağına ikna ettim ve birbirimize ellerimizi uzatarak barıştık.” Sonra Orontas’a dönerek, “Söyle bakalım Orontas, sana bugüne kadar hiç haksızlık ettim mi?” diye sordu.

[1.6.7]“Hayır!” dedi Orontas. Kyros tekrar sordu: “Biz-zat itiraf ettiğin gibi sana herhangi bir haksızlık etmediğim hâlde Mysialılara sığınarak ülkeme elinden geldiği kadar zarar verdin mi?” “Evet,” dedi Orontas. “Daha sonra güç-süzlüğünün farkına varıp Artemis Sunağı’na gelerek piş-man olduğunu söyledin mi? Beni dostum olduğuna ikna et-tikten sonra karşılıklı dostluk yeminleri ettik mi?” “Evet!” dedi Orontas.

[1.6.8]“Öyleyse hayatıma üçüncü kez kastetmeye çalışma-nı haklı gösterecek ne kötülük yaptım sana?” “Hiçbir şey yapmadın.” “Bana karşı suç işlediğini itiraf ediyor musun?” “İtiraf etmekten başka yapabileceğim hiçbir şey yok.” Kyros son kez sordu: “Bütün bunlardan sonra ağabeyimin düşma-nı ve benim sadık dostum olabilmen mümkün mü?” “Dos-tun olmaya karar versem bile artık bana inanamazsın.”

[1.6.9]Kyros bunun üzerine danışmanlarına döndü, “Bu adam işte bunları yaptı ve şimdi de böyle konuşuyor. Kle-arkhos, önce senin düşünceni öğrenmek istiyorum, sence ne

yapmalıyız?” Klearkhos şöyle yanıt verdi: “Bu adamdan bir an önce kurtulmamız gerektiğine inanıyorum. Böylece ondan korunmak için zaman harcamayız, bu zamanı da bize hep sadık kalan dostlarımıza ayırırız. ^[1.6.10]Buradaki herkesin düşüncemi destekleyeceğine inanıyorum.”

Daha sonra Kyros'un emriyle Orontas'ın akrabaları da dâhil olmak üzere herkes ayağa kalktı ve onu kemerinden tuttu. Bu idama mahkûm edildiğini gösteriyordu. Ardından Orontas bu işle görevlendirilenler tarafından çadırdan çıkarıldı. Yolda götürülürken daha önce ona biat etmiş olanlar ölüme gittiğini bildikleri hâlde önünde saygıyla eğildiler.

^[1.6.11]Kyros'un en sadık mabeyincisi Artapatos'un çadırına götürülen Orontas'ı daha sonra kimse canlı ya da ölü görmedi. Çeşitli tahminler yürütüldüğü hâlde kimse nasıl öldürüldüğünü ve mezarının yerini öğrenemedi.

VII. Bölüm

^[1.7.1]Kyros Babil toprakları içinde üç günde on iki fersah ilerledi. Üçüncü mola yerinde gece yarısı Hellen ve barbar birliklerini teftiş etti, çünkü ertesi gün kralın ovaya gelerek savaşacağını sanıyordu. Klearkhos'a ordunun sağ kanadına, Thesialı Menon'a da sol kanada komuta etmelerini emretti, sonra da kendi askerlerini düzene soktu.

^[1.7.2]Teftiştten sonra gündoğumunda ordugâha Büyük Kral'ın ordusundan kaçan askerler gelerek düşman ordusu hakkında bilgi verdiler. Kyros bunun üzerine Hellenlerin general ve yüzbaşılarını toplantıya çağırdı ve nasıl savaşmaları gerektiğine ilişkin düşüncelerini sordu. Onları şu sözlerle gayrete getirdi: ^[1.7.3]“Hellen askerleri! Yardımaınıza ihtiyaç duyarak müttefikim olmanızı isteyişim yeterince barbar askerim olmadığından değil, sizin birçok barbardan daha cesur ve güçlü olduğunuza inandığımdandır. Sahip

olduğunuz ve bu yüzden size gıpta ettiğim özgürlüğünüzü hak ettiğinizi gösterin. Bilmelisiniz ki bu özgürlüğü sahip olduğum bütün nimetlere, hatta çok daha fazlasına tercih ederdim. ^[1.7.4]Nasıl bir mücadeleye girmek üzere olduğunuz hakkında sizi bilgilendirmek isterim. Kralın ordusu çok kalabalıktır ve yeri göğü inleyen naralar atarak saldırır. Bu iki noktayla ilgili korkularınızı yenebilerseniz, birazdan karşılaşacağınız bu ülkenin sakinlerinin nasıl insanlar olduğunu anlatmaya utandığımı bile söyleyebilirim. Savaşta cesur davranırsanız ve galip gelirsek, ülkenize geri döndüğünüzde herkesin size imrenmesi için gereken her şeyi yapacağım, ama yine de çoğunuz geri dönmektense yanımda kalmayı tercih edecek.”

^[1.7.5]Toplantıya Kyros’un Samoslu⁸² bir sürgün olan Gaultes adlı sadık bir dostu da katılmıştı. Söz alarak şunları söyledi: “Ama Kyros, bazıları şimdi zorda olduğun için büyük vaatlerde bulunduğunu söylüyor. Amacına ulaştıktan sonra vaatlerini unutacakmışsın. Hatta bazıları vaatlerini unutmasan ve yerine getirmek istesen bile onları gerçekleştirecek gücün olmadığını iddia ediyor.”

^[1.7.6]Kyros bunları dinledikten sonra şöyle yanıt verdi: “Beyler, bildiğiniz gibi babamın ülkesi güneyde yaşanamayacak derecede sıcak topraklardan kuzeyde yaşanamayacak derecede soğuk topraklara kadar uzanır. Aradaki ülkeleri ağabeyimin dostu satraplar yönetiyor. ^[1.7.7]Galip gelirsek siz dostlarımı bu ülkelerin başına getirmem gerekecek. Bu durumda dostlarıma verecek yeterli armağan bulamamaktan değil, armağanları dağıtacak yeteri kadar dost bulamamaktan çekiniyorum. Siz Hellenlerin her birine de birer altın çelenk vereceğim.”

^[1.7.8]Bu sözlerden sonra subayların morali yükseldi ve Kyros’un söylediklerini diğerlerine de anlatmaya gittiler. Toplantıya generaller dışında, savaşta galip gelmeleri duru-

82 Sisam Adası.

munda neler kazanacaklarını öğrenmek isteyen subaylar da katılmıştı. Kyros vaatleriyle herkesi memnun ettikten sonra yolcu etti. ^[1.7.9]Ancak onunla konuşan herkes bizzat savaşa katılmamasını, ordunun arkasından gelmesini öneriyordu. Bunun üzerine Klearkhos şu soruyu sordu: “Kyros, ağabeyinin sana karşı bizzat savaşacağını mı sanıyorsun?” O da, “Zeus adına, kral [Artakserkses] Dareios ve Parysatis’in öz oğlu, benim de öz ağabeyimse, ona karşı bizzat savaşmadan tahta çıkmayı kabul edemem,” diye yanıt verdi.

^[1.7.10]Ordunun teftişinde Hellen birliklerinin on bin dört yüz ağır piyade ile iki bin beş yüz hafif piyadeden oluştuğu görüldü.⁸³ Kyros’un emri altında ayrıca yüz bin barbar asker ve yirmi tırpanlı savaş arabası vardı. ^[1.7.11]Kralın ordusunun birliklere eşlik eden kalabalıkla birlikte bir milyon iki yüz bini bulduğu ve iki yüz tırpanlı savaş arabasının olduğu söyleniyordu.⁸⁴ Bunların dışında, kralın önünde ilerleyen Artagerses’in komutasında altı bin atlı daha vardı.

^[1.7.12]Kralın ordusunun her biri üç yüz bin askere komuta eden dört generali⁸⁵ vardı: Abrokomas, Tissaphernes, Gorb- yas ve Arbakes. Ancak Phoinikia’dan hareket eden Abro- komas savaş alanına beş gün geç geldiği için savaşa dokuz yüz bin askerle yüz elli tırpanlı savaş arabası katıldı. ^[1.7.13] Bu bilgileri savaştan önce kraldan kaçarak Kyros’a sığınan askerler ve daha sonra savaşta yakalanan esirler verdi.

83 Ksenophon’un 1.2.9’da verdiği sayıma göre Yunanlı askerler 11.000 ağır piyade ile 2.000 hafif piyadeydi. Onlara daha sonra İssos’a gelen 1.100 asker daha katıldı. Bu toplamdan Menon’un Kilikia’da kaybettiği 100 kişilik birlik düşülürse 14.000 asker kalır. Şimdi verdiği rakam hesaplanandan 1.100 kişi eksiktir. Bunlar Ksenias ve Pasion’la birlikte firar edenlerle (1.4.7) hastalık yüzünden ya da çatışmalarda ölenler olmalı.

84 Kralın özel hekimi Ktesias’ı kaynak göstren Sicilyalı Diodoros (XIV. 22) ve Plutarkhos’a (Artakserkses, XIII) göre kralın ordusu 400.000 askerdı. Aynı kaynaklar, Kyros’un Yunanlı ve barbarlardan oluşan ordusunun toplamının 60.000 askerden oluştuğunu kaydeder.

85 Metnin bazı el yazmalarında general ve hükümdarlar ibaresi vardır. Gerçekten de yüksek rütbeli dört komutan aynı zamanda satrap, yani eyalet valisiydi.

[1.7.14]Kyros gün boyunca Hellen ve barbar ordusunu savaş düzeninde yürüterek üç fersah ilerledi. Kralın o gün saldıracağına inanıyordu. Katettikleri yolun ortalarına yakın, derinliği üç, eni beş orgia⁸⁶ olan derin bir hendek gördüler. [1.7.15]Hendek Media suruna⁸⁷ kadar on iki fersah boyunca uzanıyordu. Yakınlarda Tıgres Nehri'nin⁸⁸ suyunu dağıtan dört sulama kanalı vardı. Kanallar bir plethron genişlikte ve buğday taşıyan gemilerin yüzebileceği derinlikteydi. Hepsi Euphrates Nehri'ne dökülüyordu, aralarında birer fersah mesafe vardı ve üstlerine köprüler inşa edilmişti. Euphrates'in yanında, nehirle hendeğin arasında sadece yirmi ayak genişliğinde dar bir geçit bırakılmıştı.

[1.7.16]Söz konusu hendeği Kyros'un yaklaştığını öğrenen kral ondan korunmak maksadıyla kazdırmıştı. Nitekim dar geçitten geçen Kyros ve askerleri kendilerini hendeğin içinde buldular. [1.7.17]Kral o gün savaşmadı. Ancak ordusu arkasında çok sayıda at ve insan izi bırakmıştı.

[1.7.18]Kyros bunun üzerine Ambrakialı⁸⁹ kâhin Silanos'u çağırarak ona üç bin dareikos verdi. On bir gün önce kâhin tanrılara kurban kestikten sonra, kralın on gün boyunca savaşmayacağını söylemişti. Kyros da on gün savaşmayacaksa kralın daha sonra da karşısına çıkmayacağını söylemiş ve kehaneti doğru çıkarsa on talanton⁹⁰ vereceğini vaat etmişti. Bu parayı kehanetin üzerinden on gün geçtiği için ödedi.

[1.7.19]Hendek ordularını durduramadığı için Kyros ve kurmayları kralın savaşmaktan tamamen vazgeçeceğini düşündüler. Bu yüzden Kyros almış olduğu güvenlik önlemleri-

86 Orgia: Kulaç, yaklaşık 1,83 metre.

87 Sur Fırat'tan hareketle güneybatı istikametinde Dicle'ye doğru uzanıyordu. Babilliler MÖ VI. yüzyılda Medlerden korunmak amacıyla inşa etmişlerdi. O tarihlerde ise surun güney kısmı muhtemelen harabeye dönmüştü.

88 Dicle Nehri.

89 Kuzeybatı Yunanistan'da şimdiki Arta şehri yakınlarındaki antik şehir.

90 Bir talanton altmış mna, bir mna da beş dareikosa eşitti.

ni ertesi gün gevşetti. ^[1.7.20]Üçüncü gün bir savaş arabasında seyahat etti ve önünde savaş düzeninde ilerleyen çok az sayıda asker yürüttü. Ordunun büyük kısmı düzensiz biçimde ilerliyordu ve askerlerin silahlarının çoğu arabalarla ya da yük hayvanlarıyla taşınıyordu.

VIII. Bölüm

^[1.8.1]Pazarın insanlarla dolduğu vakitte⁹¹ ordunun karar-gâh kuracağı mola yerine varmak üzereyken Kyros'a sadık Pategyas adlı bir Pers terli atının üzerinde dörtnala gelerek önüne çıkan herkese Persçe ve Yunanca kralın savaşmaya hazır büyük bir orduyla yaklaşmakta olduğunu çığlık çığlığa haber verdi. ^[1.8.2]Büyük bir kargaşa koptu, çünkü Hellenler ve diğerleri kralın dağınık hâlde olan orduya hemen saldıracağını sandılar. ^[1.8.3]Kyros da savaş arabasından inerek zırhını kuşandı, mızrağını aldı. Atına atlayarak herkesin silahlanmasını ve birliğindeki yerini almasını emretti. ^[1.8.4]Ordu büyük bir süratle savaş düzenine girdi. Klearkhos Euphrates Nehri'nin kıyısından başlayarak dizilen sağ kanada geçti. Yanında Proksenos, onun yanında da diğerleri yer aldı. Menon'un birliği Hellen ordusunun sol kanadını oluşturdu. ^[1.8.5]Perslere gelince, bin kadar atlıdan oluşan Paphlagonia⁹² birliği Klearkhos'un sağına, Hellen hafif piyadeleri de onun yanına yerleşti. En solda Kyros'un sağ kolu Ariaaios ile diğer Persler sıralandı. ^[1.8.6]Yanındaki altı yüz atlı ile Kyros ordunun tam merkezinde yer aldı. Atlılar miğfer, zırh ve baldırlıklar takıyordu. Sadece Kyros savaşa başı açık⁹³ katıldı. Söylendiğine göre, savaşa başlarını korumadan katıl-

91 Sabah ile öğle arası.

92 Paphlagonia, Sakarya ile Kızılırmak arasında ve Phrygia'nın kuzeyinde kalan bölgeydi. Yetiştirdiği atlarla meşhurdur.

93 Plutarkhos, savaş esnasında Kyros'un başlığının düştüğünü yazar (*Artakserkses*, XI).

mak Perslerde epeyce yaygınmış. ^[1.8.7]Atların göğüs zırhları ve alınlıkları vardı, atlılar her zamanki silahlarının yanı sıra Hellen kılıcı da taşıyordu.

^[1.8.8]Öğle olduğunda düşmanlar hâlâ görünmemişti. İkinciye doğru uzaktan bulut gibi beyaz bir tozun yükseldiği görüldü, uzun bir süre geçtikten sonra da ovayı baştan başa bir karaltı kapladı. Karaltı yaklaştığında yer yer tunç silahlar ve kargılar ışıldamaya, ordu birlikleri belirginleşmeye başladı. ^[1.8.9]Düşman ordusunun sol kanadında başlarında Tissaphernes'in olduğu söylenen beyaz zırhlı atlılar vardı. Onların yanında söğüt ağacı dallarından örülmüş kalkan taşıyan birlikler, onların yanında da yere kadar inen uzun ahşap kalkanlar taşıyan ve Mısırlı oldukları söylenen ağır piyadeler vardı. Bunların yanında başka atlılar, yanlarında da okçular sıralanıyordu. Bütün birlikler memleketlerine göre dizilmişti ve her biri içi asker dolu ayrı bir dikdörtgen oluşturunuyordu.

^[1.8.10]En önde geniş aralıklarla yerleştirilmiş ve tırpanlı adıyla bilinen savaş arabaları vardı. Arabanın altında dingillerin her iki yanından dışa doğru uzanan ve önlerine çıkan her şeyi parçalayabilen yere dönük tırpanlar bulunuyordu. Persler bu arabaları Hellen birliklerinin üzerine sürerek falankslarını dağıtmayı düşünüyorlardı. ^[1.8.11]Ancak Kyros Hellenleri topladığında barbarların naralarından çekinmemelerini tavsiye ederken yanılmıştı. Barbarlar naralar atarak değil, bunca kalabalık bir ordudan beklenmeyecek derecede sessizce, ağır ve düzgün adımlarla ilerliyordu.

^[1.8.12]Bu arada Kyros, yanında tercümanı Pigres ve birkaç kurmayıyla at üzerinde gelerek kralın ordunun tam merkezinde yer aldığını söyledi ve Klearkhos'a yüksek sesle oraya saldırmasını emretti. "Merkezde galip gelirsek, zafer bizim olacak," dedi. ^[1.8.13]Ancak düşman ordusu sayıca çok üstündü ve saflarının merkezi Kyros'un sol kanadının solunda bulunuyordu. Klearkhos düşman ordusunun merkezinin

ne kadar yoğun olduğunu ve kralın Hellen birliklerinin çok uzağında kaldığını görünce, iki taraftan sarılacağından çekinerek ordunun sağ kanadını nehirden uzaklaştırmak istemedi. Kyros'a da gereken önlemleri alacağını ve ne yapması gerekiyorsa yapacağını söyledi.

[1.8.14]Persler düzgün adımlarla ilerlerken, Hellen birlikleri saflara katılmaya devam eden askerleri bekleyerek bulundukları konumdan uzaklaşmıyordu. Kyros hem ordusunu, hem de düşmanlarını görebilecek şekilde kendi birliklerinden biraz açılmıştı. [1.8.15]Onu gören Atinalı Ksenophon⁹⁴ atını yanına sürerek herhangi bir emri olup olmadığını sordu. Kyros atının gemini çekti ve herkese tanrılara sunulan kurbanların ve kehanetlerin olumlu olduğunu söylemesini istedi.

[1.8.16]Tam bunları konuşurlarken ordu saflarından bir uğultu yükseldi ve Kyros bunun ne anlama geldiğini sordu. Ksenophon [arka sıralardan öne doğru yayılan] parolanın [bu kez önden arkaya doğru] geri yayıldığını söyledi. Kyros parolayı kimin verdiğine şaşırdı ve askerlerin ne dediğini sordu. Ksenophon parolanın “Kurtarıcı Zeus” ve “Zafer” olduğunu söyledi. [1.8.17]Kyros yanıtını duyunca, “Ben de arzunıza memnuniyetle katılıyorum, gerçekleşmesini diliyorum!” dedi. Sonra da ordu saflarındaki yerine geri döndü. İki ordunun arasında üç ya da dört stadion mesafe kalmıştı ki, Hellenler paian⁹⁵ söyleyerek saldırıya geçti. [1.8.18]Bu şekilde saldırırken falanksın ucu bir dalga gibi ana gövdeden koptu ve arkada kalanlar yetişmek için koşmaya başladı. Bu arada herkes var gücüyle savaş tanrısı Ares'e sesleniyor, savaş naraları atıyordu. Bazıları da düşmanların atlarını korkutmak için mızraklarını kalkanlarına vuruyordu.

[1.8.19]Barbarlar daha ok menziline girmeden arkalarını dönüp kaçmaya başladılar. Hellenler bunun üzerine peşle-

94 Yazar kitapta kendinden hep üçüncü tekil şahısla bahsediyor.

95 Tanrı Apollon adına söylenen övgü ilahisi.

rine takıldı. Koşarken birbirlerine kovalama esnasında düzenlerini bozmamalarını, bir arada ilerlemelerini tembih ediyorlardı. ^[1.8.20]Tırpanlı arabalar sürücüsüz kalmıştı, bazıları düşmanların, bazıları da Hellenlerin arasında dolaşıyordu. Hellenler yaklaşan bir araba gördüklerinde yana çekiliyor, geçmesine izin veriyorlardı. Hipodromda at yarışı seyreder gibi dalgın dalgın bakan bir er dışında kimse arabalardan zarar görmedi. Ama söylenenlere göre yere devrildiği hâlde ona da hiçbir şey olmadı. Bu savaşta sol kanatta okla vurulan bir asker dışında hiçbir Hellen yaralanmadı.

^[1.8.21]Kyros Hellen birliklerinin galip geldiğini, düşmanı önlerine katıp kovaladığını görünce çok sevindi. Etrafındakiler ona şimdiden kral olmuş gibi tezahürat yaptıkları hâlde düşmanları kovalamak üzere mevkiini terk etmedi. Yanındaki altı yüz kişilik atlı birliğiyle Pers ordusunun merkezinde olduğunu bildiği kralın hareketlerini izliyordu. ^[1.8.22]Pers komutanlar savaş meydanına çıktıklarında genellikle ordunun iki yanda eşit güçlerin olduğu merkezinde durmayı daha güvenli bulurlar. Bir emir vermeleri gerektiğinde emirlerinin buradan herkese daha kısa sürede ulaşacağına inanırlar. ^[1.8.23]Kral da ordusunun merkezinde yer aldığı hâlde, Kyros'un ordusunun sol kanadının solunda kalıyordu. O ve önünde yer alan atlılarla kimse savaşmadığı için başında bulunduğu birlikleri ileriye sürerek Hellenleri arkadan çevirmeye niyetlendi. ^[1.8.24]Kyros kralın Hellenlere arkadan saldırmaya hazırlandığını görerek doğrudan üzerine gitti. Altı yüz atlısıyla kralın önündeki altı bin atlıyı dağıttığı gibi, dediklerine göre komutanları Artagerses'i de kendi elleriyle öldürdü.

^[1.8.25]Kralın atlıları dört bir yana dağılırken Kyros'un atlıları da peşlerine takıldı. Kyros'un yanında sadece "sofra arkadaşları" adıyla bilinen en yakın kurmayları kalmıştı. ^[1.8.26]Tam o sırada korumalarının arasında kralı gördü. Kyros kendini tutamadı ve "Onu görüyorum," diyerek saldırıya geçti. Daha sonra yarasını tedavi eden özel doktoru

Ktesias'ın söylediğine göre kralı göğsünden vurup yaraladı. ^[1.8.27]Kralın yaralandığı an maiyetinden biri mızrağını fırlatıp Kyros'un gözünün altına sapladı. İki kardeşin yakın korumaları efendilerinin hayatını kurtarmak için birbirleriyle acımasızca savaşıırken olayın tanığı Ktesias kralın adamlarından hangilerinin öldüğünü kaydetti. Kyros ve [onu korumak için] üzerine kapanan en soylu kurmaylarından sekizi⁹⁶ çatışmada hayatlarını kaybetti. ^[1.8.28]Söylenenlere göre en sadık mabeyincisi Artapates efendisinin yaralandığını görür görmez atından atlayarak onu kucaklamış. ^[1.8.29]Bazılarına göre kral onu Kyros'un cesedinin başında öldürmüş, başkalarına göre de hançerini çekerek efendisinin yanı başında intihar etmiş. Bütün Pers soyluları gibi altın bir hançer⁹⁷ taşıyor, altın gerdanlıklar, bilezikler ve başka mücevherler takıyordu, çünkü Kyros sadakat ve sevgisini değerli armağanlarla onurlandırmıştı.

IX. Bölüm

^[1.9.1]Kyros işte böyle öldü. Yönetim tarzını yakından tanıyan herkesin tanıklığına göre Büyük Kyros'un ardılları içinde kral olmaya en layık, yönetmeye en yatkın olanı oydu. ^[1.9.2]Daha çocukken, ağabeyi ve diğer soylu çocuklarla birlikte eğilirken herkes onun öğrencilerin en yeteneklisi olduğunu düşünüyordu. ^[1.9.3]Pers soylularının çocukları sarayda eğitim alırlar, sağduyulu olmayı orada öğrenirler, çirkin ve utanç verici şeylerle muhatap olmazlar. ^[1.9.4]Sarayda kralın kimleri onurlandırıldığını, kimleri küçük düşürdüğünü görüp duyarak yetişirler. Yani daha çocukluk yıllarından itibaren yönetmeyi ve yönetilmeyi öğrenirler. ^[1.9.5]Kyros orada akranları içinde en utangaçlarıydı, yaşça büyüklere soyları kendi-

96 Yedi soylu danışmanı ve en sadık mabeyincisi Artapates.

97 Akinakes.

sinden düşük bile olsa saygı gösteriyordu. Atları seviyordu ve binicilikte çok yetenekliydi. Savaş sanatlarında, ok ve mızrak atmada çok iyiydi, öğrenmeye meraklı ve çalışkandı.

[1.9.6]Ergenliğinde ava merak saldı ve vahşi hayvanları avlamaya çıktığında büyük tehlikelere atılmaktan hiç çekinmedi. Bir keresinde bir ayı saldırdığında hiç korkmadı, atından düştüğü hâlde onunla mücadeleye devam etti. Ayıyla mücadelesinde izleri hâlâ belli olan yaralar aldı, ama sonunda hayvanı öldürmeyi başardı. Yardımına ilk koşan dostunu da armağanlara boğarak herkesin ona gıpta etmesini sağladı.

[1.9.7]Babası onu Lydia, Büyük Phrygia ve Kapadokia'ya satrap atadığında ve Kastolos Ovası'nda toplanmakla yükümlü orduların başkomutanlığına getirdiğinde, ilk günden itibaren sözünü tutmak konusunda son derece güvenilir olduğunu gösterdi. Barış ya da mütareke imzaladığı, bir şeyler vaat ettiği herkese karşı yalancı çıkmamaya her zaman büyük özen gösterdi. [1.9.8]Bu yüzden yönetimi altındaki birçok özgür şehir ve insan her konuda ona güveniyordu. Savaşmış olduğu düşmanları bile Kyros'la barış imzaladıktan sonra ondan herhangi bir zarar görmeyeceklerine emindi.

[1.9.9]Bu yüzden Tissaphernes'e savaş açtığında Miletoslular dışında bütün özgür şehirler kendi iradeleriyle onu tercih etmişti. Miletoslular da Kyros'un daha önce desteklemiş olduğu sürgünlere vefa göstermek isteyeceğinden çekiniyorlardı. [1.9.10]Çünkü sayıları da azalsa, çok daha zor duruma da düşseler, bir kez dost olduktan sonra onları hiç terk etmeyeceğini sözleri ve hareketleriyle açıkça belirtmişti.

[1.9.11]Kendisine iyilik ya da kötülük eden herkese karşılığını vermeye, altta kalmamaya özen gösteriyordu. Bazı arkadaşları kendisine yapılan bütün iyiliklerle bütün kötülöklere misliyle karşılık verecek kadar yaşamasına izin vermeleri için tanrılara dua ettiğini söylüyordu. [1.9.12]Bu yüzden birçok çağdaşımız ona servetlerini, şehirlerini ve canlarını emanet etmekte sakınca görmediler. [1.9.13]Ama

bütün bu alicenaplığına karşın, suçluların ve kötü niyetlilerin kendisini aldatmasına izin vermiyor, onları her zaman acımasızca cezalandırıyordu. Şehirlerin işlek caddelerinde yürürken, ayakları ya da kolları kesilmiş, kör edilmiş insanlar görmek çok olağandı. Kyros yönetimindeki eyaletlerde yaşayan barbarlar ve Hellenler başkalarına zarar vermemek şartıyla istedikleri yere gidebilir, yanlarında istedikleri şeyi taşıyabilirdi.

[1.9.14] Herkesin kabul ettiği gibi, savaşta yararlılık gösteren cesur askerleri özellikle onurlandırıyor. Önce Pisidialılara ve Mysialılara karşı savaştı. Sefere her çıktığında, savaşta hayatlarını tehlikeye atan askerlerini fethettiği toprakların yöneticiliğine getirdi, onları armağanlarla onurlandırdı. [1.9.15] Cesurları mutlu ederken, korkakları onların kölesi yaptı. Bu yüzden her zaman çevresinde gözüne girebilmek için onun uğruna hayatlarını tehlikeye atmaya hazır insanlar vardı.

[1.9.16] Birinin adil olduğunu gördüğünde imkânları zorlayarak onu haksızlıklarla menfaat sağlamaya çalışanlardan daha zengin etmeye çalışıyordu. [1.9.17] Yönetimi altındaki bölgelerde her şey adalete uygun işlediği için zamanla gerçek bir ordu oluşturdu. Paralı asker olarak ordusuna katılan general ve yüzbaşılar aydan aya maaş peşinde koşacaklarına Kyros'a mutlak itaat etmenin daha kârlı olduğunu gördüler. [1.9.18] Ama o da verdiği görevleri eksiksizce yerine getirenlerin sadakatini hiçbir zaman karşılıksız bırakmadı. Söylenenlere göre bu sayede çalıştırmak için her alanda işin erbabını bulabiliyordu.

[1.9.19] Yöneticilerinden birinin adil ve yetenekli bir işletmeci olduğunu, yönettiği toprakların üretimini düzenleyerek gelirini artırdığını gördüğünde ondan hiçbir şey esirgemiyor, yetkilerini daha da artırıyor. Böylece herkes canla başla çalışıyor, servet ediniyor ve sahip olduğu serveti Kyros'tan gizlemiyordu. O da herkesin gözü önünde zenginleşenlere dokunmuyor, kendisinden gizli servet biriktirmek isteyenlerin parasına el koyuyordu.

[1.9.20]Dost edinmek istediği, kendisini sevdiğinden emin olduğu ve herhangi bir konuda güzel bir iş birliğinde bulunabileceğine inandığı insanlara çok iyi davrandığını herkes biliyordu. [1.9.21]İş birliği yapmak için dostlara ihtiyaç duyduğu gibi, dostlarının da kendisine ihtiyaç duyduklarını anladığında hemen yardımlarına koşuyordu. [1.9.22]Kırımca ülkesinde bu kadar farklı nedenle bu kadar çok armağan alan tek kişi Kyros'tu. Aldığı armağanları da dostlarını büyük bir dikkatle izleyip kimin neye ihtiyacı olduğunu gözeterek cömertçe dağıtıyordu.

[1.9.23]Süslenmesi, savaşlarda ve barış zamanlarında ziyaret olarak kullanması için gönderilen armağanlar hakkında bunların tümünü kullanmasının mümkün olmadığını, bir erkeğin en değerli süsünün iyi giyinmiş, süslenmiş dostları olduğunu söylüyordu. [1.9.24]Dostlarından daha zengin olduğu için iyilikler yapmak konusunda onları misliyle geçmesini doğal bulsak bile, ihtiyaçlarını karşılamak ve memnun etmek konusunda da onları geride bırakması bence gerçekten takdir edilecek bir durumdur. [1.9.25]Örneğin eline güzel şarap geçtiğinde sıklıkla dostlarına yarılanmış bir küp gönderir ve küpü götüren adamından şu mesajı iletmesini isterdi: "Kyros uzun süredir bu kadar tatlı bir şarap içmediğini söylüyor. Sana da göndererek sevdiğin dostlarınla birlikte içmeni rica ediyor." [1.9.26]Aynı şekilde dostlarına yarısı yenmiş kazlar, yarım somunlar ve buna benzer armağanlar göndererek kölesine, "Kyros bunları çok beğendi, senin de tadına bakmanı istiyor," demesini emrediyordu. [1.9.27]Çok sayıda kölesi olduğu ve zamanında yem depolamaya özen gösterdiği için herhangi bir yerde hayvan yemi kıtlığı yaşandığı zaman elinde bulunan yemlerden arkadaşlarına da gönderiyordu. Çünkü dostlarının açlıktan kırılan atlara binmesini istemiyordu.

[1.9.28]Yürüyüşe çıktığında kendisini büyük bir kalabalık seyrediyorsa, değer verdiği dostlarını birlikte görünerek tal-

tif etmek için yanına çağırır, onlarla ciddi meselelerden konuşurdu. Duyduklarıma dayanarak Hellen ya da barbar hiç kimsenin Kyros'tan daha fazla sevilmediğini söyleyebilirim. ^[1.9.29]Bunun kanıtlarından biri de şudur: Kyros kralın uyruğu olduğu hâlde, hiç kimse onu terk ederek kralın tarafına geçmedi. Bunu sadece Orontas yapmaya kalktı, ancak onun da kendisine sadık olduğuna inandığı adamı Kyros'a daha sadık çıktı. Öte yandan birbirlerine düşman olduklarında, en çok sevdikleri de dâhil olmak üzere kralın adamlarından çoğu Kyros'un tarafına geçmişti. Kyros'un yeteneklerini daha fazla takdir edeceğine, kendilerini daha iyi ödüllendireceğine inanıyorlardı.

^[1.9.30]Kyros'un iyi bir insan olduğunun, sadık, vefalı ve güvenilir dostlarını doğru değerlendirdiğinin en güzel kanıtı ömrünün sonunda olanlardır. ^[1.9.31]Ağır yaralandığında, ölmek üzereyken, Ariaios dışındaki bütün yakın dostları ve sofra arkadaşları onun için savaşarak can verdiler. Ariaios sol kanatta atlı birliğinin başında bulunuyordu ve Kyros'un öldüğünü öğrenince emri altındaki ordunun tamamını alarak savaş meydanından ayrıldı.

X. Bölüm

^[1.10.1]Kyros'un başıyla sağ kolu kesildi. Kral ve maiyetindekiler düşmanlarının peşine düşerek Kyros'un ordugâhına saldırdılar. Ariaios'un askerleri de oradan ayrılarak bir gece önce kaldıkları mola yerine çekildiler. Aradaki mesafenin dört fersah olduğu söyleniyordu. ^[1.10.2]Kralın askerleri ordugâhı yağmaladıkları gibi, Kyros'un zekâsı ve güzelliğiyle nam salmış Phokaialı cariyesini de esir aldılar. ^[1.10.3]Daha genç olan Miletoslu diğer cariyesini de esir almışlardı, ama o yarı çıplak vaziyette, yük arabalarında bekleyen silahlı Hellenlerin yanına sığındı. Hellenler yağmacılarla çatışmaya

girerek çoğunu öldürdüler. Bu arada bazı kayıplar verdikleri hâlde kaçmadılar, kadını ve arabaların yanında bulunan insanlarla malları kurtardılar.

[1.10.4] Bu sırada kralla Hellen ordusu birbirlerinden yaklaşık otuz stadion kadar uzaktaydılar. Hellenler bütün düşmanlarını yendiklerini sanarak kendi taraflarında bulunan barbarları kovalıyordu, barbarlar da savaşta galip gelmişlercesine yağmaya girişmişti. [1.10.5] Bir süre sonra Hellenler kralın askerleriyle birlikte ordugâhlarını yağmaladığını, kral da Tissaphernes'ten Hellenlerin karşılarındaki kuvvetleri yendiklerini ve önlerine katıp kovaladıklarını öğrendiler. Bunun üzerine kral adamlarını toplayarak yeniden savaş düzenine soktu, Klearkhos da aynı kanatta savaştıkları Proksenos'u yanına çağırdı, ordugâha birkaç asker yollamaları mı, yoksa bütün orduyla geriye dönmeleri mi gerektiğini görüştüler.

[1.10.6] Bu arada kral arka taraftan saldırmaya niyetli görüldüğü için Hellenler cephelerini geriye çevirerek onu karşılamak için hazırlıklara başladılar. Ancak kral fikir değiştirdi, arkadan saldırmak yerine geldiği yoldan, Hellen ordusunun sol kanadının dışından geri dönmeyi tercih etti. Savaş esnasında ordusundan kaçarak Hellenlere sığınanları ve Tissaphernes ile atlılarını da yanında götürdü. [1.10.7] Çünkü Tissaphernes savaş meydanından kaçmamış, nehre paralel ilerleyerek Hellen hafif piyadelerinin arasından geçmiş, ama geçişi esnasında kimseyi öldürememişti. Hellenler yana çekilerek düşman atlılara yol vermişler, onlara kılıç sallayarak uzaktan mızrak atmakla yetinmişlerdi. Hafif piyadelerin komutanı Amphipolisli Episthenes'in bu çatışmada büyük bir sağduyuyla hareket ettiği söyleniyordu.

[1.10.8] Tissaphernes kayıplar vererek geçtikten sonra geriye dönmedi. Hellenlerin ordugâhına gitti, orada kralla karşılaştı ve iki ordu güçlerini birleştirerek geriye döndü. [1.10.9] Hellenlerin sol kanadının hizasına geldiklerinde Hellenler

barbarların kanadı iki taraftan sararak saldırmalarından çekindiler. Bunun üzerine nehri arkalarına alarak düşmanı karşılamak üzere savaş düzenine girdiler. ^[1.10.10]Ne yapacaklarını görüşürken kral önlerinden geçti ve ordusunu ilk çarpışmadaki düzenle karşılarına dizdi. Hellenler düşmanın savaşmaya hazır hâlde yaklaştığını görünce savaş marşları söyleyerek ilk çarpışmadakinden de büyük bir coşkuyla saldırıya geçtiler. ^[1.10.11]Barbarlar bunun üzerine hiç karşı koymadan, ilk seferden de erken arkalarını dönüp kaçtı.

^[1.10.12]Hellenler onları bir köye kadar kovaladılar ve orada durdular. Köyün üst tarafında yüksek bir tepe vardı. Kralın askerleri –piyadeler değil, atlıları– tepeye çıkmıştı ve o kadar kalabalıktilar ki Hellenler orada toplanıp ne yapmayı düşündüklerini bilemediler. ^[1.10.13]Bazıları kralın işaretini, yani tahta bir kargının ucuna takılmış altın bir kartal gördüklerini söyledi. Hellenler tepeye doğru ilerleyince atlılar küçük gruplar hâlinde dört bir yana doğru dağıldılar ve tepeyi tamamen boşaltana kadar inmeye devam ettiler.

^[1.10.14]Klearkhos orduyu tepeye çıkarmadı, herkesin tepenin eteklerinde beklemesini emretti. Syrakusalı Lykios'la başka bir askeri yukarıya göndererek yolun ilerisini gözetlemelerini, neler gördüklerini anlatmalarını istedi. ^[1.10.15]Lykios, at sırtında yukarı çıkıp etrafı iyice gözetledikten sonra düşmanların büyük bir telaşla kaçtıklarını söyledi.

^[1.10.16]Tam o sırada güneş batmaya başlamıştı. Hellenler silahlarını yere bırakarak dinlendiler. Bu arada Kyros'un ortalıkta görünmemesine, hatta yanlarına herhangi bir haberci göndermemesine şaşırmışlardı. Henüz öldüğünü duymamışlardı, düşmanı kovalarken uzaklaştığını ya da bir mevki ele geçirmek üzere ilerlediğini sanıyorlardı. ^[1.10.17]Bulundukları yerde kalıp yük arabalarını oraya mı taşısinlar, yoksa ordugâhlarına geri mi dönsünler diye düşündükten sonra geri dönmeye karar verdiler ve akşam yemeği vaktine doğru çadırlarına ulaştılar.

[1.10.18]O gün de böyle bitti. Eşyalarının neredeyse tümünün yağmalanmış olduğunu gördüler, yiyecek ya da içecek hiçbir şey kalmamıştı. Kyros'un erzak sıkıntısı çekmeleri durumunda Hellenlere dağıtmak üzere hazırlattığı un ve şarap dolu –dört yüz kadar oldukları söylenen– araba da tamamen talan edilmişti. [1.10.19]Bu yüzden o gece askerlerin çoğu akşam yemeği yemeden yattı. Kral karşılarına daha mola vermeden, yemek vaktinde çıktığı için öğle yemeği de yememişlerdi. O geceyi de böyle geçirdiler.

İkinci Kitap

I. Bölüm

[2.1.1][Kyros'un ağabeyi Artakserkses'e karşı sefere çıktığında Hellen ordusunu nasıl topladığı, bu ordunun ilerleyişi sırasında neler olduğu, savaşın nasıl geliştiği, Kyros'un nasıl öldüğü, onun hâlâ yaşadığını ve kesin bir zafer kazandıklarını düşünen Hellenlerin ordugâhlarına geri dönerek nasıl yatıp uyudukları daha önce anlatılmıştı.]

[2.1.2]Sabah olunca bir araya gelen generaller ne yapmaları gerektiğini söylemek üzere Kyros'un kimseyi göndermemesine ve ortalıkta görünmemesine çok şaşırdılar. Bunun üzerine eşyalarını toplamaya ve silahlarını kuşanarak Kyros'la karşılaşmaya kadar ilerlemeye karar verdiler. [2.1.3]Güneşin doğuşuyla yürümeye başladıklarında Lakonialı¹ Demaratos'un² soyundan Teuthrania arkhonu³ Prokles ve Tamos'un oğlu Glous gelerek Kyros'un öldüğünü ve Ariaaios'un kaçtığını söylediler. Şimdi diğer barbarlarla birlikte bir gün önce kal-

1 Peloponnesos Yarımadası'nda Sparta'nın bulunduğu güneydoğu bölgesi. Aynı anlama gelen Lakedaimon sözcüğüyle birlikte Spartalıları belirtmek için kullanılır.

2 İktidarı paylaştığı eş kral Kleomenes tarafından kovulunca Perslere sığınmak zorunda kalan Sparta kralı (MÖ 510-491). Kral Dareios onu Pergamos, Teuthrania ve Alisarna'nın yönetimine getirmişti.

3 Yunan şehirlerinde en yüksek devlet yöneticilerine verilen unvan.

dıkları konaklama yerindeymiş ve yanına gitmeye niyetleri varsa onları bütün gün orada bekleyecekmiş. Ancak ertesi gün geldiği yer olan İonia'ya geri dönmeyi düşünüyormuş.

[2.1.4]Gelişmeleri öğrenen generaller ve diğer Hellenler çok üzüldüler. Bunun üzerine Klearkhos şunları söyledi: “Keşke Kyros sağ olsaydı! Ama öldüğüne göre Ariaaios’a kralı yendiğimizi ve gördüğünüz gibi şu anda kimsenin bize karşı savaşmadığını söyleyin. Eğer siz gelmeseydiniz kralın üzerine yürüyecektik. Buraya gelirse Ariaaios’u kral ilan etmeye söz veriyoruz, çünkü hüküm sürmek savaşta galip gelenlerin hakkıdır.” [2.1.5]Bunları söyledikten sonra yanlarına Lakonialı Kheirisophos ve Thessialı Menon’u da katarak habercileri geri gönderdi. Menon, Ariaaios’un dostu olduğu ve onunla konukluk bağı bulunduğu için gitmeyi kendisi istedi.

[2.1.6]Onlar hareket etti, Klearkhos da beklemeye başladı. Askerler boğa ve eşeklerini keserek ellerinden geldiğince yiyecek sağlamaya çalıştılar. Yakacak odun bulmak için savaş meydanından biraz uzaklaşarak, Hellenlerin kaçmaya zorladığı kralın askerlerinin yere attığı oklarla hasır kalkanları ve Mısırlıların tahta kalkanlarını topladılar. Birçok küçük kalkan ve araba da terk edilmişti. O gün topladıkları bu tah-talarla istedikleri kadar et pişirip yediler.

[2.1.7]Pazarın kalabalıklaşmaya başladığı vakte doğru Tissaphernes ile kralın gönderdiği elçiler⁴ geldi. Phalinos adlı bir Hellen dışında hepsi barbardı. Bu adam askerî taktikler ve silah kullanımı konusunda uzmanlık taşıyor,⁵ Tissaphernes’in yanında büyük saygı görüyordu. [2.1.8]Elçiler Hellenlerin generallerini topladılar ve savaşta galip gelerek

4 Halkı toplantıya çağıran tellallara ve bir hükümdar ya da şehrin elçilerine keryks adı verilirdi. Ellerinde görevlerini belirten bir asa tutarlardı ve kimse onlara herhangi bir zarar veremezdi. Tanrı Hermes’in koruması altında olduklarına inanılırdı.

5 Antik dönemde sophistler para karşılığında askerlik sanatına ilişkin dersler verirdi. Persler de bazen bu sophistlerden silah kullanma, taktik ve strateji dersleri alırdı.

Kyros'u öldürdüğü için kralın Hellenlere silahlarını teslim etmelerini ve sarayına gelip aman dilemek üzere huzuruna çıkmalarını emrettiğini söylediler.

[2.1.9]¹Kralın elçileri böyle konuştu, Hellenler de söylenenleri öfkeyle dinledi. Bununla birlikte Klearkhos onlara sadece, “Galipler silahlarını teslim etmez,” dedi. Sonra, “Ama generaller, elçilere en doğru ve en uygun bulduğunuz yanıtı siz verin, ben hemen dönerim,” diye devam etti. Çünkü tam o sırada kurban kesiyordu ve adamlarından biri onu kurbanın iç organlarına bakması için çağırmıştı.

[2.1.10]¹İlk olarak generallerin en yaşlısı olan Arkadialı Kleonor söz aldı ve silahlarını teslim etmektense ölmeye hazır olduklarını söyledi. Thebaili Proksenos, “Merak ediyorum Phalinos, kral silahlarımızı savaşın galibi sıfatıyla mı, yoksa dostluk belirtisi olarak mı istiyor?” diye sordu. “Savaşın galibi sıfatıyla istiyorsa aracı göndermesinin gereği yok, gelsin kendisi alsın.⁶ Yok, eğer dostluk belirtisi olarak istiyorsa, askerlere silahları karşılığında neler vereceğini söylesin.”

[2.1.11]¹Phalinos kendisine söylenenlere şöyle yanıt verdi: “Kral, Kyros'u öldürdüğüne göre savaşın galibi olduğunu düşünüyor. Artık tahtında hak iddia eden de kalmadı. Topraklarının ortasında geçit vermez nehirlerle çevrili olduğunuz ve size silahsız teslim etse bile öldüremeyeceğiniz kadar çok adamını üzerinize gönderebileceğine göre onun hükmü altında olduğunuza inanıyor.” [2.1.12]¹Sözü Atinalı Theopompos aldı, “Phalinos, kendi gözlerinle gördüğün gibi, şu anda silahlarımız ve yiğitliğimizden başka hiçbir şeyimiz kalmadı. Eğer elimizde silahlarımız varsa yiğitliğimiz bir işe yarar, ama onları teslim edersek hayatımızı yitiririz. Elimizde kalan tek değerli varlığımızı size teslim etmemizi bekleme. Tam ak-

6 Bu cümle Sparta kralı Leonidas'ın Thermopylai'de Perslere verdiği meşhur cevaba atıfta bulunur. Kserkes silahlarını teslim etmesini istediğinde Leonidas, “Gel de kendin al,” cevabını vermişti.

sine biz bunlarla sizin sahip olduklarınızı ele geçirmek için savaşaacağız,” dedi.

[2.1.13] Bunun üzerine Phalinos gülerek şunları söyledi: “Delikanlı, bir filozof gibi konuştun ve gerçekten de bize hoş şeyler söyledin. Ama yiğitliğinizle kralın askeri gücünü alt edebileceğinize inanmak aptallıktır.” [2.1.14] Daha sonra söz alanlar biraz çekingen konuştular. Kyros’a sadık kaldıkları gibi, kendileriyle dost olmak isterse kralla da yararlı olabileceklerini söylediler. Kral kendilerinden herhangi bir konuda ya da Mısır’a yapacağı sefer⁷ için yararlanmak isterse yardıma hazır olduklarını belirttiler. [2.1.15] Bu arada Klearkhos da geri döndü ve generallere yanıt verip vermediklerini sordu. Phalinos araya girerek, “Şimdiye kadar konuşanlar birbirlerinden farklı düşünceler belirttiler. Sen de kendi düşünceni açıkla,” dedi.

[2.1.16] Klearkhos bunun üzerine şöyle konuştu: “Seni burada gördüğüme çok sevindim, sanırım buradaki herkes de öyle. Sen de karşında gördüğün bizler gibi Hellensin. Zor bir durumda olduğumuz için bu söylediklerine nasıl yanıt vermemiz gerektiğini sana danışmak istiyoruz. [2.1.17] Tanrılar adına, durumumuza uygun ve yararlı olabilecek neler düşünüyorsan söyle ki bizden sonrakiler seni minnetle ansın. Hellenlerden silahlarını teslim etmelerini istemeye gelen kralın elçisi Phalinos ona kendi düşüncelerini sorduklarında yararlı önerilerde bulundu desinler. Bize önereceklerinin Hellas’ta hemen duyulacağını çok iyi biliyorsun.”

[2.1.18] Klearkhos Hellenlerin morallerini yükseltmek için bu sözlerle kralın elçisine silahları teslim etmemelerini söyletmeye çalışıyordu. Ama Phalinos onu hayal kırıklığına uğrattı ve lafı ustalıkla çevirerek, [2.1.19] “Bana sorarsan, kralla savaşarak kurtulma ihtimaliniz binde bir bile olsa silahları teslim etmemenizi öneririm. Ama kralın rızası olmadan

7 O tarihlerde Mısır Perslerin hâkimiyeti altındaydı, ama bu hâkimiyet yüzeysel ve sorunluydu.

kurtulmak için herhangi bir şansınız bulunmadığına göre kendinizi nasıl kurtarabilerseniz öyle kurtarmanızı öneririm,” dedi.

[2.1.20] Klearkhos buna karşılık şöyle konuştu: “Demek senin düşüncen bu yöndeymiş. O hâlde krala bizim adımıza şunları söyle: Eğer dostu olacaksak, silahları teslim ederek değil, elimizde tutarak kendisine daha yararlı oluruz. Yok düşman olacaksak, silahlarımızı teslim ederek değil, onlar elimizdeyken daha iyi savaşırız.”

[2.1.21] Phalinos şöyle yanıt verdi: “Söylediklerinizi krala ileteceğim, fakat ayrılmadan şunu da söylememi emretmişti. Şimdi bulunduğunuz yerde kalırsanız aramızda barış olur, ilerler ya da memleketinize dönmek üzere hareket ederseniz de savaş. Söyleyin bana, burada kalarak barışı mı seçeceksiniz, yoksa krala ona karşı savaş ilan ettiğinizi mi söyleyeyim?”

[2.1.22] Klearkhos, “Krala bu konuda onunla aynı fikirde olduğumuzu söyleyebilirsin,” dedi. “Neymiş peki kararınız?” diye sordu Phalinos. “Yerimizde kalırsak barış, ilerler veya geri çekilirsek de savaş olur.” [2.1.23] Phalinos tekrar sordu: “Krala savaş mı, yoksa barışı mı seçtiğinizi bildireyim?” Klearkhos tekrar aynı yanıtı verdi: “Yerimizde kalırsak barış, ilerler veya geri çekilirsek de savaş olur!” Ama ikisinden hangisini seçtiğini belirtmedi.

II. Bölüm

[2.2.1] Phalinos ve maiyetindekiler ayrıldı. Ariaaios’a gönderilen Prokles ve Kheirisophos da geri döndü, ama Menon orada kaldı. Ariaaios kendisinden üstün konumda çok sayıda Pers’in bulunduğunu ve kral olmasını desteklemeyceklerini söylüyordu. Geri dönmeyi düşünüyorlarsa hemen hareket etmelerini, o gece yanına gelmelerini istiyordu. Aksi

takdirde ertesi sabah erkenden tek başına hareket edecekti. ^[2.2.2]Klearkhos generallere, “Gitmeye karar verirse gerçek-ten öyle yapmalıyız. Gitmeyeceksek, ne yapmamız gerektiğine siz karar verin,” dedi. Ne yapmayı düşündüğünü onlara da açıklamadı.

^[2.2.3]Bu olaylardan sonra, günbatımına yakın general ve yüzbaşları toplantıya çağırarak şunları söyledi: “Beyler, kralın üzerine yürüyüp yürümememiz gerektiğini sormak üzere kestiğim kurbandan olumlu işaretler⁸ alamadım. Öyle olması da çok doğal, çünkü az önce öğrendiğimize göre kralla aramızda sadece gemilerle geçilebilen Tigres Nehri var. Gemimiz olmadığı için nehri geçemeyiz, erzak olmadığı için burada da kalamayız. Ama Kyros’un dostlarına gitmemiz konusunda işaretler olumluydu. ^[2.2.4]Bu durumda şöyle davranmalıyız: Önce herkes elinde ne varsa onunla akşam yemeği hazırlasın. Borazanın ilk çalışıyla eşyalarınızı toplamaya başlayın. Borazanın ikinci çalışıyla hayvanları yükleyin. Üçüncü çalışta da yük hayvanlarını nehir tarafına, askerleri dış tarafa alarak bağlı olduğunuz generalin peşinden hareket edin.”

^[2.2.5]Generallerle yüzbaşılar bunları dinledikten sonra dağıldı ve söylenenleri uyguladılar. O andan itibaren komutayı Klearkhos ele aldı. Yanındakiler onu seçtikleri için değil, sadece bir lider gibi düşündüğünü ve diğer generallerin tamamen tecrübesiz olduğunu gördükleri için ona itaat ettiler. ^[2.2.6]Hellenler İonia’nın Efesos şehrinden savaş alanına kadar doksan üç günde beş yüz otuz beş fersah veya on altı bin elli stadion yol katetmişlerdi. Savaş alanından Babil’e üç yüz altmış stadion kaldığı söyleniyordu.⁹

^[2.2.7]Karanlık çöktükten sonra Thrak Miltokhythes yanındaki kırk atlı ve üç yüz kadar hafif piyadeyle krala sığındı.

8 Bir şeyi yapıp yapmamaya karar vermek için kurban kesildiğinde kâhin kurbanın bağırsaklarına bakarak kehanette bulunurdu.

9 Bazı araştırmacılar 2.2.6 no.lu bölümün sonradan eklendiğini düşünüyor.

[2.2.8] Klearkhos daha önce verdiği komutlara uygun olarak diğerlerine liderlik ediyordu. Ariaaios'un ordusuyla beklemekte olduğu birinci konaklama yerine gece yarısına doğru ulaştılar. Askerler düzenli bir şekilde silahlarını yere bıraktıktan sonra Hellenlerin general ve yüzbaşları Ariaaios'un başkanlığında toplandı. Hellenler ve Ariaaios'un maiyetinin ileri gelenleri birbirlerine ihanet etmeyeceklerine ve her zaman müttefik kalacaklarına dair yemin ettiler. Persler de orduya dürüstçe kılavuzluk edeceklerine yemin etti. [2.2.9] Yeminlerden sonra kalkanlar üzerinde bir boğa, bir yaban domuzu ve bir koç kurban edildi. Hellenler kurbanların kanına bir kılıç, barbarlar da bir mızrak batırdı.

[2.2.10] Karşılıklı yeminler edildikten sonra Klearkhos, "Hadi Ariaaios!" dedi, "Siz de biz de aynı yolculuğu yapacağımıza göre güzergâh hakkında neler düşündüğünü söyle. Geldiğimiz yoldan mı geri çekilelim, yoksa aklında daha uygun bir yol mu var?" [2.2.11] Ariaaios şöyle yanıt verdi: "Geldiğimiz yoldan geri dönersek hepimiz açlıktan kırılırız, çünkü artık hiç yiyeceğimiz kalmadı. Buraya gelirken son on yedi konaklama yeri boyunca geçtiğimiz topraklarda yararlanacağımız hiçbir şey bulamamıştık, bulabildiğimiz az miktarda erzak da zaten bu bölgeleri arkamızda bırakırken harcadık. Bu yüzden erzak kıtlığı çekmemek için daha uzun bir güzergâh izlemeliyiz. [2.2.12] Hem de kralın ordusundan mümkün olduğu kadar uzaklaşmak için ilk günlerde elimizden geldiğince uzun mesafeler katetmeliyiz. Başlangıçta iki üç günlük fark atarsak kral artık bize yetişemez. Çünkü küçük bir orduyla takibi göze alamaz, yanına büyük bir ordu aldığı takdirde ise hem hızlı hareket edemez, hem de büyük olasılıkla erzak sıkıntısı çeker. İşte ben böyle düşünüyorum," dedi.

[2.2.13] Bu plan firar etmekten ya da arkalarına bakmadan kaçmaktan farksızdı. Ama kader onlar için daha iyi bir çözüm öngörmüştü. Sabah olduğunda güneşi sağ taraflarına alarak yürümeye başladılar. Gün batımına doğru Babil ci-

varındaki köylere varacaklarını hesaplamışlardı ve bunda yanılmadılar. ^[2.2.14]Öğleden sonra bir an düşman süvarilerini gördüklerini sandılar. O sırada savaş düzeninde olmayan bazı Hellenler hemen saflara girdi. Yaralı olduğu için arabayla yolculuk eden Ariaios arabadan inip zırhını kuşandı, yanındakiler de onu izledi. ^[2.2.15]Onlar silahlarını kuşanırken daha önceden yolu gözetlemek için gönderilen gözcüler gelerek bunların süvari değil, etrafta otlayan yük hayvanları olduğunu bildirdi. Bundan kralın yakınlarda bir yerde ordugâh kurmuş olduğunu anladılar. Zaten yakınlardaki köylerden de dumanlar yükseliyordu.

^[2.2.16]Klearkhos askerlerinin yorgun ve aç olduğunu bildiğinden düşmana saldırmadı. Vakit de epey geç olmuştu. Ama kraldan kaçtığıнын sanılmasını istemediği için yolunu da değiştirmede. Keşif kolunu yanına alarak dosdoğru ilerledi ve en yakın köylerde ordugâh kurdu. Bu köylerdeki evlerin ahşap doğramaları bile kralın askerleri tarafından sökülüp götürülmüştü. ^[2.2.17]Keşif kolu düzenli bir şekilde yerleşirken sonradan gelip karanlığa kalanlar bulundukları yerde gecelediler ve birbirlerine seslenirken öyle gürültü çıkardılar ki sesleri düşman ordugâhına kadar gitti. Bu yüzden en yakında konaklayan düşman kuvvetleri korkudan çadırlarını terk edip kaçtı.

^[2.2.18]Bu ancak ertesi gün anlaşıldı, çünkü artık yakınlarda ne yük hayvanları, ne ordugâh, ne de dumanlar görülüyordu. Anlaşıldığı kadarıyla kral ordunun yakınına gelmesinden korkmuştu. Korktuğu ertesi günkü hareketleriyle iyice belli oldu. ^[2.2.19]Gecenin ilerleyen vakitlerinde Hellenler de büyük bir korkuya kapıldı ve bir ordu paniğe kapıldığında yaşananlara benzer kargaşa koptu. ^[2.2.20]Klearkhos o anda tesadüfen yanında bulunan ve dönemin en iyi habercilerinden Elisli Tolmides'e gürültü yapanları susturmasını ve "o eşeği silahların arasına salanı"¹⁰ kim bildirirse generallerin

10 Paniği önlemek için eşek hadisesini kendisi uydurmaktadır.

ödül olarak bir gümüş talanton vereceğini ilan etmesini emretti. ^[2.2.21]Bu haber duyurulunca askerler boşuna korktuklarını ve generallerinin sağ olduklarını anladılar. Klearkhos şafak söker sökmez Hellenlere silahlarını kuşanarak savaş düzenine girmelerini emretti.

III. Bölüm

^[2.3.1]Daha önce de yazdığım gibi kralın ordudan korkmuş olduğu şu olayla ortaya çıktı. Bir gün önce elçiler gönderek Hellenlere teslim olmalarını emrederken, bu kez barış görüşmeleri için şafak vakti elçiler gönderdi. ^[2.3.2]Elçiler öncü birliklerin yanına ulaştıklarında generalleri görmek istediler. Öncüler bunu bildirdikleri sırada orduyu denetleyen Klearkhos işi bitene kadar elçileri bekletmelerini emretti. ^[2.3.3]Birlikleri araya yerleştirdiği silahsız sivillerin dikkati çekmeyeceği, kalabalık ve gösterişli görüneceği şekilde dizdikten sonra elçileri çağırttı. Yanına iyi donanımlı iri kıyım birkaç asker aldı, diğer generallere de öyle yapmalarını söyledi ve elçileri karşılamaya gitti. ^[2.3.4]Yanlarına varınca ne istediklerini sordu. Elçiler kralın şartlarını Hellenlere, Hellenlerin şartlarını da krala bildirmekle yükümlü görevliler olarak barış görüşmelerini yürütmek amacıyla geldiklerini söylediler.

^[2.3.5]Klearkhos'un yanıtı şöyle oldu: "O hâlde krala şunu iletin, yiyecek bulmak için önce savaşmamız gerekiyor, çünkü yiyeceğimiz yok. Hellenlere yiyecek sağlamadan barıştan söz etmeye kimse cesaret edemez." ^[2.3.6]Elçiler gittiler ve çok geçmeden geri döndüler. Bu da kralın ya da görüşmeleri onun adına yürütmekle görevli başka birinin yakınlarda olduğunu gösteriyordu. Talebin krala makul görüldüğünü ve yanlarına kılavuzlar alarak geldiklerini, barış anlaşmasına varıldığı takdirde bu kılavuzların Hellenleri erzak bulabilecekleri yerlere götüreceklerini söylediler. ^[2.3.7]Bunun üzerine

Klearkhos barış şartlarının sadece erzak almaya gidip gelecek kişiler için mi, yoksa diğerleri için de mi geçerli olduğunu sordu. Onlar da, “Söyledikleriniz krala bildirilinceye kadar barış şartları hepiniz için geçerli,” dediler.

[2.3.8]Elçilerin konuşması bitince Klearkhos onları biraz uzaklaştırıp generallerle görüştü. Generaller bir an önce barış anlaşmasının yapılmasını ve rahatça erzak bulunabilecek yerlere giderek ihtiyaçlarının karşılanmasını istediler. [2.3.9]Bunun üzerine Klearkhos, “Ben de aynı şekilde düşünüyorum, fakat bunu hemen açıklamayacağım. Elçiler mütarekeyi kabul etmeyeceğiz diye korkuya kapılana dek bekleyeceğim,” dedi ve şöyle devam etti: “Ama bizim askerlerimiz de aynı korkuya kapılacak sanırım...” Zamanı geldiğine kanaat getirince elçilerin yanına giderek mütareke ilan etti ve ordunun bir an önce erzak bulacağı yere götürülmesini istedi.

[2.3.10]Kılavuzlar yolu gösterdiler. Klearkhos mütareke ilan etmesine rağmen orduyu savaş düzeninde yürütüyor, kendisi de artçıları yönetiyordu. Karşılarına suyla dolu, köprü olmadan geçilemeyecek kadar derin kanal ve hendekler çıkıyordu. Yere devrilmiş buldukları ya da kendilerinin kestikleri palmiye ağaçlarından köprüler yaptılar. [2.3.11]İşte burada Klearkhos'un nasıl bir komutan olduğunu görmek mümkündü. Sol elinde bir mızrak, sağ elinde de bir değnek tutuyor, görevlendirdiği askerlerden birinin tembellik ettiğini görünce ona vuruyordu. Aynı zamanda çamurun içine girerek askerlere yardım ediyor, kendisi kadar gayret göstermeyen herkesi utandırıyor. [2.3.12]Bu iş için otuz yaşından genç olanlar görevlendirilmişti. Fakat Klearkhos'un ciddiyetini ve istekliliğini gören daha yaşlılar da yardıma geldiler. [2.3.13]Klearkhos hendeklerin suyla dolup taşmasını garip bulduğundan acele ediyordu, çünkü yılın o döneminde ovaların sulanması gerekmiyordu. Hellenlerin ilerleyişini zorlaştırmak üzere kralın sulama kanallarını özellikle suyla doldurduğundan kuşkulanıyordu.

[2.3.14] Yola devam ettiler ve kılavuzların erzak alınabileceğini söylediği köylere ulaştılar. Burada buğday, hurma şarabı ve haşlanmış hurmadan yapılan ekşi bir içki vardı. [2.3.15] Hellas'ta görülen cinsten hurma ağaçlarının düşük kaliteli meyveleri kölelere ayrıldı. Özgürlere ayrılmış olanlar ise özenle seçildi, güzellikleri ve büyüklükleriyle hayranlık uyandırıyor, renkleri kehribara çalıyordu. Bu hurmalar kurutulup yemeklerden sonra kuru yemiş olarak da tüketilebiliyordu. Çok tatlıydılar, ancak tek başına ya da şarapla birlikte yendiklerinde baş ağrısı yapıyorlardı. [2.3.16] Askerler burada hayatlarında ilk kez hurma ağacının tomurcuğunu da yediler ve kendine özgü tadına hayran kaldılar. Kuru yemişler gibi bu da baş ağrısı yapıyordu ve kesilip alındığında bütün ağaç kuruyordu.

[2.3.17] Burada üç gün kaldılar. Bu arada ordugâha Büyük Kral'ı temsilen Tissaphernes, kralın kayınbiraderi ve başka üç Pers ile maiyetlerindeki çok sayıda köle geldi. Hellenlerin generalleri onlarla bir araya geldiğinde, ilk önce Tissaphernes çevirmen aracılığıyla şunları söyledi: [2.3.18] “Hellenler, ben ülkenize komşu topraklarda yaşıyorum ve büyük sıkıntılar çektiğinizi görünce bütün imkânlarımı zorlayarak kraldan sizi Hellas'a sağ salım götürmeme izin vermesini istemeye karar verdim. Çünkü bu hareketimi hem sizin, hem de bütün Hellas'ın minnetle karşılayacağını biliyorum. [2.3.19] İşte bu düşüncenin etkisiyle bu lütfun bana bahşedilmesini hak ettiğimi söylemek üzere kralın huzuruna çıktım. Çünkü Kyros'un seferberliğini ona ben haber vermiş, takviye kuvvetlerimle yardımına ilk ben koşmuştum. Savaş esnasında sadece ben Hellenler karşısında safımı koruyarak kaçmadım, tam aksine süvarilerimle aranızdan geçerek sizin ordugâhınızda kralın ordusuyla birleştim. Kral oraya Kyros'u öldürdükten sonra geldi, ben de şu yanımda gördüğünüz kralın en sadık askerlerinin başında Kyros'un beraberindeki Perslerin peşine düştüm. Kral bana bu konuyu

düşüneceğine dair söz verdi ^[2.3.20]ve buraya gelmişken size neden ona karşı sefere çıktığınızı sormamı emretti. Kraldan lehinize bir karar çıkartabilmemi kolaylaştırmanız için bana ölçülü bir yanıt vermenizi tavsiye ederim.”

^[2.3.21]Bunun üzerine Hellenler bir kenara çekilip aralarında görüştüler ve herkesin adına Klearkhos konuştu: “Biz ne kralla savaşmak üzere bir araya geldik, ne de Kyros’la sefere çıktığımızda bu seferin kralla karşı olduğunu tahmin etmiştik. Senin de çok iyi bildiğin gibi Kyros sizi hazırlıksız yakalamak ve bizi buralara sürüklemek için yol boyunca bahane üzerine bahane üretti durdu. ^[2.3.22]Ama zor duruma düştüğünü görünce geçmişte bize yaptığı iyilikleri memnuniyetle kabul ettiğimiz için ona ihanet etmeye tanrılar ve insanlar önünde utandık. ^[2.3.23]Kyros öldükten sonra tahtta hak iddia etmeyi düşünmedik, kralın ülkesine zarar vermek, özellikle de kralı öldürmek istememiz için herhangi bir nedenimiz yok. Bize kimse saldırmazsa tek isteğimiz ülkemize geri dönmektir, ama saldıran olursa tanrıların yardımıyla kendimizi savunmaya çalışacağız. Tek bir kişi bile bize iyi davranırsa bunun altında kalmayacak, iyiliğine elimizden geldiği kadar iyilikle karşılık vereceğiz.” ^[2.3.24]Klearkhos bunları söyledi. Tissaphernes de yanıt olarak, “Söylediklerinizi kralla iletip ondan size haber getireceğim. Geri dönene kadar mütareke geçerli olacak ve satın almanız için erzak getireceğiz,” dedi.

^[2.3.25]Tissaphernes ertesi gün gelmeyince Hellenler telaşlandı. Fakat bir sonraki gün gelerek kralı Hellenleri vatanlarına geri götürme işini kendisine vermeye razı ettiğini söyledi. Üstelik bunu kendisine karşı sefer düzenleyenleri serbest bırakmanın bir kralla yakışmadığını söyleyen çevresindeki birçok yakınının muhalefetine rağmen başarmıştı.

^[2.3.26]Tissaphernes sözlerini şöyle bağladı: “Şimdi artık sözü-müze güvenebilirsiniz. Ülkenize geri dönene kadar dost bir ülkenin topraklarından geçeceksiniz. Ordunuz için düzenli erzak satın almanızı sağlayarak ve herhangi bir art niyet ta-

şımadan size Hellas’a kadar eşlik edeceğiz. Erzak satın almanın mümkün olmadığı yerlerde bölgeden talan etmenize izin vereceğiz. ^[2.3.27]Ama sizin de hiçbir zarar vermeden ve hiç kimseye kötü davranmadan, dost bir ülkenin toprağında seyahat eder gibi davranacağınıza dair yemin etmeniz gerekiyor. Talana sadece satın almak istediğiniz yiyecek ve içecekleri size temin edemediğimiz takdirde başvuracaksınız.”

^[2.3.28]Bu şartlarda anlaşmaya varıldı, Tissaphernes ve kralın kayınbiraderi ile Hellen komutan ve yüzbaşları sağ ellerini uzatarak yemin ettiler. ^[2.3.29]Sonra Tissaphernes, “Şimdi kralın yanına gidiyorum, ihtiyacım olanları temin edince sizi Hellas’a götürmeye ve başında bulunduğum satraplığa dönmeye hazırlanmak üzere geri geleceğim,” dedi.

IV. Bölüm

^[2.4.1]Bundan sonra Hellenler ve Ariaios birbirlerine yakın yerlerde ordugâh kurarak yirmi günden fazla Tissaphernes’i beklediler.¹¹ Bu süre içinde Ariaios’un yanına kardeşleriyle diğer akrabaları, Ariaios’un maiyetindekilere de bazı Persler gelerek cesaret veriyor, kral adına konuşuyor, Kyros’la sefere çıktıkları için ve geçmişte olanlar yüzünden kralın onlara kin gütmeyeceğini söylüyorlardı. ^[2.4.2]Bunlar olurken Ariaios ve adamlarının artık Hellenlere pek önem vermedikleri açıkça görülmeye başladı. Hellenlerin çoğu bu durumdan rahatsız oldu, Klearkhos’a ve diğer generallere giderek şunları söylediler: ^[2.4.3]“Ne bekliyoruz? Hellenlerin gelecekte ona karşı tekrar sefere çıkmaya cesaret edememeleri için kralın her yolu deneyerek bizi yok etmeye çalışacağını bilmiyor muyuz? Şimdi de ordusu dağılmış olduğu için burada

11 Tissaphernes bu süre içinde Babil’de kralla görüşmüş, hizmetleri karşılığında onun kızıyla evlenmiş, Kyros’un satrap olduğu eyaletleri kendine bağlamıştı (Diodoros, XIV. 26).

beklememizi istiyor. Ordusunu topladığı an bize saldırmasına hiçbir engel kalmayacak. ^[2.4.4]Belki de şu anda ilerlememizi engellemek için hendekler kazıyor, duvarlar örüyordur. Hellas'a dönüşümüzle sayımızın çok az olmasına rağmen kralı kendi ülkesinde mağlup ettiğimizin, onu küçük düşürdükten sonra geri döndüğümüzün duyulmasına kesinlikle razı olmayacaktır.”

^[2.4.5]Klearkhos kendisine söylenenlere şöyle yanıt verdi: “Bütün bunları ben de düşündüm, ama bir de şunu göz önünde tutmalıyız: Eğer kralın rızasını almadan buradan ayrılırsak, ileride onunla savaşmak istiyormuşuz gibi görünecek ve mütareke şartlarına aykırı davranmış olacağız. Ayrıca kimse bize erzak satmayacak, nereden yiyecek bulacağımızı söylemeyecek ve kılavuzluk etmeyecek. Son olarak, bu şekilde davranırsak, Ariaaios hemen krala sığınacak ve tek bir dostumuz kalmayacağı gibi, önceden dostumuz olanlar da bize düşman kesilecek. ^[2.4.6]Euphrates dışında başka geçmemiz gereken nehir var mı bilemiyorum, ama düşmanlarımızın engellemesi hâlinde söz konusu nehri bile geçmemiz mümkün değil. Savaşmamız gerekirse süvari birliklerine sahip müttefiklerimiz yok, oysa düşmanlarımızın çoğu süvari ve işlerinde gayet iyiler. Bu durumda savaştan galip çıkarsak kimseyi öldüremeyiz, ancak mağlup olamamız durumunda hiçbirimiz sağ kalmaz. ^[2.4.7]Elinde böyle muazzam bir güç olan kralın bizi yok etmek istedikten sonra tanrılar önünde yalan yere yemin etmesine, Hellenler ve Persler gözünde sözüne güvenilmez biri durumuna düşmesine ne gerek var, anlam veremiyorum.” Klearkhos buna benzer birçok şey söyledi.

^[2.4.8]Bu arada söylediğine göre güya ülkesine geri dönmek niyetinde olan Tissaphernes kuvvetlerini alarak yanlarına geldi. Aynı şekilde yanında kralın kızı olan eşiyle beraber Orontas¹² da kendi kuvvetlerinin başında [Armenia'ya git-

12 Armenia satrapı.

mek üzere] onunla birlikte geldi. ^[2.4.9]Buradan Hellenlere satın alınacak erzak temin eden Tissaphernes'in kılavuzluğunda yola çıktılar. Tissaphernes ve Orontas'la birlikte Kyros'un barbar ordusunun başında Ariaaios da geliyor, ordugâhını onların yanında kuruyordu. ^[2.4.10]Hellenler bunlara güven-medikleri için kendi kılavuzlarının önderliğinde tek başlarına ilerliyor ve diğerlerinden en az bir fersah mesafede konaklıyorlardı. İki taraf düşmanmışçasına birbirlerine karşı güvenlik önlemleri alıyor, bu durum da tatsızlıklara neden oluyordu. ^[2.4.11]Bazen aynı yerden yakacak odun, saman ya da bu türlü şeyler toplarken birbirleriyle acımasızca kavgaya tutuşuyorlardı. Bu da aralarındaki düşmanlık duygularını daha da körüklüyordu.

^[2.4.12]Üç gün yol aldıktan sonra Media Suru¹³ adıyla bilinen surun önüne geldiler ve içinden geçtiler. Sur birbirlerine asfaltla¹⁴ tutturulan pişmiş kil tuğlalardan örülmüştü. Yüksekliği yüz, kalınlığı yirmi ayaktı, uzunluğunun yirmi fersah olduğu söyleniyordu ve Babil'den pek uzak değildi. ^[2.4.13]Oradan iki günde sekiz fersah ilerlediler ve ilkinde taş bir köprünün, diğerinde de birbirine bağlanmış yedi geminin üzerinden geçerek iki kanalı aştılar. Bu kanallar Tigres Nehri'nden su alıyor ve onlara bağlı kanallarla toprağı suluyordu. İlk başta geniş olan su yolları gittikçe daralıyor, sonunda Hellas'ın darı tarlalarındaki oluklar kadar küçülüyordu. Sonunda Tigres Nehri'ne ve nehre on beş stadion mesafedeki büyük ve kalabalık Sittake¹⁵ şehrine ulaştılar. ^[2.4.14]Hellenler şehrin dışında, her tür ağaç dikilmiş bü-

13 Yunan ordusu Babil Suru'nun bir kapısından ya da yıkılmış bir yerinden geçmiş olmalı. Sur MÖ 580 yılında istilalardan korunmak için Babil kralı II. Nebukadnezar tarafından inşa ettirilmişti. Dicle'den başlayarak güneybatı istikametinde devam ediyor, Fırat'a kadar geliyordu.

14 Asurlu, Mısırlı ve Babilliler doğal asfaltı çimento niyetine inşaatlarda, koruyucu olarak mumyalamada kullanıyorlardı. Babil civarında büyük miktarda asfalt vardı.

15 Sittake şehri bazı araştırmacılara göre Bağdat'ın 16 km güneybatısındaki Sheriat el Beidha olmalı.

yük ve güzel bir korunun yanında yerleştiler. Barbarlar ise ordugâhlarını nehrin karşı tarafında Hellenlerin görüş alanı dışında kurdular.

[2.4.15] Akşam yemeğinden sonra Proksenos ile Ksenophon silahların bırakıldığı yerin önünde yürüyüş yaparken bir adam yaklaştı ve nöbetçilere Proksenos ya da Klearkhos'u nerede bulabileceğini sordu. Menon'un arkadaşı olan Ariaios'un yanından geldiği hâlde Menon'u sormamıştı. [2.4.16] Proksenos, "Aradığın adam benim," deyince adam şunları söyledi: "Beni Kyros'un sadık dostları ve hakkınızda olumlu düşünceleri olan Ariaios ile Artaozos gönderdi. Önlem almanızı ve barbarların olası bir gece saldırısından sakınmanızı söylediler, çünkü yanınızdaki koruda kalabalık bir barbar ordusu var. [2.4.17] Aynı şekilde Tigres Nehri'ndeki köprüye de muhafız koymanızı öneriyorlar. Tissaphernes karşıya geçmenizi engellemek için bu gece köprüyü yıkmak istiyor. Başarabilirse sizi kanal ve nehir arasında sıkıştırarak."

[2.4.18] Bu sözleri dinledikten sonra adamı Klearkhos'un yanına götürüp söylediklerini tekrarlattılar. Klearkhos bunları duyunca çok telaşlandı ve korktu. [2.4.19] Orada bulunanlardan bir genç¹⁶ söylenenler üzerine düşündükten sonra saldırıyla köprünün yıkılmasının birbiriyle tutarlı hareketler olmadığı söyledi. "Bize saldırırlarsa ya galip gelirler ya da mağlup olurlar, bu kesin!" dedi. "Galip gelirlerse köprüyü yıkmanın onlara ne faydası olur? Başka köprülerin olduğunu varsaysak bile buradan kaçıp kurtulacak bir yerimiz yok ki! [2.4.20] Ters olur da biz yenersek o zaman onlar bu tarafta mahsur kalırlar. Karşı kıyıdaki kalabalık orduları da yardımlarına gelemez."

[2.4.21] Bunları duyan Klearkhos haberciye Tigres Nehri ile kanal arasındaki mesafeyi sordu. Adam fazla olmadığını, bölgede köyler ve çok sayıda büyük şehir bulunduğunu söy-

16 Bazı araştırmacılar bu gencin Ksenophon olduğunu ve yazarın tevazu göstererek bu noktada kendinden bahsetmek istemediğini düşünüyor.

ledi. [2.4.22]Bunun üzerine Hellenler barbarların adamı kötü niyetle gönderdiğini anladılar. Hellenlerin köprüyü yıkmalarından, bir taraftan nehirle diğer taraftan kanalla korunan, Tigres Nehri'yle kanal arasında oluşan adaya¹⁷ yerleşmelerinden korkuyorlardı. Çalıştırılacak insanların da bulunduğu ara bölgedeki geniş ve verimli topraklardan ihtiyaçlarını karşılayabilirlerdi. Burası daha sonra krala karşı girişilebilecek saldırıların üssü olarak kullanılabilirdi.

[2.4.23]Bundan sonra dinlendiler. Köprüye muhafızlar gönderdiler, ama nöbetçilerin ertesi sabah bildirdiğine göre köprüye de başka bir yere de herhangi bir saldırı olmadı. [2.4.24]Mümkün olabilecek her türlü önlemi alarak gündoğumuyla beraber otuz yedi geminin birbirine bağlanmasıyla oluşturulan köprüyü geçtiler. Tissaphernes'in yanındaki Hellenlerden bazıları köprüyü geçerlerken düşmanın saldıracağını haber vermişti, fakat bu haber de asılsız çıktı. Sadece geçişleri sırasında köprüden geçip geçmediklerine bakmak üzere birkaç adamıyla gelen Glous'u gördüler, ama o da atını sürüp hemen uzaklaştı.

[2.4.25]Dört günde yirmi fersah yol olarak üzerinde bir köprü bulunan bir plethron genişliğindeki Physkos Nehri'ne¹⁸ ulaştılar. Burada Opis¹⁹ adlı, meskûn, büyük bir şehir vardı. Şehrin yakınlarında krala yardım etmek üzere Susa ve Ekbatana'dan kalabalık bir orduyla gelen Kyros ve Artakserkses'in gayrimeşru kardeşiyle karşılaştılar. Pers ordusu bir kenara çekilerek Hellenlerin geçişini seyretti. [2.4.26]Klearkhos orduyu ikişerli sıra hâlinde yürütüyor ve arada bir durduruyordu. Öncü birlikler ne kadar durursa, bütün ordu da o kadar süre durmak zorunda kalıyordu. Bu şekilde ilerlemeleri sayesinde Hellenler bile ordunun çok

17 Bölge Dicle Nehri, Nar-Malha kanalı ve Dicle'den kanala su taşıyan daha dar iki paralel kanal arasında kalan dörtgen bir alandı.

18 Diyala Nehri.

19 Harabeleri Bağdat'ın güneydoğusunda Dicle'nin doğu yakasında bulunan antik şehir.

kalabalık olduğu hissine kapılırken, Persler de onları hayranlıkla izledi.

[2.4.27]²⁰Oradan Media²⁰ içinden geçerek çölde altı günde otuz fersah yol gittikten sonra Kyros ve kralın annesi Parysatis'in köylerine ulaştılar. Tissaphernes, Kyros'u aşağılamak için –halkı köle etmemeleri şartıyla–²¹ Hellenlerin bu köyleri yağmalamasına izin verdi. Bölgede bol tahıl, koyun ve başka yararlı şeyler de vardı. [2.4.28]²²Buradan Tigris Nehri'ni sollarına alarak çöl içinden dört günde yirmi fersah yol gittiler. İlk konakladıkları yerin karşısında Kainai²² adlı büyük ve zengin bir şehir vardı. Barbarlar deriden yapılmış sallarla nehri geçerek bu şehirden ekmek, peynir ve şarap getirdiler.

V. Bölüm

[2.5.1]²³Bundan sonra dört plethron genişliğindeki Zapatas Nehri'ne²³ ulaştılar. Burada üç gün kaldılar ve düşmanların saldıracağına dair kuşkuları olmasına karşın hiçbir saldırı olmadı. [2.5.2]²⁴Klearkhos bir savaşa dönüşmeden bu karşılıklı güvensizliğe son vermeyi denemek üzere Tissaphernes ile görüşmenin iyi olacağını düşündü. Birini göndererek görüşme isteğini iletti, Tissaphernes de ona hemen gelmesini haber verdi.

[2.5.3]²⁵Bir araya geldiklerinde Klearkhos şunları söyledi: “Tissaphernes, karşılıklı yeminler ettiğimizi, dost kalacağımıza ve birbirimize ihanet etmeyeceğimize dair söz verdiğimizi biliyorum. Ancak düşmanınmışız gibi bizden korunmak üzere önlemler aldığını görüyorum, biz de buna karşı önlemler almak zorunda kalıyoruz. [2.5.4]²⁶Senin bize zarar

20 Kuzeybatı İran.

21 Mal olarak görülen köleler eşya ve erzak gibi yağmalanabiliyordu.

22 Meskün olan Sen şehri ya da Kalaat Serkat harabelerinin bulunduğu yer.

23 Büyük Zap Suyu.

vermeye çalıştığını düşünemiyorum bile, aynı şekilde bizim de hiçbir zaman aleyhinizde bir düşüncemiz olmadığına dair güvence verebilirim. Bundan dolayı sizinle görüşerek aramızdaki bu güvensizliği kaldırmak için neler yapmamız gerektiğini konuşmak istedim. ^[2.5.5]Bugüne kadar kimi iftiralara kanarak, kimi de kuşkulandığı için birbirinden çekinen ve başlarına bir bela gelmeden karşısındakinden önce davranmak düşüncesiyle kendilerine hiçbir kötülük yapmayı istemeyen, hatta aklından bile geçirmeyen insanlara onulmaz zararlar veren birçok insan tanıdım. ^[2.5.6]Bu tür kuşkuların ancak karşılıklı görüşme ve açıklamalarla giderilebileceğini düşündüğümünden, sana bize güvenmemekle hata ettiğini anlatmak istiyorum.

^[2.5.7]“Bizi birbirimize düşman olmaktan alıkoyan birinci ve en önemli engel tanrılara ettiğimiz yeminlerdir. Tanrılara ettiği yeminleri bile bile çiğneyen bir insanın mutlu olabileceğini hiç düşünmüyorum. Böyle bir insanın tanrıların gazabından nasıl korunacağını, onlardan kaçmak için ne hızla koşması, hangi karanlık delikte saklanması, hangi güvenli kaleye sığınması gerektiğini bilemem. Çünkü her yerde, her şey tanrılara bağlıdır ve tanrılar onlara aynı şekilde hükmederler. ^[2.5.8]Aramızdaki dostluğu emanet ettiğimiz tanrılar ve ettiğimiz yeminler üzerine düşündüklerim bunlar. Ayrıca bulunduğumuz şartlar altında bize bağışlanabilecek en büyük nimet kanımca sensin. ^[2.5.9]Çünkü senin yardımlarınla önümüzdeki yolu kolaylıkla katedecek, bütün nehirleri geçebilecek, hiç erzak sıkıntısı yaşamayacağız. Ama senin yardımın olmazsa, buraları hiç bilmediğimiz için yolumuz karanlık olacak, nehirler zorlukla geçilecek, bütün halklar bizi korkutacak ve en kötüsü bir başımıza kalacağız. Dostlara sahip olmamak bir sürü soruna neden olur.

^[2.5.10]“Bir delilik yapıp seni öldürdüğümüzü varsayalım! Velinimetimizi öldürmek muazzam bir güce sahip olan kralı kendimize düşman etmekten başka ne sonuç doğurabi-

lir? Sana herhangi bir konuda zarar vermeye kalkışmakla hangi büyük ve parlak umutlarımdan mahrum kalacağımı da söyleyeyim. ^[2.5.11]Kyros'un dostu olmayı seçtiysem, o tarihlerde istediği kişilere yararlı olmak konusunda en uygun onu gördüğüm içindi. Fakat şimdi kendi satraplığını elinde tutmakla birlikte Kyros'un ordusunun ve satraplığının da sana ait olduğunu, üstelik Kyros'un düşmanı olan kralın da senin müttefikin olduğunu görüyorum. ^[2.5.12]Durum böyleyken kim senin dostluğunu istemeyecek kadar aklını kaçırmış olabilir? Ama şimdi senin de bizim dostluğumuzu istemeni sağlayacak şunları da söyleyeceğim. ^[2.5.13]Mysialıların²⁴ canınızı sıktığını biliyorum. Başında bulunduğum kuvvetlerle onların size boyun eğmelerini sağlayabileceğime inanıyorum. Aldığım bilgiye göre Pisidialılarla ve başka birçok halkla da benzer sorunlarınız varmış. Elimdeki kuvvetlerle hepsinin ülkenize zarar vermesine temelli son verebileceğime inanıyorum. Özellikle kızgın olduğunuzu bildiğim Mısırlılar en iyi şekilde cezalandırmak için de başında bulunduğum kuvvetlerden daha uygununu gönderemezsiniz.

^[2.5.14]“Ülkeneye komşu halklardan dost olmayı seçtiklerine bizim desteğimizle güçlü bir dost olabilir, canını sıkanlara da efendileri gibi davranabilirsin. Üstelik sadece vereceğin ücret için değil, bizi kurtardığın için hâliyle duyacağımız minnet duygusuyla da sana hizmet vereceğiz. ^[2.5.15]Bütün bunları düşündükçe bize güven duymaman bana çok tuhaf geliyor. Belagatiyle sana zarar vermek istediğimize inanmanı sağlayan usta hatibin adını öğrenmek isterdim doğrusu!” Klearkhos bunları söyledi, Tissaphernes de şöyle yanıt verdi:

^[2.5.16]“Mantıklı konuştuğunu görmek beni çok mutlu etti. Hakkımda böyle güzel şeyler düşündüğüne göre, günün birinde kötü şeyler düşünürsen, bu kendi kötülüğünü istediğin anlamına gelecek. Bana ve krala güvenmemekle ne kadar

24 Anadolu'nun kuzeybatısında, Balıkesir çevresindeki dağlık bölgede yaşayan halk. Barışçı yerleşimlere saldırılar düzenliyor, yağmalıyorlardı.

haksızlık ettiğinizi anlamaman için şimdi beni iyi dinle: ^[2.5.17]Sizi yok etmeyi düşünsek, kendimizi herhangi bir tehlikeye sokmadan size zarar verecek sayıda süvari, piyade ve silahımız yok mu sanıyorsun? ^[2.5.18]Ya da size saldırabilecek uygun bir yer mi bulamayacağız? Sakinleri müttefikiniz bile olsa, katederken binbir zorluğa katlanacağınız bunca ovayı görmüyor musun? Ya da hükmettiğimiz topraklarda bulunan ve istediğimiz an bir birlik göndererek aşmanıza engel olabileceğimiz şu yüksek dağları? Hele nehirler! Onları geçmeye çalışırken içinizden istediğimiz kadar askeri diğerlerinden ayırıp kolaylıkla yok edebiliriz. Bazılarını ise bizim yardımımız olmadan geçmeniz mümkün bile değil.

^[2.5.19]“Bütün bu saydığım hususlarda başarısız olduğumuzu varsaysak bile toprağın bütün mahsulünü kundaklayabiliriz. Mahsulü yakarak sizi açlığa mahkûm ederiz ve ne kadar yiğit olursanız olun açlıkla baş edemezsiniz. ^[2.5.20]Size karşı savaşmak için kendimizi hiç tehlikeye atmadan kullanabileceğimiz bunca imkân varken, tanrılara karşı saygısızlık anlamına gelen, insanların gözünde utanç verici olan tek yolu neden seçelim? ^[2.5.21]Sadece güç durumunda kalan yeteksiz ve aciz insanlarla kötü kalpliler amaçlarına ulaşmak için tanrılar huzurundaki yeminlerini bozarak insanlara ihanet ederler. Klearkhos, biz ne düşüncesiz ne de aptalız!

^[2.5.22]“Peki, sizi mahvetmek bu kadar kolayken neden öyle yapmadık? Şunu iyi bil ki, tek sebebi Hellenlere sadık bir dost olduğumu gösterme arzumdur. Kyros’un güvenlerini parayla satın alıp buralara getirdiği bu paralı askerleri ben yapacağım iyiliklerle ikna ederek geri götüreceğim. ^[2.5.23]Bana hangi konularda yararlı olabileceğinize az önce değinmiştin, ama en önemlisini sadece ben biliyorum: Başlarında bir taş taşımaya sadece kralların hakkı vardır, ama başkaları da sizin yardımınızla gönül tacını kolayca taşıyabilir.”²⁵

25 Tissaphernes Pers tahtında gözü olduğu izlenimi vermek istiyor.

[2.5.24] Tissaphernes bunları söyledi, Klearkhos da dürüst konuştuğuna kanaat getirerek şöyle karşılık verdi: “Dost olmamızı gerektiren bunca önemli neden bulunduğuna göre, asılsız suçlamalarla aramızı açmak isteyenlerin en ağır ceza-ya çarptırılması gerekmez mi?”

[2.5.25] “Elbette öyle yapılmalı!” dedi Tissaphernes. “Generallerin ve yüzbaşılarınınla buraya gelersen ben ve ordum aleyhine düşünceler taşıdığınızı söyleyenlerin adlarını açıklarım.”

[2.5.26] Klearkhos da, “Hepsini getireceğim ve senin aleyhine konuşanların adlarını da vereceğim,” dedi.

[2.5.27] Bu konuşmalardan sonra Tissaphernes Klearkhos’a nazik davranmaya özen göstererek o gün yanında kalmasını istedi ve akşam yemeğinde ağırladı. Ertesi gün ordugâha döndüğünde Klearkhos’un Tissaphernes’le samimi bir dostluk kurduğuna inandığı görülüyordu ve bir gün önce geçen konuşmaları herkese aktardı. Davet edilen general ve yüzbaşılardan daveti kabul etmelerini istedi ve bu dostluğun aleyhinde konuşanların hainlikle suçlanarak Hellenlere zarar verdikleri gerekçesiyle cezalandırılmaları gerektiğini söyledi. [2.5.28] Klearkhos kendisine Menon’un iftira ettiğinden kuşkulanıyordu, çünkü Ariaios’la onun gizlice Tissaphernes’le görüşerek aralarını açmaya çalıştığını biliyordu. Klearkhos’u devreden çıkardıktan sonra orduyu kendi tarafına çekerek Tissaphernes’in dostluğunu kazanacaktı. [2.5.29] Klearkhos ayrıca bütün ordunun mutlak itaatini ve kendisine karşı çıkanların etkisiz hâle getirilmesini de istiyordu. Ancak askerlerden bazıları bütün general ve yüzbaşılardan Tissaphernes’in yanına gitmesini, onun sözüne güvenilmesini doğru bulmuyordu. [2.5.30] Klearkhos hararetle ısrar ederek beş generalle yirmi yüzbaşiyi kendisiyle gelmeye ikna etti. Onlara Pers ordugâhından erzak satın almak üzere gelen iki yüz asker eşlik etti.

[2.5.31] Tissaphernes’in çadırına vardıklarında generaller, yani Boiotialı Proksenos, Thessalialı Menon, Arkadialı Agias,

Lakonialı Klearkhos ve Akhaialı Sokrates içeriye davet edildi. Yüzbaşılar çadırın girişinde kaldılar. ^[2.5.32] Kısa süre sonra verilen bir işaretle çadırın içindekiler esir alındı, dışarıdakiler de öldürüldü. Hemen sonra barbar süvarilerinden bazıları atlarını ovaya sürüp karşılarına çıkan özgür ya da köle bütün Hellenleri katlettiler. ^[2.5.33] Hellenler ordugâhlarından atlıları görüyor, ama neler olduğunu anlayamıyorlardı. Karnından yaralı Arkadialı Nikarkhos peşinden gelenlerden kurtulup bağırsaklarını tutarak geri geldiğinde, ancak o zaman gördüklerine anlam verebildiler. ^[2.5.34] Düşmanın ordugâha saldıracağını sanan Hellenler paniğe kapılarak hemen silaha sarıldılar.

^[2.5.35] Ancak barbarların tümü değil, sadece Kyros'un sadık dostları Ariaios, Artozos ve Mithradates geldi. Hellenlerin çevirmeni gelenler arasında Tissaphernes'in kardeşini de görüp tanıdığını söyledi. Yanlarında üç yüz kadar zırhlı asker vardı. ^[2.5.36] Bunlar ordugâha yaklaşarak kralın emirlerini bildirmek üzere sağ kalan general ya da yüzbaşı varsa öne çıkmasını istediler. ^[2.5.37] Bunun üzerine gerekli güvenlik önlemlerini alarak Hellen generalleri Orkhomenoslu Kleanor ile Stymphalialı Sophainetos öne çıktılar. Onları Proksenos'un başına gelenleri öğrenmek isteyen Atinalı Ksenophon da izledi. Kheirisophos o sırada başkalarıyla birlikte erzak temin etmek üzere bir köye gittiğinden orada değildi. ^[2.5.38] Birbirlerini duyacak şekilde durduktan sonra Ariaios şunları söyledi: "Hellenler! Klearkhos yeminine ihanet edip mütarekeyi bozmaya çalıştığı için layık olduğu cezaya çarptırılarak idam edildi. Proksenos ve Menon ise onun hainliğini ihbar ettikleri için büyük itibar kazandılar. Kral silahlarınızı teslim etmenizi emrediyor, çünkü daha önce kölesi Kyros'a ait oldukları için bu silahların şimdi kendisine ait olduklarını düşünüyor."

^[2.5.39] Hellenler adına konuşan Kleanor şöyle yanıt verdi: "İnsanlığın yüz karası Ariaios ve bir zamanlar Kyros'un dos-

tu olan siz ötekiler! Dostlarımızın dostu, düşmanlarımızın düşmanı olduğunuza dair yemin ettikten sonra dinsiz imansız, sahtekâr Tissaphernes'le bir olup bize ihanet ederken tanrılardan ve insanlardan hiç utanmadınız mı? Karşılıklı yemin ettiğiniz insanları katledip geride kalan bizlere ihanet ettikten sonra düşmanlarımızla birlikte buraya nasıl gelirsiniz?” ^[2.5.40] Ariaaios şöyle yanıt verdi: “Klearkhos'un Tissaphernes, Orontas ve burada bulunan bizlere karşı komplo kurduğu daha önceden kanıtlanmıştı.” Bunun üzerine Ksenophon şöyle konuştu: ^[2.5.41] “Klearkhos yeminlere ve anlaşma şartlarına ihanet ettiyse cezalandırıldığı iyi oldu, çünkü yeminlerine sadık kalmayanların öldürülmesi gerekir. Ama size hizmeti dokunan generallerimiz Proksenos ve Menon'u bize gönderin. İki tarafın da dostu olduklarına göre hem size hem bize en yararlı tavsiyelerde bulunacaklardır.” ^[2.5.42] Barbarlar kendi aralarında uzun uzun konuştuktan sonra hiçbir yanıt vermeden uzaklaştılar.

VI. Bölüm

^[2.6.1] Bu şekilde esir alınan generaller kralın önüne götürüldü ve başları kesilerek idam edildiler. İçlerinden biri kendisini tanıyan herkesin değerlendirmesine göre savaş sanatını çok iyi bilen ve savaşmayı seven Klearkhos'tu. ^[2.6.2] Gerçekten de Atinalılarla Spartalılar arasındaki savaş²⁶ süresince ülkesinden hiç ayrılmadan hep savaşmıştı. Barış imzalandıktan sonra Spartalıları Thrakların Hellenlere zarar verdiğine ikna etti. Bir gemiye binerek ephorosların²⁷ tahsis ettiği askerî kuvvetle Kherrhonesos ve Perinthos'un²⁸ kuzeyinde yaşayan Thraklarla savaşmaya gitti. ^[2.6.3] Ancak

26 Peloponnesos Savaşı (MÖ 431-404) kastediliyor.

27 Sparta'da şehrin hükümdarı olan iki kral dışında en yüksek yetkilere sahip beş yönetici.

28 Marmara Ereğlisi.

ephoroslar seferini onayladıklarına bazı nedenlerle pişman oldular ve hareketinden sonra gemi İsthmos'tayken geri dönmesini emrettiler. O verilen emre itaat etmeden deniz yoluyla Hellespontos'a gitti. ^[2.6.4]Bunun üzerine emre itaatsizlik suçlamasıyla Sparta arkhonları onu ölüme mahkûm ettiler. Bu şekilde kaçak duruma düştükten sonra Kyros'a sığındı ve başka bir yerde anlattığımız gibi onu Thraklara karşı savaşmaya ikna etti. ^[2.6.5]Kyros'un verdiği 10.000 altını eğlencelere değil, ordu toplamaya harcadı ve topladığı bu orduyla Thraklarla savaşmaya başladı. Onları yendikten sonra da Kyros ordusuna ihtiyaç duyana kadar Thrak köylerini yağmalamaya devam etti. Kyros'un çağrısıyla emri altında savaşmak üzere yanına gitti.

^[2.6.6]Bütün bunlar kanımca savaşı seven bir insana yakışan davranışlardır. Zorluklardan uzak bir barış ve utanç içinde yaşamak yerine savaşmayı, rahat ve huzurlu bir hayat yerine askerî maceraları tercih ediyordu. Hiçbir tehlikeye maruz kalmadan istediği kadar para kazanabilecekken, sahip olduğu serveti savaşa harcamayı yeğliyordu. Savaşa öyle tutkuyla bağlıydı ki, parasını başkaları gibi aşka ya da başka keyiflere değil, ona harcamaktan hoşlanıyordu. ^[2.6.7]Savaş sanatını iyi bildiği gibi, düşmanlarına karşı mücadele ederken gece ya da gündüz tehlikeye atılmaktan hiç çekinmiyordu. Ama onu tanıyanlar zor durumlarda ihtiyatlı davranmayı da bildiğini söylüyordu. ^[2.6.8]Zor karakterinin izin verdiği ölçüde iyi bir yönetici olduğu da söyleniyordu. Her şeyden önce, ihtiyaç duyulduğu anlarda ordunun yiyecek ve teçhizatını sağlamaya özen gösteriyordu. Disipline büyük önem veriyor, yanında bulunan herkesin kendisine itaat etmesini istiyordu. ^[2.6.9]Bunu da sert yüz hatları ve gür sesiyle, sinirlendiği zaman verdiği ve çoğu kez sonradan pişman olduğu ağır cezalarla başarıyordu.

^[2.6.10]Ama bazen iyice düşündükten sonra da ceza verdiği oluyordu, çünkü ceza verilmeyen bir birlikte disiplin sağlana-

mayacağına inanıyordu. Onu tanıyanların söylediğine göre nöbet beklemesi, silah arkadaşlarına zarar vermemesi ya da hiç itiraz etmeden düşmanın üzerine yürümesi istenen bir askerın komutanını sevmesi değil, ondan korkması gerektiğine inanıyordu. ^[2.6.11]Bu yüzden zor durumlar yaşandığında askerler büyük bir hevesle ona itaat ediyor, başka generaller yerine onu tercih ediyordu. Böyle durumlarda sert yüz hatları umut veriyor, uyguladığı vahşet düşmanlara karşı gösterilen kahramanlık gibi algılanıyordu. Savaşın zor anlarında sert mizacı korku değil, cesaret telkin ediyordu. ^[2.6.12]Ama tehlike geçtiğinde, birliklerin başka bir komutanın emri altına girmesi söz konusu olduğunda askerlerinin çoğu onu terk ediyordu. Diplomasi konusunda başarısızdı, astlarına karşı öyle sertti ki, askerleri ona öğrencilerin öğretmenlerine davrandığı gibi davranıyordu. ^[2.6.13]Bu yüzden kimse onu sevdiği ya da dostu olduğu için peşinden gitmiyordu. Ama herhangi bir devlet görevini yerine getirmek için, yoksulluk ya da herhangi başka bir nedenle mecbur oldukları için yanında olanlar ona mutlak bir itaat gösteriyordu. ^[2.6.14]Onun emri altında zafer kazandıklarında askerlerini cesur ve disiplinli kılan iki neden vardı: Düşmanlarından hiç korkmamaları ve komutanları tarafından cezalandırılmaktan çekinmeleri. ^[2.6.15]Klearkhos işte böyle bir liderdi ve başkalarının emri altında olmaktan hiç hoşlanmadığı söyleniyordu. Öldüğünde yaklaşık elli yaşındaydı.

^[2.6.16]Boiotialı Proksenos çocukluğundan beri önemli biri olmak istiyordu ve bu yüzden ücret ödeyerek Leontinili Gorgias'ın²⁹ öğrencisi oldu. ^[2.6.17]Ondan çok şey öğrenerek lider olabilecek özellikler kazandığına inandığı ve çağının ileri gelenleriyle yakın ilişkiler kurduğu için, onlardan değersiz olmadığını göstermek üzere Kyros'un yanına geldi. Katılacağı bu sefer sayesinde şan şöhret kazanacağını ve zengin

29 Leontinili Gorgias (MÖ 483-376) tanınmış hatip ve sofistlerdendi. Kuşku-cu düşüncenin savunucusuydu. Varlığın var olması, bilinmesi ya da biline-nin bir başkasına aktarılmasının mümkün olmadığını öğretiyordu.

olacağını umuyordu. ^[2.6.18]Beklentilerinin bunca yüksek olmasına karşın bunları haksız yollardan elde etmek istemediği açıktı. Başarıya adalet ve dürüstlikle ulaşmak istiyor, bu prensibinden hiç taviz vermiyordu. ^[2.6.19]İyi ve dürüst askerleri yönetmekte çok başarılıydı. Ama askerlerinde saygı ve korku duygularını uyandırmayı başaramıyor, astlarına onların kendisine gösterdiğinden fazla saygı gösteriyordu. Emri altındakilerin itaatsizlik etmelerinden çok kendisinden nefret etmelerinden korkuyordu. ^[2.6.20]Askerlerini yönetebilmek için görevlerini yapanları methederken, yapmayanları methetmemenin yeterli olacağına inanıyordu. Bu yüzden iyi ve cesur askerler onu seviyor, kötüler ise iyiliğini istismar ediyordu. Öldüğünde yaklaşık otuz yaşındaydı.

^[2.6.21]Thessalyalı Menon³⁰ zenginlik peşindeydi. Komutan olmayı ve resmî görevler üstlenmeyi bu sayede daha çok para kazanacağı için, güçlülerin dostluğunu da suç işlerken yakalandığında ceza görmemek için istiyordu. ^[2.6.22]Doğruları söylemeyi ve alçak gönüllülüğü aptallıkla eş tutuyor, hedeflerine daha çabuk ulaşmak için yeminlerini çiğnemekten, yalan söylemekten ve sahtekârlık yapmaktan çekinmiyordu. ^[2.6.23]Hiç kimseden hoşlanmadığı izlenimini verdiği gibi, birilerine dost olduğunu söylediğinde bile gizlice onların kuyusunu kazıyordu. Düşmanları hakkında hiç alaycı olmazken dostlarıyla sürekli dalga geçiyordu. ^[2.6.24]İyi korunan servetleri çalmanın zor olduğunu bildiğinden düşmanlarının mal varlıklarına hiç göz koymuyordu. Ancak kendisinden korunmadıkları için dostlarının mal varlıklarını kolaylıkla ele geçirebileceğine inanıyordu.

^[2.6.25]Güçlü silahlara sahiplerse kendisine ettikleri yeminleri çiğneyenlerden ve suç işleyenlerden ödö koparken, dürüst ve ahlaklı insanlara karşı çok kırııcıydı. ^[2.6.26]Dürüst insanlar dindarlıkları, adil oluşları ve doğruları söyledikleri

30 Platon, aynı adlı diyalogunun başkişisi olan Menon hakkında Ksenophon kadar olumsuz değildir. Ondan sadece Gorgias'ın uçarı bir öğrencisi olarak bahseder.

için nasıl gururlanıyorlarsa, Menon da insanları kandırmak, yalan söylemek ve dostlarına ihanet etmekle gururlanıyordu. Kurnaz olmayanları her zaman cahil sanıyordu. Birinin en iyi dostu olmak istediğinde, bu konuma gelebilmek için o adamın hâlihazırdaki en iyi dostlarına iftira etmekten geri kalmıyordu. ^[2.6.27]Emrindeki askerlerin sadakatini kazanmak için onların suçlarına ortak oluyordu. İnsanlara güçlü olduğunu ve bu gücünü suç işlemek için kullanmaktan çekinmediğini gösterip onları tehdit ederek kendisine saygı göstermeye, dalkavukluk yapmaya zorluyordu. Kendisini terk edip yanından ayrılanları hizmeti altındayken öldürmemiş olmasını onlara bağışlanmış büyük bir lütuf olarak görüyordu. ^[2.6.28]Hayatına dair kanıtlanmayan söylentilere inanmak doğru değilse de onun hakkında herkesin bildiği gerçekler de vardı: Çok genç yaşında Aristippos'un gözdesi oluşundan yararlanarak yabancı askerlerin komutanlığına getirilmişti. Ariaaios'un yakışıklı delikanlılara düşkünlüğünü bildiğinden barbar olmasına rağmen onunla büyük bir samimiyet geliştirmişti. Son olarak daha sakalı çıkmamış bir ergen iken, sakalı çıkmış Tharypas ile ilişkisi vardı.³¹

^[2.6.29]Diğer generaller Kyros'la birlikte Büyük Kral'a karşı sefere çıktıkları için idam edildiklerinde, Menon aynı suça katıldığı hâlde onlarla birlikte hemen öldürülmedi. Kral onu Klearkhos ve diğer generallere yaptığı gibi en hızlı ölüm olarak bilinen kafasını kesmek suretiyle değil, adi suçlular gibi yıl boyunca ağır işkencelerden geçirerek esir alınışından bir yıl sonra öldürttü.

^[2.6.30]Arkadialı Agias ile Akhaialı Sokrates de başları kesilerek idam edildiler. Bu iki generalin arkasından kimse savaşta korkaklık gösterdiler diye gülmedi, kimse dostlarına ihanet ettiler diye onları suçlamadı. İkisi de yaklaşık otuz beş yaşlarındaydı.

31 Genç bir aktif erkeğin kendisinden yaşlı pasif bir erkekle ilişkiye girmesi nadir bir durumdu (K. Dover, *Greek Homosexuality*, London and Cambridge, 1978, s. 87).

Üçüncü Kitap

I. Bölüm

^[3.1.1][Kyros'un seferi esnasında olanlar, Hellenlerin muharebe gününe kadar yaptıkları ve Kyros'un ölümünden sonra Tissaphernes ile vardıkları barış anlaşmasına güvenmeleri üzerine başlarına gelenler daha önceki kısımda anlatıldı.]

^[3.1.2]Generallerin esir alınmasının ve pusuya düşen yüzbaşılarla erlerin öldürülmesinin ardından Hellenler bundan sonra ne yapacakları konusunda büyük bir şaşkınlığa düştüler. Kralın başkentinin yakınlarında birbirinden farklı halklar ve yabancı şehirlerle kuşatılmışlardı ve artık kimse onlara satın almaları için erzak temin etmeyecekti. Hellas'tan en az on bin stadion uzaktaydılar, yol gösterecek bir kılavuzları yoktu ve ülkelerine geri dönmek için aşılmaz nehirlerden geçmeleri gerekiyordu. Kyros'un düzenlediği seferde birlikte hareket ettikleri barbarlar onlara ihanet etmiş, tek başlarına bırakmıştı. Orduya destek sağlayacak tek bir süvarileri yoktu ve bu yüzden bir muharebede galip gelirlerse hiç kimseyi öldüremeyecek, mağlup olurlarsa da içlerinden kimse kurtulamayacaktı. ^[3.1.3]Bunları düşündükçe içleri kararıyordu ve o gece içlerinden çok azı bir dilim ekmek yiyebildi, çok azı ısınmak için ateş yaktı ve çoğu geceyi karargâhın dışında geçirdi. Bulundukları yerde uzanıp din-

lenmeye çalıştılar, ama içlerini kemiren büyük üzüntüden ve bir daha göremeyeceklerine inandıkları ülkelerini, anne babalarını, eşlerini ve çocuklarını düşünmekten sabaha kadar gözlerine uyku girmedi. Gece boyunca herkes bu şartlarda dinlenmeye çalıştı.

[3.1.4]Orduda sefere ne general, ne yüzbaşı, ne de er olarak katılan Ksenophon adlı bir Atinalı vardı. Eski dostu Proksenos onu ülkesinin en önemli insanı olduğunu iddia ettiği Kyros'la tanıştıracakğı vaadiyle sefere katılmaya davet etmişti. [3.1.5]Ksenophon davet mektubunu okuyunca seyahati hakkında Atinalı Sokrates'e danışmak istemişti. Sokrates arkadaşının –Lakedaimonların müttefiki olarak Atina'ya karşı savaşmaya istekli görünen– Kyros ile dostluk kurmasının Atinalılar tarafından kötü karşılanacağını düşündüğünden, Ksenophon'a Delphoi Tapınağı'na giderek sefere katılması hakkında tanrının görüşünü almasını tavsiye etti. [3.1.6]Ksenophon Delphoi'ye giderek tanrı Apollon'a seyahatinin kazasız belasız geçmesi ve amacına ulaştıktan sonra ülkesine sağ salim dönebilmesi için hangi tanrıya dua ederek kurban kesmesi gerektiğini sordu. Apollon da hangi tanrıya kurban kesmesi gerektiğini söyledi.

[3.1.7]Ksenophon Atina'ya döndüğünde kehaneti Sokrates'e anlattı, o da Apollon'a sefere katılıp katılmaması gerektiğini değil de hangi tanrıya kurban keseceğini sorduğu için onu payladı. Ksenophon sefere katılmaya karar vermişti ve seyahatin rahat geçmesiyle ilgileniyordu. Sokrates, “Mademki tanrıya böyle bir soru sordun, şimdi sana ne emrettiyse onları yapmak zorundasın,” dedi.

[3.1.8]Ksenophon, Apollon'un kehanetinde belirttiği tanrılara kurbanlar sunduktan sonra deniz yoluyla hareket etti. Proksenos ile Kyros'a Sardeis'ten hareket edecekleri sırada yetişti ve orada Kyros'la tanıştı. [3.1.9]Proksenos Ksenophon'un kalmasını çok istediği için Kyros da ısrar etti ve sefer biter bitmez onu hemen ülkesine geri gönderece-

ğine söz verdi. ^[3.1.10]Ksenophon işte böyle kandırılarak orduya yazıldı, ama Proksenos'un bu konuda hiçbir kusuru yoktu. O da Klearkhos dışındaki bütün Hellenler gibi seferin Büyük Kral'a karşı yapıldığını bilmiyordu. Kyros'un asıl amacı ordu Kilikia'ya vardığında ortaya çıktı. Kate-decekleri uzun yoldan çekindikleri hâlde Hellenlerin çoğu kendilerine korkak denir diye birbirlerinden ve Kyros'tan utanarak istemeden de olsa sefere katıldılar. Ksenophon da bunlardan biriydi.

^[3.1.11]Başlarına gelen bu felaketten sonra durum zorlaştığı için o gece diğer Hellenler gibi Ksenophon'un da gözüne uyku girmedi. Kısa bir süre için kendinden geçtiğinde bir rüya gördü. Rüyasında babaevine bir yıldırım düşüyor, yıldırımın etkisiyle ortalık aydınlanıyordu. ^[3.1.12]Korkuya kapılarak hemen uyandı. Rühayı önce hayra yordu, çünkü yaşadığı bunca zahmet ve tehlikenin ardından gördüğü göz alıcı ışığı Zeus göndermişti. Ama başka şekilde yorumlamaya çalışınca içine bir korku düştü. Kral Zeus'un gönderdiği ateşle evinin alevler içinde kalması kralın ülkesinden¹ kolaylıkla kurtulamayacağı, her yönden gelecek engellerle karşılaşacağı anlamına da gelebilirdi.

^[3.1.13]Böyle bir rüyanın ne anlam taşıdığı daha sonra meydana gelen olaylardan anlaşıldı. Uyanır uyanmaz Ksenophon'un ilk tepkisi şunları düşünmek oldu: “Burada ne yatıyorum böyle? Gece ilerliyor ve gün doğar doğmaz düşmanlar saldıracağı benziyor. Dostu olduğumuzu söyleyerek kralın huzuruna çıkarsak, çektiğimiz bunca sıkıntı ve acının üstüne, en ağır hakaret ve işkencelerden geçerek öldürülmemiz işten bile değil. ^[3.1.14]Ama kendimizi savunmak konusunda kimse önlem almıyor, neler olacağı kimsenin umurunda değil ve hiçbir sorunumuz yokmuş gibi uzanmış yatıyoruz. Hele ben, her şeyi düzene sokacak komutanın hangi şehirden gelmesini bekliyorum ki? General

1 Rüya da görülen Zeus Pers kralı olarak yorumlanıyor.

olabilmek için daha kaç yaşına gelmem gerekiyor? Zaten bugün kendimi düşmanlara teslim edersem pek uzun yaşamayacağım kesin!”

[3.1.15] Bu düşüncelerden sonra yataktan kalktı ve Prokse-
nos'un yüzbaşılarını toplantıya çağırarak şöyle dedi: “Yüz-
başılar, ne durumda olduğumuzu gördükçe sizin gibi benim
de gözüme uyku girmiyor, elim kolum bağlı duramıyorum.

[3.1.16] Düşmanlar yüzde yüz hazır olduklarından emin değil-
ler, savaş açmamalarının sebebi kesinlikle bu. Ama bizden
hiç kimse onların olası bir saldırısına nasıl daha iyi karşı
koyarız konusunda hâlâ kafa yormuyor. [3.1.17] Boyun eğ-
diğimizi, krala teslim olduğumuzu varsayalım. Başımıza
neler gelir sizce? Aynı anneyle babadan olma kardeşini öl-
dürdükten sonra kafasıyla kolunu keserek çarmıha geren²
birini nasıl yumuşatabileceğinizi düşünüyorsunuz? Tahtın-
dan indirip köleleştirmek üzere ona karşı sefer düzenleyen,
hatta fırsatını bulsa öldürmeyi tasarlayan, hiçbir hamisi
olmayan bizlere neler yapmaz ki bu adam! [3.1.18] Başkaları
gelecekte kendisine karşı sefer düzenlemeye cüret edemesin
diye bütün imkânlarını kullanarak bizi en ağır şekilde ceza-
landırmaya çalışmaz mı? O hâlde eline düşmemek için ne
gerekiyorsa yapmalıyız.

[3.1.19] “Bana gelince, mütareke süresince bu kadar geniş
ve bereketli topraklara, bol yiyeceğe, hizmetçilere, hayvan-
lara, altına ve elbiselere sahip olduklarını gördükçe krala
ve adamlarına gıpta ettim, bizim hâlimize üzüldüm. [3.1.20]
Çünkü satın alma imkânını bulamazsak bu nimetlerin hiç-
birinden yararlanamayız, satın almak için gereken para da
askerlerin çok azında var. Üstüne üstlük, anlaşılmaya göre
ihtiyaçlarımızı köylerden talanla değil, satın alarak temin
etmeye yemin etmişiz. Bütün bunları düşündükçe barış an-
laşmasının şartlarının savaştan daha ağır olduğunu gördüm.

2 Bu bilgiyi Ksenophon'dan başka çağdaşı hiçbir yazar vermez. Konuşması-
nı süsleyerek dinleyenleri ikna etmek için abartmış olabilir.

[3.1.21]“Ama onlar mütarekeyi bozarak kendi gururlarına ve bizim mahcubiyetimize son verdiler. Az önce sözünü ettiğim nimetler daha büyük yiğitlik gösteren tarafa ödül olarak verilmek üzere şimdi önümüze serilmiş duruyor. Mücadelenin hakemi olan tanrıların bizim tarafımızı tutacağı açık. [3.1.22]Çünkü barbarlar ettikleri yemini çiğnerken, biz yeminimize sadık kalmak için önümüzde duran nimetlere elimizi bile sürmedik. Bana göre işte bu yüzden mücadeleye atılırken moralimiz barbarlardan daha yüksek olmalı. [3.1.23]Zaten bedenlerimiz soğuğa, sıcağa ve acılara onlardan daha dayanıklıyken, tanrılar sayesinde ruhlarımız da daha güçlü. Ayrıca bu insanlar yaralanmaya ve ölmeye bizden daha yatkın, yeter ki tanrılar geçen seferki gibi zaferi bize bahşetsinler.

[3.1.24]“Belki başkaları da böyle düşünüyordur, ama tanrı aşkına, başkalarının yanımıza gelip de bizi soylu işlere teşvik etmesini beklemeyelim, bunun yerine erdem ve yiğitlik konusunda biz başkalarına örnek olalım. [3.1.25]Bana gelince, liderliği siz devralmak isterseniz memnuniyetle ardınızdan gelmeye hazırım. Ama beni liderliğe layık görürseniz, görevden kaçmak için gençliğimi bahane göstermeyeceğim. Tam aksine, karşımıza çıkabilecek zorluklarla başa çıkacak kadar güçlü olduğuma inanıyorum.”

[3.1.26]Ksenophon bunları söyledi. Yüzbaşılar onu dinledikten sonra oy birliğiyle başa geçmesine karar verdiler. Sadece Boiotia ağzıyla konuşan Apollonides adlı biri, “Kurtulmamız için kralın gönlünü almak dışında çözüm önermeye cüret edenler boş konuşuyorlar,” dedi. Ardından karşılaşacakları zorlukları saymaya başladı.

[3.1.27]Ksenophon lafını keserek şöyle konuştu: “Sen ne tuhaf adamsın! Ne gördüklerini anlayabiliyor ne de duyduklarını hatırlayabiliyorsun. Kral, Kyros’u öldürdüğü için böbürlenerek adamlarını gönderip silahlarımızı teslim etmemizi emrettiğinde sen de bu adamlarla birlikte bura-

daydın. ^[3.1.28]Ama biz teslim olmak yerine silahlarımızı kuşanıp yanı başında ordugâh kurunca ne yaptı? Elçiler gönderip mütareke teklif ederek anlaşmaya varana kadar bize erzak sağlamadı mı? ^[3.1.29]General ve yüzbaşılarımız şimdi senin önerdiğin gibi varılan anlaşmaya güvenerek onlarla müzakereye gittiklerinde tartaklandılar, işkenceye maruz kaldılar, hakarete uğradılar ve onurlarıyla intihar etmek istedikleri hâlde buna bile imkân bulamadılar. Şimdi bütün bunları bile bile, kendimizi savunalım diyenlerin boş konuştuğunu söylüyor ve kralın ayaklarına kapanıp öfkesi geçsin diye ona yalvarmamızı mı öneriyorsun? ^[3.1.30]Beyler, bence bu adamı sadece çevremizden uzaklaştırmakla kalmamalı, yüzbaşılıktan atmalı ve sırtına yük yükleyerek ondan yük hayvanı olarak yararlanmalıyız. Çünkü Hellen olmasına karşın sergilediği bu vatan hainliğiyle hem memleketini, hem de bütün Hellas'ı utanca boğuyor.”

^[3.1.31]Bunun üzerine Stymphalialı Agasias Ksenophon'un sözünü keserek: “Bu adamın ne Boiotia, ne de Hellas ile bir ilgisi var. Lydialılar gibi iki kulağını deldirdiğini³ gördüm,” dedi. ^[3.1.32]Gerçekten de kulaklarını deldirmişti. Adamı ordudan kovdular. Diğerleri de birliklere dağıldılar, birliğin generali sağsa onu, öldürüldüyse yerine yardımcısını kendilerine katılmaya davet ettiler. Hayatta olan yüzbaşılar da birliklerini temsilen toplantıya çağırdılar. ^[3.1.33]Herkes silahlığın önünde toplandı. Gelen general ve yüzbaşılardan toplamı yüz kadardı. Vakit gece yarısına yaklaşmıştı.

^[3.1.34]Proksenos'un yüzbaşılardan en yaşlısı olan Eleialı Hieronymos söz aldı: “General ve yüzbaşılar! Bulunduğumuz durumu göz önüne alarak toplanmaya ve bu toplantıya sizleri de çağırmaya karar verdik. Belki hep birlikte tatmin edici bir karara varabiliriz.” Sonra da Ksenophon'a dönerek daha önce söylediklerini tekrarlamasını rica etti.

3 Yunanlılar Lidyalıların ve başka barbarların küpe takmasını kadınsı bulurdu. Kulağını deldirmiş olması Apollonides'in aslen Yunanlı olmadığı ve iyi bir asker sayılamayacağını vurgulamak için belirtiliyor.

[3.1.35]Bunun üzerine Ksenophon konuşmaya başladı: “Söyleyeceklerimi zaten hepiniz biliyorsunuz. Kral ve Tis-saphernes içimizden yakaladıklarını esir aldılar, geri kalanımızı da yok etmek için fırsat kolluyorlar. Bu yüzden barbarların eline düşmemek, tam aksine onları elimize geçirmek için bütün imkânlarımızı zorlamak gerektiğine inanıyorum.

[3.1.36]Şunu iyi bilmelisiniz ki, şimdi burada toplanan herkesin önüne orduya yararlı olabilme fırsatı çıktı. Askerlerin tümü gözlerinizin içine bakıyor ve moralinizin bozuk olduğunu anladıkları anda korkuya kapılacaklar. Ama sizin savaşa hazırlandığınızı ve diğerlerini de bunu yapmaya özendirdiğinizi görürlerse peşinizden gelecekler ve her yolu deneyerek sizin yaptıklarınızı yapmaya çalışacaklardır. [3.1.37] Onlardan farklı davranmanız gerçekten de kuralına uygun olur, çünkü sizler general, general yardımcısı ve yüzbaşısınız. Barış zamanında basit erlerden daha fazla takdir görüyor, daha yüksek maaş alıyorsunuz. Savaş içinde olduğumuz bugün onlar için tedbirler alarak, size ihtiyaç duyulan her yerde çalışarak bu isimsiz kalabalıktan üstün olduğunuzu göstermek zorundasınız.

[3.1.38]“Ordu için yapabileceğiniz en büyük hizmet bir an önce ölen general ve yüzbaşılardan yerine yenilerini atamaktır. Başta bir lider olmazsa hiçbir alanda, özellikle de askerî konularda hiçbir yararlı ve doğru iş yapılamaz. Bilindiği gibi disiplin pek çok hayat kurtarıırken, disiplinsizlik ve başıbozukluk bugüne kadar çok kişiyi mahvetmiştir. [3.1.39] Gerektiği kadar subay atadıktan sonra, sağa sola dağılmış olan askerleri bir araya getirip onlara cesaret aşıyorsanız her sıkıntıyla başa çıkabilirsiniz. [3.1.40]Silahlarını isteksizce taşıdıklarını, nöbetlerine isteksizce gittiklerini sizler de görüyor olmalısınız. Bu moral bozukluğuyla gece ya da gündüz onlara ihtiyaç duyduğunuzda ne işinize yarayacaklarını bilemiyorum. [3.1.41]Ama birileri onların bu yılgınlığını giderir, başlarına neler geleceğini değil de neler yapabileceklerini

düşünmelerini sağlarsa cesaretleri artacaktır. ^[3.1.42]Çok iyi bildiğiniz gibi savaşlarda zaferi getiren ne sayısal üstünlük, ne de askerî güçtür. Düşmanlar daha çok tanrıların desteğiyle düşmanlarının üzerine cesaretle yürüyen askerlere karşı durmakta zorlanır.

^[3.1.43]“Dostlarım, bir de şu gözlemimi aktarmak isterim: Savaşlarda her ne pahasına olursa olsun hayatta kalmaya çalışanlar çoğu zaman şerefsizce ve utanç verici bir şekilde ölürlər. Oysa ölümün bütün insanlar için ortak ve kaçınılmaz bir son olduğunu anlayanlar savaşlarda onurlu bir ölüm razı olurlar ve böylece hem diğerlerinden uzun yaşarlar, hem de yaşadıkları hayat daha mutludur. ^[3.1.44]Bütün bunları sizin de iyice anlamanız gerekir, çünkü önümüzde cesur insanlar olduğumuzu gösterme, başkalarına da cesur davranmayı telkin edebilme imkânı doğdu.”

^[3.1.45]Ksenophon bunları söyledikten sonra sustu. Onun ardından söz alan Kheirisophos⁴ şöyle konuştu: “Ksenophon, az öncesine kadar senin hakkında Atinalı oluşundan başka hiçbir şey bilmiyordum. Şimdi söylediklerini ve yaptıklarını takdir ediyor, keşke senin gibi adamlarımız daha çok olsaydı diyorum. Böyle bir şey ordumuz için büyük bir nimet olurdu. ^[3.1.46]Beyler, ihtiyacı olanlar fazla zaman yitirmeden komutanlarını seçsin. Sonra seçilen bu komutanları da yanınıza alarak ordugâhın ortasına gelin. Ardından bütün orduyu toplantıya çağırırız. Toplantıyı ilan etmek üzere haberci Tolmides de yanımızda hazır bulunsun.”

^[3.1.46]Bunları söyleyerek şartların yapılmasını gerektirdiği işlerin bir an önce yapılması için ayağa kalktı. Hemen sonra Klearkhos'un yerine Dardanoslu Timasion, Sokrates'in yerine Akhaialı Ksanthikles, Agias'ın yerine Arkadialı Kleanor,⁵

4 Kheirisophos Spartalı olduğu için diğer generalleri temsilen konuşuyor. O yıllarda Yunan dünyasının en büyük askeri ve siyasi gücü Sparta'ydı.

5 Arkadialı Kleanor daha önce de kendi birliğinin generaliydi. Bu kez ölen hemşehrisi Agias'ın birliklerinin de komutasını üstlendi.

Menon'un yerine Akhaialı Philesios ve Proksenos'un yerine Atinalı Ksenophon general seçildiler.

II. Bölüm

[3.2.1]Komutanların seçimi bittiğinde gün ağarıyordu. Komutanlar ordugâhın orta yerinde toplanıp nöbetçiler görevlendirmeye ve ardından askerleri toplamaya karar verdiler. Bütün askerler toplanınca önce Lakedaimon Kheirisophos ayağa kalkarak şunları söyledi: [3.2.2]"Askerler, bunca yetenekli general, yüzbaşı ve askeri yitirdiğimiz için çok zor durumdayız. Bu da yetmezmiş gibi daha önce müttefikimiz olan Ariaios ve adamları bize ihanet etti. [3.2.3]Ancak bu son derece olumsuz şartlarda bile cesur olmalı, kendimizi bırakmamalıyız. Tam tersine düşmanlarımızı yenmeye gayret ederek hayatta kalmaya çalışmalı, bunu başaramazsak da canlı olarak düşmanlarımızın eline düşmektense onurumuzla ölmeliyiz. Çünkü esir düşersek, tanrıların düşmanlarımıza layık görmesi için dua ettiğim felaketleri yaşarız diye korkarım."

[3.2.4]Onun ardından Orkhomenoslu Kleanor söz alarak şöyle konuştu: "Askerler, kralın yeminlerini nasıl çiğnediğini, nasıl sadakatsiz davrandığını biliyorsunuz. Aynı şekilde Hellenlerin komşusu ve dostu olarak bizi kurtarmaya çalışacağını söyleyen, bu konuda sağ elini uzatarak yemin eden Tissaphernes'in ihanetini de gördünüz. Bizi kandırarak komutanlarımızı esir aldı. Konukların koruyucusu Zeus'tan⁶ çekinmeden sofrasında ağırladığı Klearkhos'u aldattı ve sonra generalleri katletti. [3.2.5]Kral ilan etmeyi düşündüğümüz, birbirimize ihanet etmeyeceğimize dair karşılıklı yeminler ettiğimiz Ariaios ise ne tanrılardan çekindi, ne de onu sağ-

6 Başka birçok özelliğinin yanı sıra Zeus konukseverliğin ve konukların koruyucusuydu, yabancılara kötü davrananları cezalandırıyordu.

lığında herkesten çok onurlandıran Kyros'un ölüsüne saygı gösterdi. Şimdi hamisinin can düşmanlarının safına geçerek Kyros'un dostu olan bizlere zarar vermeye çalışıyor. ^[3.2.6] Bunların hepsi yaptıklarının hesabını tanrılara verecek, ama biz de olan biteni aklımızdan hiç çıkarmayıp bir daha onların oyununa gelmemeli, gücümüz yettiğinde onlarla savaşmalı ve tanrıların iradesi ne yöndeysse ona katlanmalıyız.”

^[3.2.7]Ardından savaşa gidecekmiş gibi en güzel elbiselelerini giymiş olan Ksenophon söz aldı. Tanrıların yardımıyla savaşta zafere ulaşırsa galiplere güzel elbiseler yakıştığını, tam tersine kaderinde ölmek varsa ölümü güzel giyinip süslenmiş olarak karşılaması gerektiğini düşündüğünden iyi giyinmişti. Sözlerine şöyle başladı: ^[3.2.8]“Kleanor barbarların yeminlerini çiğnemeleri ve ihanetleri hakkında konuştu, ama bunları siz daha önceden de biliyordunuz. Barbarlarla tekrar barışmak istesek, generallerimizin güvenini kötüye kullanarak onlara ne kötülükler yaptıkları aklımıza geldikçe içimizde hep bir umutsuzluk olacak. Ama şimdiye kadar bize çektirdiklerine karşılık silahlarımızı kullanarak onları cezalandırmayı ve savaşa devam etmeyi düşünürsek, tanrıların yardımıyla kurtulma şansımız epeyce yüksek olur.”

^[3.2.9]Bunları söylerken biri hapsirdi ve bütün askerler huşuyla tanrının önünde başlarını eğdiler.⁷ Ksenophon konuşmasına devam etti: “Arkadaşlar, tam da kurtulmamızdan söz ederken bu hapsirme Kurtarıcı Zeus'un bir işareti gibi geldi. Varacağımız ilk dost ülkenin topraklarına ayak bastığımızda kurtulduğumuz için Zeus'a ve gücümüz yettiğinde diğer tanrılara kurbanlar sunmayı vaat edelim. Sözlerimi onaylayanlar el kaldırsın.” Orada bulunan herkes el kaldırdı ve hep birlikte tanrılara dua edip bir ilahi okudular. Tanrıla-

7 Konuşma sırasında hapsirilmesi söylenenlerin gerçekleşeceğine dair belirtiyordu. Homeros'ta da bunun örnekleri görülür (*Odyseia*, xvii, 554). Hapsirliği Zeus'un gönderdiğine inanıldığı için, hapsirana “çok yaşa” anlamında “Zev soson” (Zeus kurtarsın) denirdi.

ra karşı dinî görevlerini yerine getirdikten sonra Ksenophon konuşmasına devam etti.

[3.2.10]⁸“Arkadaşlar, kurtulma şansımızın yüksek olduğunu söylüyordum. Öncelikle biz tanrılara ettiğimiz yeminlere sadık kalırken, düşmanlarımız yeminlerini çiğneyerek mü-tarekeyi bozdular. Bu durumda istedikleri zaman güçlülere bir çırpıda güçsüze çevirebilen ve tehlike içinde bulunan güçsüzleri kolaylıkla kurtarabilen tanrıların düşmanları-mıza kötü, bize de iyi davranmaları çok doğaldır. [3.2.11]⁹Size cesaretin yakıştığını ve cesurların tanrıların yardımıyla en büyük tehlikelerden kurtulduğunu hatırlatmak için atalarımızın yaşadığı tehlikeleri anlatmak istiyorum. Persler diğer barbarlarla birlikte büyük bir ordu ve donanmayla Atina’yı yerle bir etmek üzere Hellas’a saldırdıklarında sadece Atinalılar karşılarına çıkmaya cesaret etti ve onları yendi.⁸ [3.2.12]¹⁰Atinalılar savaştan önce dua etmişler ve öldürecekleri düşman sayısı kadar Artemis’e keçi kurban etmeye ant içmişlerdi. Ancak o kadar çok düşman öldürdüler ki⁹ gerektiği kadar keçi bulamadıkları için her yıl beşer yüz keçi kesmeye karar verdiler ve hâlâ bu kurbanları kesmeye devam ediyorlar. [3.2.13]¹¹Daha sonra Kserkses sayılamayacak kadar çok askerden oluşan muazzam bir orduyla¹⁰ tekrar Hellas’a saldırdığında atalarımız onları hem karada, hem denizde bozguna uğrattılar.¹¹ Bu zaferlerin gözle görülür kanıtları anılarına dikilen anıtlar ve doğup yetiştiğiniz şehirlerin özgürlüğüdür. Sizler bu yüzden başka insanları değil, sadece tanrıları efendiniz olarak tanırsınız.

8 MÖ 490’da Marathon Savaşı’nda 10.000 Atinalı ve 1.000 Plataiesli sayıca kendilerinden kat kat üstün Pers kuvvetlerini yenmişti.

9 Herodotos Yunanlıların kayıplarını 192 Atinalı ve 11 Plataiesli, Perslerin kayıplarını 6.400 kişi olarak verir (Herodotos, VI, 117).

10 Herodotos Pers ordusunun 2.600.000 kişi olduğunu söyler (Herodotos, VI, 186). Çağdaş tarihçiler bu sayıyı 70.000-300.000 arasında verir.

11 İkinci Pers saldırısı Salamis Deniz Savaşı (MÖ 480) ve Plataies Meydan Savaşı’yla (MÖ 479) sona erer.

[3.2.14]“İşte böyle ataların çocuklarısınız ve onları utandır-
dığınız söylenemez. Birkaç gün önce o Perslerin soyundan
gelen bir orduyla karşı karşıya geldiniz ve sayıca sizden kat
kat üstün olmalarına rağmen tanrıların yardımıyla onları
yendiniz. [3.2.15]Şimdi kurtuluşunuz için savaşırken Kyros’a
taç giydirmek için savaştığınızdan daha güçlü, daha istekli
olmalısınız ve düşmanlara saldırırken daha büyük cesaret
göstermelisiniz. [3.2.16]Çünkü ilk muharebede deneyimli ol-
madığınız hâlde, ruhunuzda o geleneksel cesareti hissederek
sayılamayacak kadar kalabalık bir ordunun üzerine yürü-
meye cüret ettiniz. Şimdi düşmanların sayıca üstünlüklerine
rağmen sizinle çarpışmaktan kaçınacaklarını deneyiminizle
bildiğinize göre onlardan korkmanız için herhangi bir sebep
kaldı mı?

[3.2.17]“Ariaios’un adamlarının daha önce müttefikimizken
şimdi düşmanın tarafına geçmesini sakın aleyhte bir durum
olarak görmeyin, çünkü onlar yendiklerimizden daha kor-
kak. Bizi terk ederek taraf değiştirmeleri de bunu kanıtlıyor.
İlk fırsatta kaçmaya kalkışarak kendileriyle birlikte savaşan-
lara kötü örnek olacak askerlerin bizim saflarımızda değil,
düşmanların safında bulunması daha iyidir. [3.2.18]Bizim sü-
varimiz yokken, karşı tarafın kalabalık süvari birlikleri ol-
masına üzülenler varsa, on bin süvarinin on bin insandan
başka bir şey olmadığını düşünsünler. Savaşlarda bugüne
kadar bir atın ısırduğu ya da çiftelediği kimse ölmedi, cephe-
de cesaret gerektiren her şeyi yapan askerlerdir. [3.2.19]Üstelik
biz süvarilerden çok daha güvenli bir konumda savaşacağız.
At sırtında olan onlar bizim darbelerimizden başka, atların-
dan düşmekten de çekinecekler. Oysa toprağa sağlam basan
bizler yaklaşan herhangi bir rakibimize daha güçlü ve daha
isabetli darbeler vurabiliriz. Süvariler bizden sadece tek bir
konuda üstünler: Cepheden daha güvenli kaçabilirler.

[3.2.20]“Savaş konusunda cesaretiniz tamsa ve Tissapher-
nes bize kılavuzluk etmeyecek, satın almak üzere erzak te-

min etmeyecek diye üzülüyorsanız, şu iki seçenekten hangisinin daha iyi olduğunu düşünün! Bize ihanet ettiği kanıtlanan Tissaphernes mi, yoksa hata yaptıkları takdirde bunun hayatlarına mal olacağını ya da ağır cezalara çarptırılacaklarını bilen savaş esirleri mi daha iyi kılavuz olur? ^[3.2.21] Erzak konusunda ise neyi tercih edersiniz? İhtiyacımız olan yiyecekleri kuracakları pazarlardan az miktarda ve yüksek fiyatlarla satın almak mı, yoksa savaşın galibi olarak istediğimiz malların istediğimiz kadarına el koymak mı daha iyi? Artık maaş alamayacağımız için paramızın da biteceğini unutmayın.” ^[3.2.22] Eğer söylediklerime hak verdiğiniz hâlde, önümüzdeki nehirlerin aşılamaz bir engel olduğuna ve barbarların bizi kurnazlıkla Tigres’i aşmaya zorladığına inanıyorsanız, bunun belki de barbarların yaptığı en aptalca şey olduğunu düşünün. Doğdukları kaynağın uzağında bütün nehirler aşılmaz olabilir, ama kaynaklarına yaklaştıkça aynı nehirlerden dizlerinizi bile ıslatmadan geçebilirsiniz. ^[3.2.23] Nehirlerin geçit vermediğini ve kılavuz bulamadığımızı varsaysak bile yine umutsuzluğa kapılmamalıyız. Bizden daha cesur olduklarını söyleyemeyeceğimiz Mysialılar kralın rızasını almadan topraklarında birçok büyük ve müreffeh şehir kurdular. Aynı şekilde Pisiadialılarla Lykaonialılar da ovaların güçlü kalelerini ele geçirerek kralın topraklarını ekip biçiyorlar. Sonuncuları kendi gözlerimizle gördük.

^[3.2.24] “Bana sorarsanız, barbarlara geri dönmek istediğimizi şimdilik belli etmemeli, buraya temelli yerleşmek niyetinde olduğumuz hissini vermeliyiz derim. Çünkü Mysialılar ülkelerine geri dönecek olsa, kralın onlara hem birçok kılavuz, hem de güven içinde geri dönmeleri için rehineler vereceğinden, hiçbir tuzak kurmadan topraklarından çıkmalarına müsaade edeceğinden eminim. Hatta eşyalarını dört atın çektiği arabalarla taşıyabilsinler diye onlara geniş yollar bile döşemeye razı olur. Buralara temelli yerleşmeye hazırlandığımızı görürse aynı şeyleri seve seve bizim için de yapabilir.

[3.2.25] Ancak ben burada hiç çalışmadan, bolluk içinde, eğlen-ceyle dolu bu hayata alışmamızdan, Perslerle Medlerin boy-lu boslu güzel kadınları ve kızlarıyla âleme dalmamızdan ve lotus yiyenler¹² gibi vatanımıza geri dönmeyi arzulamaz olmamızdan korkuyorum.

[3.2.26] “Bu yüzden yapacağımız en mantıklı ve doğru işin Hellas’a, ailelerimizle dostlarımızın yanına dönmeye çalış-mak olduğuna inanıyorum. Döndükten sonra da Hellenlere yoksulluk içinde yaşamayı kendilerinin seçtiğini göstermeli-yiz, çünkü kendi ülkelerinde yoksulluk çeken halklarını alıp buraya yerleşerek bolluk içinde yaşayabilirler. Ancak arka-daşlar, size bahsettiğim bütün bu nimetlerden sadece galipler yararlanır.

[3.2.27] “Şimdi mümkün olduğunca güven içinde hareket edebilmek ve savaşmamız gerektiğinde bunu en iyi şekilde yapabilmek için birtakım önerilerde bulunacağım. Güzer-gâhımızı arabaların yol alabileceği gibi çizmektense, orduya en yararlı yönde ilerlemek için öncelikle elimizdeki bütün yük arabalarından kurtulmalıyız. Arabalarla birlikte çadır-larımızı da yakmalıyız, çünkü onları taşımak zahmetlidir, savaşta ve erzak nakliyesinde bize hiçbir yararları olmaz.

[3.2.28] Ayrıca savaşta ve yiyecek ya da içeceklerimizi taşıma-da kullandıklarımız dışında bütün teçhizatımızı atmalıyız. Böylece malzeme taşıyanlar azalırken silahlı askerlerimizin sayısı olabildiğince artacak. Çok iyi bildiğiniz gibi yenilen-lerin mal varlığı düşmanın eline geçer. Savaşta galip gelirsek düşmanlarımızın teçhizatı bizim olacak ve onlardan hamal gibi yararlanabileceğiz.

[3.2.29] “Son olarak çok önemli saydığım bir konuya değin-mek istiyorum. Hepinizin bildiği gibi düşmanlar generalleri-mizi pusuya düşürüp etkisiz hâle getirmeden bize savaş ilan

12 Lotus yiyiciler mitolojiye göre Libya sahillerinde yaşayan konuksever ve barış-çı bir halktı. Ancak lotus adlı tatlı meyveden yiyen konukları memleketlerini ve sevdiklerini unutup orada kalkmak istiyordu (Homeros, *Odysseia*, ix, 94). Bu meyve günümüzde Cennet Hurması veya Akdeniz Hurması adıyla bilinir.

etmeyi göze alamadılar. Generallerimiz hayattayken onlara itaat ederek savaşta galip geleceğimizi, esir düşmelerinden sonra ise başıbozukluk ve disiplinsizlik yüzünden mahvolacağımızı sanıyorlar. ^[3.2.30]Bu yüzden yeni seçilen generaller öncekilerden daha ihtiyatlı davranmalı, emirleri altındaki askerler de daha disiplinli ve daha itaatkâr olmalılar.

^[3.2.31]“Herhangi bir er disiplinsiz davrandığında, olayın tanığı ile erin komutanının disiplinsizliği birlikte cezalandırmasına olanak verecek bir kararı oya sunalım. Bu şekilde erlerin korkaklık etmesini bir değil, on bin Klearkhos’un engellediğini gören düşmanlarımızın beklentileri boş çıkacak. ^[3.2.32]Düşmanlar her an karşımıza çıkabilir, artık sözlerden uygulamaya geçmenin zamanı geldi. Önerilerim size doğru geliyorsa bir an önce onaylayalım ki hemen uygulamaya geçelim. Daha iyi önerisi olan basit bir er bile olsa ortaya çıkıp anlatsın, çünkü bu durumdan kurtulmak hepimizin ortak dileğidir.”

^[3.2.33]Ardından Kheirisophos konuştu: “Ksenophon’un söylediklerinden farklı düşüncelerin tartışılması gerekiyorsa bunu daha sonra da yapabiliriz. Ama bana kalırsa deminki önerilerin bir an önce oylanması gerekir. Önerilere katılanlar el kaldırsın.” Herkes el kaldırdı.

^[3.2.34]Ksenophon tekrar yerinden kalkarak konuşmasına devam etti: “Arkadaşlar, dinleyin, yapmamız gereken başka şeyler de var. Erzak temin edebileceğimiz bölgelerden geçmek zorunda olduğumuzu biliyorsunuz. Duyduğuma göre buraya yirmi stadion kadar mesafede zengin köyler varmış. ^[3.2.35]Düşmanlar yola çıktığımızda becerebilirse önlerinden geçenleri ısırın, ama kovalayınca kaçan korkak köpekler gibi peşimize takılırlarsa hiç şaşırmam. ^[3.2.36]Bu yüzden yük hayvanlarını ve silahsız hizmetlileri ortaya alıp ağır piyadeleri dikdörtgen şeklinde dizerek ilerlememiz daha güvenli olur. O hâlde önde, yanlarda ve arkada yer alacak birlikler ve komutanları şimdiden belirlenirse, düşman saldırdığında

neler yapılacağı konusunda karar vermemize gerek kalmaz, saldırıya uğrayan birlik anında karşılık verir.

[3.2.37]“Daha iyi bir teklifi olan varsa, bir an önce uygulamaya geçirilmesi için çıkıp söylesin, yoksa Lakedaimon olduğundan, öndeki birlikleri Kheirisophos’un yönetmesini teklif ediyorum. İki kanadı yaşlı generallerden ikisi üstlen-sin, en genç olduğumuz için de arkadaki birlikleri Timasion ile ben üstlenelim. [3.2.38]Bu düzenle yola çıkalım, karşımıza çıkacak şartlara göre de gerekli değişiklikleri yaparız. Ama yine de herhangi başka bir öneri varsa, onu da dinleyelim.” Hiç kimse itiraz etmeyince Ksenophon, “Aynı görüşte olan-lar el kaldırsın,” diye devam etti. Öneriler kabul edildi.

[3.2.39]“O hâlde,” diye devam etti Ksenophon, “yerlerimi-ze dönüp alınan kararları uygulayalım. Aranızda dostlarını ve akrabalarını tekrar görmek isteyen varsa, bundan böyle cesur olması gerektiğini hiç aklından çıkarmasın, çünkü baş-ka şekilde bu arzusu gerçekleşemez. Hayatta kalmak isteyen her zaman galip gelmeye çalışsın, çünkü galipler öldürürken mağluplar ölür. Servet peşinde koşanlar da galip gelmeye çalışsın, çünkü galipler kendi mallarını koruyabildikleri gibi mağlupların mallarına da sahip olurlar.”

III. Bölüm

[3.3.1]Bunlar konuşulduktan sonra kalkıp gittiler. Araba-larla çadırları yaktılar, diğer malzemelerden de vazgeçilmez olanları aralarında paylaşarak fazlalıkları ateşe verdiler. Büt-ün bu işleri yaptıktan sonra kahvaltı ettiler. O sırada yanın-da otuz atlıyla Mithradates geldi. Generalleri sesinin duyula-bileceği bir mesafeye çağırarak şunları söyledi:

[3.3.2]“Hellenler! Bildiğiniz gibi ben hem Kyros’un sa-dık dostuydum, hem de kendimi size yakın hissediyorum. Ama öyle bir konumdayım ki Kyros’a olan dostluğumdan

ve sadakatimden şüpheye düşeceğinizden çekiniyorum. Bu yüzden kendinizi kurtarmak üzere ciddi kararlar aldığınızı görürsem, bütün adamlarımla yardımınıza koşmaya hazırım. Ne yapmayı düşündüğünüzü size yardım etmek isteyen, iyiliğinizi düşünen bir dostunuz olan bana söyler misiniz?”

[3.3.3]Generaller bir kenara çekilip görüştükten sonra sözcüleri Kheirisophos vasıtasıyla şu yanıtı verdiler: “Eğer izin verilirse, mümkün olduğunca az zarar vererek topraklarınızdan geçip ülkemize dönmeye karar verdik. Ama yolculuğumuz boyunca bizi engellemek isteyen olursa bütün gücümüzle ona karşı savaşacağız.”

[3.3.4]Aldığı bu yanıtın sonra Mithradates onları kralın rızasını almadan ülkelerine dönmelerinin imkânsız olduğuna ikna etmeye çalıştı. Böyle konuştuğunu görünce onun casusluk yapmak üzere gönderildiğini anladılar. Casus olduğunun başka bir kanıtı, hareketlerini takip etmek üzere onunla birlikte Tissaphernes’in bir adamının da gelmesiydi. [3.3.5]Bunun üzerine generaller düşman topraklar üzerinde bulundukları sürece bir daha elçi kabul etmemeye karar verdiler, çünkü gelen elçiler askerlerin moralini bozuyordu. Bu gelişlerinde de Arkadialı yüzbaşı Nikarkhos’un aklını çeldiler ve geceleyin yirmi kadar askeriyle gizlice düşman saflarına geçti.

[3.3.6]Kahvaltılarını bitirdikten sonra ortalarına yük hayvanlarıyla silahsız hizmetlileri alarak savaş düzeninde Zapatas Nehri’nden geçtiler. Fazla uzaklaşmamışlardı ki Mithradates yine görüldü. Yanında iki yüz kadar atlı ve hafif silahlı, hareket kabiliyeti yüksek dört yüz kadar okçu ve sapanacı vardı. [3.3.7]Hellenlere dost olarak yaklaştılar, ama atış menziline girince atlılarla hafif piyadeler, ok ve sapanlarıyla aniden saldırdılar ve birçok yaralanmaya sebep oldular.

[3.3.7]Hellenlerin artçı birlikleri saldırıdan büyük zarar gördüğü hâlde düşmanlara karşılık veremedi. Giritli okçuların¹³ atış menzili Perslerinkinden daha kısaydı ve zırhsız

13 Giritliler en iyi okçular olarak tanınıyordu.

olduklarından ağır piyadelerin oluşturduğu dikdörtgenin içinden savaşmak zorundaydılar. Mızrakçılar da mızraklarını sapan atıcılara kadar atamıyordu. ^[3.3.8]Bu yüzden Ksenophon düşmanları kovalamaya karar verdi. Artçı birlikte yanında bulunan ağır ve hafif piyadelerle düşmanın peşine düştü, ama kimseyi yakalayamadı. ^[3.3.9]Hellenlerin süvarileri yoktu ve yayalar çoktan uzaklaşmış olan Perslere kısa sürede yetişemedi. Ordunun geri kalanından uzaklaşıp uzun bir takibe girişmek de mümkün değildi. ^[3.3.10]Üstelik barbar atlıları kaçarken geriye dönüp ok atıyor, peşlerinden gelenleri yaralıyordu. Hellenler hem kovalarken, hem de geri çekilirken savaşmak zorunda kaldılar. ^[3.3.11]Bu şartlar altında gün boyunca yirmi beş stadiondan fazla yol katedemediler ve köylere ancak akşama doğru ulaştılar.

Bu olaylar yüzünden askerlerin morali çok bozuldu. Kheirisophos ve diğer tecrübeli generaller ordunun düzenini bozarak düşmanın peşine düştüğü için Ksenophon'u hatalı buldular. Hiç gereği yokken kendini tehlikeye attığı gibi düşmana da ciddi bir zarar verememişti. ^[3.3.12]Bunları duyan Ksenophon kendisini haklı olarak suçladıklarını, zaten ortaya çıkan durumun da söylenenleri doğruladığını kabul etti. “Ordunun düzenini hiç değiştirmeden bekledikçe ağır kayıplar verdiğimizizi ve saldırganlara karşı koyamadığımızı görünce düşmanları kovalamak zorunda kaldım,” dedi. ^[3.3.13]“Ama takibe başladıktan sonra bütün bu söyledikleriniz doğru çıktı. Hem düşmana ağır kayıp verdiremedik, hem de geri çekilirken büyük zorluk çektik. ^[3.3.14]Düşmanlar küçük bir birlikle gelerek bize fazla zarar vermeden eksiklerimizi görmemize neden oldukları için tanrılara şükrederim.

^[3.3.15]“Düşmanların Giritli okçularla mızrakçılarımızın karşılık veremeyeceği mesafeden ok ve sapan atabildikleri artık belli oldu. Peşlerine düştüğümüzde ordudan fazla uzaklaşamıyoruz, kısa mesafede ise en hızlı koşan piyade-miz bile bir ok menzili kadar geriden koşarak düşmanların

piyadelerini yakalayamaz. ^[3.3.16]Yolda ilerlerken düşmanlarımızı bize zarar veremeyecek mesafede tutmak istiyorsak, en kısa zamanda sapancı ve atlılar bulmalıyız. Ordumuzda sapan kullanmayı bilen Rodoslular¹⁴ olduğunu duydum. Üstelik sapanlarının menzili Pers sapancılarının menziline iki katıymış. ^[3.3.17]Persler sapanlarıyla fazla uzağa gidemeyen büyük taşlar fırlatırken, Rodoslular kurşun misketler¹⁵ de atabiliyormuş.

^[3.3.18]“Kimlerde sapan olduğunu araştırır, bazılarını yeni sapanlar yapmaları, bazılarını bu sapanları kullanmaları için armağanlar verirsek ve sapanıcılar birliğine katılanları nöbet gibi yükümlülüklerden muaf tutarsak, belki de bu konuda bize yardım edebilecek birileri çıkar. ^[3.3.19]Bunun dışında orduda atlar olduğunu gördüm. Bazıları benim karargâhımda, bazıları Klearkhos tarafından terk edilmiş, çoğu da savaşta ele geçirip yük hayvanı olarak kullandıklarımız.¹⁶ Bunların hepsini toplayıp yerlerine katır koyarsak, atları süvari birliği için hazırlayabilir, kaçan düşmanlara büyük bir ihtimalle ağır bedeller ödeatabiliriz.” Önerilerin hepsi kabul edildi. ^[3.3.20]Gece içinde iki yüz kadar sapan-cıdan oluşan bir birlik kuruldu. Ertesi gün de sınanıp denendikten sonra elli at ve binicileri seçildi. Süvarilere deri yeleklerle zırhlar dağıtıldı ve komutanları olarak Atinalı Polystratos’un oğlu Lykios atandı.

IV. Bölüm

^[3.4.1]Bütün gün orada kaldılar ve ertesi gün şafak vakti yola çıktılar. Dar bir boğazdan geçeceklerdi ve düşmanların geçiş esnasında saldırmasından çekiniyorlardı. ^[3.4.2]Gerçek-

14 Rodoslu sapanıcılar da Giritli okçular kadar meşhurdur.

15 Sapancılarının attığı kurşundan misketler badem şeklindeydi.

16 Yunan ordusu ağır ve hafif piyadelerden oluşuyordu, süvari birliği yoktu. Sadece Klearkhos’un yanında kırk kadar Trakyalı süvari vardı.

ten de boğazdan geçerken karşılarına tekrar Mithradates çıktı. Bu kez yanında bin atlı ve dört bin kadar okçuyla sapanacı vardı. Bir gün önce küçük bir birlikle saldırdığında kendisi hiç kayıp vermezken rakiplerine büyük zarar verdiğine inandığından, gururlanarak kendisine bu sayıda asker verilirse Hellenleri teslim alacağına söz vermiş, askerleri Tis-saphernes'ten isteyip almıştı.

[3.4.3] Hellenler boğazdan geçerek sekiz stadion kadar uzaklaştıklarında Mithradates boğazı geçmeye başladı. Bu arada Hellen generaller kaçan birlikleri kovalamada en yetenekli hafif ve ağır piyadelerine hazır olmalarını, süvari birliğine de arkasında güçlü bir askerî destek olduğu için düşmana korkusuzca saldırmasını emretmişlerdi. [3.4.4] Mithradates Hellenlere çok yaklaşmış, ilk oklarla taşlar yağmaya başlamıştı ki borazanla hücum emri verildi ve saldırmaya hazır birliklerle atlılar aniden saldırıya geçti. Barbarlar hiç karşı koymadan boğaza doğru kaçmaya başladı. [3.4.5] Kaçış esnasında çok sayıda düşman piyadesi öldürüldü ve on sekiz süvari esir alındı. Hellen askerler öyle bir emir almadıkları hâlde, barbarları mümkün olduğunca korkutmak için düşman cesetlerini parçaladılar.

[3.4.6] Düşmanlar bu hezimetten sonra gittiler. Hellenler de günün geri kalanında yollarına güvenle devam ederek Tigris Nehri'ne ulaştı. [3.4.7] Orada eskiden Medlerin yaşadığı, bugün terk edilmiş Larisa¹⁷ adlı büyük bir şehir vardı. Bu şehrin surlarının kalınlığı yirmi beş, yüksekliği yüz ayaktı, çevresi de iki fersahtı. Sur yirmi ayak yüksekliğindeki taş temeller üzerinde tuğlalarla örülmüştü. [3.4.8] Bir Pers kralı¹⁸ bölgenin hâkimiyeti Medlerden Perslere geçtiği tarihlerde

17 Nemrut Dağı'nın güneydoğu yamaçlarındaki bu şehrin Ninova olduğu tahmin ediliyor. Larisa kelimesi iyi tahkim edilmiş tepe ya da kale anlamına gelir. Ksenophon bir Asur şehri olan Ninova'nın Med şehri olduğunu söylerken hata yapmaktadır. Kuruluşu MÖ 6000'e kadar inen şehir, ancak MÖ 600'de Medlerin, yarım yüzyıl sonra da Perslerin eline geçmişti.

18 II. Kyros (MÖ 558-529).

bu şehri kuşatmış, hiçbir şekilde ele geçirememişti. Ancak kuşatma sürerken bir bulut güneşi kapatmış ve her yer öyle karanlık olmuş ki halk korkusundan şehri terk ederek Perslere bırakmış. ^[3.4.9]Şehrin yakınlarında eni bir, yüksekliği iki plethron olan taş bir piramit¹⁹ vardı. Civar köylerden birçok barbar korkularından piramidin tepesinde toplanmıştı.

^[3.4.10]Buradan bir günde altı fersah yol giderek bir zamanlar Medlerin yaşadığı Mespila²⁰ adlı şehrin yakınlarındaki uzun bir surun harabelerine ulaştılar. Surun temeli üzerinde deniz kabukluları bulunan kesme taştan yapılmıştı ve genişliğiyle yüksekliği ellişer ayaktı. ^[3.4.11]Temelin üzerinde genişliği elli, yüksekliği yüz ayak olan pişmiş tuğladan yapılmış sur yükseliyordu. Surun çevresi altı fersahı. Bir söylentiye göre bölgenin hâkimiyeti Medlerden Perslere geçtiğinde kralın²¹ karısı Medea buraya sığınmıştı. ^[3.4.12]Perslerin kralı şehri ne uzun süreli kuşatmayla, ne de zor kullanarak ele geçirebilmişti. Şehir ancak Zeus bir yıldırımıyla halkını korkutup kaçırdıktan sonra Perslerin eline geçmişti.

^[3.4.13]Buradan bir günde dört fersah ilerlediler. Yolda karşılarına Tissaphernes çıktı. Yanında kendi süvarileri, kralın damadı Orontas'ın ordusu, Kyros'un barbar birlikleri, kralın üvey kardeşinin ağabeyini desteklemek üzere gönderdiği ordu ve kralın emrine verdiği birlikler olduğundan ordusu çok kalabalık görünüyordu. ^[3.4.14]Tissaphernes Hellenlere yaklaşıp birkaç taburunu artçı birliklerin karşısına, birkaç taburunu da yanlara yerleştirdi. Ancak riske girmek istemediğinden saldırmaya cesaret edemedi, sadece ok ve sapan attırmakla yetindi. ^[3.4.15]Rodoslu sapancılarla Giritli okçulara mevzilenerek atışa başlamaları emredildi ve bütün atışlar hedeflerini buldu. Barbarlar o kadar kalabalıktı ki isteseler bile atışları boşa gidemezdi. Tissaphernes kısa süre sonra

19 Yapı eski Mezopotamya uygarlıklarının tapınağı zигurat olmalı.

20 Musul.

21 MÖ 585-550 yıllarında tahtta olan son Med kralı Astyages.

geri çekilerek menzil dışına çıkmak zorunda kaldı. Onunla birlikte bütün ordusu da geri çekildi.

[3.4.16]Günün geri kalanında Hellenler yollarına devam ettiler, diğerleri de onları izledi. Barbarlar artık artçı birlikleri rahatsız edemiyordu, çünkü Rodoslular sapanlarını, Giritliler de oklarını Perslerden daha uzağa atabiliyordu. [3.4.17] Pers okları epeyce büyüktü ve Hellenler ellerine düşen okları değerlendiriyordu. Bazılarını Perslere geri atıyor, bazılarını da atışlarının menzilini artırmak üzere idmanlarda kullanıyorlardı. Köylerde yaylar için kırıış, sapanlar için kurşun bulunabiliyordu.

[3.4.18]Günün sonunda Hellenler yollarının üzerinde rastladıkları köylerde ordugâh kurdu ve çatışmalarda pek başarılı olamayan barbarlar uzaklaştı. Ertesi gün bölgede bol buğday bulunduğundan erzak temin etmek üzere köylerde kaldılar. Üçüncü gün peşlerinden gelen Tissaphernes küçük çapta saldırılara devam ederken ova boyunca ilerlediler.

[3.4.19]Bu arada yolculuk esnasındaki dikdörtgen dizilişlerinin düşmanların arkadan izlemesi durumunda güvenli olmadığını fark ettiler. Önlerine dağlar ya da köprüler çıktığında, yolun darlığından dikdörtgenin kenarlarına yerleştirilen ağır piyadeler sıkışyordu. Bu yüzden ordunun düzeni bozularak hareketleri kısıtlanıyor, çatışma çıktığında zor karşılık verilebiliyordu. [3.4.20]Dar bir geçit sonrasında yol genişleyince de daha önce sıkışmış olan kanatlar birbirlerinden ayrılıyor ve ortada boşluklar oluşuyordu. Yakın mesafeden takip eden düşmanların varlığı askerleri etkiliyor, morallerini bozuyordu. Bir dar geçit ya da köprüden geçmeleri gerektiğinde herkes bir an önce geçmek istediğinden ordunun düzeni bozuluyor ve olası bir saldırıya karşı savunmasız kalınıyordu.

[3.4.21]Generaller durumun farkına varınca yüzer askerden altı bölük oluşturdular ve başlarına yüzbaşılar, takım ve manga komutanları atadılar. Bu bölükler düz alanda orduyla birlikte ilerliyordu, ama dikdörtgenin kanatlarının

sıkışacağı yerlere gelindiğinde yüzbaşları onları en öne ya da en arkaya alıyordu. ^[3.4.22]Kanatlar birbirlerinden ayrıldığında ise aradaki boşlukları duruma göre birer takım ya da manga ile dolduruyorlardı. ^[3.4.23]Dar geçit ve köprülerden geçerken düzen bozulmuyor, yüzbaşların komutasında bölükler sırayla geçiyor, ordunun herhangi bir yerinde boşluk olduğunda orası hemen dolduruluyordu. Dört gün boyunca bu şekilde ilerlediler.

^[3.4.24]Beşinci gün önlerine etrafında birçok köyün bulunduğu bir saray çıktı. Bir dağın eteklerinde kurulmuş olan ve içinde sarayın bulunduğu büyük yerleşime giden yol zirvelerinde köyler kurulu tepelerin arasından geçiyordu. Düşman ordusu süvarilerden oluştuğu için Hellenler tepeleri görünce çok sevindi. ^[3.4.25]Ama ovadan ilk tepeye tırmanıp oradan yokuş aşağı inmeye başladıklarında önlerindeki tepenin yüksek kesimlerinden barbarlar saldırdı. Komutanlarının kamçıladığı barbarlar²² alçakta kalan Hellenlere mızrak, sapan ve ok atarak çoğunu yaraladılar ^[3.4.26]ve hafif piyadeleri ağır piyadelerin oluşturduğu dikdörtgenin içine sığınmaya zorladılar. Bu durumda dar bir alanda silahsız kalabalığın arasına sıkışan sapancılarla okçular tamamen işlevsiz kaldı.

^[3.4.27]Baskı altında kalan Hellenlerin düşmanı kovalaması gerekti. Ağır silahlı piyadeler zorlukla tepenin doruğuna çıktıklarında düşman süvariler büyük bir süratle uzaklaştılar. ^[3.4.28]Askerler orduya katılmak üzere geriye döndüklerinde tepeden yine saldırılar başladı. Aynı durum ikinci tepeye ulaştıklarında da tekrarlandığı için dikdörtgen dizilişin sağındaki hafif piyadeleri tepeye çıkarmadan yerlerinden hareket etmemeye karar verdiler. ^[3.4.29]Hellenler düşmanların mevzilendiği konuma hâkim daha yüksek bir konumda mevzilenince iki yandan saldırıya uğramaktan çekinen barbarlar saldırılarını durdurdu.

22 Persler askerlerini savaşmaya böyle zorlardı. Kserkses de Thermopylai'de aynı yöntemi kullanmıştı (Herodotos, VII, 223).

[3.4.30]Günün geri kalanında bu şekilde ilerlediler. Hafif piyadeler dağ yolundan giderken diğerleri tepelerin arasından yürüyerek köylere ulaştılar. Çok sayıda yaralı olduğu için sekiz sıhhiyeciyi görevlendirildi. [3.4.31]Yaralılar yüzünden ve başta un, şarap ve atlar için arpa olmak üzere çok miktarda yiyecek bulduklarından orada üç gün kaldılar. Bu erzak bölgenin satrapına gönderilmek üzere toplanmıştı. [3.4.32]Dördüncü gün ovaya indiler. Ama Tissaphernes daha önceden ovaya yerleştiği için önlerine çıkan ilk köyde konakladılar. Yaralılar ile yaralıları ve onların silahlarını taşıyan çok sayıda asker savaşacak durumda olmadığı için barbarlarla çarpışarak ilerlemek istemediler.

[3.4.33]Ordugâh kurduktan sonra Persler köye yaklaşarak vurkaç taktiğiyle birkaç saldırıda bulundu, ama Hellenler daha üstün konumdaydı. Sabit bir yeri düşman saldırılarına karşı savunmak, yolda hareket hâlinde savaşmaktan çok daha kolaydı. [3.4.34]Akşama doğru barbarlar çekilmeyi uygun gördüler. Gece ordugâhlarına saldırmalarından çekindikleri için Hellenlere altmış stadiondan uzakta konakladılar. [3.4.35]Kullandığı silahlar ve zırhlar yüzünden geceleri Pers ordusunun hareket kabiliyeti çok kısıtlıdır. Barbarların çoğu geceleyin iplerini koparıp kaçmasınlar diye atlarını bağlar ve ayaklarına köstek vurur. Pers askeri gece vakti bir gürültü olduğunda ancak atına eyer vurup gemini taktıktan ve zırhını kuşandıktan sonra savaşa hazır olur. Bütün bunların gece karanlığında ve savaş telaşı içinde yapılması gayet zordur. Persler bu yüzden ordugâhlarını Hellenlerden uzak kurdular.

[3.4.36]Hellenler barbarların geri çekilmek istediklerini ve geri çekilme emrini birbirlerine ilettiklerini duyunca onlar tarafından duyulacak şekilde borazanla mola emri verdiler. Barbarlar bir süre için Hellenleri izledikten sonra akşama doğru geri çekildiler, çünkü gece karanlığında yürümeyi ve ordugâh kurmayı güvenli bulmadılar. [3.4.37]Hellenler düş-

manların geri çekildiğinden emin olunca hayvanlarını yükleyip atları arabalara koşarak altmış stadion kadar ilerlediler. Düşmanlarla mesafeyi öyle açtılar ki sonraki üç gün boyunca yolda kimseyle karşılaşmadılar. Ama barbarlar geceleyin ilerleyerek dördüncü gün Hellenlerin geçeceği yol üzerindeki yüksek bir tepede mevzilendiler. Burası ovaya inen dağın yola kadar gelen bir uzantısıydı.

[3.4.38] Kheirisophos kayalık tepenin düşmanların elinde olduğunu görünce dikdörtgen dizilişin sonunda bulunan Ksenophon'a hafif piyadelerini alarak orayı ele geçirmesini emretti. [3.4.39] Ksenophon bütün ordusuyla arkadan yaklaşan Tissaphernes'i gördüğünden hafif piyadeleri göndermedi. Kheirisophos'un yanına giderek kendisini niye çağırdığını sordu. O da, "Görmüyor musun? Persler geçeceğimiz yola hâkim bir tepeyi ele geçirdiler ve onları oradan kovmazsak yolumuza devam edemeyiz. [3.4.40] Ama sen neden hafif piyadeleri yanında getirmedi?" dedi.

Ksenophon arkalarında büyük düşman kuvvetleri varken artçı birlikleri savunmasız bırakmayı doğru bulmadığını söyledi. "Ama barbarları o tepeden nasıl indireceğimizi düşünmemiz gerekir," diye devam etti. [3.4.41] Tam o sırada bitişiğinde bulundukları dağın zirvesinden düşmanların mevzilendiği tepeye inen bir yol olduğunu gördü ve şunları söyledi: "Kheirisophos, bir an önce dağın zirvesine çıkmalıyız. Orayı ele geçirirsek düşmanlarımız yola hâkim tepenin üzerinde fazla duramazlar. İstersen ordunun başında sen bekle, dağa ben çıkayım. Ya da kendin çıkmayı doğru buluyorsan, ben burada bekleyeyim."

[3.4.41] Kheirisophos, "Seçme hakkını sana bırakıyorum," dedi. Ksenophon daha genç olduğu için dağa çıkmayı tercih ettiğini söyledi ve ordunun arkasından askerlerini getirtmek zaman alacağından Kheirisophos'tan bu iş için asker vermesini istedi. [3.4.43] Kheirisophos bunun üzerine öncü birliğin hafif piyadelerini vererek yerlerine dikdörtgen dizilişin

ortasından aldığı askerleri yerleştirdi. Destek olarak da saf-
ların önünde ilerleyen ordunun en seçkin üç yüz askerini
verdi. ^[3.4.44]Mümkün olduğunca hızlı yürümeye çalışarak
hareket ettiler. Ama tepedekiler Hellenlerin niyetini anla-
yınca onlar da var güçleriyle dağa saldırdılar. ^[3.4.45]İki bir-
liğin dağa tırmanma yarışına girdiğini gören Hellenler ile
Tissaphernes'in ordusundakiler kendi askerlerini gayrete
geçirmek üzere bağırmaya başladılar.

^[3.4.46]At üzerinde ilerleyen Ksenophon askerlerin arasında
dolaşıyor, onları şu sözlerle gayrete getiriyordu: “Arkadaş-
lar, şu anda dağa çıkmak için değil, vatanımıza geri dönmek
için yarışıyoruz. Eşlerimize ve çocuklarımıza kavuşmanın
mücadelesini veriyoruz. Şimdi biraz fazla zorlansak bile yo-
lun kalanını savaşımadan katedeceğiz.” ^[3.4.47]Ama Sikyonlu
Soteridas bunun üzerine, “Ksenophon, şu anda eşit konum-
da değiliz. Sen at üzerinde keyif çatarken ben ağır kalkanımı
taşımak zorundayım,” dedi. ^[3.4.48]Ksenophon hemen atından
inerek onu asker sırasından çıkarıp dışarıya itti ve kalkanını
alarak zirveye doğru koşmaya çalıştı. Üzerinde süvari zırhı
bulunduğundan kalkanı taşımakta zorlanıyordu. Kendisi
zorlukla yürüyebilirken önünde bulunanlara daha hızlı koş-
malarını, geriden gelenlere de kendisini geçerek ilerlemeleri-
ni emrediyordu. ^[3.4.49]Diğer askerler Soteridas'ı tartakladılar,
onunla alay ettiler ve sonunda kalkanını geri almaya mecbur
bıraktılar. Ksenophon tekrar atına bindi ve atla geçilebilecek
yerleri at sırtında, engebeli yerleri de atından inerek yayan
geçti. Sonunda Hellenler büyük gayret göstererek Perslerden
önce dağın zirvesine ulaşmayı başardı.

V. Bölüm

^[3.5.1]Barbarlar bunun üzerine arkalarını dönüp can hav-
liyle dört bir yana kaçıştılar. Hellenler zirveye yerleşti ve Tis-

saphernes ile Ariaïos'un askerleri başka bir yolu izleyerek gözden kayboldu. Kheirisophos komutasındaki birlikler ovaya inerek erzak bakımından zengin bir köyde ordugâh kurdular. Tigres Nehri'nin çevresindeki bu ovada yiyeceği bol birçok başka köy de vardı.

[3.5.2] Akşama doğru düşmanlar aniden geri dönüp köyleri yağmalamak üzere ovaya dağılan bazı Hellenleri öldürdüler. Nehrin karşı tarafına geçirmek üzere yağmalanan büyükbaş ve küçükbaş hayvan sürülerini de ele geçirdiler.

[3.5.3] Tissaphernes ve beraberindekiler çevre köyleri yakmaya başladılar. Köylerin yakılmasıyla erzak sağlayacak yer bulamayacaklarını düşünen bazı Hellenlerin morali epeyce bozuldu. [3.5.4] O sırada yağmacılara yardıma giden Kheirisophos ile askerleri geri döndü. Ele geçirdiği dağdan inen Ksenophon ovadan dönmekte olan askerlerle karşılaşarak onlara şunları söyledi: [3.5.5] “Arkadaşlar, gördüğünüz gibi barbarlar ülkelerini fethettiğimizi kabul etmiş bulunuyor. Daha önce anlaşmamıza dâhil ettirdikleri şartları şimdi kendileri ihlal ediyorlar. Bizden kralın ülkesine zarar vermememizi istedikleri hâlde, şimdi kendilerine ait değilmiş gibi köyleri yakıyorlar. Ama kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir yerlerde yiyecek bırakırlarsa bizim de hemen oraya yöneleceğimizi görecekler. [3.5.6] Yine de Kheirisophos, bu köyleri onları yakmaya çalışanlardan kendi ülkemizi savunurcasına korumamız gerektiğine inanıyorum.” Kheirisophos şöyle yanıt verdi: “Ben farklı düşünüyorum. Onları bir an önce köy yakmaktan vazgeçirmek için biz de köy yakmaya başlamalıyız.”

[3.5.7] Herkes çadırlarına çekildi ve askerler erzak sorunuyla ilgilenirken generallerle yüzbaşılar büyük bir ümitsizlik içinde bundan böyle neler yapacaklarını görüştüler. Bulundukları yerde bir tarafta yüce dağlar yükselirken, diğer taraftaki nehir öyle derindi ki, ölçmek için mızraklarını suya daldırdıklarında dibine ulaşamadıklarını gördüler.

[3.5.8] Sıkıntı içinde kıvranırlarken Rodoslu bir asker yanlarına gelerek şunları söyledi: “Ben sizi her seferinde dörder bin asker olmak üzere karşıya geçirebilirim. Ama bana ihtiyaç duyduğum bütün malzemeleri bulacak ve emeğimin karşılığında bir talanton ödül vereceksiniz!” [3.5.9] Nelere ihtiyaç duyduğunu sorduklarında da şöyle yanıt verdi: “İki bin tulum istiyorum! Çevrede gördüğüm koyun, keçi, inek ve eşeklerden yararlanabiliriz. Derilerini yüzüp havayla şişirince bizi karşıya geçirebilirler. [3.5.10] Hayvanların taşıdığı yükleri bağlamak için kullandığınız deri şeritlere de ihtiyacım olacak. Bunlarla şişirilmiş tulumları birbirine bağladıktan sonra yerlerinde sabit tutabilmek için her birine çapa niyetine nehrin dibine atacağım birer taş bağlayacağım. Nehrin iki yanını tulumlardan yapılmış bu seyyar köprüyle birleştirdikten sonra üstlerine çalı çırpı ve toprak serpeceğim. [3.5.11] Köprüden geçerken suya batmayacağınızı kendi gözlerinizle göreceksiniz, çünkü her tulum rahatlıkla iki kişiyi kaldırabilir. Çalı çırpı ve toprak da askerlerle hayvanların ayaklarının kaymaması içindir.”

[3.5.12] Generaller Rodoslunun düşüncesini zekice buldular, ama gerçekleştirilmesi imkânsızdı. Nehrin karşı tarafında geçişi engelleyecek birçok barbar atlısı vardı ve bu seyyar köprünün yapımına izin vermezlerdi.

[3.5.13] Ertesi gün konakladıkları köyü ateşe verdiler ve Babil'e giden yolu izleyerek kundaklanmamış köylere doğru geri çekildiler. Düşmanlar onları takip etmediler, nereye doğru gideceklerini ve ne yapmayı düşündüklerini merak ederek sadece uzaktan izlemekle yetindiler. [3.5.14] Burada askerler erzak temin etmekle ilgilenirken generaller de ne yapacaklarını kararlaştırmak üzere toplandılar. Savaş esirlerini sorgulayarak bulundukları bölge hakkında ayrıntılı sorular sordular.

[3.5.15] Esirler güneye giden yolun gelmiş oldukları yol gibi Babil ve Media'ya uzandığını, doğuya giden yolun da söy-

lentilere göre kralın yazlarını geçirdiği Susa ve Ekbatana'ya götürdüğünü söylediler. Batıya giden yolun Tigres'i geçtikten sonra Lydia ve İonia'ya yöneldiğini, dağların arasından kuzeye doğru uzanan yolun ise Kardukhlara²³ ülkesine gittiğini söylediler. ^[3.5.16]Esirlerin söylediğine göre bunlar krala itaat etmeyen, dağlarda yaşayan savaşçı bir halktı. Bir zamanlar bu halka boyun eğdirmek için yüz yirmi bin kişilik bir kraliyet ordusu gönderilmiş, arazi elverişsiz olduğundan bu ordudan tek bir asker bile geri dönmemişti. Kardukhlara sadece ovaya hâkim olan satrapla anlaşma imzaladıkları dönemlerde Perslerle ilişkiye geçerlermiş.

^[3.5.17]Generaller bunları dinledikten sonra farklı güzergâhları anlatan esirleri gönderdiler ve ne tarafa gideceklerine ilişkin hiçbir ipucu vermediler. Ancak Kardukhlara ülkesinden geçmek zorunda olduklarını düşünüyorlardı. Esirlerin söylediğine göre buradan geçerek Orontas'ın yönetimi altındaki büyük ve müreffeh bir ülke olan Armenia'ya²⁴ varacaklardı. Oradan da istedikleri yöne gitmek artık çok kolay olurdu. ^[3.5.18]Düşmanlar erken davranarak dağ geçitlerini ele geçirir korkusuyla, hareket etmek için en uygun zamanı öğrenmek üzere tanrılara kurbanlar sundular. Sonra generaller akşam yemeğinin ardından herkesin eşyalarını toplamasını, dinlenmesini ve emredildiği anda yola çıkmaya hazır olmasını emrettiler.

23 Kürtler. Ülkeleri yazara göre Şırnak, Siirt, Mardin'in doğusu ve Batman'ı içeren Botan bölgesiydi.

24 Ksenophon'a göre Kardukhlara ülkesiyle Armenia'nın sınırı Botan Çayı'ydı. Armenia'yı Fırat ile Dicle nehirlerinin yukarısı, Aras Nehri'nin aşağısı olarak tanımlar.

Dördüncü Kitap

I. Bölüm

^[4.1.1][Savaşa kadar olup bitenler, savaştan sonra kral ile Kyros'un yanında sefere katılan Hellenler arasında yapılan mütareke sırasında olanlar, kral ve Tissaphernes'in mütarekeyi bozması üzerine Hellenlerle onları izleyen Pers ordusu arasındaki çatışmalar daha önceki bölümlerde anlatıldı. ^[4.1.2]Hellenler Tigres Nehri'nin derinliği ve genişliği dolayısıyla hiçbir şekilde geçit vermediği ve sarp Kardukh Dağları'nın nehrin üzerinde asılıymış gibi durduğu noktaya geldiklerinde generaller dağların arasından ilerlemeye karar verdiler. ^[4.1.3]Ele geçirdikleri esirlerden Kardukh Dağları'nı geçip Armenia'ya ulaştıklarında Tigres Nehri'nin kaynaklarına ulaşacaklarını, eğer isterlerse onları aşabileceklerini, istemezlerse etraflarından dolaşabileceklerini öğrenmişlerdi. Euphrates Nehri'nin kaynaklarının da Tigres'in kaynaklarından pek uzak olmadığı söyleniyordu. O ana kadar bu bilgileri elde etmişlerdi. ^[4.1.4]Kardukh ülkesini istilayı da bir yandan yerli halkın dikkatini çekmemeye çalışarak, öte yandan dağların zirvelerini düşmanlarından önce ele geçirmeye çalışarak yürüttüler.]

[4.1.5]Son nöbet vakti¹ gelmiş, gece süresince ovayı karanlıkta geçebilecek kadar bir süre ancak kalmıştı. Verilen emir üzerine herkes uyandı, yola çıktılar ve şafağın ilk ışıklarıyla dağa ulaştılar. [4.1.6]Kherisophos kendi birliklerinin ve bütün hafif piyadelerin başına geçmiş, ordunun önünde ilerliyordu. Ksenophon da yanına hiç hafif piyade almadan ordunun artçı ağır piyadeleriyle en arkadan geliyordu, çünkü dağa tırmanırken arkadan bir saldırı geleceğine dair hiçbir işaret yoktu. [4.1.7]Düşmanlar fakına bile varmadan Kheirisophos zirveye ulaştı ve ordunun büyük bir kısmıyla dağın vadi ve çukurluklarında bulunan köylere doğru ilerlemeye devam etti. [4.1.8]Kardukhlar bunun üzerine evlerini terk ederek kadın ve çocuklarıyla dağa kaçtılar. Terk edilen evlerde çok miktarda erzak vardı. Evlerde yine çok miktarda bakır ev eşyası da buldular, ama Hellenler onlara dokunmadığı gibi kaçanları da kovalamadı. Kralın düşmanı olduklarından hareketle Kardukhların ülkelerinden dostça geçmelerine izin vereceklerini umuyorlardı. [4.1.9]Ancak büyük ihtiyaç duyduklarından erzak bulduklarında el koyuyorlardı. Kardukhlar ise ne yapılan çağrılara cevap veriyor, ne de herhangi bir dostluk belirtisi gösteriyordu.

[4.1.10]Yol dar olduğu ve dağa çıkıp zirveden inmek gün boyu sürdüğü için köylere inen son Hellenler karanlığa kalmıştı. İşte tam o sırada toplanan bazı Kardukhlar bu artçı birliklere saldırdı. Hellen ordusunun ilerlemesini beklemiyorlardı, sayılarının azlığına rağmen birçok askeri öldürdükleri gibi, birçoğunu da taş ve oklarla ağır yaraladılar. [4.1.11]Eğer daha kalabalık gelselerdi ordunun büyük bir bölümü yok olma tehlikesiyle karşılaşacaktı. Hellenler o gece köylerde konakladılar. Kardukhlar ise tepelerde ateşler yakarak birbirleriyle iletişimde kaldılar.

[4.1.12]Gün ağarınca Hellenlerin generalleriyle yüzbaşılardan bir araya geldiler ve yük hayvanlarının en gerekli ve sağlıklı-

1 Gece üç nöbet tutuluyordu.

lılarını yanlarına alarak ilerlemeye, diğerlerini ve bir süre önce ele geçirdikleri esirleri serbest bırakmaya karar verdiler. ^[4.1.13]Yük hayvanları ve esirlerin çokluğu ordunun ilerleyişini yavaşlatıyor, onları gözetmekle görevli askerler de savaşa katılamıyordu. Ayrıca esir sayısının yüksek olması iki misli erzak gerektiriyordu. Bu konularda anlaştıktan sonra emirlerini orduya bildirdiler.

^[4.1.14]Kahvaltı ettikten sonra yola çıktılar. Generaller ilerideki dar bir geçitte bekleyerek askerleri denetlediler. Emir gereği bırakmış olmaları gereken herhangi bir eşya taşıdıklarını gördüklerinde ona el koydular, askerler de itiraz etmedi. Ama askerlerin gönül verdiği bir oğlanı ya da çekici bir kadını gördüklerinde buna ses çıkarmadılar. Gün boyunca bazen savaşarak, bazen de dinlenerek yollarına devam ettiler.

^[4.1.15]Ertesi gün şiddetli bir fırtına koptuğu hâlde ilerlemeye devam etmek zorunda kaldılar, çünkü yeterli erzakları yoktu. Kheirisophos önden giderken, artçı birliklerin başında Ksenophon vardı. ^[4.1.16]Düşmanlar sürekli saldırılarda bulunuyordu, geçtikleri yerler dar olduğundan yakın mesafeden ok ve sapan atıyorlardı. Bu yüzden Hellenler peşlerine düşmek, sonra geri dönmek zorunda kalıyorlardı, ordunun ilerleyişi yavaşlıyordu. Ksenophon ağır baskı altında kaldığında sık sık beklemesi için Kheirisophos'a haber gönderiyordu.

^[4.1.17]Daha önce beklemesi her istendiğinde bekleyen Kheirisophos, bir keresinde hızla ilerledi ve herkesin de kendisini izlemesini emretti. Bir şeyler olduğu belliydi, ancak Ksenophon'un öne giderek neler olduğunu öğrenecek zamanı yoktu. Bu yüzden artçı birliklerin ilerleyişi daha çok bir kaçışa dönüştü. ^[4.1.18]Tam o sırada cesur bir asker, Lakonialı Kleonymos kalkanını ve zırhını delen bir okla belinden, Arkadialı Basias da başından vurularak öldürüldüler.

^[4.1.19]Mola yerine ulaştıklarında Ksenophon hiç vakit kaybetmeden hemen Kheisisophos'un yanına koşarak bek-

lemediği için onu suçladı ve onun yüzünden aynı anda hem kaçmak, hem de savaşmak zorunda kaldıklarını söyledi. “Ve işte sonuçları,” diye devam etti. “İki cesur ve iyi adamımız boşu boşuna öldürüldü ve ölü bedenlerini arkamızda bıraktık, onları gömmeye bile fırsat bulamadık.” [4.1.20] Kheirisophos şöyle cevap verdi: “Şu dağlara bir bakıver de hiçbir geçiş yolu olmadığını kendi gözlerinle gör. Önümüzde yokuşu tırmanan sadece tek bir yol var ve onu da kalabalık düşman kuvvetleri ele geçirdi. [4.1.21] Düşmanlardan önce geçidi ele geçiririz düşüncesiyle acele edip seni beklemedim. Elimizdeki kılavuzlar başka yol olmadığını söylüyor.” [4.1.22] Bunun üzerine Ksenophon şöyle dedi: “Benim elimde iki esir var. Pusu kurarak bize saldıranlardan birkaçını öldürmüştük ve epeyce rahatladığımızı söyleyebilirim. Buraları iyi bildiklerinden içlerinden ikisini kılavuz olarak kullanmak üzere yanımıza aldık.”

[4.1.23] İki esiri hemen yanlarına getirttiler ve her birini ayrı ayrı sorgulayarak bilinen yoldan başka bir yol olup olmadığını sordular. İçlerinden biri çeşitli bahaneler öne sürerek cevap vermedi ve diğerinin gözleri önünde öldürüldü. [4.1.24] Diğer öldürülen esirin orada evli bir kızı olduğu için bildiklerini sakladığını söyledi. Ancak kendisi yük hayvanlarının geçebileceği genişlikte bir yol bildiğini ekledi. [4.1.25] Yol üzerinde sarp noktaların olup olmadığı sorulunca da yola hâkim yüksek bir tepeyi ele geçiremezlerse oradan geçmenin imkânsız olacağını söyledi.

[4.1.26] Bunun üzerine Ksenophon ile Kheirisophos ağır ve hafif piyadelerin komutanlarını toplayarak durumu anlatmaya ve düşmanın üzerine yürümeye kimin gönüllü olmak istediğini sormaya karar verdiler. [4.1.27] Ağır piyadelerden Arkadia'nın Methydrion şehrinden Aristonymos ile Arkadia'nın Stymphalia şehrinden Agasias saldırı birliğinin komutanlığına gönüllü oldular. Kendisi de Arkadialı olan Parrhasialı Kallimakhos diğerleriyle boy ölçüşerek ordunun

her birliğinden gönüllüler toplamasına izin verilmesi şartıyla gönüllü oldu. “Başa ben geçersem birçok gencin peşimden gelmek isteyeceğini biliyorum,” dedi. ^[4.1.28]Bundan sonra hafif piyadelerden de gönüllü olmak isteyen komutan var mı diye soruldu. Hafif piyadelerin başına geçmeyi daha sonra orduya büyük yararı görülecek olan Khioslu Aristeas üstlendi.

II. Bölüm

^[4.2.1]Artık akşam oluyordu, Kheisirophos ile Ksenophon gönüllülere bir şeyler yedikten sonra hareket etmelerini emrettiler. Kılavuzu bağlayarak onlara teslim ettiler ve tepeyi ele geçirmeyi başarırlarsa gece boyunca ellerinde tutmalarını, sabah olduğunda da borazanla bunu haber vermelerini söylediler. Gönüllüler tepeye hâkim olduktan sonra geçidi tutan düşmanların üzerine yürüyecek, aşağıdakiler de ellerinden geldiği kadar süratle yardımlarına koşacaktı.

^[4.2.2]Bütün bunları kararlaştırdıktan sonra iki bin kadar gönüllüden oluşan birlik sağanak hâlinde yağan yağmura rağmen yola çıktı. Ksenophon düşmanları yanıltmak ve dikkatlerini gönüllülerden uzaklaştırmak maksadıyla artçı birliklerle görünür geçide doğru ilerledi. ^[4.2.3]Artçılar geçide uzanan yola çıkan uçurumun kenarına geldiklerinde barbarlar üzerlerine ancak arabayla taşınacak büyüklükte kocaman ve daha küçük kayalar yuvarlamaya başladı. Kayalar kayalıklara çarparak sağa sola saçılıyor, uzak mesafelere dağılıyordu. Bu yüzden bulundukları vadiden çıkmayı başaramadılar.

^[4.2.4]Bazı yüzbaşılar bu yolun kapalı olduğunu görünce başka yoldan ilerlemeye çalıştılar ve karanlık çökene kadar çabalarını sürdürdüler. Düşmanın farkına varmayacağından emin olduklarında akşam yemeği yemek üzere geri döndü-

ler, çünkü artçı birlikler bir önceki günden beri hiçbir şey yememişti. Ama düşmanlar sabaha kadar devam eden gürültüden anlaşıldığı kadarıyla gece boyunca kaya yuvarlamaya devam etti.

[4.2.5] Bu arada yanlarındaki kılavuzla ilerleyen gönüllüler düşmanın arkasından dolaşarak geçide hâkim bir noktada bekleyen ve ısınmak için ateş yakmış olan bir nöbetçi müfrezesini gafil avladılar. Onlara saldırıp bazılarını öldürdüler, bazılarını da kovaladılar ve zirveye ulaştıklarını sandıkları için geceyi orada geçirdiler. [4.2.6] Ama zirveye değil, geçidin üzerinden geçen ve düşman tarafından tutulmuş olan dar yolun yanındaki bir tepeyi ele geçirmişlerdi. Yine de görünür geçidi tutarak ordunun geçmesini engelleyen barbarların üzerine buradan da saldırılabilirdi.

[4.2.7] Geceyi orada geçirdiler. Gün ağardığında safa geçip sessizce düşmanın üzerine yürüdüler. Hava sisli olduğundan düşmanlar geldiklerinin farkına varmadı. Karşı karşıya geldiklerinde borazanla işaret verdiler ve savaş nareleriyle saldırdılar. Düşmanlar direnmediler, geçidi terk ederek kaçtılar. Hafif silahlı olduklarından hızlı hareket edebiliyorlardı ve ancak çok azı öldürülebildi. [4.2.8] Bu arada Kheirisophos'un birliği borazan sesini duyar duymaz görünür geçide saldırdı. Komutanlardan bazıları emirleri altındaki birliklerle bulundukları yerlerden kayalığa tırmandılar ve yukarı çıkanlar kargılarıyla diğerlerini de yukarıya çekti. [4.2.9] Zirveyi ele geçiren gönüllülere ilk ulaşanlar onlar oldu. Gönüllülerin izlediği yol yük hayvanlarının geçebileceği kadar düzgün olduğundan Ksenophon artçı birliklerin yarısıyla oraya doğru yöneldi. Birliklerin diğer yarısını da yük hayvanlarının arkasına yerleştirdi.

[4.2.10] İlerlerken yola hâkim bir tepenin düşmanlar tarafından tutulmuş olduğunu gördüler. Diğer Hellenlerden kopmamak için onları oradan uzaklaştırmaları gerekiyordu. Artçılar Kheirisophos'un kullandığı yoldan da ilerleyebilirdi,

ama yük hayvanları için mutlaka burayı açmak gerekiyordu. [4.2.11] Birbirlerine coşkulu sözlerle cesaret vererek düşmana saldırdılar. Dar ve uzun bir dizilişle² ve rakiplerine istedikleri takdirde kaçabilmeleri için açık yollar bırakarak üzerlerine yürüdüler. [4.2.12] Hellenler tepeye tırmanırken barbarlar ok ve taş atıyordu, ama zirveye varınca mevkilerini terk edip kaçıştılar. Tepeyi aştıktan sonra düşmanların denetiminde bulunan ikinci bir tepeyle karşılaştılar. Buna da bir öncekine saldırdıkları şekilde saldırmaya karar verdiler.

[4.2.13] Ksenophon ilk ele geçirdikleri tepeyi savunmasız bırakırsa, arkadan gelen yük hayvanlarına saldırmak üzere barbarların tekrar ele geçirebileceklerini düşündü, çünkü geçit dar olduğundan yük hayvanları uzun bir sıra oluşturunca. Bu yüzden tepeye yüzbaşılardan Atinalı Kephisophon'un oğlu Kephisodoros'u, Atinalı Amphidemos'un oğlu Amphikrates'i ve Argoslu sürgün Arkhagoras'ı bıraktı, diğerleriyle ilerleyerek ikinci tepeyi ele geçirdi.

[4.2.14] Şimdi diğerlerinden daha dik yükselen ve gönüllülerin dün gece ele geçirdiği, nöbetçilerin ateş yakıp ısındığı noktanın üzerindeki tepenin sırası gelmişti. Hellenler yaklaşınca barbarların hiç karşı koymadan oradan ayrılması herkesi şaşırttı. [4.2.15] Önce etraflarının sarılmasından çekinerek tepeyi teslim ettiklerini düşündüler. Ancak daha sonra barbarların bulundukları mevkiden aşağıda olanları izledikleri ve topluca artçı birliklere³ saldırmaya karar verdikleri anlaşıldı.

[4.2.16] Bu arada Ksenophon artçıların en genç askerleriyle tepeye tırmanırken birliğin geri kalanına daha yavaş ilerlemesini emretmişti. Bu şekilde en arkadakiler onlara yetişecek ve hep birlikte görünür yoldan geçtikten sonra savaşa hazır durumda, düzlükte sıraya dizileceklerdi. [4.2.17] Ancak

2 Orthia phalanks (dik diziliş) denilen bu düzende bir bölüğün cephesi 6, derinliği 16 askerden oluşuyordu.

3 Yük hayvanlarının arkasında, ana ordunun epeyce uzağında konumlanmışlardı.

tam bu sırada can havliyle koşarak gelen Argoslu Arkhagoras ele geçirmiş oldukları tepeden kovulduklarını, Kephisodoros, Ampikrates ve kayalardan atlayarak kurtulanlar dışında herkesin öldürüldüğünü bildirdi.

[4.2.18] Barbarlar bunları yaptıktan sonra Hellenlerin ele geçirdiği üçüncü tepenin karşısındaki başka bir tepeye yerleşttiler. Ksenophon çevirmen aracılığıyla mütareke görüşmesi yapıp öldürülen Hellenlerin cesetlerini istedi. [4.2.19] Barbarlar evlerinin yakılmaması şartıyla cesetleri vereceklerini söylediler, Ksenophon da şartlarını kabul etti. Artçı birliklerle yük hayvanları geçitten geçerken ve görüşmeler devam ederken Kardukhlr ele geçirmiş oldukları tepede toplandı.

[4.2.20] Hellenler tepeden inip artçıların toplanmış olduğu ve savaş düzenine girerek yeni emirleri beklediği düzlüğe doğru ilerlerken büyük bir barbar kalabalığı savaş naralarıyla saldırıya geçti. Ksenophon inmekte olduğu yükseltinin yakınlarına geldiğinde ona taş yuvarladılar. Artçı birliğinden bir asker ayağından yaralandı ve Ksenophon'un kalkanını taşımakta olan emir eri onu terk etti. [4.2.21] Ancak bir ağır piyade, Lousia şehrinden Arkadialı Eurylokhos yanına koştu ve kalkanını her ikisine siper ederek geri çekilmesine yardım etti. Artçılar bu arada düzlükte bekleyenlerin yanına varmıştı.

[4.2.22] Bundan sonra askerler ordugâh kurdu ve çok miktarda erzak buldukları güzel evlerde konakladılar. Evlerde kireçle sıvalı büyük çukurlar içinde muhafaza edilen bol bol şarap da vardı. [4.2.23] Ksenophon'la Kheirisophos barbarlardan ölen askerlerin cesetlerini aldılar ve karşılığında onlara kılavuzu verdiler. Ölümler için de kahraman askerlerin anısına gelenek hâline gelmiş yükümlülükleri ellerinden geldiğince yerine getirdiler.

[4.2.24] Ertesi gün kılavuzları olmadan yola devam ettiler. Düşmanlar savaşılar ve dar geçitlerde pusu kurarak Hellenlerin ilerlemesini engellemeye çalışıyordu. Kardukhlr bir

tepeyi ele geçirerek önden giden birliklerin yolunu kapattıklarında ^[4.2.25]Ksenophon artçı birliklerle daha yüksek bir tepeye çıkararak yolu açıyordu. Kardukhlar bunun üzerine artçılara saldırıyordu ^[4.2.26]ve bu kez Kheirisophos daha yüksek bir tepeye çıkararak artçıların yolunu açmaya çalışıyordu. Bu şekilde büyük bir özenle birbirlerine sürekli yardım ettiler.

^[4.2.27]Barbarlar bazen yüksek bir noktaya tırmanmış askerlere tepeden inerken de sorunlar yaşatabiliyordu. Hafif silahlı olduklarından çok yaklaşıldığında bile kaçıp kurtulabiliyorlardı. Sadece okla sapan taşıyorlardı ve mükemmel birer okçuydular. ^[4.2.28]Yayları üç pekhyss⁴ kadar, okları ise iki pekhyss⁴ uzundu. Ok atarken yaya sol ayaklarıyla basarak kirişi geriyorlardı ve bu şekilde gerilen yaylarla atılan oklar kalkanlarla zırhları delip geçiyordu. Barbar okları ellerine geçtiğinde Hellenler orta kısımlarına deri şeritler sarıp⁵ onları mızrak niyetine kullanıyorlardı. Buradaki çarpışmalarda Giritli Stratokles komutasındaki Giritli okçular büyük yararlılık gösterdi.

III. Bölüm

^[4.3.1]O gün de ova üzerinde Kendrites Nehri⁶ yakınlarındaki köylerde kaldılar. İki plethron genişliğindeki nehir Kardukh ülkesini Armenia'dan ayırıyordu. Hellenler ovayı görür görmez rahatladılar. Nehir Kardukh Dağları'nın altı yedi stadion kadar uzağındaydı. ^[4.3.2]Büyük bir rahatlama duygusuyla köylerde kaldılar. Burada hem erzak boldu, hem de yaşadıkları güçlüklerin muhasebesini sakın kafayla yapabileceklerdi. Kardukh ülkesinden yedi gün süren geçişleri sırasında sürekli savaşmış, kral ve Tissaphernes'ten görme-

4 Elin ucundan dirseğe kadar olan uzunluk, 46,23 cm.

5 Mızrağın ağırlık merkezine angyle adı verilen deri bir şerit bağlanırdı. Mızrak atıcısı bu şeride bir ya da iki parmağını geçirir, menzilini artırırdı.

6 Botan Çayı.

dikleri kadar zarar görmüşlerdi. Bütün bu tatsızlıklardan kurtulmuş olmanın verdiği huzurla yatıp uyudular.

[4.3.3]Sabahleyin uyandıklarında nehrin karşı kıyısında büyük bir ihtimalle nehri geçmelerini engellemek isteyen silahlı atlılar gördüler. Aynı şekilde atlıların arkasında, nehre yakın tepelerde mevzilenen piyadeler de vardı. [4.3.4]Bunlar Hellenlerin Armenia'ya girişini engellemek isteyen Orontas ve Artoukhas yönetimindeki Armenialı, Mardialı ve Khaldeialı paralı askerlerdi.⁷ Khaldeialıların uzun hasır kalkan ve mızrak taşıyan cesur askerler oldukları söyleniyordu. [4.3.5]Mevzilendikleri tepeler nehirden üç ya da dört plethron mesafedeydi. Onlara doğru giden, insan eliyle açılmış benzeyen tek bir yol görünüyordu. Hellenler nehri oradan geçmeye çalıştılar.

[4.3.6]Nehirden geçmeye çalışırken suyun göğüs hizasına geldiğini, nehir yatağının engebeli olduğunu ve kaygan taşlarla kaplandığını gördüler. Tam teçhizatlı askerlerin geçmesi imkânsızdı, buna teşebbüs ettiklerinde akıntı onları alıp götürecekti. Silahlarını başlarının üzerinde tutarak geçmeye kalksalar, kendilerini düşmanların ok atışları ve başka tehlikeler karşısında silahsız bırakacaklardı. Geri dönüp nehir yakınlarında ordurgâh kurdular. [4.3.7]Ancak o zaman da bir önceki gece kaldıkları tepelerde çok sayıda Kardukh'un toplanmış olduğunu ve saldırmaya hazırlandığını gördüler. Hellenlerin morali çok bozuldu. Önlerinde geçişi zor bir nehir ve nehri geçmelerini engellemeye hazır askerler varken, arkalarında nehri geçerken saldırmak üzere mevzilenmiş Kardukhlar hazır bekliyordu.

[4.3.8]Bu yüzden günü ve geceyi büyük bir huzursuzluk içinde geçirdiler. Ksenophon uykusunda bir rüya gördü. Eli kolu zincirlerle bağlıydı ve birden bağlar kendiliğinden

7 Orontas Armenia satrapı, Artoukhas da tahminen Armenia ülkesinin dağlarında yaşayan Mardialıların hükümdarıydı. Ksenophon *Cyropaedia*'da ondan Yrkanialıların hükümdarı diye bahseder. Khaldeialılar, Armenia'da yaşayan ve krala tabi olmayan savaşçı bir halktı.

çözüldü, yürümesine hiçbir engel kalmadı. Şafakla birlikte Kheirisophos'un yanına giderek durumun Hellenler lehine değişeceğine inandığını söyledi ve rüyasını anlattı. ^[4.3.9]Kheirisophos buna çok sevindi ve gün ağarınca generaller gelip hep birlikte kurban kestiler. Daha ilk kurbanda işaretler iyi çıktı. Generallerle yüzbaşılar kurban kesilen yerden ayrılarak askerlere kahvaltı etmelerini emrettiler.

^[4.3.10]Ksenophon kahvaltı ederken yanına iki genç yaklaştı, çünkü herkes savaşla ilgili bir şey söyleyecek olanın Ksenophon'u kahvaltı ederken ya da akşam yemeğini yerken rahatsız edebileceğini, hatta uykusundan bile uyandırabileceğini biliyordu. ^[4.3.11]Ateş yakmak için çalı çırpı toplarken nehre kadar inen karşı kıyıdaki kayalıkların üzerinde yaşlı bir adamla bir kadın ve birkaç genç kızın bir kaya oyuğuna torbalara doldurulmuş elbise sakladığını gördüklerini söylediler. ^[4.3.12]Kayalar yüzünden düşman atlıları kolay yaklaşılmayacağından nehrin o noktası karşıya geçmek için uygun görünüyordu. Elbiselerini çıkarıp ellerinde kamalarıyla yüzme gider gibi çıplak olarak nehirden geçmeye çalıştıklarını söylediler. Bellerine kadar bile ıslanmadan karşıya geçtiklerini ve elbise torbalarını alarak geri döndüklerini eklediler.

^[4.3.13]Ksenophon hemen tanrılara sunmak üzere toprağa içki serpti.⁸ Gençlere kadehlerini şarapla doldurmalarını, rüyayı ve nehri geçiş yolunu gösterdikleri için tanrılara dua etmelerini ve Hellenlerin diğer dertlerine de çare bulmaları için onlara yalvarmalarını emretti. Daha sonra gençleri Kheirisophos'a götürdü. Gençler gördüklerini anlattılar ve Kheirisophos da tanrılar için yere içki serpti. ^[4.3.14]Sonra askerlere hazırlanmalarını emrettiler ve nehri geçmenin en güvenli yolunu, önlerindeki düşmanları nasıl yenebileceklerini

8 Antik Yunanistan'da kurban törenleri ve cenazelerde ilahi eşliğinde tanrılar adına toprağa, kurban kesilen sunaktaki ateşe ya da tören bir gemide yapılıyorsa denize şarap serpilmesine sponde adı verilir. Barış ya da yeni bir ittifak anlaşmasında da sponde töreni yapıldığından sponde kelimesi barış anlamına da gelirdi.

ve arka taraftan saldırmaya hazır Kardukhlarla ne yapmaları gerektiğini konuşmak üzere generalleri toplantıya çağırdılar. ^[4.3.15]Kheirisophos ordunun yarısıyla karşıya geçerken, Ksenophon'un ordunun diğer yarısıyla arkada beklemesine karar verdiler. Bu arada yük hayvanları ve eli silah tutmayanlar karşıya geçecekti.

^[4.3.16]Her şey gerektiği gibi düzenlendikten sonra nehri sollarına alarak iki gencin kılavuzluğunda ilerlemeye başladılar. Nehrin geçişe uygun noktasına kadarki mesafe dört stadion kadardı. ^[4.3.17]Ordu nehre paralel ilerlerken karşı sahildeki atlılar da aynı hizada onları izliyordu. Geçide ve kayalıkların bulunduğu noktaya ulaştıklarında savaş düzenine girdiler. Kheirisophos başına bir çelenk geçirdi,⁹ pelerinini çıkardı ve silahlarını kuşanarak herkese aynısını yapmasını emretti. Yüzbaşılara da bölüklerini dar ve uzun sıralar hâlinde dizmelerini, bir kısmını sağına, bir kısmını da soluna yerleştirmelerini emretti. Kâhinler nehir tanrılarına kurbanlar sundular,¹⁰ ^[4.3.18]düşmanlar da ok ve sapanlarla saldırıya geçti. Ancak oklarla taşlar askerlere kadar gelemiyor, onlara zarar veremiyordu. ^[4.3.19]Kurbanların işaretleri olumlu olduğundan askerler paian söylemeye, bütün güçleriyle savaş naraları atmaya başladılar. Çoğu orduyla birlikte gelen hayat kadınları olmak üzere bütün kadınlar¹¹ da çığlıklarıyla askerlere eşlik ediyordu.

^[4.3.20]Kheirisophos nehri geçerken Ksenophon da artçı birliklerin en hafif donanımlı askerlerini yanına alarak Armenia Dağları'na doğru giden yolun yakınlarında nehrin zor geçilen noktasına doğru son sürat at koşturdu. Buradan kar-

9 Sparta geleneğine göre askerler savaştan önce başlarına çelenk takar, tanrılara keçi kurban eder ve aulos çalardı.

10 Yunanlılar bir nehri geçerken yatıştırmak üzere nehir tanrılarına kurban sunarlardı.

11 Özellikle MÖ V. yüzyıldan itibaren paralı askerî birliklerdeki subay ve askerlerin seferlerde eş ya da sevgililerini yanlarına almalarına izin veriliyordu. Vatandaşlardan oluşan şehir ordularında bu yasaktı.

şıya geçerek düşman atlılarını ablukaya alacakmış gibi davranıyordu. ^[4.3.21]Düşmanlar Kheirisophos'un kolay yoldan karşıya geçtiğini, Ksenophon ve askerlerinin de geriye doğru koştuğunu görünce kapana kısılmaktan çekindiler ve insan eliyle açılmış yola doğru kaçtılar. Yola girdikten sonra da dağlara doğru devam ettiler.

^[4.3.22]Atlıların komutanı Lykeios ve Kheirisophos'un hafif piyadelerinin komutanı Aiskhines kaçan düşman atlılarının peşine düşerek onları kovaladılar. Ama diğer askerler düşmanın peşinden gitmemeleri, bütün orduyla birlikte ilerlemeleri için onları geri dönmeye çağırdılar. ¹² ^[4.3.23]Kheirisophos nehri geçince düşman atlıların peşinden gitmedi, nehrin yanındaki tepelerde mevzilenmiş piyadelerin üzerine yürüdü. Onlar da kendi atlılarının kaçtığını ve Hellen ağır piyadelerinin üzerlerine geldiğini görünce mevzilendikleri tepeleri terk ettiler.

^[4.3.24]Ksenophon nehrin karşı yakasında işlerin planlandığı gibi gittiğini görünce nehri geçmekte olan askerlerin yanına geri döndü, çünkü Kardukhlı artçılara saldırmak amacıyla ovaya inmeye hazırlanıyordu. ^[4.3.25]Bu arada Kheirisophos tepeleri ele geçirmiş, Lykeios da az sayıda atlısıyla düşmanları kovalayarak onların geride bıraktığı güzel elbiseler ve seramikler taşıyan yük hayvanlarını ele geçirmişti.

^[4.3.26]Hellenlerin yük hayvanları ve orduyu izleyen kalabalık nehri geçerken Ksenophon ordusunu Kardukhlıların karşısına yerleştirdi ve yüzbaşılardan bölüklerini takımlara ¹³ ayırıp sol kanada doğru ¹⁴ yığarak falanks düzenine sokmalarını istedi. Yüzbaşılarla takım komutanları Kardukhlıya

12 Piyadeler süvarilerin düşmanları kovalayarak uzaklaşmasını istemiyordu. Hareket kabiliyeti yüksek olan süvariler saldırı durumunda süratle yardıma gelebilmeliydi.

13 Takım bir bölüğün dörtte biriydi ve askerleri seferde aynı çadırdaki kalırdı. Ksenophon takımın 36 askerden oluştuğunu söyler, (*Hellenika*, IV, 12).

14 Ksenophon yön belirtmek üzere "par aspida" ifadesini kullanıyor. Aspida (kalkan) sol elde tutulduğu için bu ifade sola doğru anlamına gelir.

karşı cephe alırken artçılar yüzlerini nehre dönecekti. [4.3.27] Kardukhlar artçı birliklerin refakatçi kalabalıktan ayrıldığını ve sayılarının az olduğunu görünce savaş şarkıları söyleyerek saldırıya geçtiler. Tamamen emniyette olan Kheiriso-phos bunun üzerine hafif piyadelerini, okçu ve sapancılarını Ksenophon'a göndererek onun emrine verdi.

[4.3.28] Ksenophon takviye birliklerin nehirden geçmeye hazırlandığını görünce haberci göndererek nehrin kıyısında durmalarını emretti. Nehri geçmekte olan Ksenophon'un askerlerinin sağında ve solunda dizilecek, nehri geçmeye hazır durumda bekleyeceklerdi. Okçular yaylarını gelecek, mızrakçılar ellerine mızraklarını alacak ve savaşa hazır durumda suya girmeden bekleyeceklerdi. [4.3.29] Kendi askerlerine de düşman sapancılar menzile girdiğinde ve attıkları taşlar kalkanlarına gelmeye başladığında paian söyleyerek saldırıya geçmelerini emretti. Düşmanlar geriye dönüp dağlara doğru kaçtıklarında borazancı işaret verecek ve askerler sağa dönüp başlarında komutanlarıyla her biri sıradaki yerini koruyarak diğerlerinin geçişini engellemeyecek şekilde çabucak karşıya geçeceklerdi. Karşıya ilk varan en iyi asker sayılacaktı.

[4.3.30] Nehri diğerleriyle birlikte geçmeyerek bekleme emri alan askerlerin ve silah taşımayan refakatçilerin çoğu karşıya geçmişti. Bazıları yük hayvanlarıyla, bazıları taşınan malzemelerle, bazıları da kadınlarla ilgileniyordu. Kardukhlar artçı birliklerin sayısının çok azaldığını görünce bütün güçleriyle saldırarak onları ok ve taş yağmuruna tuttular. [4.3.31] Hellenler o zaman paian söyleyerek karşı saldırıya geçti. Kardukhlar dağ savaşlarına katılacak şekilde silahlanmıştı ve silahları göğüs göğüse çarpışmaya değil, vurup kaçmaya uygun olduğundan saldırıya karşı koyamadılar.

[4.3.32] Tam o sırada borazancı da beklenen işareti verdi. Düşmanlar daha da hızlanarak kaçışırken Hellenler nehre doğru dönerek ellerinden geldiği kadar süratle karşı sahile

doğru koşmaya başladılar. ^[4.3.33]Düşmanlardan bazıları durumun farkına vararak nehre doğru koşup oklarıyla birkaç askeri yaraladı. Ancak Hellenler karşıya geçtiklerinde bile Kardukhların çoğu hâlâ dağlara doğru kaçışmaktaydı. Kheirisophos'un gönderdiği takviye kuvvetten bazıları Ksenophon'un nehri geçen askerlerini karşıladıktan sonra cesaretleterek gereğinden fazla ilerlediler, tekrar nehri geçtiler ve bu arada yaralandılar.

IV. Bölüm

^[4.4.1]Karşıya geçtikten sonra öğleye doğru savaş düzenine girerek yumuşak eğimli tepelerle dolu düz bir arazi olan Armenia içinde beş fersahtan fazla ilerlediler. Kardukhlarla [Armenialılar arasındaki] savaş yüzünden nehrin yakınlığında köy yoktu. ^[4.4.2]İlk ulaştıkları yerleşim büyüktü. İçinde satrapa ait bir saray ve evlerin çoğunda savunma kuleleri vardı. Köyde bol miktarda erzak buldular.

^[4.4.3]Oradan Tigris Nehri'nin kaynağına varana kadar iki günde on fersah ilerlediler. Devamında üç günde beş fersah ilerleyerek etrafında birçok köy bulunan, pek büyük olmayan ve kolay geçilebilecek bir nehir olan Teleboas'a¹⁵ ulaştılar. ^[4.4.4]Bu bölge Batı Armenia'ydı ve başındaki satrap yardımcısı kralın yakın dostu Tiribazos'tu. Tiribazos yanında olduğu zaman başka kimse kralın ata binmesine yardım edemezdi.¹⁶ ^[4.4.5]İşte bu adam başka atlılar eşliğinde at üstünde yaklaştı ve bir çevirmen göndererek komutanlarla konuşmak istediğini söyledi. Generaller onu dinlemeye karar verdiler ve işitme mesafesine gidip ne istediğini sordular.

15 Karasu.

16 Persler üzengi kullanmadıklarından ata binmek için bir taşa basar ya da arkadaşlarından yardım alırlardı. Kralın ata binmesine yardım etmek büyük bir onurdu. Tiribazos, Kounaksa Savaşı'nda yaralanan Artakserkses'in atına binmesine yardım ettiği için bu onura layık görülmüştü.

[4.4.6]¹⁷Tiribazos onlarla uzlaşmaya varmak istediğini söyledi. Köylülerin evlerini yakmamaları karşılığında Hellenlere zarar vermemeyi ve ihtiyaç duydukları kadar erzak almalarına izin vermeyi teklif etti. Hellenler şartlarını kabul ettiler ve anlaşma imzaladılar.

[4.4.7]¹⁸Buradan düz arazide üç günde on beş fersah ilerlediler. Tiribazos da yaklaşık on stadionluk mesafeden kendi kuvvetleriyle onları izliyordu. Her çeşit erzakın bulunduğu köylerle çevrili görkemli bir saraya ulaştılar. [4.4.8]¹⁹Ordugâhlarını kurduktan sonra geceleyin yoğun kar yağışı¹⁷ başladı. Gün doğduktan sonra etrafta hiç düşman görünmediğine göre birliklerin generalleriyle birlikte köylere dağılarak orada konaklamayı kararlaştırdılar. Yoğun kar yağışı altında güvende olacaklarını düşündüler. [4.4.9]²⁰Köylerde kurban edilmeye uygun hayvanlar, buğday, yıllanmış kokulu şarap, kuru üzüm ve çeşitli baklagiller gibi her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak bol erzak vardı. Ancak gezmek amacıyla ordugâhtan uzaklaşanlardan bazıları gece boyunca yanan ateşler gördüklerini söylediler. [4.4.10]²¹Generaller bunun üzerine köylere dağılmanın güvenli olmadığını düşünerek ordunun tekrar bir araya gelmesi gerektiğine karar verdiler. Bir araya geldiler, zaten hava da düzeliyordu.

[4.4.11]²²Ancak gece boyunca öyle çok kar yağmıştı ki silahlar ve yerde yatan askerler karla kaplanmıştı. Yük hayvanlarının ayakları da soğuktan uyuşmuştu. Kar üstlerini örttüğü askerleri sıcak tuttuğu için erimediği sürece kimse yerinden kalkmak istemiyordu. [4.4.12]²³Ksenophon cesaretini toplayarak çıplak hâlde¹⁸ yakacak odun kesmeye başlayınca hemen biri yardımına koştu. Ardından başkaları da kalktı. Ateş yaktılar ve ısınmak için bedenlerine yağ sürdüler. [4.4.13]²⁴Orada bedenlerine zeytinyağı niyetine sürebilecek-

17 Kasım ayının ortalarıydı.

18 Çıplak derken sadece khiton giydiğini söylemek istiyor. Khiton'un üzerine kalın ve ağır kumaştan dikilmiş palto benzeri imation giyilirdi.

leri domuz yağı, susam yağı, acı bademyağı ve terebentin gibi yağlar boldu. Aynı zamanda bu tür bitkilerden elde edilmiş kokular da vardı.

[4.4.14]Ardından tekrar köylere dağılmaya ve oradaki evlerde kalmaya karar verdiler. Askerler sevinçlerini çığlıklar atarak gösterdiler. Daha önce kaldıkları evleri yakanlar bu düşüncesizliklerinin cezasını kötü yerlerde kalarak çekti.

[4.4.15]Generaller daha sonra Temnoslu¹⁹ Demoktares'i ateş yakıldığı söylenen yerleri araştırmak üzere bir müfrezeyle çevredeki dağlara gönderdiler. Demokrates daha önce de bu gibi durumlarda doğru raporlar sunmuştu. İyi araştırdıktan sonra hangi söylentinin gerçek, hangi söylentinin gerçek dışı olduğunu hemen buluyordu. [4.4.16]Demokrates

gidip geldi ve hiçbir yerde ateş görmediğini söyledi. Yanında Pers yayıyla ok kılıfı ve Amazonların taşıdığına benzer iki tarafı keskin bir balta taşıyan bir esir getirmişti. [4.4.17]

Adama kim olduğunu sorduklarında Pers olduğunu ve Tiribazos'un ordugâhından erzak bulmakla görevlendirildiğini anlattı. Ardından ona Tiribazos'un ordusunun büyüklüğünü ve ne amaçla toplanmış olduğunu sordular. [4.4.18]

Esir, Tiribazos'un bütün ordusu ile Khalyps ve Taokh paralı askerlerinin başında olduğunu söyledi. Bu askeri kuvvet Hellenlere dağların arasındaki yegâne geçitten geçtikleri sırada saldırmak üzere toplanmıştı.

[4.4.19]Generaller bunları dinledikten sonra orduyu toplamaya karar verdiler. Ordugâhta Stimphaliyalı Sophainetos komutasında bir birlik bıraktılar ve diğerleri Pers esir kılavuzluğunda yola çıktılar. [4.4.20]Önden giden hafif piyadeler dağları aştıktan sonra Tiribazos'un ordugâhını görür görmez ağır piyadeleri beklemeden savaş naraları atarak düşmana saldırdılar. [4.4.21]Barbarlar bu gürültü patırtı üzerine karşılık vermeden kaçıştılar. Buna rağmen birkaçı öldürül-

19 Aiolia Birliği'nin on iki şehrinden biri. İzmir'in Menemen ilçesinin Görece köyü yakınlarındadır.

dü, yirmi kadar at ve Tiribazos'un çadırı ele geçirildi. Çadırda gümüş ayaklı yataklar, içki kapları ve Tiribazos'un aşçısı ya da sakisi olduklarını söyleyen adamlar vardı. ^[4.4.22] Ağır piyadelerin generalleri olanları öğrenince olası bir saldırıyı savuşturmak üzere hemen geri dönmeye karar verdiler. Toplanma borusunu çaldılar, orduyu toplayarak yola çıktılar ve aynı gün içinde ordugâha döndüler.

V. Bölüm

^[4.5.1] Ertesi gün düşmanlar toparlanıp geçidi ele geçirmeden önce süratle yola çıkmaları gerektiğine karar verdiler. Eşyalarını hazırladılar ve birçok kılavuzla birlikte kalın kar tabakası üzerinde yürümeye başladılar. Gün içinde Tiribazos'un pusu kurmuş olduğu dağın zirvesine ulaştılar ve ordugâhlarını orada kurdular.

^[4.5.2] Oradan ıssız arazide üç günde on beş fersah yol alarak Euphrates'e ulaştılar. Nehri geçerken göbeklerine kadar islandılar. ^[4.5.3] Dediklerine göre nehrin kaynağı pek uzakta değilmiş. Devamında ovada ve yoğun kar yağışı altında üç günde on beş fersah ilerlediler. Üçüncü günde epeyce zorlandılar. Yüzlerine çarpan, dokunduğu her şeyi yakıp insanları donduran sert poyraza karşı yürümeleri gerekti. ^[4.5.4] Bunun üzerine kâhinlerden biri rüzgâr tanrısına kurban kesmelerini önerdi. Hemen kurban kesildi ve rüzgârın şiddetinin azaldığını herkes gördü. Kar tabakasının yüksekliği bir orgiayı buluyordu. Bu yüzden yol boyunca birçok yük hayvanı, çok sayıda esir ve otuza yakın asker öldü.

^[4.5.5] Ordugâh kurdukları yerde odun bol olduğundan geceyi ısınmak için ateşler yakarak geçirdiler. Ancak geç gelenler artık yakacak odun bulamadılar. Daha önceden gelecek ateş yakanlar yeni gelenlerin ateşin başına sokulmasına izin vermek için karşılığında buğday ve yiyecek istiyorlardı. ^[4.5.6] Bu şekilde herkes elindekileri diğerleriyle paylaştı. Ateş

yanan yerlerde kar eriyince toprağa kadar inen derin çukurlar oluştu. Bu çukurlar sayesinde karın kalınlığını ölçmek mümkün oldu.

[4.5.7] Oradan bütün gün boyunca kar üzerinde yürümeye devam ettiler ve askerlerin çoğu açlıktan bitap düştü. Artçı birliklerin başında bulunan Ksenophon yere yıkılan askerleri ayağa kaldırıyor, ama hastalıklarının nedenini anlayamıyordu. [4.5.8] Tecrübeli askerlerden biri bu bitkinliğin açlıktan kaynaklandığını, az da olsa yemek yerlerse kendilerine geleceklerini söyledi. Bunun üzerine Ksenophon yiyecek bulabilmek için yük hayvanlarını aradı ve bulduğu yiyecekleri ihtiyacı olanlara dağıttı. Daha iyi durumda olan askerlerini yiyecek aramakla görevlendirerek bulduğu yiyecekleri kötü durumda olanlara dağıttı. [4.5.9] Bir şeyler yiyenler hemen ayağa kalkıyor, yürümeye devam ediyordu.

Hava kararırken Kheirisophos yakınlardaki bir köye ulaştı ve köy surlarının dışında bir kaynaktan su dolduran birkaç kız ve kadınla karşılaştı. [4.5.10] Kadınlar Hellenlere kim olduklarını sordular. Çevirmen Persçe cevap verdi ve kralın yanından gelerek satrapa gittiklerini söyledi. Kadınlar satrapın orada değil, bir fersah mesafede olduğunu söylediler. Hellenler vakit geç olduğu için su taşıyan kadınlarla birlikte köyün başkanıyla görüşmek üzere surlardan içeriye girdiler.

[4.5.11] Kheirisophos ve askerlerden yürüyecek durumda olanlar köye giderek orada konakladılar. Kalan mesafeyi yürüyemeyecek durumda olan diğerleri akşam yemeği yemeden ve ateş yakamadan açık havada gecelediler. Bu yüzden birkaç asker öldü. [4.5.12] Arkada kalanlara düşmanlar saldırdı ve yola devam edemeyecek durumda olan yük hayvanlarını çalarak onlar için kendi aralarında kavga ettiler. Kar yüzünden gözleri göremeyen ve soğuktan ayak parmakları kangren olan askerler de geride kalmıştı. [4.5.13] Gözlerini korumak için yürürken önlerinde siyah renkli bir

eşya tutuyorlardı. Ayakları korumak için de sürekli hareket etmek ve yatarken sandaletleri çıkarmak gerekiyordu. [4.5.14] Sandaletlerini çıkarmadan yatanların kordonları ete saplanıyor ve derileri ayağın üzerinde donuyordu, çünkü yıpranan sandaletler yerine, derisi yeni yüzülmüş öküz derisinden yaptıkları sandaletler giyiyorlardı.

[4.5.15] Bu zorluklar yüzünden askerlerden bazıları geride kalmıştı. Bunlar karın uçsuz bucaksız beyazlığı içinde bir karaltı fark ettiler. Gerçekten de ormanlık vadideki bir sıcak su kaynağı çevresindeki karı eritmişti. Askerler kaynağın yanında toplanarak daha fazla ilerlemek istemediler. [4.5.16] Artçı kuvvetlerin başındaki Ksenophon konumu itibariyle durumu herkesten iyi değerlendirebiliyordu. Bu yüzden neler olduğunu öğrenince hemen askerlerin yanına gitti. Arkadan toplu hâlde düşmanların geldiğini söyledi ve bütün kabiliyetini kullanarak askerleri durmamaları gerektiğine ikna etmeye çalıştı. Hâlâ kalmakta ısrar ettiklerini görünce de kızdı. Ama askerler ona daha fazla yürüyecek durumda olmadıklarını söylediler ve gerekirse kendilerini öldürmesi için yalvardılar. [4.5.17] Ksenophon bunun üzerine başarabilirse arkadan gelen düşmanları korkutmaya ve hareket edemeyecek durumdaki askerlere saldırmalarını engellemeye çalışmanın daha doğru olacağını düşündü. Hava kararmıştı ve yaklaşan düşmanlar elde ettikleri ganimetleri paylaşırken münakaşa ettiklerinden büyük gürültü yapıyorlardı. [4.5.18] Artçı birliğin sağlıklı askerleri bunun üzerine aniden düşmanlara saldırdı. Bitkin düşmüş askerler de bütün güçleriyle bağırıyor, mızraklarını kalkanlarına vuruyordu. Düşmanlar korkuya kapıldılar ve kar altındaki küçük vadi boyunca kaçıştılar. Sonra bir daha görünmediler.

[4.5.19] Ksenophon ve yanındakiler bitkin düşmüş askerlere ertesi gün birilerini göndereceklerini söyleyerek yollarına devam ettiler. Daha dört stadion gitmemişlerdi ki yerde karla kaplanmış olarak yatan birçok asker gördüler. Başlarında

tek bir nöbetçi bile yoktu. Askerleri ayağa kaldırıp yürütmeye çalıştılar, ancak onlar öndekilerin de ilerlemediğini söylediler. ^[4.5.20]Ksenophon yürümeye devam etti ve ordunun ilerlemesini neyin engellediğini öğrenmek için hafif piyadelerin en güçlülerini ön tarafa gönderdi. Öncüler geri döndüklerinde bütün ordunun bu şekilde dinlendiğini söylediler. ^[4.5.21]Bunun üzerine Ksenophon'un birliği de mümkün olabilecek en fazla nöbetçiye görevlendirerek akşam yemeği yiyemeden ve ateş yakamadan orada geceleme zorunda kaldı. Gün ağarınca Ksenophon askerlerinin en gençlerini göndererek bitkin düşmüş askerleri ayağa kaldırmalarını ve zorlayarak yürütmelerini emretti.

^[4.5.22]Bu arada Kheirisophos artçı kuvvetlerin durumunu öğrenmek üzere köyde konaklayan askerlerden bazılarını gönderdi. Artçılar çok sevindiler ve köye taşımaları için hasta askerleri onlara teslim ettiler. Ordunun artakalanı yola çıktı ve yirmi stadion yürüdükten sonra Kheirisophos'un konakladığı köye ulaştı.

^[4.5.23]Bütün ordu bir araya geldiğinde generaller birliklerin köylere dağıtılıp yerleştirilmesinin daha uygun olacağına karar verdiler. Kheirisophos bulunduğu yerde kalırken diğer generaller görüş alanlarındaki köyleri aralarında kura ile paylaştı ve herkes askerleriyle payına düşen köye gitti. ^[4.5.24]Ancak yüzbaşı Atinalı Polykrates kendisine izin verilmesini istedi ve yanına birkaç çevik asker alarak süratle Ksenophon'un payına düşen köye saldırdı. Bütün köylüleri, köy başkanını ve vergi olarak krala gönderilmek üzere beslenen on beş tayı²⁰ ele geçirdi. Köy başkanının dokuz gün önce evlenen kızı da oradaydı. Kocasını tavşan avlamak üzere köyden ayrıldığı için diğer köylülerle birlikte esir düşmekten kurtulmuştu.

20 Armenia ve Media, Büyük Kral'a bir kısmı Güneş Tanrısı Mithra'ya kurban edilmek üzere vergi olarak at verirdi. Strabon'a göre Armenia her yıl 20.000 at vermekle mükellefi.

[4.5.25] Köyün evleri yer altına inşa edilmişti. Girişleri kuyu ağzına benziyordu, ancak alt tarafları genişti. Hayvanların girmesi için yollar kazılmıştı, ama insanlar merdivenlerle iniyordu. Evlerin içinde insanlarla birlikte keçiler, domuzlar, öküzler, tavuklar ve bunların yavruları da barınıyordu. Bütün hayvanlar samanla besleniyordu. [4.5.26] Evlerde buğday, arpa, baklagiller ve küpler içinde arpadan yapılmış şarap²¹ da vardı. Küplerdeki şarabın yüzeyinde arpa taneleri ve boğumları olmayan, bazıları büyük, bazıları küçük kamışlar yüzüyordu. [4.5.27] Biri susadığında ağzına bir kamış alıp onunla şarabı emiyordu. Şarap suyla karıştırılmadığında epeyce sertti, ancak alıştıktan sonra içimi çok hoştu.

[4.5.28] Ksenophon köy başkanını çağırarak onunla akşam yemeği yedi. Korkmamasını istedi ve çocuklarına zarar vermeyeceklerine söz verdi. Ordu buradan ayrıldığında nereye gidebileceklerine dair yararlı bilgiler verirse tükettikleri erzakı telafi edeceklerini de söyledi. [4.5.29] Köy başkanı yardımcı olacağına söz verdi ve iyi niyetinin belirtisi olarak toprağa gömmüş oldukları şarap kaplarının yerini gösterdi. O gece Ksenophon'un askerleri bolluk içinde bir gün yaşadından sonra huzur içinde yattılar. Köy başkanı ile çocukları gece boyunca nöbetçilerin gözetimi altında kaldı.

[4.5.30] Ertesi gün Ksenophon köy başkanını yanına alarak Kheirisophos'u ziyarete gitti. Uğradığı her köyde askerlerin yemek yediğini, içki içip eğlendiğini gördü. Askerler her köyde Ksenophon'la köy başkanını yanlarına çağırarak yemek ikram ettiler. [4.5.31] Masalarda keçi, kuzu, domuz, dana ve tavuk etleri ile bol buğday ve arpa ekmeği vardı. [4.5.32] Biri bir arkadaşının şerefine içki içmek istediğinde şarap küpünün başına götürülüyor, küpün üzerine eğilerek bir sığır gibi içiyordu. Köy başkanına da istediği her şeyi almasını teklif ettiler. Ama o kendisine sunulan hiçbir şeyi almadı, sadece karşılaştığı akrabalarını yanına çağırmakla yetindi.

21 Bira.

[4.5.33]Kheirisophos'un yanına ulaştıklarında askerlerin başlarına ekin sapından çelenkler²² geçirmiş olduğunu ve yerel giysiler giyen Armenialı çocuklara kendilerine hizmet ettirdiklerini gördüler. Çocuklara ne yapmaları gerektiğini sağır dilsizlermiş gibi işaretlerle anlatıyorlardı. [4.5.34] Kheirisophos'la Ksenophon dostça selamlaştıktan sonra Persçe konuşan çevirmen vasıtasıyla köy başkanına bulundukları ülkenin adını sordular. Adam ülkenin Armenia olduğunu söyledi. Köydeki atları kimin için yetiştirdikleri sorusuna da atların vergi olarak krala sunulacağı yanıtını verdi. Komşu ülkenin Khalybia olduğunu söyledi ve oraya nasıl gidilebileceğini anlattı.

[4.5.35]Daha sonra Ksenophon köy başkanını evine geri götürdü. Adama uzun süreden beri sahip olduğu bir atı armağan etti ve iyice besledikten sonra Güneş'e kurban etmesini istedi. Atın Güneş'e adanmış olduğunu duymuştu ve yolculuk süresince yaşadığı eziyetler sonucu ölmesinden çekiniyordu. Krala verilmek üzere beslenen taylardan birini kendisine ayırdı ve diğer generallerle yüzbaşılara birer tay dağıttı. [4.5.36]Bu bölgenin atları Pers atlarından daha küçük ama daha hareketliydi. Köy başkanı bunun üzerine karda yürütmek istediklerinde atların ve diğer yük hayvanlarının ayaklarına nasıl küçük torbalar bağlamaları gerektiğini gösterdi. Bu torbalar olmaksızın hayvanlar karınlarına kadar kara gömülüydü.

VI. Bölüm

[4.6.1]Köylerde kaldıkları sekizinci gün Ksenophon köy başkanını kılavuz olarak kullanmak üzere Kheirisophos'a teslim etti. Ergenliğe yeni girmiş oğlu dışında bütün akraba-

22 İçkili toplantılara katılanlar gül ya da başka çiçeklerden örülmüş çelenkler takardı. Burada çiçek bulunmadığından askerler başlarına ekin sapından yapılmış çelenkler takıyor.

larını serbest bıraktılar. Çocuğu Amphipolisli Pleisthenes'in gözetimi altında yanlarında götürdüler. Babası kılavuzluk görevini doğru yaparsa oğlunu alıp köyüne geri dönebilecekti. Adamın evine de tükettiklerinin yerine koymak üzere bulabildikleri her türlü erzakı taşıdılar. Bütün bunlardan sonra ordugâhı toplayıp yola çıktılar.

[4.6.2]Önden giden köy başkanının elleri bağlanmamıştı ve kar içinde yolu gösteriyordu. Ancak üçüncü güne geldiklerinde orduyu köylere götürmediği için Kheirisophos çok kızdı. Adam yakınlarda köy olmadığını söyleyerek kendini savundu. [4.6.3]Kheirisophos bunun üzerine ona vurdu, ama ellerini bağlamadı. Bu olaydan sonra adam gece vakti oğlunu terk ederek kaçtı. Yolculuk süresince Ksenophon'la Kheirisophos'un arasında yaşanan tek tatsızlık kılavuza kötü davranılmasıyla kaçışının engellenememesi oldu. Bu arada Pleisthenes köy başkanının oğlunu sevdi ve onu sadık adamıymış gibi yanına aldı.

[4.6.4]Bundan sonra günde beş fersah olmak üzere yedi gün yol alarak bir plethron genişliğindeki Phasis Nehri'ne²³ ulaştılar. [4.6.5]Oradan hareketle iki günde on fersah ilerlediler. Dağların arasından ovaya inen yolda Khalypsler, Taokhlar ve Phasianoslarla²⁴ karşılaştılar. [4.6.6]Kheirisophos yol üzerindeki düşmanların farkına varınca karşılarına yürüyüş düzeninde çıkmamak için orduyu otuz stadion mesafede durdurdu. Diğer generallere de birliklerini savaş düzenine almalarını emretti.

[4.6.7]Kheirisophos artçı birlikler de gelince bütün generallerle yüzbaşları toplantıya çağırarak onlara şunları söyledi:

23 Aras Nehri'nin kollarından Pasinsu.

24 Karadeniz'in güneydoğusundaki dağlarda yaşayan halklar. Khalypsler demir işlemeyi bildikleri için onlara çelik anlamına gelen bu ad verilmişti. Taokhlar Med kökenli, çevredeki yerleşimlere saldırılar düzenleyen bir halktı. Phasianoslar da vatani İran olan tavus kuşunun Karadeniz'e ve oradan bütün Avrupa'ya yayılmasına aracı oldukları için tavus kuşunun Yunanca-sı olan Phasianos adıyla anılıyorlardı.

“Gördüğünüz gibi düşmanlar geçidi ele geçirdiler. En iyi şekilde nasıl savaşağımızı düşünmenin vakti geldi. ^[4.6.8] Bizler geçitten bugün mü, yoksa yarın mı geçmeliyiz konusunu görüşürken askerlerin yemek yemelerinin doğru olacağını düşünüyorum.” ^[4.6.9] Kleanor şöyle yanıt verdi: “Bence yemeğimizi bitirir bitirmez bir an önce saldırmalıyız. Koca bir günü amaçsızca harcarsak düşmanların cesareti artacak ve cesaretlerinin arttığını gören başkaları da onlara katılacak.”

^[4.6.10] Kleanor’dan sonra sözü Ksenophon alarak şunları söyledi: “Bana göre, savaşmamız gerekiyorsa her şeyden önce en iyi şekilde nasıl savaşağımızı kararlaştırmamız gerekir. Dağı kolay yoldan geçmeyi düşünüyorsak, bu işi en az kayıpla nasıl başarabileceğimizi görüşmeliyiz. ^[4.6.11] Bu dağ görüldüğü kadarıyla altmış stadiondan daha geniş. Geçit dışında hiçbir yere nöbetçi koyduklarını göremiyorum. Bu yüzden korunaklı bir yerde mevzilenmiş savaşımaya hazır askerlerle savaşmaktansa, bence kimseye hissettirmeden dağın korunaksız bir noktasını ele geçirmek daha iyi olur. ^[4.6.12] Karşımızda düşman olmadan yokuş yukarı çıkmak, iki tarafımızdan düşman saldırıları altında düz yolda ilerlemekten daha kolaydır. Ayrıca sadece önüne dikkat ederek gece ilerlemek, gündüz vakti savaşmaktan iyidir. Savaşılmadan geçilen en sarp yol bile askerlerin oklara hedef olduğu düz yoldan daha kolay aşılr. ^[4.6.13] Gece süresince görünmeden ve bizi duyamayacakları kadar uzak bir mesafeden ilerleyeceğimiz için bir mevkiyi çalmak, yani gizlice ele geçirmek bana imkânsız görünmüyor. Kanımca geçide sahte bir saldırı düzenlersek düşmanlar oraya daha çok yüklenerek dağı daha da korumasız bırakırlar. ^[4.6.14] Ama size neden çalmakla ilgili önerilerde bulunuyorum? Kheirisophos, siz Lakedaimonların, özellikle soylu sınıfa dâhil olanların çocukluğunuzda çalma eğitimi aldığınızı duydum. Yani siz çalmayı ayıp saymadığınız gibi yasaların yasaklamadığı şeyleri

çalmayı²⁵ da erdem sayıyorsunuz. ^[4.6.15] Hatta daha iyi çalmayı ve yakalanmamayı öğrenmeniz için ülkenizin yasaları çalarken yakalananların kırbaçlanmasını emrediyor. İşte bu konudaki yeteneğini göstermenin ve dağın bir kesimini çalarken yakalanmayarak olası tatsız sonuçlardan kaçınmanın tam zamanı!”

^[4.6.16] “Ama ben de hırsızlığın cezası çok ağır olduğu hâlde siz Atinalıların kamu hazinesini soymada çok başarılı olduğunuzu duydum,” dedi Kheirisophos. “Üstelik yöneticileriniz en iyileriniz sayılıyorsa, bu yeteneğe sahip olanlar en iyilerinizmiş! O yüzden şimdi senin de yeteneğini göstermenin sırası geldi.”

^[4.6.17] “Peki, o zaman hazırım,” dedi Ksenophon. “Akşam yemeğinden hemen sonra emrim altındaki artçı kuvvetlerle dağı ele geçirmek üzere harekete geçeceğim. Kılavuzlarım da var. Hafif piyadelerim tuzak kurarak ordunun arkasından gelen birkaç çapulcuyu yakaladı. Onlara sordum ve dağın aşılmaz olmadığını, ineklerle keçilerin otlayabileceği kadar engebesiz olduğunu öğrendim. Bir kısmını ele geçirdiğimiz takdirde yük hayvanlarımız da oradan geçebilecek. ^[4.6.18] Dağda kendilerinkine benzer bir mevkide mevzilendiğimizi gören düşmanların bize karşı koymayacağını umuyorum, çünkü şimdi de dağdan inerek karşımıza çıkmaya cesaret edemiyorlar.”

^[4.6.19] “Senin artçıların komutasını bırakarak gitmen şart mı?” diye sordu Kheirisophos. “Ortaya gönüllüler çıkmazsa başkalarını gönder.”

^[4.6.20] Bunun üzerine ağır piyadelerden Methydrionlu Aris-tonymos ve hafif piyadelerden Oitaialı Nikomakhos gönül-

25 Kheirisophos'un kılavuzu elinden kaçırmasını tartışırken Ksenophon gerginleşen ortamı yumuşatmak için latife eder, Kheirisophos da aynı şekilde yanıt verir. Antik Yunanistan'da ahlak değerlerine en düşkün halk olan Spartalıların hırsızlık konusunda tutumları çok katıydı. Ancak daha ergenlik törenine girmemiş gençler –belki de yetişkinlikte hırsızlığın büyük bir günah olduğunu öğrenmeleri için– bazı şartlar altında yiyecek çalmaya özendiriliyordu.

lû oldular. Tepeleri ele geçirdiklerini haber vermek için çok sayıda ateş yakmayı kararlaştırdılar. ^[4.6.21]Ardından akşam yemeği yediler. Kheirisophos saldırının sadece korunaklı geçide yapılacağı izlenimini vermek için yemekten sonra bütün orduyu düşmanların on stadion yakınına taşıdı.

^[4.6.22]Yemeklerini yedikten ve hava karardıktan sonra ordunun geri kalanı dinlenirken dağdaki tepeleri ele geçirmekle görevli askerler tepeleri ele geçirdi. Düşmanlar tepelerin ele geçirildiğini anladıklarında gece boyunca uyanık kalarak ateşler yaktılar. ^[4.6.23]Gün ağardığında Kherisophos tanrılara kurbanlar sunduktan sonra mevzilenmiş düşmanların üzerine yürüdü, tepelerde mevzi alanlar da yukarıdan saldırıya geçti. ^[4.6.24]Düşmanların çoğu geçitte beklerken ordularının bir kısmı tepelerdeki Hellenlerin üzerine yürüdü. Ana ordular savaşmaya başlamadan barbarlarla Hellenler tepelerde çatışmaya başladı. Hellenler galip gelerek kaçan barbarların peşine düştüler. ^[4.6.25]Bu arada ovadan gelen hafif piyadeler geçitte mevzilenen düşmanlara hırsıyla saldırırken onları koşar adımla Kheirisophos komutasındaki ağır piyadeler de izliyordu. ^[4.6.26]Arkadaşlarının tepelerdeki çatışmada yenildiğini gören barbarlar mevzilerini terk ederek kaçmaya başladı. Bunlardan birkaçı öldürüldü ve Hellenler hançerleriyle parçaladıkları çok sayıda hasır kalkan ele geçirdiler. ^[4.6.27]Bütün Hellenler geçide tırmanınca tanrılara kurbanlar sunup bir zafer anıtı diktiler. Oradan ovaya inerek her çeşit erzakla dolu köylerde konakladılar.

VII. Bölüm

^[4.7.1]Ardından Taokhların ülkesinde beş günde otuz fersah ilerlediler. Taokhlar korunaklı yerleşimlerde yaşadıkları ve bütün yiyeceklerini yanlarında depoladıkları için ordunun erzakı bitmişti. ^[4.7.2]Hellenler içinde şehir ya da ev bulunmayan, sadece erkeklerle kadınların ve çok sayıda

hayvanın toplandığı bir kalenin yakınlarına geldiklerinde Kheirisophos hemen saldırdı. Birinci saldırı birliği yorulunca yerine ikincisi, ondan sonra üçüncüsü geçti. Bölge sarp²⁶ ve cephe dar olduğundan kalenin kuşatmasında çok sayıda asker kullanılamıyordu.

[4.7.3] Ksenophon'un hafif ve ağır piyadelerden oluşan artçı birlikleri gelince Kheirisophos onlara şöyle dedi: "Tam vaktinde geldiniz. Ordumuzun erzak bulabilmesi için bu kalenin mutlaka ele geçirilmesi gerekiyor." [4.7.4] Sonra fikir alışverişinde bulundular. Ksenophon kaleyi ele geçirmeyi neyin engellediğini sordu. Kheirisophos, "Gördüğün gibi kaleye giden tek bir yol var ve biri o yola girer girmez yukarıdan büyük kayalar yuvarlıyorlar. Kayalar çarptı mıydı da bak neler oluyor!" diyerek bacaklarıyla kaburgaları ezilmiş askerlerini gösterdi.

[4.7.5] "Kayaları bittiğinde ilerlememizi engelleyecek başka bir şey var mı?" diye sordu Ksenophon. "Gördüğüm kadarıyla kalede çok az insan var ve bunların sadece birkaçı silahlı. [4.7.6] Bize kaya yuvarlayabilecekleri mesafe sadece bir buçuk plethron kadar. Bunun bir plethronunda seyrek dikilmiş yüksek çam ağaçları var. Askerler ağaçların arasında durursa yuvarlanan taşlarla kayaların onlara ne zararı olabilir? Taşları azaldığında hızlıca aşmamız gereken sadece yarım plethron kadar bir mesafe kalıyor."

[4.7.7] "Evet ama koruluğa doğru hareket eder etmez taşlar yuvarlanmaya başlıyor," dedi Kheirisophos.

"Öyle olması işimize gelir," dedi Ksenophon. "Bu şekilde taşları çabuk tükenecek. Eğer mümkünse hem koşmamız için az mesafe kalacak, hem de geri çekilmek istersek bunu kolaylıkla yapabilecek bir noktada durmamız gerekiyor."

[4.7.8] Bunun üzerine Kheirisophos, Ksenophon ve o gün artçı birliklerin komutanlığını üstlenen yüzbaşı Parrhasialı Kallimakhos öne çıktılar. Artçıların diğer yüzbaşları güven-

26 Bazı araştırmacılara göre anlatılan bölge Oltu olmalı.

li yerlerde durdular. Kallimakhos komutasında yetmiş kadar asker tek tek ve sıkı tedbir alarak çamların arasına gitti. ^[4.7.9]Artçı yüzbaşılardan Stymphalialı Agasias ve Methydri-onlu Aristonymos koruluğun arkasında beklediler, çünkü ağaçların arasında bir bölük askerden fazlasının durması tehlikeliydi. ^[4.7.10]O anda Kallimakhos bir kurnazlık düşündü. Saklandığı ağacın arkasından çıktı ve birkaç adım attı. Taşlar gelmeye başlayınca da hemen ağacın arkasına sığındı. Bu şekilde her çıkışında üzerine on araba yükü taş atılmasına neden oldu.

^[4.7.11]Agasias, Kallimakhos'un bütün ordunun önünde yaptığı bu kahramanlığı görünce kaleye ilk varanın kendisi olamayacağından korktu. İkisi de yanlarında bulunan yakın dostları Aristonymos ile Lousialı Eurylokhos'un ya da herhangi başka birinin yardımını istemeden tek başına koşarak herkesin önüne geçti. ^[4.7.12]Ancak Kallimakhos kalkanının ucundan tutarak onu durdurdu. Bu arada önce Methydri-onlu Aristonymos, sonra da Lousialı Eurylokhos koşarak yanlarından geçtiler. Bütün bu yüzbaşılar cesaret konusunda birbirleriyle yarışyordu ve bu yarışmaları sayesinde kaleyi ele geçirdiler. Kaleye girince barbarlar artık onlara başka taş atamadılar. ^[4.7.13]Ancak orada korkunç bir manzarayla karşılaştılar. Kadınlar önce çocuklarını uçurumdan atıyor, ardından kendileri de atlıyordu. Erkekler de aynısını yapıyordu. Stymphalialı Aineias iyi giyimli birinin uçurumdan atlamasını engellemeye çalışırken ^[4.7.14]onunla birlikte kendisi de aşağıya uçtu. Bu şekilde az sayıda esir, ama pek çok sığır, eşek ve koyun ele geçirdiler.

^[4.7.15]Oradan Khalypslerin ülkesinde yedi günde elli fersah yol aldılar. Khalypsler On Binler'in yolculukları süresince karşılarına çıkan en yiğit halktı. Kasıklarına kadar inen ve deri şeritler yerine sık örülmüş sazlarla bağlanan keten zırhlar giyiyorlardı. ^[4.7.16]Baldırlıkları ve miğferleri vardı ve bellerinde Lakonların hançerlerine benzer uzun bıçaklar taşıyorlardı. Bunlarla yakaladıkları esirleri öldürüyor, sonra

da kafalarını kesip yanlarında götürüyorlardı. Düşmanları görüş alanına girdiğinde ellerinde kestikleri kafaları sallayarak şarkı söyleyip dans ediyorlardı. Sadece tek ucu olan ve boyları on beş pekhyse varan kargılar²⁷ taşıyorlardı.

[4.7.17]Khalypsler köylerinde bekliyorlar ve Hellenler yanlarından geçtikten sonra arkalarından saldırıyorlardı. Düşmanları ülkelerinde yiyecek bulamasın diye bütün erzaklarını taşıdıkları kalelerde yaşıyorlardı. Bu yüzden Hellenler Khalypslerin ülkesinden geçişleri esnasında Taokhlardan aldıkları hayvanlarla idare ettiler.

[4.7.18]Hellenler buradan dört plethron genişliğindeki Harpasos Nehri'ne²⁸ ulaştılar. Ardından Skythinosların ülkesinde ovalık arazi üzerinde dört günde yirmi fersah ilerlediler. Burada buldukları köylerde üç gün kalarak yolculuğun devamı için erzak temin ettiler.

[4.7.19]Oradan dört günde yirmi fersah yol alarak Gymnias²⁹ adlı büyük, zengin ve kalabalık bir şehre ulaştılar. Şehrin hükümdarı Hellenleri kendisine düşman topraklardan geçirmek üzere bir kılavuz gönderdi. [4.7.20]Kılavuz orduyu beş gün içinde denizi görebilecekleri bir noktaya götüreceğini ve bunu başaracağına dair hayatını ortaya koyduğunu söyledi. Ordu düşman topraklar içinden ilerlerken kılavuz Hellenleri bölgeyi yakıp yıkmaya teşvik etti. Bu şekilde onları sevdiğinden değil, düşmanlarına zarar vermek için yardımlarına koştuğu anlaşıldı.

[4.7.21]Gerçekten de beşinci gün Thekhes³⁰ adlı bir dağa ulaştılar. Dağa çıkan ilk askerler uzaklarda denizi görür gör-

27 Pekhysin 46 cm geldiği düşünülürse kargının boyu biraz abartılı olabilir. Yunanlıların kargılarının iki ucu da sivriydi. Daha küt olan ikinci uç kargıyı toprağa saplamaya yarıyordu.

28 Aras Nehri'nin kolu Arpaçay.

29 Bazı araştırmacılara göre Gümüşhane, bazılarına göre de İspir olabilir.

30 Araştırmacılar On Binler'in yolculukları süresince denizi ilk kez gördükleri dağ konusunda fikir birliğine varamamıştır. Gümüşhane'nin doğusundaki Teke Dağ olması mümkündür. Sicilyalı Diodoros bu dağı Khenion adıyla anar (XIV. 29, 3).

mez sevinçlerinden çığlıklar atmaya başladılar. ^[4.7.22]Ksenophon'la artçı kuvvetleri bu sesleri duyunca öndeki birliklerin saldırıya uğradığını sandı. Çünkü yakıp yıktıkları Skythinosların ülkesinden askerler ordunun arkasından geliyordu. Artçılar pusu kurarak bunların bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almıştı ve ellerine işlenmemiş uzun tüylü sığır derisinden yapılmış yirmi kadar kalkan geçmişti. ^[4.7.23]Bu arada uğultu yükselmeye devam ediyor, gittikçe daha yakından geliyordu. Seslere koşan askerler de çığlık atıyor, asker sayısı arttıkça duyulan seslerin şiddeti artıyordu. Ksenophon önemli bir şeyler olduğunu anladı. ^[4.7.24]Atına atladığı gibi yanına Lykios'u ve atlılarını alarak süratle öncü birliklere doğru gitti. Biraz sonra askerlerin “Deniz, deniz!”³¹ diye haykırdığını ve bu haykırışın ağızdan ağıza yayıldığını duydular. Ardından artçılar, yük hayvanları ve atlar dâhil herkes dağın zirvesine doğru koşmaya başladı. ^[4.7.25]Zirveye varan asker, yüzbaşı ve generaller gözyaşları içinde birbirlerine sarılıyordu. Birden herhalde birinin teşvikiyle askerler taş taşıyarak büyük bir yığın oluşturdular. ^[4.7.26]Yığının üzerine işlenmemiş sığır derileri, bastonlar ve hasır kalkanlar koydular. Kılavuz hasır kalkanları küçük parçalara ayırıyor, askerleri de aynısını yapmaya teşvik ediyordu. ^[4.7.27]Ardından Hellenler ordunun ortak mallarından bir at, bir gümüş kâse, bir Pers elbisesi ve on dareikos vererek kılavuzu gönderdiler. Yüzüklerden çok hoşlandığı için birkaç asker ona yüzüklerini³² armağan etti. Kılavuz ordugâh kuracakları bir köy tavsiye ettikten ve Makronların ülkesine³³ giden yolu gösterdikten sonra havanın kararmasıyla ülkesine geri dönmek üzere yola çıktı.

31 *Anabasis*'le özdeşleşen “Thalatta, thalatta” sözleri İon, Dor, Koine ve Çağdaş Yunancada thalassa (deniz) kelimesinin Attika lehçesindeki söylenişidir.

32 Yunanlılar mühür olarak kullandıkları, üzerinde tanrı motifleri ya da başka sembollerin oyulduğu yüzükler takardı.

33 Khalypslerin ülkesinin kuzeyinde, Bayburt Vadisi.

VIII. Bölüm

[4.8.1]Hellenler buradan Makronların ülkesinde üç günde on fersah yol aldılar. İlk gün Makronlarla Skithinosların ülkeleri arasındaki sınırı çizen nehre ulaştılar. [4.8.2]Sağ taraflarında sarp kayalıklar, sollarında ise geçmeleri gereken bu nehirle birleşen başka bir nehir vardı. Nehrin yamaçları kısa boylu gür ağaçlarla kaplıydı. Hellenler bu bölgeden bir an önce uzaklaşabilmek amacıyla kendilerine yol açmak için ağaçları kestiler. [4.8.3]Hasır kalkanlar ve mızraklar taşıyan, uzun yün gömlekler giyen Makronlar nehrin karşı kıyısında dizilerek birbirlerini gayrete getirmek amacıyla nehre taş atıyorlardı. Menzilleri Hellenlere kadar ulaşmadığı için taşların kimseye herhangi bir zararı yoktu.

[4.8.4]O sırada Ksenophon'un yanına hafif piyadelerden biri geldi, köle olarak Atina'da bulunduğunu ve Makronların dilini anladığını söyledi. "Dillerini o kadar iyi anlıyorum ki sanırım benim vatanım burası olmalı. Bir mahsuru yoksa onlarla konuşmak istiyorum," diye ekledi. [4.8.5]Ksenophon bir mahsuru olmadığını söyledi ve onlarla konuşarak kim olduklarını öğrenmesini istedi. Adamlar kim oldukları sorusuna Makronlar yanıtını verdiler. Ksenophon bu kez askerden neden savaş düzeninde olduklarını ve neden düşmanca davrandıklarını sormasını istedi. [4.8.6]Makronlar ülkemize sefer düzenlediğiniz için cevabını verdiler. Bunun üzerine generaller adama Hellenlerin Makronlara zarar vermek istemediklerini, krala karşı savaştıktan sonra ülkelerine dönmeye çalıştıklarını ve bir an önce denize kavuşmak istediklerini söylemesini emrettiler. [4.8.7]Makronlar bu söylenenlerle ilgili sağlam bir güvence verip veremeyeceklerini sordular. Generaller de güvence alıp vermeye hazır olduklarını söylediler. Bunun üzerine Makronlar Hellenlere bir barbar mızrağı, Hellenler de Makronlara bir Hellen mızrağı

verdi. Bu mızrak alışverişiyle aralarında barış imzalandı ve iki taraf da tanrıları şahit tuttu.

[4.8.8]Anlaşmaya vardıktan hemen sonra Makronlar nehirde geçişi kolaylaştırmak için Hellenlerle birlikte ağaç keserek orman içinden yol açtılar. Ordunun satın alması için ellerinden geldiğince erzak temin ettiler ve Kolkhislilerin ülkesine kadar üç gün orduya refakat ettiler. [4.8.9]Sınırdaki büyük ama kolay aşılabilir bir dağ vardı. Kolkhisliler dağ üzerinde mevzilenmişlerdi. Dağı geçebilmek için önce Hellenler de falankslar hâlinde dizildiler, ama daha sonra bir araya gelip barbarlarla en iyi şekilde nasıl savaşmaları gerektiğini konuşmaya karar verdiler.

[4.8.10]Ksenophon söz alarak falanks düzeni yerine dar ve uzun dizilişin daha uygun olacağını söyledi. “Dağın bazı kısımları kolay aşılabilir, bazı kısımları da zor aşılabilir olduğundan falanks mutlaka dağılır,” dedi. “Falanksın dağılması askerlerin moralini bozar. [4.8.11]Saflarımızın derinliğini artırırsak cephemiz daralır ve düşmanlar bu şekilde elde edecekleri asker fazlasını istedikleri gibi kullanabilirler. Tersini yapıp safların derinliğini azaltırsak, bu kez kalabalık bir ordu ve okçularla saldıran düşmanlar safları yarabilir ve bu yarıma nerede olursa olsun bütün falanksa büyük zarar verir. [4.8.12]Bölükleri sütunlar hâlinde dizmeli ve geniş bir cepheyi kaplamak amacıyla bölükler arasında boşluk bırakmalıyız, öyle ki en dışta kalan bölükler düşman kanatlarının dışına taşsın. Ordu bu düzenle ilerlerken yüzbaşılarımızın en cesurları düşmana önce ulaşacak ve her yüzbaşı adamlarını dağın kolay aşılabilir noktalarına sürebilecek. [4.8.13]Bu düzenle her iki tarafta da askerler olacağından düşmanlar bölükler arasına sızamayacak ve sütunları dağıtamayacaklar. Bir bölük zor duruma düşerse başka bir bölük yardımına koşabilecek ve herhangi bir bölük dağın zirvesine çıkabilirse düşmanlardan hiçbiri yerinde kalamayacak.”

[4.8.14] Bu öneriler kabul edildi ve ordu hemen sütunlar hâlinde dizildi. Ksenophon sağ kanattan sol kanada geçince³⁴ askerlerine şunları söyledi: “Arkadaşlar, bu gördüğünüz adamlar çok uzun zamandır ulaşmaya çalıştığımız yerle aramızdaki tek engeldir. Onları elimizden gelirse çiğ çiğ yememiz gerekir.”³⁵

[4.8.15] Yüzbaşılar yerlerine geçip ordu sütunlar hâlinde dizildiğinde yüzer kişilik seksen bölük olduğu görüldü.³⁶ Hafif piyadelerle okçular üçe ayrılarak bir kısmı sol kanadın, diğer kısmı sağ kanadın dışına, üçüncü kısım da safların tam ortasına yerleştirildi. Her kısım yaklaşık altı yüz askerden oluşuyordu.³⁷ [4.8.16] Ardından generaller dua edilmesini emretti. Dua ettikten ve paian söyledikten sonra saldırıya geçtiler. Kherisophos sağda, Ksenophon da solda hafif piyadeleriyle düşman kanatlarının dışından ilerliyorlardı. [4.8.17] Düşmanlar onların karşısına asker çıkarabilmek için sağa ve sola koşturunca saflarının ortasında büyük bir boşluk oluştu. [4.8.18] Akarnanialı Aeshines komutasındaki Arkadialı hafif piyadeler düşmanların kaçtığını sanıp savaş naraları atarak dağa doğru koştular. Zirveye ilk çıkan onlar oldu. Onları Orkhomenoslu Kleanor komutasındaki Arkadialı ağır piyadeler izledi. [4.8.19] Koşmakta olan düşmanlar durmadılar ve her biri başka bir yöne doğru dağıldı. Hellenler dağa çıktılar ve erzak bakımından zengin köylere dağılarak konakladılar.

[4.8.20] Köylerde en çok hayran kaldıkları şey çok sayıdaki arı kovanıydı. Ama bu baldan³⁸ tadan herkes kendini kaybetti, kustu, ishal oldu ve ayakta duramaz hâle geldi. Baldan

34 Kherisophos öncü, Ksenophon artçı birliklerin başındaydı. Ordu savaş düzenine geçtiğinde öncüler sağ, artçılar sol kanatta yer alırdı. Bu durumda toplantının Kherisophos'un yönetimindeki sağ kanatta yapıldığı anlaşılıyor.

35 Kullanımı Homeros dönemine kadar inen bir deyim (Homeros, *Ilyada*, IV 35-36, XXII 346-347, XXIV 212 -213; Ksenophon *Hellenika*, III 3.66).

36 Başlangıçtaki 11.700 ağır piyadeden 8.000 kişi kalmıştı.

37 Başlangıçtaki 2.300 hafif piyadeden 1.800 kişi kalmıştı.

38 Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 1.800 metre yükseklikte üretilen deli bal.

az yiyenler sarhoş gibiydi, çok yiyenler ise bazen deliye, bazen de can çekişen hastalara benziyordu. ^[4.8.21]Yerde yatanlar savaşta yenilmiş bir ordu kadar çoktu, bu yüzden askerler ümitsizliğe kapıldı. Ancak ertesi gün hiç kimsenin ölmediği görüldü ve hemen hemen herkes aynı esnada kendine geldi. Üçüncü ve dördüncü gün ise zehirlenmeden kurtularak herkes tamamen iyileşti.

^[4.8.22]Oradan iki günde yedi fersah ilerleyerek bir Hellen şehri olan Eukseinos Pontos³⁹ kıyısındaki Trapezous'a⁴⁰ ulaştılar. Sinope⁴¹ kolonisi olan bu şehir Kolkhis ülkesinde bulunuyordu. Ordu Kolkhis köylerinde otuz gün kadar konakladı. Bulundukları yeri üs alarak Kolkhis'i yağmaladılar. ^[4.8.23]Trapezouslular satın almaları için erzak getirdiler ve konukseverlik armağanı olarak boğalar, arpa unu ve şarap verdiler. ^[8.8.24]Her yolu deneyerek Hellenlerin komşu Kolkhislilerle, özellikle de ovada yaşayanlarla dost olmasını sağlamaya çalıştılar. Bu aracılık sayesinde Kolkhisliler de konukseverlik armağanı olarak boğalar getirdi.

^[4.8.25]Ardından uzun süre önce eğer kurtulurlarsa kesmeye söz verdikleri kurbanlar için hazırlıklara başladılar. Kurtarıcı Zeus, yol gösterici Herakles⁴² ve diğer tanrılar için çok sayıda sığır topladılar ve hemen hemen adadıkları kadar her şeyi memnuniyetle verdiler. Konakladıkları dağda atletizm yarışmaları da düzenlediler. Yarışmaların yapılacağı yeri hazırlaması ve hakemlik yapması için genç yaşında hançerle kazara bir çocuğu öldürdüğü için ülkesinden sürgün edilen⁴³ Spartalı Drakondios'u seçtiler. ^[4.8.26]Kurbanlar kesildikten sonra hayvanların postlarını Drakondios'a

39 Yunanlılar gemicilerin korkulu rüyası olan çok dalgalı Karadeniz'i hoş tutmak için "konuklarını seven deniz" anlamına gelen Eukseinos Pontos adını vermişlerdi.

40 Trabzon.

41 Sinop.

42 Herakles yolculukta çile çekenlerin koruyucusu sayılıyordu.

43 İstemedi bir ölüme neden olan kişi kurbanın akrabalarıyla anlaşp onların tespit edeceği tazminatı ödemezse ülkesinden sürgün edilirdi.

teslim ettiler⁴⁴ ve yarışmaların yapılacağı yeri göstermesini istediler. Ancak Drakondios yarışmaların yapılacağı yer olarak o anda bulundukları tepeyi gösterdi. “Bu tepe herkesin istediği gibi koşabileceği en uygun yerdir,” dedi. “Peki, böyle sarp ve çalılık bir yerde nasıl güreş tutulabilir?” sorusuna da şöyle yanıt verdi. “Yere düşenin canı daha çok yanacağı için daha da iyi olur!”

[4.8.27] Katılanların çoğu esir çocuğu olan stadion koşusu, altmıştan fazla Giritli'nin katıldığı dolikhos koşusu, güreş, boks ve pangration⁴⁵ yarışmaları yapıldı. Katılan çok olduğundan ve yarışmaları bütün askerler izlediğinden rekabet çoktu ve yarışmalar çok çekişmeli geçti. [4.8.28] Oyunlarda at yarışları da düzenlendi. Atlıların atlarını yokuş aşağı denize kadar sürdükten sonra yarışın başladığı sunağın önüne kadar yokuş yukarı çıkmaları gerekiyordu. Yokuş aşağı inerken yarışmacıların çoğu yuvarlandı, çıkarken de atlar çok zorlandı. Bunun üzerine bağrıışmalar ve gülüşmeler oldu, yarışmacıları yüreklendirmek için bol bol tezahürat yapıldı.

44 Hayvan postları atletizm yarışmalarında ödül olarak dağıtılacaktı.

45 Stadion bir stadionluk (185 metre) sürat koşusu, dolikhos yedi stadionluk mukavemet koşusuydu. Pangration her türlü vuruşun serbest olduğu bir dövüş sporuydu.

Beşinci Kitap

I. Bölüm

[5.1.1.] [Hellenlerin Kyros'un seferinden sonraki yolculukları süresince meydana gelenler, Eukseinos Pontos'a ulaşmaları, Hellen şehri Trapezous'a gelmeleri ve dost bir ülkeye varır varmaz kurtuldukları için duydukları minneti belirtmek üzere tanrılara adadıkları kurbanları sunmaları daha önceki bölümlerde anlatıldı.]

[5.1.2] Hellenler daha sonra toplanarak yolculuğun geri kalanıyla ilgili görüştüler. Önce Thourioi şehrinden Leon kalkarak şunları söyledi: “Arkadaşlar, teçhizatımı toplayıp yola çıkmaktan, askerî düzende yürümekten, koşmaktan, silah taşımaktan, nöbet beklemekten ve savaşmaktan bıktım artık. Hazır deniz kıyısına varmışken bu sıkıntılardan kurtulmak, yolculuğun geri kalanını denize açılarak tamamlamak ve Odysseus gibi bir gemide uzanıp yatarak¹ Hellas'a dönmek istiyorum.” [5.1.3] Askerler bu sözleri çok beğendi. Başka bir konuşmacı ve ondan sonra konuşan herkes aynı şeyleri tekrarladi. Ardından Kheirisophos söz alarak şunları söyledi: [5.1.4] “Arkadaşlar, Sparta donanmasının amirali²

1 Odysseus İthake'ye yolculuğunu Phaiakların bir gemisiyle tamamlamış, yolculuk boyunca uzanıp yatmıştı (Homeros, *Odyseia*, v. 75-118).

2 Peloponnesos Savaşı'ndan sonra Sparta donanması için resmî olarak nauarkhos (amiral) rütbesi oluşturuldu. Nauarkhos donanmayı tek başına yönetiyordu, görev süresi bir yıldı.

Anaksibios dostumdur. Beni ona gönderirseniz bizi Hellas'a götürecektirieresler³ ve ticaret gemileriyle⁴ dönebileceğimi sanıyorum. Ancak gerçekten deniz yoluyla dönmek isterseniz beni beklemeniz gerekecek. Ben de mümkün olduğunca erken dönerim.” Askerler bunu duyduklarına sevindiler ve oy birliğiyle bir an önce gemiye binip gitmesini kararlaştırdılar.

[5.1.5] Bunun üzerine Ksenophon ayağa kalkarak şöyle konuştu: “Arkadaşlar, Kheisirophos bize gemi getirmeye gidiyor. Biz de dönmesini bekleyeceğiz. Şimdi size burada kaldığımız süre içinde ne yapmamız gerektiğini söyleyeceğim.

[5.1.6] Öncelikle iaşemizi düşmanlardan sağlamak zorundayız, çünkü burada satın alabileceğimiz yeterli miktarda erzak bulunmuyor ve birkaçımız dışında kimsenin erzak satın alacak parası da yok. Bölge bize düşman olduğundan erzak temin etmeye çıkarken dağınık ve tedbirsiz davranırsak büyük kayıplara uğrayabiliriz. [5.1.7] Kanımca emniyette olmak istiyorsak, erzak bulmak için amaçsızca dolaşmamalı, akınlar düzenlemeliyiz. Akınları da biz generaller organize etmeliyiz.” Bu önerileri kabul edildi.

[5.1.8] “Şunu da dinleyin,” diye devam etti Ksenophon. “İçimizden bazıları yağma akınlarına çıkmak isteyecektir. Öyle bir niyeti olanların nereye ve kaç kişiyle saldıracaklarını önceden bildirmeleri gerekir diye düşünüyorum. Böylece akına gidenlerin ve geride kalanların sayısını bilir, ihtiyaç duyulduğunda hazırlıklarımızı yaparak yardımlarına koşabiliriz. Deneyimsiz arkadaşlarımız bir yere akın düzenlemek istediğinde de saldıracakları kişilerin sayısını öğrenmeye çalışarak onlara gerekli tavsiyelerde bulunmalıyız.” Bu öneriler de kabul edildi.

3 Trieres üç güvertede üç sıra kürekçisi olan süratli savaş gemisi. MÖ VI. yüzyıl sonlarından itibaren dört yüzyıl boyunca en etkili savaş gemisi oldu. Sığ sularda da hareket edebiliyordu. Küreklerle saatte 8, küçük yelkeninin de yardımıyla saatte 10 mil hıza ulaşabiliyordu.

4 Savaş gemilerine gövdeleri ince ve uzun için olduğu nies makrai (uzun gemiler), yük gemilerine de gövdeleri geniş olduğu için nies strongile (yuvarlak gemiler) adı veriliyordu.

[5.1.9]“Şunu da göz önünde bulundurun: Düşmanlarımız da yağmalama seferlerine çıkacaktır. Aslında mallarını gasbettiğimiz için bize karşı şiddet kullanmak istemekte haklılar. Bizden daha yüksek yerlerde mevzilenmiş durumdalar. Bu yüzden ordugâhımızın etrafına belirli aralıklarla nöbetçi yerleştirir ve çevremizi gözetlersek bizi rahatsız etmelerini zorlaştırabiliriz. [5.1.10]Bir de şuna dikkat edin: Kheirisophos’un yeterli sayıda gemiyle döneceğinden emin olsaydık böyle konuşmama gerek kalmazdı. Ama durum belirsizliğini koruduğundan, buradan da gemi bulmaya çalışmalıyız diye düşünüyorum. Yanında gemilerle döndüğünü varsaysak bile daha çok gemiyle daha rahat ayrılırız. Ama gemi getiremezse buradaki gemileri kullanırız. [5.1.11]Buralardan sık sık gemilerin geçtiğini görüyorum. Trapezouslulardan savaş gemileri vermelerini ister, bunlarla yakınıımızdan geçen gemileri limana çeker, dümenlerini çıkarıp yeterli sayıya ulaşana dek burada tutarsak bizi taşıyacak kadar gemimiz olur.” Bu öneri de kabul edildi.

[5.1.12]“Şunu da düşünün,” dedi Ksenophon. “Bizim yüzümüzden çalışamadıkları süre boyunca limana çektiğimiz gemilerin masraflarını ordunun ortak bütçesinden karşılamalıyız ve gemi sahipleriyle konuşarak bizi taşımaları karşılığında alacakları ücreti kararlaştırmalıyız. Böylece iş birliğinden biz de, onlar da yarar sağlar.” Bu öneri de kabul edildi.

[5.1.13]Ardından şöyle devam etti: “Kanımca planımız başarısız olur ve istediğimiz sayıda gemi bulamazsak, deniz kıyısındaki şehirlerden kötü durumda olduğunu duyduğumuz yollarını tamir etmelerini istemeliyiz. Korktukları ve bir an önce bizden kurtulmak istedikleri için isteğimizi yerine getirirler.”

[5.1.14]Bunun üzerine askerler kara yoluyla gitmek istemediklerini söyleyerek bağırmaya başladılar. Ksenophon düşüncesizliklerinin farkına vardı, ama hakkı olduğu hâlde

önerisini oylamaya sunmadı.⁵ Ancak deniz kıyısındaki şehirlere gizlice haber gönderdi ve yollar düzgün olursa ordunun bir an önce oradan ayrılacağını söyleyerek yolları kendi iradeleriyle onarmaya ikna etti. ^[5.1.15]Bu arada Hellenler Trapezouslulardan elli kürekçili⁶ bir gemi alarak Lakonialı perioikos⁷ Deksippos'un komutasına verdiler. Ama o yeni gemilere el koymayı ihmal ettiği gibi, gemisiyle birlikte kaçarak Eukseinos Pontos'u terk etti. Deksippos daha sonra hak ettiği cezayı buldu. Trakya kralı Seuthes'in sarayında birtakım entrikalara karışınca Lakonialı Nikandros tarafından öldürüldü. ^[5.1.16]Trapezouslulardan otuz kürekçili bir gemi de aldılar ve Atinalı Polykrates'in komutasına verdiler. O ele geçirdiği bütün gemileri ordugâha getirdi ve taşıdıkları malları karaya boşaltarak güvene almak üzere başlarına nöbetçiler dikti. Hellenler bu gemileri kendi mallarını nakletmek için kullandılar. Durum böyleyken askerler yağma seferlerine çıkıyor, bazen elleri dolu, bazen boş dönüyorlardı. Kleainetos kendi bölüğü ve başka bir bölükle tehlikeli bir mevkide bulunan bir köye saldırınca o ve onunla birlikte birçok asker hayatlarını kaybetti.

II. Bölüm

^[5.2.1]Artık erzak bularak aynı gün içinde ordugâha dönmek mümkün olamadığından, Ksenophon Trapezouslu kılavuzlar alarak ordunun yarısıyla Drilosların⁸ ülkesine

5 Sefer sırasında neler yapılması gerektiğine ilişkin önerileri oya sunmak her generalin hak ve sorumluluğuydu. Ksenophon burada reddedileceğinden çekindiği için önerisini oya sunmuyor.

6 Pentekondoros, iki yanında yirmi beşerden elli kürekçisi olan, hem savaşta, hem de yük taşımada kullanılan gemi türü.

7 Perioikoslar Lakonia şehirlerinin taşrasında yaşayan, özgür ama Sparta vatandaşı olmayan insanlardı.

8 Trabzon'un güneybatısında, Gümüşhane'nin Torul ilçesi yakınlarında yaşayan bir Gürcü kabilesi. Gürcü tarihinde Drilebi adıyla geçer.

sefere çıktı. Ordunun diğer yarısını ordugâhın güvenliğini sağlamak üzere geride bıraktı, çünkü evlerinden kovulan Kolkhislilerin çoğu Hellenlerin arkalarındaki tepelerde mevzilenmişti. ^[5.2.2]Öte yandan Trapezouslular askerleri dostlarının yaşamakta olduğu, kolaylıkla erzak bulunabilecek yerlere götürmüyorlardı. Fakat dağlık ve sapa bölgelerde yaşayan Eukseinos Pontos'un en savaşçı halkı Drilosların üzerine kendilerini rahatsız ettikleri için memnuniyetle gittiler.

^[5.2.3]Hellenler ülkenin dağlık kesimlerine ulaştığında Driloslar kolay teslim alınabilecek köylerini ateşe verdiler. Ordu bu yüzden yangından kurtulmuş boğa ve domuz türünden birkaç hayvan dışında yağmalayacak hiçbir şey bulamadı. Yerleşimlerden biri başkentleriydi ve yakılan köylerin halkı burada toplanmıştı. Yerleşim çepeçevre derin bir vadiyle çevriliydi ve oraya ulaşan yollar çok kötüydü.

^[5.2.4]Ağır piyadelerin beş altı stadion önünde ilerleyen hafif piyadeler vadiyi geçtikten sonra çok sayıda koyun ve yağmalanacak başka şeyler görünce hemen saldırıya geçtiler. Erzak aramaya çıkan birçok mızrak atıcısı da onları izledi ve sonuç olarak vadiyi aşanlar toplam iki bini geçti. ^[5.2.5]Köyün etrafında bir hendek kazılmıştı, arkasında topraktan bir istihkâm duvarı ve yan yana dizilmiş ahşap kuleler vardı. Bu yüzden köy saldırıyla ele geçirilebilecek gibi değildi, askerler de geri çekilmek istediler. Ama bunun üzerine Driloslar saldırıya geçti. ^[5.2.6]Vadiye inen yol dar olduğu için askerler tek sıra hâlinde inmek zorundaydı ve süratle geri çekilemediklerinden ağır piyadelerle gelen Ksenophon'a haberci göndererek ganimetle dolu korunaklı bir köy bulduklarını bildirdiler. ^[5.2.7]"Köyü iyi korunduğu için ele geçiremiyoruz, ama geldiğimiz noktadan da geri çekilmemiz kolay değil, çünkü hem saldırı altındayız, hem de yol çok engebeli," dediler.

^[5.2.8]Ksenophon bunları duyduktan sonra emrindeki askerlerle vadiye yaklaştı ve ağır piyadelerini savaş düzenine sokarak yüzbaşılardan eşliğinde kendisi de vadiye indi. Aşağıdaki askerleri geri çekmek mi, yoksa kaleyi ele geçirmek

için ağır piyadeleri de vadiye indirmek mi gerekir diye düşündü. ^[5.2.9]Ağır kayıplar vermeden geri çekilmek mümkün görünmüyordu ve yüzbaşılar kalenin ele geçirilebilir olduğunu söylediler. Ksenophon kurbanlardaki olumlu işaretlerin etkisiyle onlara hak verdi. Kâhinler de savaş olacağını ve bu seferin iyi biteceğini söylediler.

^[5.2.10]Ksenophon yüzbaşılara ağır piyadeleri vadiye indirmelerini emretti, kendisi de orada kalarak bütün hafif piyadeleri geriye çekti ve düşmanla çatışmaya girmelerini yasakladı. ^[5.2.11]Ağır piyadeler gelince yüzbaşılara herkesin kendi bölüğünü en iyi savaşıacağına inandığı şekilde dizmesini emretti, çünkü bir arada bulunan yüzbaşılar birbirleriyle cesaret yarışına girmişti.

^[5.2.12]Yüzbaşılar emirleri uyguladılar. Ksenophon bunun üzerine hafif piyadelere hemen fırlatabilmeleri için mızraklarını hazır tutmalarını, okçulara hemen ok atabilmeleri için yaylarını germelerini, sapancılara da torbalarını taşlarla doldurmalarını emretti. Herkes işaret verilir verilmez saldırıya geçecekti ve hazırlıklarla ilgilenmek üzere uygun kişileri görevlendirdi. ^[5.2.13]Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra yüzbaşılar, yardımcıları ve cesaret bakımından diğerlerinden aşağı kalmadıklarını düşünenler ön saflarda dizildiler. Köyün konumu yüzünden hilal şeklinde dizildikleri için birbirlerini görebiliyorlardı. ^[5.2.14]Paian söylendikten ve borazan çaldıktan sonra ağır piyadeler Enyalios⁹ adına savaş naraları atarak hızla saldırıya geçtiler. Mızraklar, oklar, sapan taşları, elle atılan taşlar havada uçuştı. Düşmana meşale fırlatanlar bile oldu.

^[5.2.15]Düşmanlar yoğun ok atışı altında kaldıklarından siperlerini ve kulelerini terk ettiler. Bunun üzerine Stymphalialı Agasias¹⁰ silahlarını yere bırakıp üzerindeki khitonla si-

9 Ares'in bir lakabı mı, yoksa ayrı bir savaş tanrısı mı olduğu kesin değildir. Bazı kaynaklarda Ares ile Enyous'un oğlu olduğu belirtilir.

10 Orijinal metnin bazı el yazmalarında "Stymphalialı Agasias ve Pelleneli Philoksenos" ifadesi vardır.

pere tırmandı. Onu başkaları da izledi, birbirlerini çekerek siperlere tırmandılar ve köyü ele geçirdiklerini sandılar. ^[5.2.16] Hafif piyadeler ve hafif kalkanlı piyadeler köyün içine dalarak ellerine geçen her şeyi yağmalamaya başladılar. Ancak Ksenophon köy içindeki yükseltilerde başka düşmanların ortaya çıktığını görünce kale kapılarını tutarak ağır piyadelerin köye girmesini engelledi.

^[5.2.17]Az sonra köy içinden çığlıklar duyuldu ve köye giren Hellenler ellerinde yağmaladıkları eşyalarla dışarı çıkmak için kapılara yöneldiler. Bazıları yaralıydı ve kapılarda büyük yığılma oldu. Neler olduğu sorulduğunda köyde bir iç kale olduğunu ve buradan çıkan çok sayıda düşmanın onlara saldırdığını söylediler. ^[5.2.18]Bunun üzerine Ksenophon haberci Tolmides'e, "Köyü yağmalamak isteyenler içeri girsin!" diye seslenmesini emretti. Birçok asker köye saldırdı, dışarı çıkan arkadaşlarını durdurdu ve düşmanları tekrar iç kaleye girmeye mecbur etti. ^[5.2.19]Hellenler iç kale dışında bulunan her şeyi yağmalayıp surların dışına çıkardılar. Ağır piyadelerin bazıları siperlerin etrafında, bazıları da iç kaleye giden yolda dizildiler.

^[5.2.20]Ksenophon ile yüzbaşılar iç kaleyi ele geçirmenin mümkün olup olmadığını incelediler. Ordunun güvenliği ancak böyle sağlanabilirdi, başka türlü geri çekilmeleri çok zor olacaktı. İncelemelerini bitirince iç kaleyi ele geçirmenin mümkün olmadığını gördüler. ^[5.2.21]Bu yüzden geri çekilmenin hazırlıklarına başladılar. Herkes önündeki kazıkları söküyordu. Yüzbaşılar yeteneksizleri, yağmaladıkları eşyaları taşıyanları ve ağır piyadelerin çoğunu göndererek sadece güvendikleri askerleri yanlarında tuttular.

^[5.2.22]Ordu geri çekilmeye başlayınca ellerinde mızraklar ve hasır kalkanlar, baldırlarında baldırlıklar ve başlarında deri Paphlagonia miğferleriyle çok sayıda düşman iç kaleden saldırdı. Bazıları da iç kaleye giden yolun sağında ve solunda bulunan evlerde mevzilenmişti. ^[5.2.23]Bu yüzden düşmanla-

rı iç kaleye doğru kovalamak güvenli değildi. Evlerden kalaslar atıldığı için bulundukları yerde beklemek de, oradan uzaklaşmak da tehlikeliydi. Yaklaşan gece durumu daha da zorlaştırıyordu.

[5.2.24]Hellenler savaşı ve ne yapmaları gerektiğini düşünürken tanrılar onlara bir çözüm yolu gösterdi. Kimin kundakladığı belli olmadan yolun sağındaki bir ev birden alevlere büründü. Yanmakta olan ev yıkılınca yolun sağındaki diğer evlerde mevzilenen düşmanlar kaçmaya başladı. [5.2.25] Tesadüfen olayın farkına varan Ksenophon yolun solundaki ahşap evlerin de kundaklanmasını emretti. Evler hemen tutuştu ve içlerindeki düşmanlar kaçtı.

[5.2.26]Savaşmaya devam edenler sadece tam karşılarında mevzilenen askerlerdi ve saldırmak için Hellenlerin vadiye doğru çekilmesini bekliyor gibiydiler. Ksenophon ok menzili dışındaki askerlerinden yakacak odun getirmelerini ve düşmanla ordunun arasına yığmalarını emretti. Yeterli odun toplanınca tutuşturdular. Düşmanı her yandan alevlerle sarmak için siperlerin yanındaki evleri de kundakladılar. [5.2.27] Kendileriyle düşman arasında kalan bölgeyi yakarak zorlukla geri çekildiler. İç kale dışındaki bütün köy, evler, siperler, kuleler ve her şey yanıp kül oldu.

[5.2.28]Ertesi gün Hellenler ihtiyaçları olan erzakı da yanlarına alarak yola çıktılar. Drilosların dağlık bölgesinden geri çekilirken yol dar ve dik olduğu için düşmanların dağdan Trapezous'a saldırmasından çekindiler. Bunu önlemek için de şöyle bir tuzak düşündüler. [5.2.29]Adı Mysos¹¹ olan Mysialı bir asker yanına on Giritli okçu alarak yakınlardaki bir ağaçlıkta mevzilendi. Askerlerin bronz kalkanlarının yaprakların arasından ışıldadığını gören düşmanlar [5.2.30]kalabalık bir birliğin pusu kurduğunu sanıp korktular. Bu arada ordu yokuş aşağı yeterince uzaklaştıktan sonra Mysos'a

11 Mysos, Mysialı demektir. Ksenophon'un dalgınlığı değilse, askerle memleketinin adının aynı olması ilginç bir tesadüftür.

elinden geldiği kadar süratle oradan çekilmesi emredildi. O da hemen adamlarını toplayarak aşağıya doğru kaçmaya hazırlandı. ^[5.2.31]Giritliler kaçış esnasında yakalanacaklarından çekinerek yoldan ayrıldılar ve çalılıkların arasından yuvarlanarak kurtulmayı başardılar. ^[5.2.32]Ancak yoldan inmek isteyen Mysos tehlikeyle karşılaştı ve yardım istedi. Hemen yardımına koştular ve yaralı olarak kurtardılar. Askerler saldırı altında yüzleri düşmana dönük olarak geri çekiliyorlardı ve bazı Giritliler ok atıyordu. Bu şekilde herkes sağ salim ordugâha geri döndü.

III. Bölüm

^[5.3.1]Kheirisophos geri dönmediği, yeterli sayıda gemileri olmadığı ve artık erzak bulamadıkları için Trapezous'tan ayrılmaya karar verdiler. Hastaları, kırk yaşından büyükleri, kadınlarla çocukları ve ihtiyaç duymadıkları teçhizatı gemilere yüklediler. Gemiye bindirilen en yaşlı generaller Phile-sios ve Sophainetos gemidekilerin komutasını üstlendiler. Diğerleri onarılmış olan kara yolundan yola çıktılar.

^[5.3.2]Üç günlük yolculuktan sonra bir Hellen şehrine, Sinopelilerin Kolkhis bölgesinde, deniz kenarında kurdukları kolonileri Kerasous'a¹² ulaştılar. ^[5.3.3]Burada on gün kaldılar. Birlikleri teftiş ettiler, yoklama yaptılar ve ordu toplamının sekiz bin altı yüz asker olduğu anlaşıldı. Bunlar hayatta kalanlardı, diğerleri düşman saldırıları ve kar yüzünden, bazıları da hastalıklardan ölmüştü.

^[5.3.4]Burada esirlerin satışından elde edilen geliri de paylaştılar. Gelirin Apollon ve Ephesoslu Artemis için ayrılan onda birlik kısmını¹³ komutanlar bölüştü, her biri bu

¹² Giresun.

¹³ Ganimetlerden elde edilen gelirin onda birlik kısmı duruma göre bir ya da birkaç tanrıya ayrılır, adağın üzerine kimin, hangi nedenle adadığı yazılırdı.

payı tanrılar için sakladı. Kheirisophos'un payını kendisi de Lakedaimon olan Asineli Neon aldı. ^[5.3.5]Ksenophon Apollon'a ayırdığı payı adak hâline getirerek Atinalıların Delphoi'deki hazinesine¹⁴ bağışladı. Üzerine kendisinin ve Klearkhos'la birlikte öldürülen dostu Proksenos'un adını yazdırdı. ^[5.3.6]Ephesoslu Artemis'in payını da Agesilaos'la birlikte Asya'dan Boiotia seferi için ayrılacağı sırada¹⁵ yolculukta tehlikelerle karşılaşacağını düşündüğünden Artemis Tapınağı'nın görevlisi Megabyzos'a¹⁶ bıraktı. Kurtulacak olursa parayı kendisine geri vermesini, başına bir şey geldiği takdirde tanrıçayı memnun edeceğini düşündüğü bir adak satın alarak Artemis'e sunmasını tembih etti.

^[5.3.7]Ksenophon sürgün edildiği ve Olympia yakınındaki Lakedaimon kolonisi Skillous'ta yaşadığı sırada¹⁷ Megabyzos oyunları seyretmeye geldi¹⁸ ve Ksenophon'a emanetini geri verdi. Ksenophon bununla Apollon'un kehanette bulunarak gösterdiği yerde tanrıça için bir arazi satın aldı. ^[5.3.8]Arazinin içinden Selinus adlı bir nehir akıyordu. Ephesos'ta da Artemis Tapınağı'nın¹⁹ yakınlarından aynı adlı bir nehir akar. Her iki nehirde balıklar ve su kabukluları vardır. Skillous'ta ayrıca her çeşit av hayvanı avlanabilir. ^[5.3.9]Ksenophon bu kutsal parayla bir sunak ve bir tapınak yap-

14 Yunan şehirleri kamunun ve şahısların adaklarını muhafaza etmek için Yunanistan'ın en büyük iki tapınağı olan Delphoi ve Olympia'da thesauros (hazine) adı verilen binalar inşa ettirmişti.

15 Sparta kralı Agesilaos'un MÖ 394 yılında Koroneia savaşıyla sona eren Asia seferine Ksenophon da katılmıştı (Ksenophon, *Hellenika*, IV. 2.1-8, 3.1-21).

16 Efes'teki bütün Artemis rahiplerinin taşıdığı Pers kökenli isim.

17 Ksenophon Sparta yanlısı olduğu için Atina'dan sürgün edilmişti. Spartalılar MÖ 393 yılında ona Skillous'ta bir çiftlik tahsis etmişti. Ksenophon Heleialıların bölgeyi geri aldıkları MÖ 370'e kadar burada kaldı.

18 Megabyzos, Sparta-Pers Savaşı Antalkidas Barışı'yla sona erdirilene kadar Yunanistan'a seyahat etmiş olamaz. Barıştan sonraki ilk Olimpiyat Oyunları MÖ 384'te yapıldı.

19 Büyüklüğü ve güzelliğiyle dünyanın yedi harikasından biri sayılan Efes'teki Artemis Tapınağı MÖ VI. yüzyıl ortalarında İon tarzında inşa edilmişti. Tapınağı yakarak tarihe geçeceğine inanan Herostratos adlı biri tarafından MÖ 356'da kundaklandı.

tırdı, o tarihten bugüne arazinin hasadının onda biri adak olarak tanrıçaya sunulur. Tapınağın şenliğine kadınlı erkekli bölgenin bütün halkı katılır, tanrıça da katılanlara arpa unu, ekmek, şarap, kuru meyveler ve kutsal sürüden kurban edilen ya da avlanan hayvanların etlerini dağıtır. ^[5.3.10]İsteyenler kutlama süresince Ksenophon ve diğer katılımcıların oğullarıyla ava çıkar. Bu kutsal arazide ve Pholoe Dağı'nda²⁰ yaban domuzu, ceylan ve geyik gibi hayvanlar avlanır.

^[5.3.11]Söz konusu arazi Sparta'yı Olympia'ya bağlayan yolun üzerinde ve Olympia'daki Zeus Tapınağı'na yaklaşık yirmi stadion uzaklıktadır. Bu kutsal arazide domuz, keçi, sığır ve at yetiştirmeye uygun, hatta kutlamalara katılanların yük hayvanlarını bile doyuracak büyüklükte otlaklar ve ağaçlarla dolu tepeler vardır.

^[5.3.12]Tapınağın etrafında lezzetli meyveler veren bakımlı ağaçlardan oluşan bir koru bulunur. Tapınak Ephesos'taki tapınağın küçük boyutlarda bir kopyası gibidir ve tanrıçanın servi ağacından yapılmış küçük heykeli Ephesos'taki altın heykeli andırır. ^[5.3.13]Tapınağın önünde şöyle bir kitabe vardır: “Bu kutsal arazi tanrıça Artemis'e adanmıştır. Buranın sahipleri ve toprağını işleyenler her yıl ürünün onda birini tanrıçaya adamalı, gelirin artakalanıyla da tapınağın bakımını yapmalıdırlar. Bu şartlara uymayanları tanrıça yargılayacaktır.”

IV. Bölüm

^[5.4.1]Kerasous'a gemiyle gelenler gemiyle, kara yolundan gelenler de kara yoluyla yollarına devam ettiler. ^[5.4.2]Mossynoikosların²¹ sınırına ulaştıklarında topraklarından dost

20 Peloponnesos'un kuzeybatısında bir dağ. Adını kentauros Pholos'tan alır.

21 Mossynos denilen ahşap kulelerde yaşadıkları için bu adı almışlardı. Doğu Karadeniz'deki bu halkı ilk olarak Herodotos anar (III. 94, VII. 78).

mu, yoksa düşman olarak mı geçeceklerini sorması için Trapezouslu Timesitheos'u gönderdiler. Onlar kalelerine güvendikleri için ordunun ülkelerinden geçmesine izin vermeyeceklerini söylediler. ^[5.4.3]Timesitheos bunun üzerine bölgenin diğer ucundaki Mossynoikosların buradakilere düşman olduğunu ve eğer isterlerse onlarla ittifak kurulabileceğini söyledi. Timesitheos bölgenin diğer ucundaki Mossynoikoslara gönderildi ve ileri gelenleriyle geri döndü.

^[5.4.4]Hellenlerin generalleri gelen konuklarla bir toplantı yaptı. ^[5.4.5]Ksenophon çevirmen Timesitheos'un yardımıyla şunları söyledi: "Mossynoikoslar, yeterince gemimiz olmadığı için Hellas'a kara yoluyla gitmek niyetindeyiz. Fakat düşmanınız olduklarını duyduğumuz bu insanlar bize engel oluyorlar. ^[5.4.6]Eğer dilerseniz bizimle ittifak kurabilir, size ettikleri kötülüklerin intikamını alabilir, onlara hükmedebilirsiniz. ^[5.4.7]Ama şimdi ittifak kurmak istemezseniz, bir daha bizim kadar güçlü bir müttefiki bulamayacağınızı hatırlamanız gerekir."

^[5.4.8]Mossynoikosların lideri konuşmacıyı onayladıklarını ve ittifakı kabul ettiklerini söyledi. ^[5.4.9]"Peki öyleyse," dedi Ksenophon, "müttefikiniz olursak bizden nasıl yararlanmak istersiniz ve ülkeden geçmemize nasıl yardımcı olabilirsiniz?" ^[5.4.10]Onlar da şöyle yanıt verdiler: "Biz ortak düşmanlarımıza öbür taraftan saldırabilir, size gemiler temin edebilir ve yardım edip kılavuzluk yapacak adamlar gönderebiliriz."

^[5.4.11]Bu şartlarda anlaştıktan ve karşılıklı teminat alıp verdikten sonra gittiler. Ertesi gün, her birinde üçer asker bulunan tek tomruktan oyulmuş üç yüz kano ile geri döndüler. Her kanodan ikişer kişi inerek askerî düzende sıraya girdi, üçüncüler de kanoları alıp uzaklaştı. ^[5.4.12]Geride kalanlar yüzer kişilik sıralar hâlinde karşılıklı dizildiler. Hepsinin sarmaşık yaprağına benzeyen beyaz tüylü, öküz derisi kaplı hasır kalkanları ve sağ ellerinde ön tarafı mızrak ucu,

arka tarafı ahşap bir topuz olan yaklaşık altı pekhyss uzunluğunda mızrakları vardı. ^[5.4.13]Keten yatak çarşafı kadar kalın kumaştan yapılmış, dizlerine kadar inen khitonlar giymişlerdi. Başlarına Paphlagonia miğferine benzeyen, ortasında Perslerinki gibi bir tuğ bulunan deri miğferler takmışlardı ve iki yüzü keskin demir baltalar taşıyorlardı.

^[5.4.14]Sonra askerlerden biri ilerlemeye başladı, diğerleri de hep birlikte şarkılar söyleyerek ritmik adımlarla onu izledi. Hellen ordusunun içinden geçerek stratejik bir konumda bulunan düşman kalesine doğru ilerlediler. ^[5.4.15]Burası Mossynoikosların Metropolis²² olarak kabul ettikleri şehrin hemen önünde, ülkenin en yüksek noktasında bulunuyordu. İki taraf aslında bu kale için savaşıyordu. Kaleyi ele geçiren bütün halkın efendisi sayılıyordu ve Hellenlerin müttefikleri içeridekilerin burayı ellerinde tutmaya hakları olmadığını, kendilerine çıkar sağlamak için ortak malı işgal ettiklerini söylüyorlardı.

^[5.4.16]Bazı Hellenler komutanlarından emir almadıkları hâlde yağma amacıyla barbarların peşine takıldı. Askerler ilerlerken düşmanlar sessizdi, ancak kaleye yaklaştıklarında saldırıya geçerek gelenleri püskürttüler. Birçok barbarı ve onlarla birlikte tepeye tırmanan yağmacıların bir kısmını öldürdüler ve yardıma gelen Hellenler yetişene kadar diğerlerini kovaladılar. ^[5.4.17]Sonra geri dönüp uzaklaştılar. Cesetlerin başlarını kesip Hellenlere ve düşmanlarına doğru tutuyor, aynı zamanda şarkı söyleyerek dans ediyorlardı.

^[5.4.18]Hellenler bu olanlara çok üzüldü. Yağmaya giden askerler kalabalık olmalarına rağmen barbarlarla birlikte kaçmış, bu da düşmanları cesaretlendirmişti. Sefer sırasında daha önce hiç böyle bir şey yaşanmamıştı.

^[5.4.19]Ksenophon Hellenleri toplayıp şunları söyledi: “Askerler, az önce olanlar yüzünden sakın cesaretinizi yitirmeyin. Şanssız bir olayın yanı sıra, ondan daha önemsiz olma-

yan iyi bir gelişme de yaşandı. ^[5.4.20]En başta kılavuzlarımızın gerçekten de düşmanlarımızın düşmanı olduğunu artık biliyorsunuz. Ayrıca düzen ve disiplinimizi hor görerek bizimle beraberken yapabildiklerini barbarlarla da yapabileceklerini düşünen Hellenler cezalarını bulmuş oldu. Bundan böyle savaş düzenimize daha fazla saygı duyacaklar. ^[5.4.21]Şimdi artık hazırlanmamız gerekiyor. Dostumuz barbarlara onlardan daha iyi olduğumuzu kanıtlamalı, düşmanımız barbarlara da bundan sonra karşılarında az önce savaştıkları disiplinsiz askerleri bulmayacaklarını göstermeliyiz.”

^[5.4.22]O gün hiçbir şey yapmadılar. Ertesi gün kurban kes-tiler ve işaretler olumlu çıktı. Ardından kahvaltı ettiler ve bölükleri kollar hâlinde dizdiler. Barbarları da aynı şekilde sol kanada dizdiler. Okçuları bölüklerin arasına yerleştirip ağır piyadelerin ön saflarıyla arada kısa bir mesafe bırakarak yola koyuldular. ^[5.4.23]Hafif silahlı bazı düşmanlar düzensiz koşular yaparak askerlere taş attı, ama okçularla hafif piyadeler bunları fazla yaklaştırmadı. Ordunun geri kalanı daha önce barbarların ve onları izleyen Hellenlerin çatışmada yenilerek kaçtığı kaleye doğru ilerledi, çünkü düşmanlar savaş düzenine girmiş burada bekliyordu. ^[5.4.24]Barbarlar hafif piyadeleri karşılayıp onlarla savaştılar, fakat ağır piyadeler yaklaşıncaya geri çekildiler. Hafif piyadeler peşlerine düştü ve onları yukarıya, şehrin girişine kadar kovaladı. Ağır piyadeler de düzenlerini bozmadan onları izledi. ^[5.4.25]Hellenler yukarıda bulunan Metropolis'teki evlerin yakınına geldiklerinde bütün düşmanlar bir araya toplanıp savaşılmaya başladı. Göğüs göğüse yapılan çatışmada kendilerini savunmaya çalışarak mızraklarını fırlatıyor, bir adamın zorlukla taşıyabileceği kadar uzun ve kalın kargılarını sallıyorlardı.

^[5.4.26]Hellenler geri çekilmedikleri gibi ilerlemeye devam ettiklerinden barbarlar başkentlerini topluca terk ederek kaçmaya başladı. Şehrin en yüksek noktasındaki ahşap kulede yaşayan ve herkesin ortaklaşa bakımını üstlenip koruduğu kralları ve daha önce ele geçirilen ahşap kulenin ko-

mutanı teslim olmayı kabul etmediler ve kuleleriyle birlikte yakıldılar.

[5.4.27] Mossynoikosların söylediğine göre Hellenler bölgeyi yağmalarken evlerin kilerlerinde bir önceki yılın buğday hasadından yapılmış ekmekler buldular. O yılın hububat hasadı samanıyla birlikte depolanmıştı ve çoğu zeyaydı.²³ [5.4.28] Ayrıca küplerin içinde dilimlenerek tuzlanmış yunus eti ve kaplarda yunus yağı da buldular. Mossynoikoslar yunus yağını aynı Hellenlerin zeytinyağını kullandığı gibi kullanıyorlardı. [5.4.29] Evlerin üst katlarında iç kabuğu olmayan çok sayıda ceviz²⁴ vardı. Bunları buğdayla birlikte kaynatıp ekmek pişiriyorlardı. Evlerde ayrıca suyla seyreltilmeden içildiğinde tadı keskin, ancak su katıldığında hoş kokulu ve tatlı olan şarap da bulundu.

[5.4.30] Hellenler yemek yedikten ve ele geçirdikleri kaleyi müttefikleri Mossynoikoslara teslim ettikten sonra yollarına devam ettiler. Yollarının üzerinde düşmanla birlikte hareket eden köylerin kolayca ele geçirilebilecek olanları terk edilmişti, diğerleri de kendiliğinden teslim oldu. [5.4.31] Köylerin çoğu kendiliğinden teslim olmuştu. Kimi daha uzak, kimi daha yakın olmak üzere şehirler birbirinden yaklaşık seksen stadion uzaklıktaydı. Bölge dağlar ve vadilerle dolu olduğundan bir şehirden bağırınca ses diğer şehirden duyulabiliyordu.

[5.4.32] Bir müddet yürüdükten sonra dost Mossynoikosların topraklarına ulaştılar. Orada kaynatılmış cevizle beslenerek şişmanlayan, enleri neredeyse boylarına eşit, zenginlerin körpe ve beyaz çocuklarını gördüler. Sırtlarında ve bedenlerinin ön taraflarında baştan başa çiçekleri andıran dövmeler vardı. [5.4.33] Âdetlerine göre ayıp sayılmadığından bu halkın erkekleri Hellen ordusuyla birlikte seyahat eden hayat kadınlarıyla alenen sevişmek istediler. Burada bütün erkekler

23 Daha çok hayvan yemi olarak tüketilen hububat, siyez ya da kaplıca buğdayı.

24 Ksenophon'un burada kastettiği kestane ya da fındıktır.

ve kadınlar açık tenliydi. ^[5.4.34]Sefere katılanlar bu insanların sefer boyunca gördükleri en barbar ve Hellen âdetlerine en fazla ters düşen halk olduğunda birleştiler. Bir insanın yalnızken yapabileceği şeyleri başkalarının yanında yapıyor, tek başlarına olduklarında da sanki başkalarıyla birlikteymiş gibi davranıyorlardı. Yani kendi kendilerine konuşuyor, kendi kendilerine gülüyor ya da nerede olursa olsun duruyor ve sanki başkalarına sergiliyorlarmış gibi dans ediyorlardı.

V. Bölüm

^[5.5.1]Hellenler bir kısmı düşman, bir kısmı da dost toprağı olmak üzere ülke içinde sekiz gün yol alarak Khalypslerin ülkesine ulaştılar. Bunların nüfusu azdı ve Mossynoikosların tebaasıydılar. Çoğu geçimini demircilikten sağlıyordu. ^[5.5.2]Buradan hareketle daha çok ovalık bir alanda kurulu ve sahil yerleşimleri pek sarp olmayan Tibarenosların ülkesine ulaştılar. Generaller bu yerleşimlere saldırarak orduya ganimet sağlamanın iyi olacağını düşündüler. Bu yüzden Tibarenoslardan gelen dostluk armağanlarını kabul etmediler ve ne yapacaklarına karar verene kadar onlardan beklemelerini istediler. ^[5.5.3]Kurbanlar kesildi ve bütün kâhinler tanrıların bu savaşı onaylamadığını söylediler. Bunun üzerine Hellenler dostluk armağanlarını kabul ettiler ve iki gün boyunca dost bir ülkedeymiş gibi ilerleyerek Tibarenosların topraklarında kurulmuş bir Sinope kolonisi olan Hellen şehri Kotyora'ya²⁵ ulaştılar.

^[5.5.4]Ordu buraya kadar kara yolundan gelmişti. Babil'deki muharebeden Kotyora'ya kadar mesafe yüz yirmi iki günde altı yüz yirmi fersah veya on sekiz bin altı yüz stadiyonu ve katedilmesi sekiz ay sürmüştü.²⁶

25 Ordu.

26 Uzmanlar 5.5.4 paragrafın sonradan eklenmiş olduğuna inanıyor. 18.600 stadion, yaklaşık 3.440 km'dir.

[5.5.5] Burada kırk beş gün kaldılar. Bu süre içinde öncelikle tanrılara kurban kestiler, sonra da her Hellen boyu ayrı ayrı dinî törenler yaptı. Ayrıca atletizm müsabakaları da düzenlediler. [5.5.6] Erzak ihtiyaçlarını bazen Paphlagonia'dan, bazen de Kotyora çevresindeki köylerden karşılıyorlardı, çünkü Kotyoralılar erzak satmadıkları gibi, hastaları da şehir su-
rundan içeri almıyorlardı.

[5.5.7] Bu süre içinde Kotyora şehrinin ve taşrasının talan edildiğini duydukları için telaşa kapılan Sinopeliler elçiler gönderdi. Burası Sinope'nin kolonisiydi ve halkı Sinope'ye vergi ödüyordu. Elçiler ordugâha gelip konuştular. Hita-
bet ustası olarak tanınan Hekatonymos diğerleri adına söz aldı: [5.5.8] “Askerler, siz Hellenlerin barbarlar karşısındaki zaferini kutlamak ve birçok tehlike atlatıp sağ salim bu-
raya gelebildiğiniz için duyduğumuz sevinci dile getirmek üzere Sinope şehri bizi yolladı. [5.5.9] Hellen olduğumuz için siz Hellenlerin bize iyi davranacağınıza ve hiçbir kötülüğe uğramayacağımıza inanıyoruz. Çünkü biz de şimdiye kadar size zarar vermedik. [5.5.10] Kotyora kolonimizdir. Bu ülkeyi barbarların elinden alarak şimdiki sakinlerine biz verdik. O
yüzden bize tıpkı Kerasouslular ve Trapezouslular gibi belirli bir vergi ödüyorlar. Dolayısıyla bu insanlara kötülük yaptığınız zaman Sinope şehri bunu kendine yapılmış sayar. [5.5.11] Yakın zamanlarda şehre zor kullanarak girdiğinizi, hatta bazılarınızın evlere yerleştiğini ve ihtiyaçlarınızı rıza almak-
sızın ve zorla bu bölgeden karşıladığınızı duyuyoruz. [5.5.12] Bu hareketleri doğru bulmuyoruz ve eğer böyle davranmaya devam ederseniz, sizi durdurmak üzere Korylas'la,²⁷ Paphla-
gonlarla ve başka kimlerle kurabilirsek onlarla ittifak kur-
mak zorunda kalacağız.”

[5.5.13] Bunun üzerine Ksenophon ayağa kalkarak ordu adına şöyle konuştu: “Sinopeliler, buraya canımızı ve si-
lahlarımızı kurtarmış olarak geldiğimiz için çok mutluyuz.

27 Paphlagonia'nın yöneticisi, büyük ihtimalle satrapı. İki kardeşin taht kavgasında Kyros'un tarafını tutmuş, ona bin atlı göndermişti (*Anabasis*, 1.8.5).

Düşmanlarla savaşırken bir yandan da ihtiyacımız olan erzakı toplamak mümkün değildi. ^[5.5.14] Ama artık Hellen şehirlerine ulaştık. Trapezous'ta bize pazar kurdular ve ihtiyaçlarımızı satın alarak temin ettik. Konukseverliklerine ve orduya verdikleri dostluk armağanlarına biz de hak ettikleri saygıyı göstererek karşılık verdik. Barbarlar arasındaki dostlarına hiç dokunmadık, bizi üzerlerine gönderdikleri düşmanlarına da elimizden geldiğince zarar verdik. ^[5.5.15] Nasıl insanlar olduğumuzu bir de onlara sorun, Trapezous şehrinin dostluk gösterip kılavuzluk etmek üzere yanımıza verdiği adamlar burada. ^[5.5.16] Öte yandan erzak satın alamayacağımız bir yere vardığımızda, burası ister barbar toprağı, ister Hellen toprağı olsun, erzaka el koyarız. Öyle davranmamız kibirden değil mecburiyettendir. ^[5.5.17] Son derece tehlikeli halklar olan Kardukhları, Taokhları ve Khaldeialıları ihtiyaçlarımızı karşılamaya mecbur olduğumuz için kralın tebaası olmadıkları hâlde kendimize düşman ettik. Bize satmadıkları için erzak ihtiyacımızı zor kullanarak karşılamamız gerekti. ^[5.5.18] Ancak barbar olmalarına rağmen bize ellerinden geldiğince erzak satan Makronları dostumuz saydık ve onlardan zorla hiçbir şey almadık.

^[5.5.19] “Tebaanız olduğunu söylediğiniz Kotyoralılara gelince, onlardan zor kullanarak bir şeyler aldıysak suçu kendilerinde arasınlar. Çünkü bize dostluk göstermediler, şehir kapılarını kapattıkları gibi, satın alabilmemiz için dışarıya erzak göndermediler. Bu davranışlarından sizin atadığınız valinin²⁸ sorumlu olduğunu ileri sürerek onu suçladılar. ^[5.5.20] Şehre zorla girip yerleştığımızı söylüyorsunuz. Hastalarımızı evlerine kabul etmelerini istedik, fakat onlar şehir kapılarını açmayınca biz de surların girmemize imkân veren bir yerinden içeri girdik, ama şiddet uygulamadık. Hastalarımız kendi masraflarını karşılayarak evlere yerleşti. Şehir kapılarını da hastalarımız valinizin değil, bizim denetimi-

28 Ksenophon, harmostes (sömürge valisi) terimini kullanıyor.

miz altında olsun ve onları dilediğimiz an geri alabilelim diye gözetim altında tutuyoruz. ^[5.5.21]Geri kalanımız gördüğünüz gibi açık havada konaklıyor. Biri iyilik yaparsa buna iyilikle karşılık vermek, kötülük yaparsa buna karşı savunmaya geçmek için hazır bekliyoruz.

^[5.5.22]“Gerekirse Korylas ve Paphlagonlarla ittifak kurmayı düşündüğünüzü söyleyerek bizi tehdit ettiniz. Şunu iyi bilmelisiniz ki, mecbur kalırsak iki tarafla da savaşıyoruz. Çünkü şimdiye kadar sizden katbekat kalabalık ordulara karşı savaştık. Tabii Paphlagonların lideriyle dostluk kurmayı da düşünebiliriz. ^[5.5.23]Onun şehrinizde ve deniz kıyısındaki kalelerinizde gözü olduğunu duyduk. Düşündüklerini hayata geçirmek üzere ona yardım eder, dostu olmaya çalışırız.”

^[5.5.24]Bunun üzerine diğer elçiler söylediği sözler yüzünden Hekatonymos’a kızdıklarını açıkça gösterdiler. İçlerinden biri söz alarak savaş çıkarmaya değil, dost olduklarını göstermeye geldiklerini söyledi: “Sinope’ye gelerseniz orada sizi dostluk armağanlarıyla karşılayacak, konuk edeceğiz. Hatta buradakilere de derhâl size ellerinden geldiğince yardımcı olmalarını emredeceğiz. Çünkü söyledığınız her şeyin doğru olduğunu gördük.”

^[5.5.25]Daha sonra Kotyoralılar dostluk armağanları yolladılar. Hellen generaller Sinopelilerin elçilerini ağırladılar ve aralarında pek çok konuda dostça konuşmalar geçti. Ayrıca iki taraf birbirlerinden yolculuğun geri kalanıyla ilgili öğrenmek istedikleri şeyleri öğrendi.

VI. Bölüm

^[5.6.1]O gün de bu şekilde sona erdi. Ertesi gün generaller orduyu topladılar ve Sinopelileri de çağırarak yolculuğun geri kalanıyla ilgili fikir alışverişinde bulundular. Kara yoluyla devam etmeleri gerekirse Paphlagonia topraklarını

iyi bilen Sinopelilerin onlara yararlı olacaklarını düşünüyorlardı. Deniz yoluyla devam etmeleri durumunda da orduya yetecek kadar gemiyi ancak onlar sağlayabilirdi. ^[5.6.2] Bu yüzden toplantıya elçileri de çağırdılar, onlardan Hellen olarak Hellenlere iyi davranmalarını ve dostluklarını göstermek üzere kendilerine en iyi tavsiyelerde bulunmalarını istediler.

^[5.6.3] Sonra Hekatonymos ayağa kalkıp daha önce Paphlagonlarla ittifaka dair söyledikleriyle ilgili olarak kendini savundu. Öyle konuşarak barbarlarla ittifak kurabilecekleri hâlde Hellenlerle ittifak kurmayı tercih ettiklerini vurgulamaya çalıştığını söyledi. Tavsiye istedikleri zaman da önce tanrılara dua ettikten sonra şöyle konuştu: ^[5.6.4] “En iyi olduğunu düşündüğüm tavsiyede bulunursam ben de pek çok iyilik bulayım, yoksa tam tersi olsun. Çünkü sanırım şu anda kutsal olduğuna inanılan öğüt vericilik görevini²⁹ üstlenmiş bulunuyorum. Bugün iyi öğüt verdiğim anlaşılırsa bana met-hiyeler düzecek, kötü öğüt verdiğim anlaşılırsa da lanetleyeceksiniz. ^[5.6.5] Şunun farkındayım ki, seferinize deniz yoluyla devam ederseniz gemileri bizim sağlamamız gerekeceğinden başımıza daha fazla iş açılacak. Öte yandan karadan ilerleyecek olursanız bu sefer de savaşmayı göze almalısınız. ^[5.6.6] Ama ne olursa olsun bütün bildiklerimi söylemeliyim. Çünkü Paphlagonların ülkesi ve onların gücü hakkında çok şey biliyorum. Ülkelerinde hem verimli ovalar, hem de çok yüksek dağlar var.

^[5.6.7] “Her şeyden önce oraya nereden girmeniz gerektiğini biliyorum. Ülkeye iki yanında boynuz benzeri iki zirve bulunan dar bir geçitten başka hiçbir yerden giremezsiniz. O iki zirveyi ele geçirirseniz bir avuç adamla elinizde tutabilirsiniz. O nokta bir kez ele geçirildi miydi, dünyanın bütün orduları bir araya gelse geçidi aşmayı başaramaz. Dilerseniz yanıma

29 Hekatonymos, Hellenlerin eski çağlardan beri kullandığı “öğüt kutsaldır” sözüne atıfta bulunuyor.

bir adam verin, zirveleri ona göstereyim. ^[5.6.8] Sonra ovaları ve barbarların süvari birliğini de iyi tanıyorum. Barbarlar bu birliğin kralın bütün süvarilerinden üstün olduğunu düşünürler. Komutanları ülkesinin gücünden öyle emin ki, geçenlerde kral çağırdığı hâlde yanına gitmedi.

^[5.6.9] “Varsayalım ki dağları dikkat çekmeden ya da hızlı hareket ederek ele geçirmeyi başardınız ve ovada savaşarak süvarilerini ve yüz yirmi binden fazla askerden oluşan piyadelerini yendiniz. Bu kez önünüze nehirler çıkacak. Birincisi üç plethron genişliğindeki Thermodon.³⁰ Önünüzde kalabalık düşman kuvvetleri varken nehirden geçmeniz güç olacaktır. İkincisi aynı şekilde üç plethron genişliğindeki İris.³¹ Üçüncüsü de iki stadiondan dar olmayan ve gemileriniz olmadan geçemeyeceğiniz Halys.³² Halys’i aşabilerseniz bu kez karşınıza aynı şekilde geçilmesi imkânsız olan Parthenios Irmağı³³ çıkacak. ^[5.6.10] Bana sorarsanız, bu yolculuk sadece zor değil, her açıdan imkânsız. Bununla birlikte, eğer denizden gidekseniz önce buradan Sinope’ye, sonra da Sinope’den Herakleia’ya³⁴ kadar kıyıda giderseniz. Herakleia’dan sonrası karadan da denizden de gitseniz zahmetli değildir. Herakleia’da çok sayıda gemi de bulunur.”

^[5.6.11] Hekatonymos bunları söyleyince bazıları Korylas’la dost olduğundan öyle konuştuğunu düşündü, çünkü onu Sinope’de konuk etmişti ve aralarında konukluk bağı vardı. Bazıları verdiği bu öğütlerin karşılığında ondan armağanlar alacağını bile düşündü. Başkaları da bu sözleri Sinope toprağına zarar verebilecekleri endişesiyle kara yolundan gitmelerini engellemek için söylediğinden şüphelendi. Öyle ya da böyle, Hellenler sonunda yolculuğu denizden sürdürme kararını aldılar.

30 Terme Çayı.

31 Yeşilirmak.

32 Kızılırmak.

33 Bartın Irmağı.

34 Karadeniz Ereğlisi.

[5.6.12] Bundan sonra Ksenophon söz alarak şunları söyledi: “Sinopeliler! Ordum önerdiğiniz yolu uygun buldu. Fakat biz ancak tek bir askerimizin bile burada bırakılmasını gerektirmeyecek sayıda gemi olması hâlinde denize açılırız. Kimimiz gidecek, kimimiz geride kalacaksa gemilere adım atmayız. [5.6.13] Çünkü ancak güçlü olursak kendimizi koruyabilir ve erzak bulabiliriz. Gücsüz hâlde düşmanlarımızın eline geçerse köle durumuna düşeceğimiz açıktır.” Sinopeli elçiler geri dönerken ordunun kendileriyle birlikte elçiler göndermesini istediler. [5.6.14] Hellenler bu işle Arkadialı Kallimakhos, Atinalı Ariston ve Akhaialı Samolas’ı görevlendirdiler. Seçilen askerler Sinopeli elçilerle birlikte hemen yola çıktı.

[5.6.15] Bu süre içinde Ksenophon savaşlarda büyük tecrübe kazanmış olan ağır piyadelere, hafif piyadelere, okçulara, sapancılara ve süvarilere bakarak Pontos’ta³⁵ bu kadar büyük bir Hellen ordusunun daha önce hiç toplanmamış olduğunu düşündü. Yeni bir koloni kurarak Hellas’ın toprağına toprak, gücüne güç katmak iyi bir fikir olabilirdi. [5.6.16] Kendi sayılarını ve Pontos civarında yaşayanların sayısını göz önüne alarak bu koloninin günün birinde büyük bir şehir olacağını düşündü. Bunun üzerine, Kyros’un kâhinliğini yapmış olan Ambrakialı Silanos’u askerlere hiçbir şey söylemeden yanına çağırarak kurban kesti. [5.6.17] Fakat Silanos bu düşünceler hayata geçirilir ve Hellenler buraya yerleşir korkusuyla Ksenophon’un isim yapmak ve güç kazanmak için birliklerin ilerleyişini durdurup bir şehir kurmak istediğine dair ordu içinde bir söylenti yaydı. [5.6.18] Silanos, Kyros için kurban kestiği zaman on güne dair bulunduğu kehanet doğru çıkınca ondan aldığı üç bin dareikosu o güne kadar muhafaza edebildiği ve yanında taşıdığı için bir an önce Hellas’a varmak istiyordu.

35 Ksenophon deniz anlamına gelen Pontos kelimesini bazen bütün Karadeniz’i, bazen de güneydoğu sahillerini belirtmek için kullanıyor.

[5.6.19] Askerler bunu duyduğunda bazıları yerleşmenin iyi bir fikir olduğunu düşündüyse de çoğu tam tersini düşündü. Dardanoslu Timasion ve Boiotialı Thoraks tesadüfen orada bulunan birkaç Herakleialı ve Sinopeli tüccara ordunun erzak alıp denize açılması için para temin etmemeleri hâlinde böyle büyük bir askeri gücün Pontos'ta yerleşmesi tehlikesinin doğacağını söylediler. Ksenophon'un asıl amacının bu olduğunu ve gemiler gelir gelmez onlardan orduya emrivaki yaparak şunları söylemelerini istediğini iddia ettiler: [5.6.20] “Askerler, anlaşıldığı kadarıyla ne geri dönüş yolculuğu için erzak almaya gücümüz var, ne de geri döndüğümüzde ailelerimize bir yararımız olacak. İsterseniz Pontos civarında begeneceğiniz herhangi bir yere yerleşebilirsiniz. Yerleşmek isteyenler kalır, istemeyenler de yurtlarına döner. İşte gemileriniz de hazır, artık istediğiniz yere ansızın saldırabilirsiniz.”

[5.6.21] Tüccarlar bu duyduklarını hemen kendi şehirlerine yetiştirdiler. Dardanoslu Timasion aynı sözleri tekrar etmeleri için Dardanoslu Eurymakhos'u ve Boiotialı Thoraks'ı da onlarla birlikte gönderdi. Sinopeliler ve Herakleialılar bunları duyunca Timasion'a adam göndererek ordunun denize açılması için para karşılığında elinden gelen her yolu denemesini istediler.

[5.6.22] Bunu memnuniyetle kabul eden Timasion askerlerin bir toplantısında söz alarak şunları söyledi: “Arkadaşlar, burada kalmayı aklınıza dahi getirmemeli, hiçbir şeyi Hellas'ın üzerinde tutmamalısınız! Ama duyduğuma göre bazıları size danışmadan bu konuyla ilgili olarak kurban kesiyormuş. [5.6.23] Size söz veriyorum, denize açılırsanız önümüzdeki ayın birinde her birinize birer Kyzikos³⁶ stateri³⁷ vereceğim ve sizi sürgün edilmiş olduğum memleketim Troia'ya götüreceğim. Hemşehrilerim sizi memnuniyetle ağırlayacaklar. [5.6.24] Daha

36 Balıkesir ilinde Aydıncık. Kapıdağ Yarımadası'nda, Erdek'ten 8 km uzaklıkta olan Kyzikos büyük ve zengin bir şehirdi.

37 Altın Kyzikos stateri Anadolu'da geçerli para birimlerinden biriydi ve 28 gümüş Atina drakhmesine karşılık geliyordu.

sonra sizi büyük servetler kazanabileceğiniz yerlere götüreceğim. Aiolis, Phrygia, Troas ve genel olarak Pharnabazos'un³⁸ bütün eyaletini bilirim. Bazı bölgeleri oralı olduğum için, bazılarını da Klearkhos ve Derkylidas'ın³⁹ seferlerine katıldığım için iyi tanıyorum.”

[5.6.25] Daha sonra generallik rütbesi için sürekli Ksenophon'la çekişen Boiotialı Thoraks ayağa kalktı ve Pontos'tan ayrılarak güzel ve gelişmiş bir ülke olan Kherrhonesos'a⁴⁰ gidebileceklerini, isteyenlerin buraya yerleşebileceğini, istemeyenin de yurduna geri dönebileceğini söyledi. Hellas bunca büyük ve güzelken barbar toprağında kalmayı saçma bulduğunu da ekledi. [5.6.26] “Oraya varana kadar ben de Timasion gibi size aylık ücret vaat ediyorum,” dedi. Bunları Sinopeli ve Herakleialıların Timasion'a Hellenleri denizden gitmeye ikna etmesi için vaat ettikleri parayı bildiğinden söylemişti. Ksenophon bu süre boyunca sessiz kaldı. [5.6.27] Ardından iki Arkadialı, Philesios ve Lykon kalkarak Ksenophon'un kimi askerleri yerleşmeye ikna etmeye çalışırken ve kurbanlar keserken orduya bu konuda açıkça bilgi vermemesinin korkunç bir şey olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ksenophon ayağa kalkarak konuşmak zorunda kaldı: [5.6.28] “Askerler! Bildiğiniz gibi ben her zaman hem kendim, hem de sizin için en yararlı ve en iyi şeyleri söylemek, planlamak ve hayata geçirmek için hem kendi adıma, hem de sizin adınıza sunabildiğim kadar kurban sunarım. Şimdi de söz konusu durumla ilgili bir şeyler söylemeye ve yapmaya başlamanın mı, yoksa konuya hiç değinmemenin mi daha iyi olduğunu öğrenmek için kurban kesiyordum. [5.6.29] Kâhin Silanos bana işaretlerin olumlu olduğunu söyledi, çünkü kehanetler konusunda bilgisiz olmadığımı ve kurban ayinlerini hep izlediğimi biliyor-

38 Pharnabazos Küçük Phrygia (Güney Marmara ve Troia çevresi) ile Bithynia (Kocaeli'den Zonguldak'a kadar Batı Karadeniz bölgesi) satrapıydı.

39 Kurnazlığıyla tanınmış Spartalı komutan. MÖ 411-394 yılları arasında Kuzeybatı Anadolu'da birçok savaşta yer almış, seferler düzenlemişti.

40 Gelibolu Yarımadası.

du. Ancak kutsal işaretlerde bana karşı bir fesat işlendiğini, bir tuzak kurulduğunu gördüğünden de bahsetti. Kendisi hakkımda iftiralar yaydığı için bunu gayet iyi biliyordu tabii. Etrafa bu düşüncelerimi sizin rızanızı almadan uygulamaya niyetli olduğumu yaydı.

[5.6.30]“Ben sizin maddi açıdan zor durumda olduğunuzu bilseydim ona göre çareler düşünürdüm. Bir şehri ele geçirebilirdik ve isteyen hemen denize açılabilir, isteyen de ailesine yararlı olabilecek kadar servet edindikten sonra ayrılırdı. [5.6.31]Fakat Herakleialı ve Sinopelilerin denize açılmamız için gemiler gönderdiğini ve ay başından itibaren aylık ücret sözü verdiklerini gördüğüme göre artık istediğimiz yere sağ salım varmanın ve gitmemiz karşılığında para almanın güzel bir fikir olduğu kanısındayım. Önceki düşüncemden vazgeçmemekle birlikte, yanıma gelip bu düşüncenin uygulanması gerektiğini söyleyenler de artık benim gibi susmalıdırlar.

[5.6.32]“Çünkü benim düşünceme göre bugün olduğu gibi birlik ve beraberlik içinde kalırsanız erzakınız olur ve saygı görürsünüz. Güçlü olduğunuz zaman fazla gayret göstermeden sizden daha zayıfların mallarını elde etmeniz mümkündür. Buna karşılık parçalanır ve gücünüzü bölerseniz ne hayati ihtiyaçlarınızı karşılayabilir, ne de buradan zarara uğramadan ayrılabilirsiniz. [5.6.33]Ben de sizin gibi Hellas’a gitme taraftarıyım ve doğal olarak bütün ordu güvenli bir bölgeye varmadan geride kalan veya ordudan ayrılan birileri yakalanırsa onların suçlu gibi yargılanmasını öneriyorum. Dediklerimi doğru bulanlar ellerini kaldırsın!”

[5.6.34]Bütün eller havaya kalktı. Ancak Silanos söylenenlere itiraz ederek isteyen herkesin istediği zaman ayrılmasının doğru olacağını ifade etti. Askerler ikna olmadılar ve kaçmaya çalışırken yakalanırsa onu cezalandıracaklarını söylediler. [5.6.35]Herakleialılar denize açılma yönünde karar alındığını ve bunu Ksenophon’un oylamaya koyduğunu öğrenince gemileri yolladılar, fakat Timasion ve Thoraks’a

asker aylıkları için vaat ettikleri parayla ilgili sözlerinde durmadılar. ^[5.6.36]Aylık sözü verenler bunun üzerine endişelenmeye ve ordudan korkmaya başladı. Daha önceki hareketlerinden haberdar ettikleri generalleri de yanlarına alarak –Kheirisophos’a vekâlet eden Asineli Neon dışında hepsi oradaydı– Ksenophon’un yanına gittiler ve yaptıklarına pişman olduklarını söylediler. Yapılacak en iyi şeyin gemilerle denizden Phasis’e giderek Phasislilerin ülkesini ele geçirmek olduğunu düşündüklerini de eklediler. ^[5.6.37]O sıralar ülkenin kralı Aietes’in torunlarından biriydi. Ksenophon askerlere böyle bir şey teklif edemeyeceğini söyledi ve “İsterseniz, orduyu toplayıp siz söyleyebilirsiniz,” diye ekledi. Bunun üzerine Dardanoslu Timasion orduyu toplamak yerine öncelikle her generalin kendi yüzbaşılarını ikna etmeye çalışmasının daha doğru olacağını söyledi. Sonra birbirlerinden ayrılıp bu düşünceyi uygulamaya koyuldular.

VII. Bölüm

^[5.7.1]Askerler sorular sorarak yeni kararlardan haberdar oldular. Neon, Ksenophon’un generalleri kendi tarafına çekerek ve askerleri kandırarak onları gerisin geri Phasis’e götürmek niyetinde olduğunu etrafa yaydı. ^[5.7.2]Askerler bunu duyunca çok sinirlendiler ve kendi aralarında toplantılar düzenleyerek gruplaşmaya başladılar. Daha önce Kolkhisli elçilere ve pazar denetçisine⁴¹ yaptıklarına benzer şeyler yapmaları tehlikesi doğdu. O zaman kurtulmak için kendini denize atamayan herkes taşlanarak öldürülmüştü. ^[5.7.3]Ksenophon askerlerin isyanından haberdar olunca sağda solda kendi aralarında toplanmasınlar diye hepsini derhâl

41 Metinde bu unvan agoranomos olarak veriliyor. Agoranomosun görevi agorayı, yani pazarı denetlemektir. Atina’da on kişiydiler ve bir yıllığına kurayla seçiliyorlardı. Bir şehir devleti gibi yönetilen ordu da kendi pazar denetçilerini görevlendirmişti.

bir araya getirmeye karar verdi ve tellala herkesi çağırmasını emretti. ^[5.7.4]Askerler büyük bir hevesle hemen toplandılar. Ksenophon ziyaretine gelen generaller aleyhinde hiçbir suçlamada bulunmadan şunları söyledi:

^[5.7.5]“Askerler! Duydum ki biri beni sizi kandırarak Phasis’e götürmeyi tasarlamakla suçluyormuş. Tanrılar aşkına bana kulak verin ve suçlu olduğum kanısına varırsanız cezamı çekmeden buradan gitmeme izin vermeyin. Ama bana iftira edenlerin suçlu olduğu ortaya çıkarsa, onlara da layık oldukları şekilde davranılsın. ^[5.7.6]Sizler güneşin nereden doğup nereden battığını bilirsiniz. Aynı şekilde bir insanın Hellas’a gitmeye niyetlenirse batıya doğru, barbarların ülkesine gitmeye niyetlenirse de doğuya doğru yolculuk etmesi gerektiğini de bilirsiniz. Şimdi sizi güneş doğduğu yerden batıyor, battığı yerden de doğuyor diye kandırmak mümkün mü? ^[5.7.7]Aynı şekilde Pontos’taki kuzey rüzgârının gemileri Hellas’a, güney rüzgârının Phasis’e götürdüğünü de bilirsiniz. Dediklerine göre ‘Poyraz eserken Hellas’a yolculuklar güzel olur!’ O hâlde lodos eserken birinin sizi kandırarak gemiye binmeye ikna etmesi mümkün olabilir mi? ^[5.7.8]Tabii buna karşılık sizi gemilere hava durgunken bindirmeye çalışacağımı söyleyebilirsiniz. Ama ben bir gemiyle, sizler ise en az yüz gemiyle seyahat edeceksiniz. Peki, bu durumda istemediğiniz hâlde sizi benimle gelmeye nasıl zorlayabilir ya da nasıl kandırabilirim? ^[5.7.9]Hadi sizi kandırdığımı ve hileyle Phasis’e götürdüğümü varsayalım. Gemiden karaya çıkarken Hellas’ta olmadığınızı anlamayacak mısınız? Üstelik kandıran ben tek bir kişiye sız siz kandırılanlar on bine yakın silahlı asker olacaksınız. Şahsı ve arkadaşları için böyle şeyler düşünen bir adam kendisini daha kötü nasıl cezalandırabilir?

^[5.7.10]“Bu söylentiler sevilip sayıldığım için beni kıskanan aptalların saçmalıklarıdır. Ancak boşuna kıskandıklarını düşünüyorum. Bugüne kadar size yararlı bir şey söylemek,

kendisi ve sizler için savaşmak, güvenliğinizi sağlamak isteyen kimi engelledim? Komutanlarınızı seçerken⁴² kimin seçilmesine izin vermedim? Tam aksine sizler için yararlı hizmetlerde bulunmaları durumunda onları destekledim. ^[5.7.11]Kanımca bu konuda bu kadar konuştuğum yeter. Ama hâlâ benim başkaları tarafından kandırıldığımı ya da birilerini kandırmaya çalıştığımı iddia eden varsa, ortaya çıkarak söylediklerini ispatlasın. ^[5.7.12]Sözlerime inanmanız durumunda ise orduda baş gösterdiğini gördüğüm durumu dinlemeden sakın buradan ayrılmayın. Bizi tehdit eden ve görüldüğü kadarıyla daha da ciddileşecek olan bu durum, dost veya düşman insanların ve tanrıların gözünde bizi utandırıp aşağılayabilir.”

^[5.7.13]Askerler bunu duyunca söz konusu durumun ne olduğunu merak ettiler ve anlatmasını istediler. Ksenophon devam etti. “Dağlarda Kerasousluların dostu barbar köylerin bulunduğunu biliyorsunuz. Bazı köylüler buralardan aşağı inip bize kurbanlık hayvan ve ellerindeki başka malları satıyorlardı. Sanırım bazılarınız bu köylerden en yakın olanına giderek alışveriş yapıp geri döndünüz. ^[5.7.14]Yüzbaşı Klearetos buranın küçük olduğunu ve dostumuz sayıldığı için korunmasız bırakıldığını öğrenince hiçbirimize herhangi bir şey söylemeden yağmalamak üzere geceleyin köye saldırmış. ^[5.7.15]Köyü ele geçirirse orduya geri dönmemeyi, aynı çadırda kalan arkadaşlarıyla bir gemiye binmeyi, eline geçirdiği her şeyi gemiye yükleyerek Pontos’tan gizlice kaçmayı düşünüyormuş. Şimdi öğrendiğime göre gemideki arkadaşlarıyla bu konuda anlaşmıştı. ^[5.7.16]İkna edebildiği kadar adamı yanına alarak söz konusu köye götürmüş. Ama daha yolda yürürlerken gün ağarınca korunaklı bir yerde toplanan köylüler taşlar ve oklarla Klearetos’u ve daha birçoklarını öldürmüşler. Kurtulanlar Kerasous’a sığınmış. ^[5.7.17]Bütün bunlar biz

42 Paralı bir askeri birlik olan On Binler artık para almadıkları için demokratik bir şekilde yönetiliyor ve subaylarını içlerinden kendileri seçiyordu.

karadan buraya doğru yola çıktığımız gün olmuş. Deniz yoluyla gidecek olanlardan bazıları daha denize açılmadıklarından hâlâ Kerasous açıklarındaymış.

“Daha sonra Kerasousluların anlattığına göre, saldırıya uğrayan köyden üç yaşlı adam generallerle görüşmek üzere şehre gelmiş. ^[5.7.18]Fakat bizi bulamayınca Kerasouslulara yerleşimlerine saldırmamıza şaşırdıklarını söylemişler. Kerasousluların söylediğine göre yaşlı elçilere olayın ordunun kararıyla meydana gelmediği söylenince buna memnun olmuşlar ve hem bize olan biteni anlatmak, hem de köylerinde ölen askerlerimizi alıp gömmemizi teklif etmek üzere buraya gelmeyi düşünmüşler. ^[5.7.19]Fakat saldırıdan kaçarak kurtulan bazı Hellenler hâlâ Kerasous’talarmış. Barbarların nereye gideceğini anlayınca onları taşlamışlar ve başkalarını da taşlamaya kışkırtmışlar. Sonuç olarak üç elçi taşlanarak öldürülmüş.

^[5.7.20]“Bu olaylar vuku bulduktan sonra Kerasouslular gelip durumu anlattılar. Biz generaller olanları duyunca üzüldük, yine de onlarla Hellen askerlerin nasıl gömüleceğini görüşmeye başladık. ^[5.7.21]Ordugâhın önünde oturmuş konuşurken birden büyük bir gürültü koptu. ‘Vurun, vurun! Taşlayın, taşlayın!’ diye bağırarak koşan bir kalabalık gördük. Kalabalıktan bazılarının ellerinde taşlar vardı, bazıları da yerden taş topluyordu. ^[5.7.22]Kerasouslular kendi şehirlerindeki olaya da şahit olduklarından korkuyla gemilere sığındılar. Zeus tanığım olsun, bizden de korkanlar oldu. ^[5.7.23]Bunun üzerine adamlara yaklaşıp neler olduğunu sordum. Elllerinde taşlar olmasına rağmen bazılarının hiçbir şeyden haberi yoktu. Bilen birine rast geldiğimde bana pazar denetçilerinin askerlere kötü davrandığını söyledi. ^[5.7.24]Bu sırada biri pazar denetçisi Zelarkhos’un denize doğru kaçtığını gördü ve bağırdı. Diğerleri bunu duyunca bir yabandomuzu veya geyik görmüşçesine peşinden koştular. ^[5.7.25]Kerasouslular koşanları görünce bu koşuşturmanın kendilerine yö-

nelik olduğunu düşünerek onlar da koşmaya başladılar ve kendilerini denize attılar. Bizim adamlarımızdan birkaçı da onlarla birlikte denize düştü ve yüzmeyi bilmeyenler boğuldu. ^[5.7.26]Kerasouslular bu olanları nasıl yorumlamışlardır sizce? Hiçbir suç işlemedikleri hâlde askerlerimiz onlara kudur köpekler gibi saldırdı.

“Bu anlattıklarımın rahatsız olduysanız, günün birinde ordumuzun ne hâle gelebileceğini bir düşünün! ^[5.7.27] Ordunun bütünü olarak istediğinize savaş açamayacak veya savaşa son veremeyeceksiniz, kafasına esen herkes orduyu istediği hedefe yönlendirebilecek. Karşınıza elçi olarak barış veya başka bir taleple gelenler olursa, bu insanların sözlerini duymanızı engellemek isteyen herhangi biri onları öldürebilecek. ^[5.7.28]Bundan sonra sizin hep birlikte seçtiğiniz komutanların hiçbir yetkisi kalmayacak, buna karşılık kendi kendini komutan seçen ve ‘Taşlayın! Taşlayın!’ diye bağırarak herhangi biri daha önce yaşanan olayda olduğu gibi kendine taraftar bulursa, bir komutanı veya aranızdan herhangi birini yargılamadan öldürmeyi başarabilecek.

^[5.7.29]“Kendi kendilerini komutan ilan eden bu adamların size karşı nasıl suçlar işlediklerini bir düşünsenize! Pazar denetçisi Zelarkhos eğer bir suç işlediye bunun cezasını ödemedi kaçıp gitti, ama hiçbir suç işlemediye, bu kez haksızca ve yargılanmadan öldürölme korkusuyla ordudan firar etti. ^[5.7.30]O elçileri taşıyarak öldürenler sonunda şunu başardılar, artık yanında bir askerî güç olmaksızın Kerasous’a gitmek tüm Hellenler içinde bir tek sizin için güvenli değil. Askerleri öldürenler cesetlerini vermeyi teklif etmişken, artık bu cesetleri elimizde elçi asasıyla bile gidip teslim almak güvenli değil. Elçilerin canına kıyıldıktan sonra kim elçi olmak ister ki? Biz de ölülerimizi Kerasousluların gömmesini rica etmek zorunda kaldık.

^[5.7.31]“Bu anlattıklarımın doğru işler olduğunu düşünüyorsanız açıkça söyleyin de herkes kendi başının çaresine

baksın. Herkes kendi güvenliğini kendi sağlasın ve bundan böyle konaklayacağı yerlerin yüksek, sarp ve ulaşılması zor yerler olmasına dikkat etsin. ^[5.7.32] Ama böyle davranışların insanlardan çok yabani hayvanlara yakıştığını düşünüyorsanız, bu gidişatı durdurmanın bir yolunu bulun. Aksi takdirde, Zeus aşkına, bir yandan böyle günahlar işlerken tanrılara gönül rahatlığıyla nasıl kurban sunarız? Birbirimize zarar vermeye çalışırken düşmanlarımızla nasıl savaşıyoruz? ^[5.7.33] Ordu içinde bunca yasadışı olayın yaşandığını gören hangi şehir bizi dostluk duygularıyla ağırlar? Böylesine önemli hatalar yaparken satın almamız için bize erzak getirmeye kim cesaret eder? Herkesten övgü almayı beklerken, böyle davranmaya devam ettiğimiz sürece hakkımızda kim iyi konuşur? Böyle iğrenç şeyler yapanları eminim biz de aşağılık insanlar olarak nitelerdik.”

^[5.7.34] Bu sözlerden sonra herkes ayağa kalkarak bu işleri başlatanların cezalandırılmasını, bundan böyle kimsenin yasaları çiğnemesine izin verilmemesini ve buna kalkışanların ölüm cezasıyla yargılanmasını istedi. Komutanların bütün suçluları adalete teslim etmesine, Kyros'un ölümünden bu yana haksızlığa uğrayan herkese adalet dağıtılması için duruşmalar yapılmasına karar verildi. Yüzbaşılar yargıç olarak atandı. ^[5.7.35] Ardından Ksenophon'un önerisi, kâhinlerin de bu öneriye katılmasıyla ordunun günahlardan arındırılmasına karar verildi ve arınma ayini⁴³ yapıldı.

VIII. Bölüm

^[5.8.1] Geçmişte işledikleri suçlarla ilgili olarak generallerin de yargılanmasına karar verildi. Yargılama sonunda Phile-sios ve Ksanthikles ele geçirilen ticaret gemilerinin taşıdık-

43 Apollon kültünün yaygınlaşmasıyla birlikte günah işleyenlerin tanrıların merhametine sığınarak arındırılması için yapılan ayinler de yaygınlaşmıştı. Burada elçilerin öldürülmesi günahından ordunun arındırılması amaçlanıyor.

ları mallarda⁴⁴ saptanan kayıplardan dolayı yirmi mna, Sophainetos da seçildikten sonra üstlendiği görevi ihmal etmesi nedeniyle on mna para cezasına çarptırıldılar. Bazıları Ksenophon'a kendilerini dövdüğü ve hakaret ettiği suçlamasında bulundular.

[5.8.2]Ksenophon ayağa kalkarak ilk davacıdan kendisini ne zaman ve nerede dövdüğünü söylemesini istedi. Adam, “Soğuktan kıvrandığımız ve her tarafın karla kaplı olduğu zaman,” cevabını verdi.

[5.8.3]Bunun üzerine Ksenophon şöyle konuştu: “Dediğin gibi kış korkunçtu, yiyeceğimiz yoktu, koklayacak kadar bile şarabımız kalmamıştı, çoğumuz yorgunluktan perişan hâldeydik ve peşimizden düşmanlar geliyordu. Bu şartlar altında kibirli davranıp seni küçük düşürdüysem, ahlaksız davranmak konusunda yorulmak nedir bilmeyen eşeklerden de büyük bir hybris⁴⁵ işledim demektir. Ama yine de sana neden vurduğumu anlat bize. [5.8.4]Bir şeyler istedim de vermedin mi, bir şeyler yapmanı istedim de yapmadın mı, bir sevgili yüzünden mi tartıştık, yoksa sarhoş olup sana kötü mü davrandım?” [5.8.5]Adam sebebin bunlar olmadığını söyleyince ona ağır piyade olup olmadığını sordu. Adam hayır yanıtını verdi. O zaman, hafif piyade olup olmadığını sordu.⁴⁶ Adam, “Hafif piyade de değilim. Ama özgür bir insanım, çadır arkadaşlarım tarafından görevlendirildiğim için katır sürüyordum,” dedi.

44 Ordu Trabzon'dayken Atinalı Polykrates komutasındaki otuz kürekçili savaş gemisiyle askerleri taşımak üzere Karadeniz'de seyreden ticaret gemilerine el konulmuş, karaya çekilerek taşıdıkları mallar boşaltılmış, başlarına nöbetçiler dikilmişti (*Anabasis*, 5.1.16).

45 Hybris Yunan dünya görüşünde önemli bir kavramdı. Bedenî, askerî, siyasi ya da ekonomik gücüne aşırı güvenerek insanlara ve yasalara saygısızlık edenler, bilgiçlik taslayan ve kaba davrananlar hybris işlemiş sayılırdı. Bu şekilde davrananın ölümlü olduğunu unutup kendini tanrılarla eşit gördüğüne ve dolayısıyla onları kızdırdığına inanılırdı.

46 Özgür bir insana köleymiş gibi davranmakla suçlandığı için Ksenophon savunmasını adamın köle gibi hareket etmiş olmasına dayandırıyor.

[5.8.6]Ksenophon onu hatırladı ve sordu: “Yoksa sen o hastayı taşıyan adam mısın?” “Evet, Zeus aşkına, oyum. Çadır arkadaşlarımla katırla taşımakta olduğum eşyalarını sağa sola dağıttıktan sonra beni hastayı taşımaya zorlamıştın.” [5.8.7]Ksenophon bunun üzerine şöyle dedi: “O sağa sola dağıtma meselesi şudur: Eşyaları taşımaları için başkalarına verdim ve sonra bana geri getirmelerini emrettim. Sen bana hastayı teslim edince de bütün eşyaları toplayıp sana iade ettim. Şimdi olay nasıl gelişmiş dinleyin! Gerçekten dinlemeye değer çünkü! [5.8.8]Bir adam yorgunluktan yürüyemeyecek hâlde olduğu için geride kalmıştı. Onun hakkında bildiğim tek şey bizden biri olduğuydu. Düşmanlar peşimizden geldiğinden ölmemesi için seni onu taşımaya zorladım.”

[5.8.9]Davacı söylenenleri onaylayınca Ksenophon devam etti: “Seni ön tarafa yolladıktan sonra artçı birliklerle yol alırken yine karşılaştık. Adamı gömmek için bir çukur kazıyordun. Seni övmek için durdum. [5.8.10]Fakat tam durduğumuz sırada adam ayağını oynattı. Etraftakiler, ‘Adam yaşıyor!’ diye bağırdı, ama sen, ‘İsteddiği kadar yaşasın, ben artık onu taşımam,’ dedin. Bunun üzerine ben de seni dövdüm. Anlattıkların doğru, ama bence adamın hâlâ yaşadığının farkında gibiydin.” [5.8.11]Davacı, “Ne olmuş yani?” dedi. “Seninle karşılaştıktan kısa bir süre sonra ölmedi mi?” Ksenophon, “Elbette bir gün hepimiz öleceğiz,” dedi. “Ama günün birinde öleceğiz diye diri diri gömülmemiz mi gerekir?”

[5.8.12]Bunun üzerine askerler adamı az bile dövdüğünü söylediler. Sonra Ksenophon diğer davacılarından da neden dayak yediklerini anlatmalarını istedi. [5.8.13]Kimse söz almayınca kendisi devam etti. “Arkadaşlar! Bazı askerleri disiplin için dövdüğümü kabul ediyorum. Sizler düzenli bir şekilde ilerleyip gerek duyulduğunda savaşırken, bu adamlar safları bırakıp ileri atılıyor, etrafı yağmalayarak sizden daha fazla gelir sağlamaya çalışıyordu. Eğer herkes böyle

davransaydı hepimiz yok olurduk. ^[5.8.14] Tembellik edenleri, güçsüz düştüğü için ayağa kalkmak istemeyenleri, kendilerini düşmana teslim edenleri döverek yürümeye zorladım. Çünkü zorlu bir kış gününde ben de bazılarının toparlanmasını beklerken uzun süre oturmuş ve sonrasında kalkıp ayaklarımı hareket ettirmenin çok zor olduğunu bizzat görmüştüm. ^[5.8.15] Bu durumu kendim de yaşadıktan sonra oturduğunu ya da tembellik ettiğini gördüğüm herkesi zorla yürüttüm. Çünkü hareket etmek ve erkeklere yaraşır şekilde davranmak insana bir tür sıcaklık ve esneklik kazandırır. Gördüğüm kadarıyla oturmak ve hareketsiz kalmak ise kanın donmasına ve ayak parmaklarının çürüyüp kopmasına neden olur. Bu tür olayların pek çok kimsenin başına geldiğini siz de bilirsiniz.

^[5.8.16] “Tembelliği yüzünden geride kalıp hem sizin, yani öncü birliğin, hem de bizim, yani artçı birliğin ilerlemesine engel olanları düşmanlar mızraklamasın diye yumrukladığım olmuştur. ^[5.8.17] Zorlayarak hayatlarını kurtardığım bu adamlar şimdi kendilerine haksızlık ettiğimi öne sürerek bunun hesabını sorup intikam alabilirler. Ama düşmanın eline düşmüş olsalardı, başlarına ne kadar büyük bir bela gelirse gelsin intikamını kimden alacaklardı? ^[5.8.18] Benim düşüncem basittir, eğer birini iyiliği için cezalandırıdıysam, sizden ana babaların çocuklarından, öğretmenlerin de öğrencilerinden gördüğü davranışın aynısını görmeyi beklerim. Çünkü hekimler bile hastalarının çürüyen uzuvlarını onların iyiliği için dağlar ve keserler.

^[5.8.19] “Bunları size hakaret etmek kastıyla yaptığımı düşünüyorsanız şuna da dikkat etmelisiniz. Tanrılar sayesinde kendime eskisinden daha çok güvendiğim, daha yürekli olduğum ve daha çok şarap içtiğim şu an kimseye vurmu-yorum, çünkü artık hepinizin huzur içinde olduğunuzu görüyorum. ^[5.8.20] Ama kış bastırıp şiddetli fırtınalar çıktığında, gemilerde bir kaş göz işareti yüzünden bile gözcünün

pruvadakilere, dümencinin de pupadakilere kızdığını hiç görmediniz mi? Böyle durumlarda en küçük bir ihmal bile her şeyi mahvetmeye yeter. ^[5.8.21] Onları haklı olarak dövdüğümü sizler de zaten davranışlarınızla onaylamış buluyorsunuz. Olay anında elinizde oylama taşlarıyla değil, kılıçlarınızla yanımda duruyordunuz ve isteseydiniz yardımlarına koşabilirdiniz. Ama Zeus hakkı için, ne onların tarafını tuttunuz, ne de disiplinsiz davrananları benimle bir olup dövdünüz. ^[5.8.22] İşte onları cezasız bıraktığınız içindir ki içlerinden en kötülerine küstahça davranma imkânını tanımış oldunuz. Gerçekten de duruma bakacak olursanız, kötülerin şimdi daha da küstahlaştığını görürsünüz. ^[5.8.23] Örneğin Thessialı boksör Boiskos hasta olduğunu iddia ederek kalkanını taşımamak için çok uğraşmıştı. Ama duyduğuma göre daha sonra birçok Kotyoralıyı soymuş. ^[5.8.24] Aklınız varsa böyle bir adama köpeklerle yapılanın tam tersini yapmalısınız. Azgın köpekleri gündüzleri bağlayıp geceleri serbest bırakırlar. Ama siz siz olun, bu adamı geceleri bağlayıp gündüzleri serbest bırakın.

^[5.8.25] “Yalnız şuna şaşıyorum! İçinizden birini üzdüğüm zaman bunu unutmuyor ve dile getiriyorsunuz. Ama birilerini soğuktan koruduğumu, düşmanların elinden kurtardığımı, yoksul düştüklerinde ya da hastalandıklarında ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olduğumu nedense kimse hatırlamıyor. Aynı şekilde görevlerini iyi yapan askerleri övdüğümü, kahramanlık gösterenleri elimden geldiğince onurlandırdığımı da hatırlamıyorsunuz. Ama bana sorarsanız, kötülüklerden çok iyilikleri hatırlamak daha güzel, daha adil, daha kutsal ve daha hoş bir davranıştır.”

^[5.8.26] Bu konuşmadan sonra askerler söz alarak Ksenophon’un iyiliklerini anlattılar ve suçlamalardan akladılar.

Altıncı Kitap

I. Bölüm

[6.1.1] Bu olaydan sonra Kotyora'da kalan askerlerin bir kısmı erzak satın alarak, bir kısmı da Paphlagonia'yı yağmalayarak geçindiler. Ancak Paphlagonlar da yalnız yakaladıkları Hellenleri soyup soğana çeviriyor, ordugâhtan uzakta geceleyenlere kötülükler ediyorlardı. Dolayısıyla iki taraf arasında büyük bir düşmanlık gelişmişti.

[6.1.2] O tarihlerde Paphlagonia'ya hükmeden Korylas güzel elbiseler giymiş atlı elçiler göndererek artık Hellenlere kötülük etmek ve onlardan kötülük görmek istemediğini bildirdi.

[6.1.3] Generaller bu konu hakkında orduyla birlikte karar vereceklerini söyleyerek elçileri ağırladılar. Ayrıca askerlerden davet edilmeye layık gördüklerini de toplantıya çağırdılar.

[6.1.4] Yağmayla elde ettikleri sığırlardan ve diğer kurbanlık hayvanlardan kurbanlar keserek güzel bir ziyafet verdiler. Yataklarına uzanarak yemeklerini yiyip bu ülkede kullanılan boynuzdan yapılma kadehlerde içki içtiler.

[6.1.5] Tanrılar için yere şarap serptikten ve Apollon adına paian okunduktan sonra ilk olarak Thraklar kalktı ve aulos¹ eşliğinde silahlarıyla birlikte oynamaya başladılar. Zarifçe

1 Aulos: Antik Yunan müziğinin ilk örneğini tanrı Pan'ın çaldığına inanılan ağaç ya da metal tek ya da çift kamışlı kavalı.

yükseğe zıplıyor, kılıçlarını sallıyorlardı. Birbirlerini yaralıyormuş gibi yapıyorlardı ve sonunda biri diğerini vurunca herkes yaralandığını sandı, çünkü adam ustaca yere yıkıldı. ^[6.1.6]Paphlagonlar büyük tezahürat yaptı. Sonra ilk asker diğerinin silahlarını yağmalayıp Thrakların Sitalkas² dedikleri şarkıyı söyleyerek uzaklaştı. Arkadaşları da yerde yatan dansçıyı ölüymüş gibi dışarı taşıdılar. Aslında adam hiçbir zarar görmemişti.

^[6.1.7]Bundan sonra Ainianlar³ ve Magnetler⁴ ayağa kalkıp ellerinde silahlarıyla Karpaia⁵ oynadılar. ^[6.1.8]Oyun şöyleydi: Dansçılardan biri silahlarını yere bırakarak toprağa tohum atıyor ve öküzleriyle toprağı sürüyor gibi yapıyordu. Bir yandan da sanki bir şeyden korkuyormuş gibi ikide bir arkasına dönüyordu. Birden bir eşkıya yaklaştı, çiftçi de silahlarını alarak onunla öküzlerin önünde dövüşmeye başladı. Dansçılar bu hareketleri aulosun ritmiyle uyumlu bir şekilde yapıyorlardı. Sonunda eşkıya adamı bağlayarak öküzleri alıp götürdü. Ama oyunda bazen çiftçi galip gelir, eşkıyanın ellerini bağlayarak öküzlerin yanına koşar ve tarlayı sürmeye devam ederdi.

^[6.1.9]Bundan sonra her iki elinde birer hafif kalkan taşıyan bir Mysialı geldi ve oynamaya başladı. Bazen iki düşmana karşı savaşıyormuş gibi yapıyor, bazen de kendi eksenini etrafında hızla dönüyordu. Aynı zamanda takla da atarak güzel bir gösteri sundu. ^[6.1.10]Son olarak bir Pers oyunu sergiledi. Aulosun ritmi eşliğinde kalkanları birbirine çarparak çömeliyor, sonra tekrar ayağa kalkıyordu.

2 Eski Thrak kralı Sitalkes adına söylenen savaş şarkısı. Peloponnesos Savaşı'nın ilk yılında Atinalıların sadık müttefikiydi.

3 Tesalya'nın güneyindeki Sperheios vadisinin doğusunda yaşayan boy.

4 Tesalya'nın doğusunda Pelion bölgesinde yaşayan boy. MÖ X. yüzyılda Anadolu'da Sipylos Magnisia'sı (Manisa) ve Maiandros Magnisia'sı (Germencik) adlı iki koloni kurmuşlardı.

5 Tesalya ve kuzeyindeki Yunanlıların oynadığı oyun. Tyroslu Maksimos Ainianların, Hesyhios Makedonların oyunu olduğunu söylerler.

[6.1.11] Ardından Mantineialılar⁶ ve en iyi silahlarını kuşanmış olan bazı Arkadialılar meydana çıktı. Çalınan savaş müziği eşliğinde ahenk içinde yürüyüp tanrılar onuruna düzenlenen alaylarda olduğu gibi paianlar söyleyerek oynadılar. Bütün oyunların silahlarla oynandığını gören Paphlagonlar bunu epeyce garipsedi.

[6.1.12] Onların bu şaşkın hâlini gören bir Mysialı, dansöz bir kölesi olan bir Arkadialıyı razı etti, sonra da kıza güzel elbiseler giydirerek ve eline hafif bir kalkan vererek meydana çağırdı. [6.1.13] Dansöz kıvrak bir şekilde pyrrhikhes⁷ oynadı. Ardından büyük tezahürat yapıldı ve Paphlagonlar kadınların da erkeklerle birlikte savaşıp savaşmadıklarını sordu. Hellenler nükte yaparak kadınların Pers kralını ordugâhından kaçırdığını söylediler. Gece de bu şekilde son buldu.

[6.1.14] Ertesi gün elçiler ordunun karşısına çıkarıldı ve askerler Paphlagonlarla karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermeme yönünde karar aldılar. Ardından elçiler ayrıldı. Hellenler yeterli sayıda gemileri olduğundan denize açıldılar ve Paphlagonia'yı sol taraflarına alarak elverişli rüzgârın da yardımıyla bir gün bir gece yol aldılar. [6.1.15] Bir sonraki gün Sinope'ye ulaştılar ve Harmene'de⁸ demirlediler. Sinopeliler Paphlagonların ülkesinde yaşamakla birlikte aslında Miletos göçmenidirler. Bunlar Hellenlere dostluk armağanı olarak üç bin medimnos⁹ arpa unu ve bin beş yüz amphora şarap yolladılar. [6.1.16] Ordu buradayken Kheirisophos tek bir savaş gemisiyle geri döndü. Askerler bir şeyler getirmiş

6 Mora Yarımadası'nın merkezindeki Arkadia bölgesinin en büyük şehirlerinden birinde yaşayan halk.

7 Pyrrhikhios ya da pyrrhikhes. Aulos ya da lir eşliğinde savaşı taklit eden en eski Yunan oyunlarından biri.

8 Sinope'den 50 stadion uzaklıkta olan şehrin limanı: Akliman.

9 Medimnos başta hububat olmak üzere taneli tarım ürünlerinin miktarını ölçmek için kullanılan hacim birimi. İlk olarak Atina'da Solon tarafından kullanıldı ve 51,84 litreydi. Klasik dönemde Sparta'da kullanılan medimnos ise 71-77 litreydi.

olmasını umuyordu, ama o eli boş gelmişti. Kendisi yokken alınan bütün kararları onayladığını, Amiral Anaksibios ve diğer komutanların orduyu kutladığını söyledi. Anaksibios ayrıca Pontos'u aşip yanına giderlerse kendilerine aylık ücret bağlamayı vaat ediyordu.

[6.1.17]Askerler Harmene'de beş gün kaldılar. Artık Hellas'a yaklaştıklarını düşündükleri için ülkelerine biraz ganimetle dönmek için ne yapmaları gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. [6.1.18]Bu yüzden kalabalık bir komutanlar meclisi yerine tek bir komutan seçerlerse, bu tek komutanın orduyu gece gündüz daha iyi yöneteceğine karar verdiler. Örneğin bir şey gizli kalması gerekirse daha iyi gizlenir, bir konuda çabuk davranmak gerekirse komutanların ortak bir karar almalarına gerek kalmayacağı için işler daha hızlı ilerlerdi.

[6.1.19]Askerler bu karara varınca Ksenophon'a yöneldiler. Yüzbaşılar yanına gittiler ve ona ordunun düşüncesini iletiler. Her biri elinden geldiğince iltifatta bulunarak komutayı ele alması için onu ikna etmeye çalıştı. [6.1.20]Ksenophon kabul etmek istiyordu, çünkü arkadaşlarının gözünde değeri artacak, bu haber memlekete ulaştığında şanı daha da büyüyecekti. Ayrıca şansı yaver giderse belki ordunun başarılar kazanmasını da sağlayabilirdi. [6.1.21]Ordunun tek yetkili komutanı olmayı istemesi bu düşünceler yüzündendi. Öte yandan geleceğin öngörülelemeyeceğini ve olası bir başarısızlıktan sonra o güne kadar kazanmış olduğu itibarı kaybedebileceğini de düşündü. Nasıl hareket etmesi gerektiğini bilemedi.

[6.1.22]Karar vermekte zorlandığı için en iyisinin tanrılara danışmak olacağını düşündü. Delphoi Tapınağı'nın böylesi konuları danışmasını önerdiği Kral Zeus'a iki kurban sundu. Zaten ordunun ortak idaresine katılmak için harekete geçtiği sırada gördüğü rüyayı da aynı tanrı göndermişti.¹⁰

[6.1.23]Sonra Kyros'a takdim edilmek üzere Ephesos'tan yola

¹⁰ *Anabasis*, 3.1.13.

çıktığında¹¹ sağ tarafında duran bir kartalın çığlık attığını hatırladı. Kendisine yol gösteren kâhin bunun sıradan değil, büyük ve şeref dolu bir mesaj olduğunu, ama aynı zamanda birçok zorluğa da işaret ettiğini söylemişti. Çünkü söylediğine göre diğer kuşlar kartala ancak bir yere tünediğinde saldırırdı. Öte yandan kehanetin bir servete işaret etmediğini, çünkü kartalın avını genellikle uçarken yakaladığını belirtmişti. ^[6.1.24]Ksenophon bu düşüncelerle kurban kesti ve tanrı ona açıkça komutanlığa niyet etmemesini, seçilmesi hâlinde de bunu kabul etmemesini belirtti. O da tanrının isteğine göre hareket etti.

^[6.1.25]Ordu bir araya geldi. Askerler tek bir komutanın seçilmesi gerektiği yönünde konuştular ve aday olarak Ksenophon'u gösterdiler. Ksenophon oylama yapılması hâlinde kendisinin seçileceği belli olunca ayağa kalktı ve şunları söyledi:

^[6.1.26]“Askerler! Beni bu şekilde onurlandırmanızdan çok mutlu oldum, size minnettarım. Ne de olsa ben de bir insanım ve tanrılar size büyük bir iyilikte bulunmamı nasip etsin diye dua ediyorum. Ama aranızda bir Lakedaimon varken¹² beni seçmenizin size yarar sağlamayacağına inanıyorum. Çünkü Lakedaimonlara ihtiyaç duyduğunuzda bu şekilde davrandığınız için onlardan yardım görmeniz zorlaşacak. Öte yandan bu durum benim için de pek uygun değil.

^[6.1.27]Lakedaimonlar bize hükmettiklerini hepimize kabul ettirene kadar vatanımla savaşmaktan vazgeçmemişlerdi.¹³

^[6.1.28]Ama şehir bunu kabul ettiği anda savaşmayı bıraktıkları gibi, kuşatmaya da hemen son verdiler. İşte durum böyleyken gücümün yettiği yerde onların emirlerine karşı çıkıyor görünürsem, korkarım kısa zamanda başım belaya

11 *Anabasis*, 3.1.8.

12 Kheirisophos'u kastediyor.

13 Ksenophon MÖ 404'te Atina'nın mutlak yenilgisiyle sonuçlanan Peloponnesos Savaşı'na değiniyor. Spartalılar savaştan sonra her şehirde kendilerine yakın yönetimler kurarak idareyi onlara bırakmıştı.

girer. ^[6.1.29]Çok komutan yerine bir kişinin yönetimi altında isyan teşebbüslerinin azalacağını düşünüyorsanız, başkasını seçmeniz hâlinde sorun çıkarmayacağımdan emin olabilirsiniz. Çünkü ben savaşın ortasında liderine ters düşen adamın kendi çıkarlarına ters düştüğüne inanırım. Yine de eğer beni seçerseniz, birilerinin hem size, hem de bana kızdığını görürsem hiç şaşmam.”

^[6.1.30]Konuşması bittikten sonra öncekinden de çok asker kalkarak onun komutan olması gerektiğini söyledi. Stymphalialı Agasias, durum gerçekten de böyleyse bunu gülünç bulduğunu belirtti. “Akşam yemeğinden sonra bir şölen için toplanan konuklar şölen başkanı¹⁴ olarak bir Lakedaimon’u seçmezlerse, o zaman Lakedaimonlar bundan da rahatsız olurlar. Durum öyleyse demek ki bizim de yüzbaşılık yapmaya hakkımız yok, çünkü biz Arkadialıyız,” dedi. Askerler Agasias’ı haklı buldular ve desteklerini belirtmek üzere tezahürat yapmaya başladılar.

^[6.1.31]Ksenophon tekrar konuşması gerektiğini gördü ve öne çıkarak şunları söyledi: “Askerler! Daha iyi anlamanız için söylüyorum: Bütün tanrılar ve tanrıçalar üzerine yemin ederim ki, benimle ilgili kararınızı öğrenince görevi bana vermenizin ve benim de bunu kabullenmemin doğru olup olmadığını öğrenmek için kurban kestim. Fakat tanrılar kurbanlarda öyle işaretler verdi ki, sıradan bir insan bile¹⁵ komutanlıktan uzak durmam gerektiği anladı.”

^[6.1.32]Bunun üzerine Kheirisophos’u seçtiler. Kheirisophos seçildikten sonra askerlerin önüne çıkarak şunları söyledi: “Askerler! Başkasını seçmiş olsaydınız benim de isyan etmeyeceğimi bilmelisiniz. Ama Ksenophon’u seçmemekle

14 Yunanlılar düzenledikleri şölenlerde yemekten sonra şarap içmeye başladılar. Sofradakilerden biri şölen başkanı seçilir ve hangi şarabın ne kadar içileceğine, şaraba ne oranda su katılacağına, sofradakilerin içeceği miktara ve şölene katılanların nasıl eğleneceğine karar verirdi.

15 Ksenophon birçok kurban törenine katıldığı için kehanette bulunma konusunda kendini sıradan insanlardan üstün tutuyor.

ona büyük iyilik ettiniz. Çünkü engel olmaya çalışmama rağmen, Deksippos¹⁶ daha şimdiden onu Anaksibios'a elinden geldiğince kötülemiş bulunuyor. Ona, 'Ksenophon, Klearkhos'un ordusunu bir Lakonialıyla, yani seninle birlikte yönetmektense Dardanoslu Timasion'la birlikte yönetmeyi yeğledi.' dedi. ^[6.1.33]Beni bu göreve getirdiğinize göre, ben de size elimden gelen iyiliği yapmaya çalışacağım. Hava yolculuğa çıkmamıza izin verirse, yarın yola çıkıyoruz, hazırlıklarınızı yapın. Herakleia'ya gidiyoruz. Önce hepimiz sağ salim oraya bir varalım, sorunlarımızın çaresine orada bakarız."

II. Bölüm

^[6.2.1]Ertesi gün yola çıkarak uygun rüzgârla kıyı boyunca iki gün yol aldılar. Denizde seyrederken [Argo'nun demirlediği söylenen İason Burnu'nu,¹⁷ sonra da sırasıyla Thermodon, İris, Halys ve en son Parthenios nehirlerinin denize döküldüğü yerleri gördüler. Son nehrin yanından geçtikten sonra da]¹⁸ Mariandynialıların ülkesinde bulunan Megara kolonisi Hellen şehri Herakleia'ya ulaştılar ve ^[6.2.2]Akherusia burnunda demirlediler. Herakles'in Kerberos'u¹⁹ bulmak için yer altına buradan indiği söylenir. Günümüzde bu yolculuğun kanıtı olarak iki stadiondan derin bir çukur gösterilmektedir. ^[6.2.3]Herakleialılar dostluk armağanı olarak üç

¹⁶ *Anabasis*, 5.1.15

¹⁷ Yason Burnu. Ordu-Samsun karayolu üzerinde, Ordu'ya 35 km mesafede olan yarımada.

¹⁸ Belirtilen sırayla verilen İason Burnu ve nehir ağızları Sinop-Ereğli güzergâhında değil, Ordu-Sinop güzergâhındadır. Bazı araştırmacılar bu kısmın sonradan eklendiğini, bazıları da üslubuna bakarak yazarın elinden çıktığını iddia ederler.

¹⁹ Mitolojiye göre Hades'in yönettiği ölülerin bulunduğu yer altı dünyasının kapısında bekçilik yapan üç başlı köpek. Onu yakalayıp Eurystheas'a götürmek Herakles'in on iki görevinden biriydi.

bin medimnos arpa unu, iki bin amphora şarap, yirmi sığır ve yüz koyun yolladılar. Ovanın içinden iki plethron genişliğindeki Lykos Nehri²⁰ akıyordu.

[6.2.4] Askerler bir araya gelerek bundan sonra kara yoluyla mı, yoksa deniz yoluyla mı ilerlemelerinin daha uygun olacağını tartışmaya başladılar. Akhaialı Lykon kalkarak şunları söyledi: “Generallerin iaşemizin sağlanması için kaynak aramamalarına şaşıyorum, çünkü bu dostluk armağanları orduyu üç gün bile besleyemez. Yolculuk için gereken erzakı sağlayacağımız hiçbir yer bulamıyoruz. O yüzden bence Herakleialılardan en az üç bin Kyzikos stateri istemeliyiz.” [6.2.5] Başka bir asker sözünü keserek istenecek paranın on binden az olmaması gerektiğini söyledi. İlk konuşan devam etti: “Hemen şimdi elçiler seçerek şehre gönderelim ve getirecekleri yanıtla göre ne yapacağımıza karar verelim.”

[6.2.6] Bunun üzerine bazıları başkomutan olduğu için Kheirisophos'un, bazıları da Ksenophon'un elçi seçilmesini önerdiler. Ama her ikisi de buna şiddetle karşı çıktı. Dost bir Hellen şehrini kendi rızasıyla vermediği şeyler için zorlamayı doğru bulmuyorlardı. [6.2.7] Onların isteksiz oldukları anlaşılınca Akhaialı Lykon, Parrhasialı Kallimakhos ve Stymphalialı Agasias'ı yolladılar ve bunlar da gidip istekleri bildirdi. Görüşmede olumsuz yanıt vermemeleri için Lykon'un Herakleialıları tehdit ettiği söylendi. [6.2.8] İstekleri duyan Herakleialılar konuyu görüşeceklerini söylediler, ama hemen tarlalardan ürünlerini ve hayvanlarını toplayarak sur içine taşıdılar. Sonra şehir kapıları kapatıldı ve surların üzerinde silahlar belirdi.

[6.2.9] Bunun üzerine ortalığı karıştıranlar heyetin uğradığı başarısızlıktan generalleri sorumlu tuttu. Sonra Arkadialı ve Akhaialılar, Parrhasialı Kallimakhos ve Akhaialı Lykon'un önderliğinde bir araya gelip [6.2.10] orduya hiçbir

20 Gülüç Nehri.

kuvvet getirmemiş bir Atinalının ve bir Lakedaimon'un²¹ Peloponnesoslulara komuta etmesinin utanç verici olduğunu söylediler. Ordunun kurtulması için en büyük çabayı Arkadialılar ve Akhaialılar harcadığı, zahmeti onlar çektiği hâlde başarıyı başkaları sahipleniyor, faydasını başkaları görüyordu. Sayıca üstünlükleri karşısında ordunun geri kalanının hiçbir önemi yoktu. Gerçekten de ordunun yarısından fazlası Arkadialı ve Akhaialılardan oluşuyordu. ^[6.2.11] Sonunda kafalarını çalıştırarak komutanlarını kendi aralarından seçmeye ve kazanç sağlayabilmek için bundan böyle yolculuğu tek başlarına sürdürmeye karar verdiler. ^[6.2.12] Ardından Kheirisophos ve Ksenophon'un emrindeki Arkadialılarla Akhaialılar toplanıp içlerinden on general seçtiler. Generaller, askerlerin oy çokluğuyla yapılmasını uygun gördükleri şeyleri yapacaktı. Böylelikle Kheirisophos'un başkomutanlığı seçilmesinden altı ya da yedi gün sonra sona erdi.

^[6.2.13] Ksenophon her birliğin ayrı ayrı ilerlemesinden daha güvenli olacağını düşündüğü için yolculuğu Kheirisophos'la birlikte yapmak istiyordu. Fakat Neon Ksenophon'u tek başına ilerlemesi için ikna etmeye çalıştı. Çünkü Kheirisophos'tan duyduğuna göre Byzantion²² valisi Kleandros savaş gemileriyle Kalpe²³ limanına geleceğine söz vermişti. ^[6.2.14] Bu fırsattan başkaları yararlanmasın, sadece Kheirisophos, Neon ve onların askerleri savaş gemileriyle denizden gidebilsin diye Ksenophon'a yalnız gitmesini önerdi. Kheirisophos daha önce yaşanan tatsızlıklardan dolayı isteksizlik duyduğu ve ordudan tiksineye başlamış olduğu için Neon'un istediğini yapmasına izin verdi.

^[6.2.15] Ksenophon bir ara orduyla ilişkisini keserek tek başına denizden dönmeyi düşündü. Sonra Önder Herakles'e²⁴

21 Kheirisophos Kyros'un ordusuna 700 ağır piyade ile katılmıştı. Ksenophon ise arkadaşı Proksenos'un konuğu olarak tek başına gelmişti.

22 İstanbul.

23 Bithynia'da bir liman. Kandıra'nın Karadeniz kıyısındaki Kerpe beldesi.

24 Önder anlamına gelen Hegemon, Herakles'in bir sıfatıydı.

kurban keserek yanında kalan askerlerle birlikte ilerlemesi mi, yoksa onları terk etmesi mi daha iyi ve daha uygun olur diye sordu. Tanrı kurbanların işaretleriyle onlarla birlikte kalması gerektiğini gösterdi.

[6.2.16]Böylelikle ordu üçe bölünmüş oldu: Hepsi ağır piyade olmak üzere dört bin beş yüzden fazla askeriyle Arkadialı ve Akhaialılar, bin dört yüz kadar ağır, yedi yüz kadar hafif piyade ve Klearkhos'un Thraklarından oluşan Kheirisophos'un birliği ve bin yedi yüz kadar ağır, üç yüz kadar hafif piyadeden oluşan Ksenophon'un birliği. Ksenophon'un diğerlerinden farklı olarak kırk da süvarisi vardı.

[6.2.17]İlk önce Herakleialılardan gemi temin ederek Arkadialılar [ile Akhaialılar] ayrıldılar. Bithynialılara ani bir saldırı düzenleyerek mümkün olduğu kadar çok ganimet elde etmeyi düşünüyorlardı. Bu yüzden Thrake'nin²⁵ neredeyse tam ortasında bulunan Kalpe Limanı'na çıktılar. [6.2.18]Buna karşılık Kheirisophos Herakleia'dan kara yoluyla yolculuğa başlayıp bölgenin iç kısmından ilerledi. Fakat Thrake'ye girdikten sonra hastalandığı için kıyı boyunca devam etti. [6.2.19] Ksenophon ise gemiler buldu, sonra Thrake ile Herakleia sınırında karaya çıktı ve bölgenin iç kısmından ilerledi.

III. Bölüm

[6.3.1][Bir önceki bölümde Kheirisophos'un başkomutanlığının nasıl sona erdiği ve Hellen ordusunun nasıl üçe bölündüğü anlatılmıştı.]²⁶

[6.3.2]Birliklerin her biri şunları yaptı: Arkadialılar geceleyin Kalpe Limanı'na demir attıktan hemen sonra denizden

25 Ksenophon burada Bithynia'da yaşayan Thrakların bölgesi demek istiyor.

26 Kitaptaki benzer ibarelerden farklı biçimde kullanıldığı için bu paragrafın sonradan eklendiğine inanılıyor.

yaklaşık üç yüz stadion uzaklıktaki köylere doğru ilerlediler. Şafak sökünce her general kendi bölüğüyle bir köye saldırdı. Daha büyük olduklarına inanılan köylere iki bölük birden saldırdı. ^[6.3.3]Baskın bittikten sonra belirledikleri bir tepede toplanmaya karar verdiler. Ansızın saldırdıkları için birçok tutsak ve çok sayıda koyun ele geçirmişlerdi. ^[6.3.4]Saldırıdan kurtulan Thraklar toplanmaya başladı. Hafif piyade oldukları için çoğu ağır piyadelerin ellerinden kaçmayı başarmıştı. Thraklar toplanınca önce ellerinde ganimetlerle kararlaştırılan tepeye doğru koşan Arkadialı general Smikres'in bölümüne saldırdılar. ^[6.3.5]Hellenler bir noktaya kadar savaşarak ilerlemeye devam ettiler, ama bir hendekten geçerken bozguna uğradılar. Smikres ve bütün askerleri öldürüldü. Thraklar Arkadialıların on birliğinden bir diğeri olan Hegesandros'un bölümüne de saldırdılar ve bundan geriye biri generalleri olmak üzere sadece sekiz kişi kurtuldu.

^[6.3.6]Bazıları ganimet taşıyan, bazıları da eli boş olan diğer bölükler de tepede toplandı. Thraklar çatışmalardaki başarılarından sonra gece boyunca birbirlerine seslenerek bütün güçlerini bir araya getirdiler. Şafak vakti Hellenlerin gecelediği tepenin çevresinde çok sayıda hafif piyadeyle süvari toplanmıştı ve yenileri gelmeye devam ediyordu. ^[6.3.7]Hellenlerin okçuları, mızrakçıları, hafif piyadeleri ve süvarileri olmadığından Thraklar hiç çekinmeden ağır piyadelere saldırdılar. Koşarak ya da at sırtında tepeye yaklaşp mızraklarını fırlatıyorlardı, ağır piyadeler karşı saldırıya geçince de kolaylıkla kaçabiliyorlardı. Aynı anda birkaç yönden birden saldırıyorlardı.

^[6.3.8]Çatışmalarda çok sayıda Hellen yaralandığı hâlde Thraklardan hiç yaralanan olmadı. Tepede kısıtılmış olan ordu yerinden kımıldayamıyordu, sonunda Thraklar su kaynaklarını da kestiler. ^[6.3.9]Hellenler dayanamayacak duruma gelince mütareke görüşmelerine başladılar, ancak diğer konularda anlaşabildikleri hâlde Thraklar anlaşmayı sağla-

ma almak üzere rehine vermeyi kabul etmeyince görüşmeler tıkanı. Arkadialılar işte bu durumdaydı.

[6.3.10]Kheirisophos kıyı boyunca güvenli bir yürüyüşten sonra Kalpe Limanı'na ulaştı.

Ksenophon'un bölgenin iç kesiminden ilerleyişi sırasında ise önden giden süvariler bazı yaşlılara rastladılar. Yaşlıları Ksenophon'un yanına getirdiler, Ksenophon yakınlarda başka bir Hellen ordusunun varlığından haberleri olup olmadığını sordu. [6.3.11]Onlar da son gelişmeleri anlatarak Arkadialıların şu anda bir tepede kısıtılmış olduklarını ve Thrakların etraflarını sardığını söylediler. Bunun üzerine Ksenophon yaşlıları gerekirse kılavuz olarak kullanmak üzere sıkı gözetim altına aldı ve gözcüler yerleştirdikten sonra askerleri toplayıp konuşmaya başladı: [6.3.12]"Askerler! Arkadialıların bazıları öldürülmüş, geri kalanlar da bir tepenin üzerinde kuşatılmış durumda. Yok olup giderlerse, düşman böyle kalabalık ve başarısıyla cesaretlenmişken kaimca biz de kurtulamayız. [6.3.13]²⁷ Bu durumda yapacağımız en iyi şey bir an önce yardımlarına koşturaktır. Eğer hâlâ hayattaysalar, tehlikelere tek başımıza göğüs germek zorunda kalmaz, onlarla birlikte savaşıırız. [6.3.16]Buradan hiçbir yere kaçamayız. Düşman yanı başımızda ve hem Herakleia'ya, hem de Khrysopolis'e²⁸ çok uzağız.

"Bize en yakın yer —eğer hâlâ hayattaysa— Kheirisophos'un şu anda bulunduğunu varsaydığımız Kalpe Limanı. Fakat oradan da denize açılmak için gemilerimiz yok ve beklemek zorunda kalırsak erzakımız bir gün bile yetmez. [6.3.17]Kuşatılanların ölmesi ve sadece Kheirisophos'un kuvvetleriyle birleşmemiz, Arkadialıları kurtarıp hep birlikte kurtuluşumuz için çalışmaktan daha büyük bir risktir. Şerefli bir şekilde ölmek ya da çok sayıda Hellen'in hayatını

27 Bundan sonraki beş paragraf anlam bütünlüğü sağlamak üzere Rehdantz edisyonuna göre dizildi.

28 Üsküdar.

kurtaracak bir kahramanlık göstermek üzere bir an önce harekete geçmeliyiz. ^[6.3.18]Belki de tanrı öyle istemiştir. Kendileri hakkında sürekli böbürleneni utandırarak her işlerinde tanrılara danışan bizleri onurlandırmayı uygun görmüştür. Şimdi size verilecek emirleri harfiyen yerine getirmek üzere bütün dikkatinizi toplamalısınız. ^[6.3.14]Akşam yemeği vaktine kadar ilerleyelim ve konaklayalım. Ordu yürürken Timasion bizden gözünü ayırmadan süvarileriyle önden gitsin ve hiçbir şeyi kaçırmadan önümüzü gözlesin.”

^[6.3.15]Bunları söyledikten sonra ordunun başına geçti. Herhangi bir şey gördüklerinde haber vermeleri için hafif piyadelerden çok sayıda çevik askeri kanatlara ve civar tepelere yerleştirdi. Onlara önlerine çıkan yanabilecek her şeyi ateşe vermelerini emretti. ^[6.3.19]Arazi uygun olduğunda süvariler de etrafa dağılıp yangın çıkarıyordu. Kanatlardaki hafif piyadeler de yanabilecek her şeyi yakıyordu. Son olarak ana ordu diğerlerinin gözünden kaçan her şeyi ateşe veriyordu. Bütün bölge alevler içinde kaldığı için ordu olduğundan kalabalıkmiş gibi görünüyordu.

^[6.3.20]Vakti geldiğinde ovadan ayrılarak bir tepeye çıktılar ve ordugâh kurdular. Buradan kırk stadion mesafede bulunan düşmanların yaktığı ateşleri görebiliyorlardı. Kendileri de ellerinden geldiğince çok ateş yaktı. ^[6.3.21]Aceleyle akşam yemeği yedikten sonra bütün ateşlerin söndürülmesi emri verildi. Ordugâha nöbetçiler koyarak yatıp uyudular. Günün ilk ışıklarıyla tanrılara dua ettiler ve savaş düzeninde ellerinden geldiğince hızlı yürümeye başladılar.

^[6.3.22]Kılavuzların eşliğinde önden giden Timasion’la süvariler farkında bile olmadan Hellenlerin kuşatıldığı tepeye ulaştılar. Ama orada ne dost ne de düşman vardı. Durumu hemen Ksenophon’a ve orduya haber verdiler. Tepede sadece birkaç yaşlı erkek ve kadınla terk edilmiş az sayıda koyun ve boğa gördüler. ^[6.3.23]Önce şaşırıp ne olduğunu merak ettiler, ama oradaki yaşlılardan Thrakların akşam olur olmaz

mevzilerinden ayrıldıklarını öğrendiler. Sabahleyin Hellenler de ayrılmıştı, ancak nereye gittiklerini bilmiyorlardı.

[6.3.24] Bunları duyan Ksenophon ve kurmayları aceleyle kahvaltı ettikten sonra Kalpe Limanı'ndaki diğer askerlerle bir an önce birleşmek için hemen yola çıktılar. Yolda Kalpe'ye doğru ilerleyen Arkadialı ve Akhaialıların izlerine rastlıyorlardı. İki ordu karşılaştığında birbirlerini gördüklerine çok sevindiler ve kardeşçe kucaklaştılar. [6.3.25] Arkadialılar Ksenophon'un adamlarına ateşleri neden söndürdüklerini sordular. "Ordugâh ateşleriniz söndüğünde önce düşmanlara saldırmaya niyetlendiğinizi sandık," dediler. "Düşmanlar da öyle sanmış olmalı ki bunu görünce korkup kaçtılar. [6.3.26] Ama siz görünmeyince ve uzun bir süre geçince başımıza gelenleri öğrenip korktuğunuzu ve aceleyle denize doğru uzaklaştığınızı sandık. Bunun üzerine sizi takip etmeye karar verdik ve buraya doğru yola çıktık."

IV. Bölüm

[6.4.1] O gün limanın yanındaki sahilde konakladılar. Kalpe Limanı adıyla bilinen yer Asya Thrake'sindedir. Thrake'nin bu bölgesi Eukseinos Pontos'un girişinden deniz yoluyla sağa doğru gidildiğinde Herakleia'ya kadar uzanır. [6.4.2] Herakleia'ya kürek çekerek bir trieresle bir günde varılabilir. Bu iki şehrin arasında herhangi bir Hellen şehri ya da Hellenlere dost başka bir şehir yoktur. Nüfusu sadece Bithynia Thraklarından oluşur ve gemilerinin batması sonucu veya başka herhangi bir şekilde ellerine düşen Hellenlere bu insanların son derece kötü davrandığı söylenir.

[6.4.3] Kalpe Limanı denizin içindeki bir kara uzantısıdır ve Herakleia ile Byzantion arasındaki deniz yolunun tam ortasında bulunur. Denize uzanan kısmı en alçak yeri yirmi orgiadan az olmayan sarp bir kayalıktır. Kayalığı karaya

bağlayan kıstak yaklaşık dört plethron genişliğindedir ve denize uzanan yarımada on bin kişi barındırabilir. ^[6.4.4]Li-man kayalığın hemen altındaki batı sahilindedir. Kayalığın ana karaya yakın kısmında etrafı gemi yapımına uygun pek çok ağaçla çevrili ve bol miktardaki suyunu denize akıtan bir tatlı su kaynağı vardır. ^[6.4.5]Dağ iç kısımlara doğru yirmi stadion kadar uzanır, toprak taşsızdır. Denize doğru da yirmi stadion kadar gider ve her çeşit yüksek ağaçla kaplıdır. ^[6.4.6]Bölgenin geri kalanı çok sayıda köyün yer aldığı verimli ve büyük bir alandır. Burada arpa, buğday, her çeşit bakliyat, akdarı, susam yetişir, yeterince incir ağacı, kaliteli şarap yapımına uygun bağlar, zeytin dışında her çeşit meyve ağacı vardır.²⁹

^[6.4.7]İşte bölgenin durumu budur. Askerler denizin yanındaki sahilde konakladılar. Şehir kurulabilecek bu bölgede ordugâh kurmak istemediler, çünkü buraya gelmelerinin koloni kurmak isteyenlerin amaçlarına hizmet ettiğini düşünüyorlardı. ^[6.4.8]Ordudakilerin çoğu yoksulluktan değil, Kyros'un şanını duymuş olduğundan paralı asker olmuştu. Kimileri gelirken yanlarında başkalarını da sürüklemiş, kimileri bu uğurda servetini harcamıştı. Kyros'un hizmetine girenlerin iyi kazandığını duyanlardan bazıları evlerine büyük servetlerle dönecekleri hayaliyle annelerinden babalarından kaçmış, çocuklarını terk etmişti. Bunlar bir an önce sağ salım Hellas'a geri dönmek istiyordu.

^[6.4.9]Ordunun tekrar birleşmesinden bir gün sonra Ksenophon seyahatin nasıl süreceğini sormak üzere kurban kesti. Ordunun iaşesi için erzak bulmak ve ölüleri defnetmek gerekiyordu. Kurbanların işaretleri iyi çıkınca hemen harekete geçti, Arkadialılar da peşinden geldi. Aradan beş gün geçtiği için cesetlerin taşınması zordu, bu yüzden ölüle-

29 Ksenophon'un bölgeyi bunca özen ve beğeniyle tarif etmesi burada bir şehir kurup yerleşme hayalini açığa vuruyor. Ancak askerlerin buna yanaşmaması üzerine teklif bile etmediği anlaşılıyor.

rin çoğunu hayatlarını kaybettikleri yerde topluca gömdüler. Dağınık cesetleri de toplayarak ellerinden geldiğince güzel bir toplu mezara gömdüler. Bulamadıkları ölüler için de büyük bir anıt mezar yapıp üzerine çelenkler koydular.

[6.4.10] Bunları hallettikten sonra ordugâha döndüler ve yemek yiyip yattılar. Ertesi gün yüzbaşılar Stymphalialı Agasias ve Elisli Hieronymos ile bazı yaşlı Arkadialılar bütün orduyu toplantıya çağırdı. [6.4.11] Toplanan askerler bundan böyle orduyu bölmekten bahsedenlerin ölüm cezasına çarptırılmasına, ordunun eski düzenine geri dönmesine ve önceki komutanların tekrar göreve getirilmesine karar verdiler. Kheirisophos ateşini düşürmek için³⁰ aldığı bir ilaç yüzünden ölmüştü, yerine Asineli Neon geçti.

[6.4.12] Bundan sonra Ksenophon ayağa kalkıp şunları söyledi: “Askerler, gemilerimiz olmadığından görüldüğü kadarıyla bundan sonraki yolculuğu yayan yapacağız. Erzakımız olmadığı için de bir an önce yola çıkmalıyız. Biz komutanlarınız kurban keseceğiz. Sizler de daha önce yaptığınız gibi yine savaşa hazırlanmalısınız, çünkü düşmanlarımızın cesareti arttı.” [6.4.13] Generaller kurban kesti. Ambrakialı Silanos Herakleia'dan kiraladığı bir gemiyle kaçtığı³¹ için kurban kesimine kâhin Arkadialı Areksion nezaret etti. İşaretler yolculuk yapmaya uygun çıkmadı, [6.4.14] bu yüzden o gün kurban kesmeyi bıraktılar. Bazıları Ksenophon'un oraya yerleşmek istediği için kâhine işaretlerin yolculuğa uygun olmadığını söylediğini iddia etti. [6.4.15] Bunun üzerine Ksenophon ertesi gün dileyen herkesin kurban törenine gelebileceğini duyurdu ve bu kişi kâhinse kurbanı yorumlamaya da katılabileceğini bildirdi. Bu kez törene katılan çok oldu. [6.4.16] Ama üç kez kurban kesilmesine rağmen yine olumlu işaretler çıkmadı. Askerler buna

30 *Anabasis*, 6.2.18. Ksenophon ordunun güçlü generali Kheirisophos'un ölümünü daha önce önemsiz bir olaymış gibi geçiştiriyor.

31 *Anabasis*, 5.6.18.

çok üzüldü, çünkü erzakları tükenmişti ve satın alacakları bir yer de yoktu.

[6.4.17] Bunun üzerine yeniden toplandılar ve Ksenophon şöyle konuştu: “Askerler! Sizin de gördüğünüz gibi yolculuğa ilişkin kehanetler hep böyle çıkıyor. Ama erzak sıkıntısı çekiyorsunuz ve sanırım sadece bu sorunla ilgili kurban kesmeliyiz.”

[6.4.18] Askerlerden biri kalkarak, “İşaretlerin uygun çıkmaması çok doğal,” dedi. “Dün gemiyle gelen birinden Byzantion valisi Kleandros’un ticaret ve savaş gemileriyle buraya gelmek üzere olduğunu duydum.” [6.4.19] Bunun üzerine herkes beklemeye karar verdi, ama acilen erzak bulmaları gerekiyordu. Ksenophon sadece bunu sormak için üç kez kurban kesti, ama işaretler yine uygun çıkmadı. Askerler Ksenophon’un çadırına kadar geliyor, hiç erzakları kalmadığını söylüyordu, ama o kurban işaretleri bu kadar kötüyken ordunun erzak aramasına izin vermiyordu.

[6.4.20] Ertesi gün yine kurbanlar kesildi. Kurban işaretleri herkesi yakından ilgilendirdiğinden neredeyse bütün ordu izlemeye geldi. Bu kez kurbanlık hayvan kalmamıştı, ama generaller erzak arama izni vermek yerine orduyu toplantıya çağırdılar. [6.4.21] Ksenophon toplantıda şöyle konuştu: “Düşmanlarımız belki de bir yerde toplanmıştır ve onlarla savaşmamız gerekebilir. Ağırlıklarımızı korunaklı bir yerde güven altına aldıktan sonra savaşa hazır durumda yola çıkarsak kurban işaretleri belki daha olumlu çıkar.”

[6.4.22] Askerler korunaklı yere gitmemiz değil, bir an önce yeni kurbanlar kesmemiz gerekir diye bağırmaya başladı. Koyun kalmadığından arabalara koşulmuş öküzleri satın alarak kurban ettiler. Ksenophon bu değişiklikte belki de işaretler olumlu çıkar diye düşünerek kurban töreninin sorumluluğunu generallerden Arkadialı Kleanor’un almasını rica etti, ama işaretler yine olumsuz çıktı.

[6.4.23] Kheirisophos’un yerine general seçilen Neon askerlerin perişan durumunu görünce onlara yardımcı olmak

istedi. Erzak alınabilecek civar köyleri bildiğini söyleyen Herakleialı bir adam buldu ve askerlere kendisiyle gelmek isteyen olursa başlarına geçeceğini duyurdu. Bunun üzerine yaklaşık iki bin asker yanlarında küçük mızraklar, tulumlar, torbalar ve başka türden kaplarla yola çıktı. ^[6.4.24]Yağmalamak üzere köylere dağılan askerlere önce Pharnabazos'un süvarileri saldırdı. Bunlar Bithynialılara yardım etmek ve başarabilirlerse onlarla birlikte Hellenlerin Phrygia'ya geçmesine engel olmak istiyorlardı. Süvariler beş yüzden fazla asker öldürdü. Geri kalanlar kaçarak dağa sığındı.

^[6.4.25]Saldırıdan kurtulan bir asker ordugâha gelerek olayı bildirdi. O gün de kurban işaretleri uygun çıkmamıştı. Xenophon başka kurbanlık hayvan kalmadığından yük arabasına koşulmuş bir öküz alıp kurban etti ve işaretlerin olumlu çıkması üzerine otuz yaşın altındaki askerlerden oluşan bir birlikle dağdakilerin yardımına koştu. ^[6.4.26]Adamları yanlarına alarak ordugâha geri döndüler. Başlarına gelenlerden canları sıkkin Hellenler güneşin batmasına yakın akşam yemeğine hazırlanırken, aniden çalılıkların arasından fırlayan birkaç Bithynialı ileri karakollara saldırdı. Oradaki askerlerden bazılarını öldürüp bir kısmını da ordugâha kadar kovaladılar. ^[6.4.27]Ordugâhta feryatlar yükseldi ve bütün Hellenler silahlarına sarıldı. Ancak bölge ormanlık olduğundan geceleyin düşmanın peşinden gitmeyi ya da ordugâhı taşımayı tehlikeli buldular ve nöbetçileri artırarak ellerinde silahlarıyla sabahlamaya karar verdiler.

V. Bölüm

^[6.5.1]Geceyi böyle geçirdiler, ama şafak sökünce generaler korunaklı bölgeye doğru hareket etti. Askerler de silahlarını ve eşyalarını taşıyarak onları izledi. Kahvaltı vaktinden önce sadece üç giriş bırakarak korunaklı yerin önünü bir

hendek kazıp siper kazıklarıyla çevirdiler. O sırada Herakleia'dan arpa unu, kurbanlık hayvan ve şarap getiren bir gemi geldi.

[6.5.2] O sabah Ksenophon erken uyandı ve talan seferine çıkmak için kurbanlar kesti. Daha ilk kurbanda işaretler olumlu çıktı. Törenin sonuna doğru kâhin Parrhasialı Areksion uğur getirdiğine inanılan bir kartalın uçtuğunu görerek Ksenophon'a harekete geçmesini söyledi.

[6.5.3] Hendeği aşır silahlarını yere bırakarak beklemeye başladılar. Kahvaltıdan sonra askerlere orduya eşlik eden halkı ve köleleri orada bırakarak silahlarıyla birlikte yola çıkmaları emredildi. [6.5.4] Ordugâhı korumak üzere geride kalmasına karar verilen Neon dışında herkes harekete geçti. Ancak Neon'un yüzbaşlarıyla askerleri sefere katılmamaktan utandıkları için ordugâhta sadece kırk beşinden yaşlı askerler³² bırakıldı ve diğerleri sefere katıldı. [6.5.5] On beş stadion gitmemişlerdi ki ilk cesetlerle karşılaştılar. Ordunun artçıları gördükleri ilk ölülerin hizasına gelene kadar ilerlediler ve yol boyunca buldukları ölüleri defnettiler. [6.5.6] Bu işi bitirdikten sonra bir o kadar daha ilerleyerek ulaşabildikleri diğer ölüleri de toprağa verdiler. Civar köylere giden ara yolların ana yolla birleştiği noktada üst üste yığılmış buldukları cesetleri de toplu hâlde defnettiler.

[6.5.7] İkinci olmuştu ve köylerin dışından geçip ordunun ilerleyişini durdurmadan önlerine çıkan her şeye el koyarak ilerliyorlardı. Birdenbire çok sayıda süvariyle piyadenin karşı dağlarda savaş düzenine girip hızla hareket ettiğini gördüler. Bunlar Pharnabazos'un Hellenlere saldırımları için gönderdiği Spithridates ve Rhathines³³ komutasındaki birliklerdi. [6.5.8] Düşmanlar yaklaşık on beş stadion mesafede durdular. Kâhin Areksion hemen kurban kesti ve daha ilk

32 Neon'un askerleri sefere katılmakta ısrar edince ordugâhı koruma planı değiştirildi. Bu görev için sadece bütün ordunun yaşlıları geride bırakıldı.

33 Ksenophon, *Hellenika*, III.4.10 ve IV. 1.1.

kurbanda işaretler olumlu çıktı. Bunun üzerine Ksenophon şöyle konuştu:

[6.5.9]“Generaller! Gerekğinde yardıma koşabilmesi için falanksın arkasına takviye kuvvetleri yerleştirmeliyiz. Bu durumda düşmanlar da ana ordumuzun saldırısından korkarak çekilmeye çalışırken düzenli ve güçlü birliklerin eline düşerler.” Herkes önerisini onayladı. [6.5.10]“O hâlde,” diye devam etti, “biz onları, onlar da bizi fark ettiğine göre burada hiçbir şey yapmadan durmamak için siz önden düşmanlara doğru ilerleyin. Ben de arkadaki birlikleri konuştuğumuz gibi düzenledikten sonra peşinizden geleceğim.”

[6.5.11]Diğerleri sessizce önden giderken, Ksenophon her biri iki yüz askerden oluşan üç artçı birlikten Akhaialı Samolas yönetiminde olana falanksın sağ kanadını bir plethron mesafeden izlemesini emretti. Arkadialı Pyrrias yönetimindeki ikinci birliği merkezin, Atinalı Phrasias yönetimindeki üçüncü birliği de sol kanadın arkasına yerleştirdi.

[6.5.12]Ordu bu şekilde ilerlerken, öncüler büyük ve aşılması zor dağlık bir derbendin önüne geldiler. Derbentten geçip geçmemeye karar veremedikleri için generallerle yüzbaşılara bir an önce oraya gelmeleri haberini ileterek durdular. [6.5.13] Ksenophon neler olduğunu bilmediğinden ordunun neden durduğunu merak ediyordu. Haber ona ulaşınca atını dörtlü sürerek ön tarafa gitti. Bütün komutanlar bir araya gelince generallerin en yaşlısı olan Sophainetos böyle bir derbendi aşmaya değil de geçmediğini tartışmanın bile gereksiz olduğunu söyledi.

[6.5.14]Ksenophon lafını keserek konuşmaya başladı: “Arkadaşlar, bugüne kadar sizi kendi isteğimle hiçbir tehlikeye atmadığımı bilirsiniz, çünkü kahramanlık gösterisinde bulunmaya değil, ülkenize sağ salim geri dönmeye can attığınızdan eminim. [6.5.15]Ama içinde bulunduğumuz durum şudur: Buradan savaşmadan ayrılmamız mümkün değil, biz düşmana saldırmazsak geri çekilirken onlar bize saldırarak.

[6.5.16]“Bir düşünün, bu adamların üzerine ellerimizde silahlarımızla yürümek mi daha iyi, yoksa kalkanları sırtımıza alıp onların bizi kovaladığını görmek mi? [6.5.17]Bildiğiniz gibi düşmandan kaçmanın kaçanlara hiçbir yararı olmaz, oysa saldırıya geçmek en korkakları bile cesur kılar. En azından ben iki kat fazla adamla geri çekilmektense bunun yarısı kadar adamla saldırmayı tercih ederim. Son olarak, onlara saldırmamız durumunda bize karşı koymalarını sanırım siz de beklemiyorsunuz. Ama geri çekilirsek bizi kovalayacak cesareti bulacaklarının hepimiz farkındayız.

[6.5.18]“Peki, savaşmak üzereyken zor bir derbendi geçip arkamızda bırakmak kaçırılmaması gereken bir fırsat değil midir? Ben aslında çekip gitmeleri için geri çekilecekleri bütün yolların düşmana kolay görünmesini isterim. Ama bulunduğumuz konum bize galip gelmekten başka çaremiz olmadığını gösteriyor. [5.6.19]Bu derbendi daha önce geçtiğimiz bunca zor yerden daha korkutucu bulmanıza hayret ediyorum. Bu süvarileri yenemezsek derbendin arkasındaki ovayı nasıl geçeriz? Geride bıraktığımız dağları peşimizde bunca hafif piyade varken nasıl aşarız? [5.6.20]Savaşmak yerine kurtulmak için denize ulaşmayı hedeflersek, önünüzde uzanan Eukseinos Pontos söz ettiğimiz derbentten daha zor bir derbent değil mi? Orada ne bineceğimiz gemiler, ne de bizi hayatta tutacak yiyecekler var. Denize varınca erzak aramak için yine hemen oradan ayrılmak zorunda kalacağız. [5.6.21]Şimdi karnımız tokken savaşmak, yarın aç savaşmaktan iyidir. Arkadaşlar, kurbanların bağırsaklarından gelen işaretler, kuşların uçuşları ve kurban törenindeki kehanetler çok olumlu. Haydi, şunlara saldıralım. Bizi gördüklerine göre ne yemek yemelerine, ne de ordugâh kurmalarına izin verelim.”

[5.6.22]Bunun üzerine yüzbaşılar ordunun başına geçmesini istediler ve bu teklife kimse itiraz etmedi. Ksenophon herkese o anda bulunduğu noktadan derbendi geçmesini em-

retti, çünkü bütün ordunun tek sıra hâlinde oradaki köprüden geçmesinin çok uzun süreceğini düşündü. ^[5.6.23] Herkes karşıya geçince falanksın arasında dolaşarak askerlerle konuştu: “Askerler! Tanrıların yardımıyla göğüs göğüse çarpışarak ne kadar çok savaş kazandığımızı ve düşmanın-
dan kaçanların ne felaketler yaşadığını hatırlayın! Şunu da aklınızdan çıkarmayın, artık Hellas’ın kapısının önündeyiz. ^[5.6.24] Önder Herakles’in peşinden gidin ve arkadaşlarınıza adlarıyla seslenerek³⁴ onları yüreklendirin! Emin olun, sizi hatırlamasını istediklerinizin aklında bugün söyleyeceğiniz ya da yapacağınız cesur ve soylu bir şeyle kalmanız çok güzel olacaktır.”

^[5.6.25] Ksenophon falanks ilerlerken atıyla askerlerin arasında dolaşarak bunları söylüyordu. Hafif piyadeleri iki kanada yerleştirdikten sonra düşmanın üzerine yürüdü. Askerlere borazanla işaret verilene kadar mızraklarını sağ omuzlarında taşımalarını emretti. Sonra mızraklarını ileriye doğru uzatarak kararlı adımlarla yürümelerini, kimsenin peşinden koşarak gitmemelerini söyledi. Ardından ağızdan ağza “Kurtartıcı Zeus, Önder Herakles” parolası dolaşmaya başladı. Düşmanlar mevzilerinin sağlam olduğunu düşünerek yerlerinden kıınılamadılar.

^[5.6.26] Hellenler düşmana yaklaşıncı hafif piyadeler bu yönde emir almadıkları hâlde savaş naralarıyla saldırıya geçti. Düşman süvarileriyle Bithynialı piyadeler karşı saldırıya geçerek hafif piyadeleri püskürttüler. ^[5.6.27] Ama ağır piyadelere oluşan falanks hızlı adımlarla yaklaştığında borazanın çalması, askerlerin mızraklarını uzatması ve hep birlikte pain söyleyerek savaş naraları atması üzerine düşmanlar fazla direnemedi ve kaçmaya başladı. ^[5.6.28] Timasion’la süvarileri peşlerine düştüler ve sayıca az olmalarına rağmen ellerinden geldiğince çok düşman öldürdüler. Hellen süvari-

34 Thukydides de Atinalıların Sicilya seferinde Nikias’ın aynı emri verdiğini yazar (VII.69.2).

lerinin karşısında bulunan düşmanın sol kanadı dağıldıysa da güçlü bir şekilde kovalanmayan sağ kanat toparlanarak bir tepede mevzilendi.

[6.5.29] Hellenler düşmanın geriye çekilmediğini görünce onlara saldırmanın kolay ve güvenli olacağını düşündüler ve paian söyleyerek saldırıya geçtiler. Düşmanlar karşı koymadı. Bunun üzerine hafif piyadeler sağ kanat dağılana kadar onları kovaladı. Ancak düşmanın kalabalık süvari birliğinden çekindikleri için çok azını öldürebildiler. [6.5.30] Hellenler Pharnabazos'un süvarilerinin yerlerinde durduğunu, Bithynialı süvarilerin de bir tepenin üzerinden gelişmeleri takip ederek onlara katılmaya çalıştığını gördüler. Çok yorgun olmalarına rağmen, dinlenerek cesaretlenmelerine izin vermemek için bu birliklerin üzerine de ellerinden geldiğince saldırmaları gerektiğini düşündüler ve savaş düzenine girerek üzerlerine yürüdüler. [6.5.31] Bunun üzerine düşman süvarileri sanki süvariler tarafından kovalanıyormuş gibi³⁵ tepeden aşağıya doğru kaçmaya başladılar, çünkü önlerinde geçmeleri gereken bir derbent vardı. Ancak Hellenler bunu bilmiyordu, vakit de geç olduğu için peşlerinden gitmediler. [6.5.32] Ardından ilk çatışmaların olduğu yere geri dönüp bir anıt dikerek gün batımında denize doğru geri çekildiler. Ordugâha uzaklıkları yaklaşık altmış stadiyonu.

VI. Bölüm

[6.6.1] Daha sonraki günlerde düşmanlar kendi işleriyle uğraştılar, yani kölelerini ve mallarını götürebilecekleri en uzak noktalara taşıdılar. Hellenler de Kleandros'un savaş

35 Süvarilerin saldırdığı piyadeler, hasımlarının kolay hareket edemeyeceği engebeli arazilere sığınır. Bu durumda süvariler yanlış davranıyor, Hellenler peşlerinden gitseydi muhtemelen ağır kayıplar vereceklerdi.

ve ticaret gemileriyle gelmesini beklerken, her gün hiç çekinmeden yük hayvanları ve köleleriyle çıkıyor, buğday, arpa, şarap, bakliyat, darı ve incir getiriyorlardı. Ülkede zeytinyağı dışında her şey vardı. ^[6.6.2]Ordu dinlenmede olduğunda askerler kendi adlarına yağma seferlerine çıkabiliyordu ve herkesin ganimeti kendisine kalıyordu. Ama bütün ordu yağmaya çıktığında ister kendi gayretleriyle, ister emirle olsun yağmalanan her şey ortak sayılıyordu. ^[6.6.3]Artık bütün ürünlerde bolluk vardı. Çünkü çevredeki Hellen şehirlerinden de satılmak üzere gemilerle mallar taşınıyordu. Yeni bir şehir kurulacağına ve bir liman inşa edileceğine dair söylentiler yayıldığından, geçen gemiler serbestçe karaya yanaşıyordu. ^[6.6.4]Yakınlarda yaşayan düşmanlar da Ksenophon'un şehir kuracağını duyduklarından heyetler yolluyor, dostu olabilmek için ne yapmaları gerektiğini soruyorlardı. Ksenophon da bu heyetleri askerlerin karşısına çıkarıyordu.

^[6.6.5]Bu arada Kleandros iki trieresle geldi, ama yanında ticaret gemileri yoktu. Geldiği anda ordu seferdeydi, askerlerin bazıları da bir dağı yağmalamaya gitmişti. Orada çok sayıda koyun bulmuşlardı ve bu koyunların ellerinden alınmasından çekindikleri için daha önce elli kürekçili bir gemiyle Trapezous'tan kaçan³⁶ Deksippos'tan yardım istediler. Bir kısmını kendisine ayırıp kalanını zamanı gelince geri vermek üzere koyunları ona teslim etmek istediler. ^[6.6.6]Deksippos etrafında toplanan ve hayvanların ordunun malı olduğunu söyleyerek bu alışverişi engellemek isteyen askerleri yanından kovdu. Sonra Kleandros'un yanına gitti ve olayı çarpıtarak anlattı, askerlerin koyunları çalmaya çalıştığını söyledi. Kleandros ondan hırsız yakalayıp getirmesini istedi. ^[6.6.7]O da birini çevirerek götürmeye kalktı. Yolda yürürken adamın komutanı olan Agasias onu Deksippos'un elinden kurtardı. Orada bulunan bazı askerler hain diye

36 Deksippos o sırada Kleandros'un maiyetindeydi.

bağırarak Deksippos'a vurmaya kalktı. Bunu üzerine tiereslerdeki tayfalar korkarak denize doğru kaçmaya başladı. Aralarında Kleandros da vardı. ^[6.6.8]Ksenophon ile diğer generaller gitmelerine engel oldular ve Kleandros'a olayın önemli olmadığını, ordunun bir emri üzerine meydana geldiğini anlattılar. ^[6.6.9]Ama hem Deksippos tarafından kışkırtılan, hem de korkmuş olduğu için kendine kızan Kleandros gitmek için directti ve ordudaki erlerin bütün şehirlere düşman olduklarını ilan ederek kimsenin onları kabul etmemesini isteyeceğini söyledi. O tarihlerde bütün Hellenlere Lakedaimonlar hükmediyordu.³⁷

^[6.6.10]Hellenler durumun tatsızlaştığını fark edince Kleandros'tan söylediklerini yapmamasını rica ettiler. Ancak o Deksippos'a vuran ve tutuklu askeri kurtaran adam kendisine teslim edilmedikçe fikrini değiştirmeyeceğini söyledi. ^[6.6.11]İstedığı kişi olan Agasias Ksenophon'un yakın dostuydu ve Deksippos bu yüzden ona iftira atıyordu. Bunun üzerine generaller ne yapılması gerektiğini konuşmak üzere orduyu topladılar. Bazıları Kleandros'un tehditlerini önemsemedi, ama Ksenophon durumun önemini kavradığı için kalktı ve şu konuşmayı yaptı:

^[6.6.12]“Askerler! Kleandros'un buradan bizim hakkımızda kötü düşüncelerle ayrılması bence hiç de önemsiz değildir. Yakınlarımızda Hellen şehirleri var ve Hellas'ı bu sıralar Lakedaimonlar yönetiyor. Onlar topluca ve her biri tek tek hükmettikleri her şehirde her istediklerini yapabilirler. ^[6.6.13]Bu adam Byzantion'a girmemizi yasaklar, sonra da Lakedaimonlara itaat etmediğimiz ve yasalara karşı geldiğimiz için diğer askerî valilere bizi şehirlerine kabul etmemelerini söylerse ve bu söylenti Amiral Anaksibios'un kulağına kadar

37 Araştırmacılara göre bu cümle Spartalıların hezimete uğradığı Leuktra Savaşı'ndan (MÖ 371) sonra yazılmış olmalı. Spartalılar o tarihten sonra Yunanistan üzerindeki hâkimiyetlerini yitirdiklerinden, Ksenophon anlattığı olayların yaşandığı dönemde durumun farklı olduğunu vurgulama gereğini duyuyor.

giderse, hem burada kalmamız, hem de denize açılmamız zor olacak. Çünkü Lakedaimonlar bugün hem karaya, hem denize hâkimler. ^[6.6.14]Bir ya da iki kişi yüzünden hepimizin Hellas'la bağlarının kopması doğru değil. Kendi şehirlerimiz de onlara bağlı olduğundan emirlerine itaat etmeliyiz. ^[6.6.15]Duyduğuma göre Deksippos Kleandros'a ben emretmemiş olsaydım Agasias'ın böyle davranmayacağını söylemiş. Agasias bunu teyit eder, olaylardan benim sorumlu olduğumu, taş atma ya da başka bir şiddet eylemini benim başlattığımı söylerse, hem onu, hem de sizi bu ithamdan kurtaracağım. Bu durumda en ağır cezayı hak ettiğimi kabul ediyorum, vereceğiniz cezaya da razı olacağım. ^[6.6.16]Kanımcı Deksippos'un suçladığı başkaları da varsa, yargılanmak üzere Kleandros'a teslim edilmelidir, çünkü sizler ithamlardan ancak bu şekilde kurtulabilirsiniz. Mevcut koşullarda Hellas'a döndüğümüz zaman takdir ve itibar kazanmayı beklerken, diğer Hellenlerle eşit sayılmayarak şehirlerinden dışlanmamız çok acı olur.”

^[6.6.17]Bundan sonra Agasias kalkıp konuştu: “Arkadaşlar! Tanrılar ve tanrıçalar üzerine yemin ederim ki, bu adamı kurtarmamı ne Ksenophon, ne de içinizden herhangi biri emretti. Kendi bölüğümünden cesur bir askerin size ihanet ettiğini çok iyi bildiğiniz Deksippos tarafından götürüldüğünü görünce bu büyük bir haksızlıkmiş gibi geldi. Bunu kabul ediyorum. ^[6.6.18]Ama beni sizin teslim etmenize gerek yok. Ksenophon'un da dediği gibi, beni yargılaması ve hakkımda karar vermesi için Kleandros'a kendim teslim olurum. Bu olay yüzünden Lakedaimonlarla ilişkilerinizi bozmayın ve her biriniz memleketinize huzur içinde geri dönün. Ama aklıma gelmeyen şeyleri benim adıma söyleyecek ve yapacak, beni cesaretle savunacak birkaç kişi Kleandros'un yanına giderken benimle birlikte gelsin. ^[6.6.19]Bunun üzerine ona kendisiyle birlikte gelmesini istediği kişileri seçme hakkı tanındılar, o da generalleri seçti. Sonra

Agasias, generaller ve Agasias tarafından kurtarılan adam yola koyuldular.

[6.6.20]Oraya varınca generaller söz aldı: “Kleandros! Bizi sana ordumuzun askerleri gönderdi ve senden bir ricaları var. Hepimizi birden suçluyorsan bizi yargıla ve dilediğin kararı ver. Eğer bir, iki ya da daha fazla kişiyi suçluyorsan, onları da hiç vakit kaybetmeden yargılayabilirsin. Hepimiz emrindeyiz, aramızdan ya da ordumuzdan istediğin herkesi suçlayabilirsin. Bize bağlılık gösteren hiç kimse huzuruna çıkmayı reddetmeyecektir.”

[6.6.21]Ardından Agasias öne çıkıp şunları söyledi: “Kleandros! Bu adamı Deksippos’un elinden kurtaran ve Deksippos’a vurun emrini veren benim, çünkü bu adamın iyi biri olduğunu biliyorum. [6.6.22]Aynı zamanda Deksippos ordu tarafından bizi taşıyacak gemilere el koymak üzere Trapezouslulardan aldığımız elli kürekçili gemiye kumanda etmekle görevlendirildiği hâlde, bunca tehlikeyi paylaştığı arkadaşlarına ihanet ederek o gemiyle firar etmişti. [6.6.23]Bu şekilde hem Trapezousluları gemiden mahrum ederek onlara kötülük etmiş olduk, hem de bu adam yüzünden büyük kayıplar verdik. Çünkü Trapezous’tan kara yoluyla ayrılmamızın, nehirleri aşmamızın ve güven içinde Hellas’a varmamızın çok zor olacağını o da bizim gibi biliyordu. [6.6.24]İşte adamımı böyle birinin elinden kurtardım. Askerimi bize ihanet eden biri değil de sen ya da senin adamlarından biri götürseydi kesinlikle yaptıklarımdan hiçbirini yapmazdım. Şunu da bilmelisin ki beni ölüme mahkûm edersen, korkak ve kötü kalpli biri yüzünden iyi bir adamı öldürmüş olacaksın.”

[6.6.25]Bu sözleri duyan Kleandros, bunları gerçekten yaptıysa Deksippos’un hareketlerini onaylamadığını, ama ne kadar kötü de olsa şiddete maruz kalmaması gerektiğini düşündüğünü söyledi. “Deksippos da sizin şu anda kendiniz için istediğiniz yargılanma hakkına sahip olmalı ve ancak

suçlu bulunması durumunda uygun bir cezaya çarptırılmıy-
lıydı,” dedi. ^[6.6.26]“Şimdi Agasias’ı bırakarak gidebilirsiniz,
çağırdığımda da duruşmasına gelirsiniz. Tutuklu askeri ken-
disinin serbest bıraktığını itiraf ettiğine göre ordu içinden
başka kimseyi suçlamıyorum.”

^[6.6.27]Sonra kurtarılan asker konuştu: “Kleandros! Be-
nim buraya birilerine haksızlık ettiğim için getirildiğimi
düşünüyorsan, kimseye vurmadığımı ve kimseyi taşlamadı-
ğımı bilmeni isterim. Ben sadece koyunların ordunun malı
olduğunu söyledim, çünkü askerler meclisinin aldığı karara
göre ordu yağma için sefere çıktığında ele geçirilen her şey
ordu malı olacaktı. ^[6.6.28]Ben sadece bunu söyledim, ama
sonra adamın beni yakaladı ve götürmeye kalktı. Kimsenin
konuşmaması hâlinde kendine de pay ayırdıktan sonra or-
dunun aldığı kararı çiğneyerek koyunları yağmacılara bira-
kacaktı.” Bunun üzerine Kleandros, “Suça ortak olduğuna
göre yargılanmak üzere sen de kal,” dedi.

^[6.6.29]Kleandros ve maiyeti kahvaltı ederken, Ksenophon
orduyu topladı ve tutukluları serbest bırakmasını rica etmek
üzere Kleandros’a elçi gönderilmesini teklif etti. ^[6.6.30]Gene-
rallerin, yüzbaşılının, Spartalı Drakontios’un ve bu iş için
uygun görülen birkaç kişinin gönderilmesine karar verildi.
Elçiler her yolu deneyerek tutukluların serbest bırakılmasını
talep edecekti.

^[6.6.31]Heyette yer alan Ksenophon söz alarak şunu söy-
ledi: “Kleandros, adamlarımız elinde. Ordu onlara ve içi-
mizden dilediğin herkese dilediğin her şeyi yapmana izin
veriyor. Ama şimdi onları ölüme mahkûm etmemen ve bize
iade etmen için sana rica ediyor, hatta yalvarıyoruz. Bu
adamlar geçmişte orduya liyakatle hizmet etti. ^[6.6.32]Onlara
bu iyiliği yapman karşılığında, eğer istersen ve tanrılar izin
verirse, emrine girerek ne kadar yetenekli ve disiplinli as-
kerler olduklarını, komutanlarına sadakatle hizmet ederken
tanrılarının da yardımıyla düşmanlardan nasıl hiç korkma-

dıklarını sana kanıtlamak istiyorlar. ^[6.6.33]Senden bir ricaları daha var. Başlarına geçerek onları yakından tanıdıktan sonra Deksippos'u ve diğerlerini de yakından tanımanı, kimin ne olduğunu anlamayı ve herkese hak ettiği şekilde davranmanı istiyorlar.”

^[6.6.34]Bunları dinledikten sonra Kleandros, “İkiz tanrılar adına³⁸ yemin ederim ki size hemen şimdi cevap vereceğim,” dedi. “Adamları size teslim ediyorum ve arınıza katılarak tanrılar izin verirse sizi Hellas’a götüreceğim. Bu söyledikleriniz içinizden bazılarının orduyu Lakedaimonlardan uzaklaştırmaya çalıştığına dair duyduklarımı tamamen ters.”

^[6.6.35]Ardından elçiler şükranlarını sundular ve iki tukluyu yanlarına alıp ordugâha geri döndüler. Kleandros yolculukla ilgili olarak tanrılara kurbanlar sundu. Bu arada Ksenophon'la iyi ilişkiler kurdu ve onunla dost oldu. Kleandros askerlerin ne kadar disiplinli davrandıklarını gördükçe onların komutanı olmayı daha da çok istiyordu. ^[6.6.36]Ancak üç gün boyunca kurban kesmesine rağmen işaretler olumlu çıkmayınca generalleri toplayıp şöyle dedi: “İşaretler orduya benim kumanda etmemi onaylamıyor. Ama bu yüzden üzülmeyin, çünkü anlaşıldığı kadarıyla tanrılar bu adamları ülkelerine götürme görevini size vermiş. Haydi yola çıkın! Byzantion'a geldiğinizde sizi elimizden gelen en iyi şekilde ağırlarız.”

^[6.6.37]Bunun üzerine askerler ordunun malı olan koyunları ona armağan etmeye karar verdiler. Kleandros armağanı kabul etti ve hemen ardından koyunları askerlere geri verdi. Kendisi gemiyle ayrılırken, askerler de topladıkları tahıllı ve ele geçirdikleri diğer ganimetleri satarak Bithynia'nın içinden yola çıktılar. ^[6.6.38]Ancak ilerledikleri yönde dost topraklara varana kadar kendilerini idare edecek hiçbir ga-

38 Spartalıların kahramanları ve tanrıları olan Dioskouros kardeşleri, Kastor ve Polydeukes'i kastediyor.

nimet bulamayınca gerisin geriye dönüp bir gün bir gece ilerlediler. Yolculukları süresince ellerine çok sayıda esir ve koyun geçti. Sonra altı günde Khalkedon'un³⁹ Khrysopolis şehrine ulaştılar ve ganimetleri satmak üzere burada yedi gün kaldılar.

³⁹ Kadıköy.

Yedinci Kitap

I. Bölüm

[7.1.1][Hellenlerin Kyros'un emri altında Kounaksa Savaşı'na kadar, onun ölümünden sonra, Pontos'a yolculukları esnasında ve Pontos'tan Küçük Asya'nın Khrysopolis şehrine deniz ve kara yoluyla ilerlerken neler yaptıkları daha önceki bölümlerde anlatıldı.]

[7.1.2]Pharnabazos hüküm sürdüğü topraklara Hellen ordusunun sefer düzenlemesinden çekinerek o sırada Byzantion'da bulunan amiral Anaksibios'a bir elçi gönderdi ve orduyu Asya'dan karşı tarafa geçirmesini rica etti. Bu hizmetinin karşılığında da her isteğini yerine getirmeye söz verdi. [7.1.3]Anaksibios ordunun general ve yüzbaşılarını Byzantion'a çağırarak boğazın karşı tarafına geçerlerse onlara aylık bağlamayı teklif etti. [7.1.4]Diğerleri konuyu görüşüp cevap vereceklerini söylediler, ama Ksenophon ordudan bir an önce ayrılmak ve gemiyle yurduna dönmek istediğini bildirdi. Anaksibios orduyu karşıya geçirdikten sonra ayrılmasını rica etti, o da kabul etti.

[7.1.5]Thrakeli Seuthes de Medosades'i göndererek Ksenophon'dan ordunun karşıya geçmesine yardımcı olmasını ve bunun yararına olacağını haber verdi. [7.1.6]Ksenophon, "Ordu her hâlükârda karşıya geçecek, bu yüzden ne bana ne

de başkasına para ödemesine gerek var,” diye cevap verdi. “Askerler karşıya geçer geçmez ben ayrılacağım. Ama ordu da kalmayı düşünebilecek subaylara neyi uygun görüyorsa onu teklif edebilir.”

[7.1.7] Bundan sonra bütün askerler karşıya geçerek Byzantion’a geldi. Ancak Anaksibios söz verdiği aylıkları vermedi ve herkesten eşyalarını ve silahlarını yanına alıp şehir dışına çıkmasını istedi. Onları evlerine geri göndermek ve aynı zamanda bir sayım yapmak istiyordu. Yolculuk için gerekli kumanyayı satın alacak paraları olmayan askerler buna çok üzüldü. Bu yüzden gönülsüzce hazırlanmaya başladılar.

[7.1.8] Askerî vali Kleandros’un konuğu olan Ksenophon deniz yoluyla şehirden ayrılmadan önce huzuruna çıkıp onunla vedalaşmak istedi. Kleandros ona, “Gitme! Gidersen suçlanacaksın. Daha şimdiden ordu bir an önce şehir dışına çıkmıyor diye seni suçlayanlar var,” dedi. [7.1.9] Ksenophon, “Bunun sorumlusu ben değilim. Askerler erzak yokluğu çektiklerinden ayrılmak konusunda gönülsüz davranıyorlar,” diye cevap verdi. [7.1.10] Kleandros, “Ben yine de şehirden askerlerle birlikte çıkmanı ve onlardan daha sonra ayrılmanı tavsiye ediyorum,” dedi. Bunun üzerine Ksenophon Anaksibios’a giderek konuyu bir de onunla görüşmelerini teklif etti. [7.1.11] İkisi birlikte Anaksibios’a gittiler ve o da tavsiyeye uymalarını, birliklerin bir an önce toplanarak şehirden çıkmasını istedi. Ayrıca teftişte ve sayımda bulunmayanların sorumlu tutulacaklarının da duyurulmasını istedi.

[7.1.12] Daha sonra subaylar önde, askerler arkada olmak üzere, birkaç kişi dışında ordu şehirden çıkmaya başladı. Herkes dışarı çıkınca kapıları kapamak ve sürgüyü sürmek için şehir kapısının yanında Eteonikos¹ bekliyordu.

1 Peloponnesos Savaşı’nda da adı geçen Spartalı subay (Ksenophon, *Hellenika*, 1.1.32-1.6.26). O sırada Anaksibios’un emrindeydi.

[7.1.13]Anaksibios general ve yüzbaşları toplantıya çağırarak şunları söyledi: “İhtiyacınız olan erzakı Thrake köylerinden sağlayabilirsiniz. Oralarda arpa, buğday ve ihtiyaç duyacağınız her şey bol miktarda bulunur. Bunları elde ettikten sonra Kherrhonesos’a gidin, orada Kyniskos² sizi maaşa bağlar.”

[7.1.14]Konuşulanlara kulak misafiri olan ya da yüzbaşlarından duyan bazı askerler bu bilgiyi ordu içinde yaydılar. Generaller Kral Seuthes’in dost mu, düşman mı olduğunu ve İeron Dağı’ndan³ mı geçmeleri, yoksa etrafından mı dolanmaları gerektiğini öğrenmeye çalışıyorlardı. [7.1.15]Bu tartışmalar yapılırken, askerler silahlarını alarak şehre geri dönmek için kapılara doğru koştular. Eteonikos ve muhafızları ağır piyadelerin surlara doğru koştüğünü görünce kapıları kapatıp sürgüyü sürdürdüler.

[7.1.16]Ama askerler kapılara vuruyor, kendilerine haksızlık yapıldığını, şehirden kovularak düşmanların insafına bırakıldıklarını, kapılar açılmazsa kıracaklarını söylüyorlardı. [7.1.17]Bazıları denize doğru koştu, deniz surlarının dışındaki dalgakırana tırmanarak şehre girdi. Henüz içeride bulunan askerler de olanları görünce baltalarıyla kapıların sürgülerini parçaladılar ve dışarıdakiler topluca şehre girdi.

[7.1.18]Ksenophon neler olduğunu anlayınca ordunun şehri yağmalamaya başlamasından, hem şehrin, hem de askerlerin başına korkunç felaketler gelmesinden korktu ve kalabalıkla birlikte koşarak şehre girdi. [7.1.19]Byzantion halkı askerlerin denetimsizce saldırdığını görünce bazıları gemilere, bazıları da evlerine kaçtı. O sırada evlerinde olanlar da sokaklara çıkıp sahile koşarak trierelere binmeye çalıştı. Herkes şehrin ele geçirildiğini ve her şeyin bittiğini sanıyordu. [7.1.20]Eteonikos akropolise kaçtı. Anaksibios da koşarak sahile indikten

2 Thraklarla savaşmakta olan Spartalı general.

3 Kutsal Dağ anlamına gelen İeron Oros Marmara kıyısında, Tekirdağ ile Gelibolu arasında yükselen Tekir ya da Tekfur Dağı’dır.

sonra bir balıkçı teknesiyle akropolise sığındı. Ardından akropolisteki muhafızların kalabalığı durduramayacağını düşünerek Khalkedon'dan takviye birlikler çağırdı.

[7.1.21]Askerler Ksenophon'u görünce yanına koşarak, "Ksenophon! İşte sana kendini gösterme fırsatı," dediler. "Şehrin var, triereslerin var, paran var ve çok sayıda askerin var. Eğer istersen bizi desteklersin, biz de sana büyük onur kazandırırız."

[7.1.22]Ksenophon askerleri sakinleştirmeye çalıştı: "Tamam, güzel konuştunuz ve dediğinizi yapacağım. Ama bunun için bir an önce silahlarınızı bırakıp sıraya girin." Kendisi bu emri verirken, başkalarından da emri yaymalarını istedi. [7.1.23]Askerler komutanlarının araya girmesine gerek kalmadan kendi iradeleriyle sıraya girdi. Ağır piyadeler silahlarını bırakarak sekiz kişi derinliğinde dizildiler, hafif piyadeler de kanatlardaki yerlerine geçmek için birbirleriyle yarıştılar.

[7.1.24]Dizildikleri yerin adı Thrakion Meydanı'ydı. Düz olduğu ve içinde evler bulunmadığından böyle saf tutmaya çok uygundu. Askerler silahlarını bırakıp sakinleştikten sonra Ksenophon orduyu topladı ve şunları söyledi: [7.1.25]"Askerler! Kızmanıza ve başınıza gelen bunca felaketten sonra kendinizi aldatılmış hissetmenize şaşırmıyorum. Ama öfkemize kapılarak başımıza gelenlerin acısını burada yaşayan Lakedaimonlardan çıkarmanın ve hiçbir suçu olmayan bir şehri yağmalamanın neye varacağını bir düşünün! [7.1.26]Lakedaimonlarla müttefiklerinin yeminli düşmanı ilan edileceğiz ve yakın tarihlerde yaşadığımız olayları hatırlarsak bu savaşın nasıl sonuçlanacağını tahmin edebilirsiniz. [7.1.27]Biz Atinalılar Lakedaimonlar ve müttefikleriyle savaşa girerken bazıları denizde, bazıları da tersanelerde olmak üzere elimizde en az üç yüz trieres, hazinemizde de çok miktarda para vardı. Ayrıca Atina'dan ve müttefiklerimizden yılda en az bin talanton vergi geliyordu. Bütün

adalar ve şu anda bulunduğumuz Byzantion dâhil, Asya ve Avrupa’da birçok şehir elimizdeydi, yine de nasıl yenildiğimizi hepiniz biliyorsunuz.⁴

[7.1.28]“Şimdi Lakedaimonlar eski müttefiklerinin yanı sıra Atinalıların ve onların müttefiki bütün şehirlerin desteğine sahip. Tissaphernes ile deniz tarafındaki diğer barbarlar ve en önemlisi, tahtını elinden almaya ve becerebilirsek öldürmeye gittiğimiz Pers kralı bize düşmanken başımıza neler geleceğini tahmin edebilir misiniz? Herkes bize karşı birleşmişken bizim galip geleceğimizi düşünecek kadar akılsız biri var mı? [7.1.29]Tanrılar aşkına delilik etmeyelim, dostlarımıza, akrabalarımıza, hatta kendi vatanımıza karşı düşman durumuna düşerek utanç verici bir şekilde ölmeyelim. Yapabilecek durumdayken bugüne kadar hiçbir barbar şehrini ele geçirmeye çalışmadığımız hâlde, bize kapılarını açan ilk Hellen şehrini ele geçirip yağmalamaya kalkarsak herkesin bize savaş açmaya hakkı olur. [7.1.30]Bunları yaptığınızı göreceğime yerin on bin orgia dibine batayım diye dua ediyorum. Hellen olduğunuza göre hakkınızı ararken Hellenleri yöneten Lakedaimonlara itaat etmekten vazgeçmemenizi tavsiye ederim. Hakkınızı almayı başaramasanız bile Hellas’a dönme şansımızı yitirmemek için haksızlıklara tahammül etmeliyiz. [7.1.31]Bu yüzden kanımca şimdi Anaksibios’a elçiler yollayarak ona, ‘Biz şehre şiddet uygulamak için değil, eğer başarabilirsek sizden bir şeyler rica etmek için girdik. Ama herhangi bir yarar sağlayamasak bile en azından kandırıldığımız için değil, yasalara saygılı olduğumuz için şehirden çıktığımızı size göstermiş olacağız,’ demeliyiz.” [7.1.32]Öneri kabul edildi. Sonra bunu iletmeleri için Eleialı Hieronymos’u, Arkadialı Eurylokhos’u ve Akhialı Philesios’u gönderdiler.

4 MÖ 405’te Atina ve müttefiklerinin Spartalıların önünde hezimete uğradığı Aigos Potamoi Deniz Savaşı’na değiniyor. Bu muharebe Peloponnesos Savaşı’nı sona erdirmişti.

[7.1.33] Askerlerin toplantısı sürerken Thebailı Koiratadas⁵ geldi. Bu adam sürgün değildi ama Hellas'ı baştan başa dolaşıyordu. Kendisine resmi teklif gelmediği hâlde, generale ihtiyaç duyan şehirlere ve halklara kendini general seçtirmeye çalışıyordu. Bu kez de askerlerin yanına gelerek onları Thrake'nin Delta⁶ adıyla anılan bölgesine götürmeyi teklif etti. Orada bol miktarda ganimet bulacaklardı ve gidecekleri yere varana kadar orduya bol yiyecek ve içki temin edecekti. [7.1.34] Askerler onu dinlerken Anaksibios'tan da cevap geldi. Anaksibios yasalara itaat etmeleri durumunda buna pişman olmayacaklarını, olayı yönetime⁷ bildireceğini ve askerler için kendisinin de neler yapabileceğine bakacağını söylüyordu. [7.1.35] Bunun üzerine askerler Koiratadas'ı general seçerek surların dışına çıktılar. Koiratadas ertesi gün yanında kurbanlıklar ve bir kâhinle⁸ geleceğine, ayrıca ordu için yiyecek ve içecek getireceğine dair söz vererek ayrıldı.

[7.1.36] Askerler sur dışına çıkar çıkmaz Anaksibios kapıları kapadı ve bundan sonra şehrin içinde yakalanan askerlerin köle olarak satılacağını duyurdu. [7.1.37] Ertesi gün Koiratadas kurbanlıklar ve kâhinle birlikte geldi. Ardından arpa unu taşıyan yirmi, şarap taşıyan yirmi, zeytin taşıyan üç ve mümkün olduğunca çok miktarda sarımsakla soğan taşıyan birer adam geliyordu. Getirdiği erzakı dağıtılması için verdikten sonra kurban kesmeye başladı.

[7.1.38] Ksenophon, Kleandros'u yanına çağırarak şehre girmesine ve gemiyle Byzantion'dan ayrılmasına yardımcı olmasını rica etti. [7.1.39] Kleandros isteklerini büyük zorlukla ka-

5 Ksenophon *Hellenika*'da (I.3.15) Koiratadas'ın Boiotialıların komutanı olduğunu yazar. Atinalılar Byzantion'u kuşattıklarında Spartalıların tarafında savaşmıştı.

6 Tam olarak neresi olduğu belli değil. Terkos Gölü çevresi olabileceği gibi, İstanbul Yarımadası da olabilir.

7 Sparta'daki yönetime.

8 Yunanlılar sefere çıkarken gerektiğinde tanrılarına danışmak için kurban töreni düzenlemek üzere yanlarında kurbanlık hayvanlar ve kâhinler götürürlerdi.

bul ettirebildiğini söyledi. Anaksibios Byzantionlular kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşarken ve isyan etmeye meyilli-
liyen, askerlerin surlara yakın olmasını ve Ksenophon'un
şehirde kalmasını doğru bulmuyordu. Ama Ksenophon
kendisiyle birlikte gemiyle ayrılmayı düşünürse şehre gir-
mesine izin verecekti.

[7.1.40]Ksenophon bunun üzerine askerlerle vedalaşarak
Kleandros'la birlikte şehre girdi. Bu arada Koiratadas ilk
gün kurbanlardan olumlu işaret alamayınca askerlere erzak
dağıtmadı. Ertesi gün kurbanlar sunağın yanına getirilmiş
ve törenin başlaması için Koiratadas çelengini takmışken,
Dardanoslu Timasion, Asineli Neon ve Orkhomenoslu Kle-
anor gelerek kurban kesmemesini, çünkü erzak vermeye-
cekse orduya general olamayacağını söylediler. [7.1.41]Bunun
üzerine Koiratadas dağıtım yapılmasını emretti. Ancak er-
zak askerlerin sadece bir günlük ihtiyacını karşılayabildiği
için kurbanlıkları alıp general rütbesini iade ederek oradan
uzaklaştı.

II. Bölüm

[7.2.1]Ordunun başında Asineli Neon, Dardanoslu Tima-
sion ve Akhaialı generaller Phryniskos, Philesios ve Ksan-
thikles⁹ kalmıştı. Bunlar askerleriyle Byzantion civarındaki
Thrak köylerine giderek orada konakladılar. [7.2.2]Ancak
kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Kleanor ile Phrynis-
kos orduyu Seuthes'e götürmek istiyordu. Seuthes rüşvet
olarak birine bir at, diğerine de bir kadın vererek ikisini de
razı etmişti. Neon ordunun Lakedaimonların denetimi al-
tına girmesi hâlinde başkomutan olabileceği düşüncesiyle

9 Ksenophon ordunun başında kalan generaller arasında Kleanor'u saymaz-
ken, ne zaman general olduğunu belirtmediği Akhaialı Phryniskos'un adını
anıyor. Daha sonra da ordunun nereye gitmesi gerektiği hakkındaki tartış-
mada Philesios ile Ksanthikles'in görüşlerini belirtmiyor.

Kherrhonesos'a gitmek istiyordu. Timasion ise oradan yurduna dönmek daha kolay olur düşüncesiyle¹⁰ tekrar Asya'ya geçmekten yanaydı. Aslında askerler de yurtlarına dönmek istiyorlardı. ^[7.2.3]Zaman amaçsızca geçtikçe bazıları silahlarını satarak deniz yoluyla ülkelerine geri döndü, bazıları da yurttaşları arasına karışarak civardaki Hellen şehirlerine yerleşti. ^[7.2.4]Anaksibios ordunun dağıldığına dair haberleri duydukça seviniyordu, çünkü bu durumda Pharnabazos'un gözünde değeri artacaktı.

^[7.2.5]Anaksibios Byzantion'dan ayrıldığında Kyzikos'ta sömürge valisi Kleandros'un halefi Aristakhos'la karşılaştı. Donanmanın yeni amirali olarak kendi yerine atandığı söylenen Amiral Polos'un da Hellespontos'a ulaştığı duyulmuştu. ^[7.2.6]Anaksibios Aristarkhos'a Byzantion surları içinde bulabileceği bütün askerleri köle olarak satmasını öğütledi. O da şehre varır varmaz en az dört yüz askeri sattı. Oysa önceki vali Kleandros onlara acıdığı için hasta olanları tedavi ettirmiş, evlere dağıtarak iyi bakılmalarını sağlamıştı. ^[7.2.7]Anaksibios Parion'dan¹¹ geçerken anlaşma şartları gereği Pharnabazos'a bir elçi gönderdi. Ancak o artık donanmanın amirali olmadığını ve Aristarkhos'un Byzantion sömürge valisi olarak göreve başladığını öğrenince elçiye önem vermedi ve Kyros'un paralı askerlerine ilişkin Anaksibios'la yaptığı anlaşmayı Aristarkhos'la yeniledi.

^[7.2.8]Anaksibios bunun üzerine Ksenophon'u çağırdı ve bütün imkânlarını kullanarak bir an önce ordunun yanına gitmesini, onları bir arada tutup dağılanlardan toplayabildiği kadarını toplamasını öğütledi. Sonra kara yoluyla Perinthos'a,¹² oradan da Asya'ya geçmesini söyledi. Ona

10 Timasion'un memleketi Dardanos şehri, Çanakkale'nin 8 km kadar güneybatısında, denize hâkim bir sırt üzerinde kuruluydu.

11 Çanakkale'nin Biga ilçesinin Balıklıçeşme bucağına bağlı Kemer Köyü'nün 1 km doğusunda bulunan antik şehir.

12 Marmara Ereğlisi. MÖ 600'de Samoslu koloniciler tarafından kurulan şehir Ksenophon'un döneminde Byzantion valisinin yetki alanındaydı.

otuz kürekçili bir gemi tahsis etti ve Perinthoslulara bir mektup götürmek üzere yanına bir adamını verdi. Mektup bir an önce ordunun yanına ulaşması için ona eşlik edecek atlılar verilmesine dair talimatlar içeriyordu. ^[7.2.9]Ksenophon kısa sürede ordunun yanına ulaştı. Askerler onu sevinçle karşıladılar ve büyük bir hevesle Thrake'den Asya'ya geçmek üzere yola çıktılar.

^[7.2.10]Seuthes, Ksenophon'un döndüğünü duyunca deniz yoluyla tekrar Medosades'i yolladı ve onu ikna edebilecek her türlü vaatte bulunarak orduyu yanına getirmeye razı etmesini rica etti. Ksenophon bunun mümkün olamayacağını söyleyince Medosades yanından ayrıldı. ^[7.2.11]Hellenler Perinthos'a ulaşınca Neon yanına sekiz yüz kadar adam alarak ayrıldı ve ayrı bir yerde ordugâh kurdu. Ordunun geri kalanı Perinthos surlarının yanında toplanmıştı.

^[7.2.12]Bundan sonra Ksenophon bir an önce karşıya geçebilmek amacıyla gemiler bulmaya çalıştı. Ama bu sırada Pharnabazos'un ikna etmiş olduğu sömürge valisi Aristarkhos iki savaş gemisiyle Byzantion'dan geldi ve ordunun Asya'ya geçmesini yasakladığını söyledi. Yasağını önce gemicilere, sonra da askerlere iletti. ^[7.2.13]Ksenophon, Anaksibios'un kendisine orduyu karşıya geçirme talimatını verdiğini söyleyerek itiraz etti. Buna karşılık Aristarkhos, "Anaksibios artık amiral değil, ama ben sömürge valisiyim ve içinizden birini denizde yakalarsam gemisini batırırım," dedi. Bunları söyledikten sonra da surlarının arkasına çekildi. Ertesi gün de ordunun generalleriyle yüzbaşılarını huzuruna çağırdı.

^[7.2.14]Komutanlar surların önüne geldiklerinde, biri Ksenophon'a içeri girerse tutuklanacağını ve Aristarkhos'un her istediğini yapmaya zorlanacağını ya da Pharnabazos'a teslim edileceğini haber verdi. Ksenophon bunu duyunca, diğer komutanları gönderdi, kendisinin de kurban keseceğini söyleyerek toplantıya gitmedi.

[7.2.15] Geriye dönerek tanrıların orduyu Seuthes'e götürmesine izin verip vermeyeceğini öğrenmek için kurban kesti. Çünkü karşıya geçişlerini engellemek isteyen Aristarkhos'un elinde trieresleri olduğundan Asya'ya geçiş artık güvenli değildi. Öte yandan Kherrhonesos'a gitmek de ordu kapana kısılacığından eşit derecede sakıncalıydı. Orada erzak yokluğu çekeceklerinden valinin hükmü altına gireceklerdi ve ihtiyaçlarını sağlamak üzere hareket etmelerine izin verilmeyecekti.

[7.2.16] Ksenophon bu sorunlarla uğraşırken, generallerle yüzbaşılar Aristarkhos'un yanından geri döndüler. Onlara şimdi çekilmeleri ve görüşmelere devam etmek üzere öğleden sonra tekrar gelmeleri emredilmişti, bu da karşılarındakinin kötü niyetini gösteriyordu. [7.2.17] Kurbanlardaki işaretler ordunun Seuthes'e emniyet içinde gidebileceğini gösterince Ksenophon geceleyin yanına yüzbaşı Atinalı Polykrates'i ve Neon dışındaki her generalden güvenilir birer asker alarak altmış stadion mesafede bulunan Seuthes'in ordugâhına gitti.

[7.2.18] Ordugâha yaklaştıklarında başında kimsenin durmadığı ordugâh ateşleri gördüler ve Seuthes'in orduyu başka bir yere taşıdığını sandılar. Ancak askerlerden gelen uğultuyu ve nöbetçilerin birbirleriyle işaretleştiklerini duyunca ateşlerin ordugâhın uzağında yakıldığını anladılar. Bu yüzden ordugâhın tam olarak nerede olduğu ve askerlerin sayısı anlaşılamıyordu, yaklaşan düşmanlar da alevlerin ışığında fark ediliyordu.

[7.2.19] Ksenophon olan biteni anlayınca yanında getirdiği çevirmeni göndererek ordugâha geldiğini ve Seuthes'le görüşmek istediğini bildirmesini emretti. Nöbetçiler sözü edilen Ksenophon'un Kyros'un ordusundaki Atinalı olup olmadığını sordular. [7.2.20] Evet cevabını alınca da atlarına atlayarak uzaklaştılar. Az sonra yanlarına iki yüz kadar hafif piyade geldi, Ksenophon'u ve maiyetindeki askerleri alarak Seuthes'e götürdü.

[7.2.21]Seuthes iyi korunan bir kalede kalıyordu ve kaleyi savunmak üzere yanında bir süvari birliği vardı. Atların yemleri gündüz veriliyor ve olası bir gece saldırısı korkusuyla düşmanı püskürtmek üzere koşumları hazır hâlde bekletiliyordu. [7.2.22]Dediklerine göre kralın atalarından Teres yanında büyük bir ordu olduğu hâlde, tam bu noktada yerli kabilelerin bir gece saldırısıyla çok sayıda adamını ve teçhizatını kaybetmişti. Kralın da hâlâ savaşmakta olduğu Thynoiler¹³ özellikle gece savaşlarında çok tehlikeli olabilen bir kabileydi.

[7.2.23]Hellenler yaklaşıncı Seuthes Ksenophon'a maiyetinden seçeceği iki kişiyle yanına gelmesini söyledi. İçeri girdiklerinde önce birbirlerini selamladılar ve Thrake geleneklerine göre boynuzdan yapılmış kadehlerde birbirlerinin şerefine şarap içtiler. Kralın yanında onu her yerde temsil eden Medosades de hazır bulunuyordu.

[7.2.24]Ksenophon söz alarak şunları söyledi: "Seuthes, elçin Medosades'i bana ilk olarak Khalkedon'dayken yolla-dın. Benden orduyu Asya'dan karşıya geçmeye ikna etmemi istiyordun ve Medosades'in söylediğine göre istediğini yaparsam bana iyiliklerde bulunacağına söz vermiştin." [7.2.25] Bunları söyledikten sonra Medosades'e anlattıklarının doğru olup olmadığını sordu ve onayını alarak devam etti. "Aynı Medosades Parion'da orduyla buluştuğumda tekrar yanıma gelerek orduyu sana getirirsem bana dostun ve kardeşinmişim gibi davranacağını, yönetimindeki deniz sahillerini bana vereceğini söyledi." [7.2.26]Bunlar için de Medosades'in onayını aldı ve ona hitaben devam etti. "Şimdi Khalkedon'da sana ne cevap verdiğimi söyler misin?" [7.2.27]"Ordunun her hâlükârda Byzantion'a geçeceğini, bu sebeple ne sana ne de başkasına para ödemeye hiç gerek olmadığını söyledin. Karşıya geçtikten sonra ordudan ayrılacağını ekledin ve aynen dediğin gibi oldu." [7.2.28]"Peki, Selymbria¹⁴ yakınlarında

13 Trakya'nın Karadeniz kıyısında, Salmydessos yakınlarında yaşayan savaşçı Trak kabilesi.

14 Silivri.

yanıma geldiğinde ne söyledim?” “İsteğimizin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını, önce Perinthos’a, oradan da Asya’ya geçeceğini söyledin.”

[7.2.29]“Buna rağmen şimdi buradayız,” diye devam etti Ksenophon. “Yanımda general Phryniskos, yüzbaşı Polykrates, dışarıda da Lakonialı Neon dışında her generalin güvenilir birer adamı var. [7.2.30]Aramızdaki anlaşmanın daha da sağlam olmasını istiyorsan onları da çağır. Polykrates, dışarı çık ve herkese silahlarını bırakmalarını emrettiğimi söyle. Sonra sen de hançerini orada bırakarak geri gel.”

[7.2.31]Seuthes bu sözler üzerine bütün Atinalılara güvendiğini, iki halk arasında akrabalık ilişkilerinin olduğunu¹⁵ bildiğini ve onları sadık dostları gibi gördüğünü söyledi. Dışarıdan çağırdığı adamlar odaya girince Ksenophon krala ilk olarak orduyu ne amaçla kullanmayı düşündüğünü sordu.

[7.2.32]Seuthes şöyle cevap verdi: “Maisades benim babamdı. Melanditai,¹⁶ Thynoi ve Tranipsai¹⁷ kabilelerine hükmediyordu. Odrysai¹⁸ Krallığı’nda isyanlar başlayınca babam tahtını kaybetti ve hastalanarak öldü. Ben şimdiki kral Medokos’un sarayında yetim olarak büyüdüm. [7.2.33] Ama yetişkin olunca başkasının yanında yaşama gibi yaşamak bana ağır geldi. Kralın yanına giderek bana verebileceği kadar adam vermesini, bizi topraklarımızdan kovanları cezalandırarak artık [köpek gibi]¹⁹ onun eline bakmadan

15 Mitolojiye göre Atina kralı Pandion kızı Prokne’yi savaşta kendisine yardım eden Thrakya kralı Tereas ile evlendirmişti.

16 İstanbul’un batısında, Çatalca yakınlarında yaşayan bir Thrak kabilesi.

17 Trakya’nın Karadeniz sahillerinde, Bulgaristan’ın Burgaz şehri yakınlarında yaşayan bir Thrak kabilesi.

18 Odrysailer Meriç ve kollarının çevresinde yaşayan bir Thrak kabilesiydi. Diğer Thrak kabilelerini egemenlikleri altına alıp Kral Teres döneminde güçlü bir devlet kurdular.

19 *Anabasis*’in en güvenilir el yazmalarında köpek gibi anlamına gelen “os-per kion” ifadesi yoktur. Bu yüzden yeni baskılarda bu ifadeye pek yer verilmez. Ancak Dindorf gibi bazı araştırmacılar Ksenophon’un ve başka yazarların kullandığı benzetmelere bakarak ifadenin özgün olduğunu iddia ederler.

yaşayabilmemi sağlamasını istedim. ^[7.2.34]Bunun üzerine kral bana yarın sabah kendi gözlerinizle de göreceğiniz askerleri ve atları verdi. Şu anda bunlarla babamın memleketini yağmalayarak geçiniyorum. Fakat siz bana katılırsanız, tanrıların da yardımıyla topraklarımı kolayca geri alabileceğime inanıyorum. İşte size bunun için ihtiyacım var.”

^[7.2.35]“Peki, senin yanına gelirsek askerlere, yüzbaşılara ve generallere ne maaş verebilirsin?” diye sordu Ksenophon. “Söyle de ona göre kendileri sana cevap versin.” ^[7.2.36]O da askerlere ayda bir, yüzbaşılara iki, generallere de dört kyzikos [stateri] vereceğini söyledi. Ayrıca herkese istediği kadar toprak ve koşum hayvanı, orduya da deniz kenarında güçlü bir kale vaat etti.

^[7.2.37]“Bize sunduğun imkânları orduya teklif ettiğimiz hâlde kabul ettiremezsek, ne olacak?” diye sordu Ksenophon. “Her şey bir yana, Lakedaimonlardan korkanlar var. Bu şartlar altında orduyu terk edip bireysel olarak yanına gelmek isteyenleri kabul edecek misin?”

^[7.2.38]“Kabul etmekle kalmayacağım, onları kardeşim ve sofra arkadaşım sayacak, birlikte kazanacağımız her şeye ortak edeceğim. Sana da kızımı vermeye hazırım ve eğer senin de bir kızın varsa Thrak geleneklerine göre onu satın almak istiyorum. Yerleşmen için de deniz kıyısındaki en güzel mülküm olan Bisanthe’yi²⁰ vereceğim.

III. Bölüm

^[7.3.1]Ksenophon’la maiyeti bunları dinledikten sonra karşılıklı yeminler edildi ve atlarına binip oradan ayrıldılar. Sabah olmadan ordugâha ulaştılar ve askerlerin her biri kendi komutanına bilgi verdi. ^[7.3.2]Sabah olduğunda Aristarkhos tekrar generallerle yüzbaşıları çağırdı, ama onlar çağrısını

20 Tekirdağ.

kabul edeceklerine orduyu toplantıya çağırmayı uygun buldular. Yaklaşık on stadion mesafede olan Neon'un askerleri dışında herkes toplantıya katıldı.

[7.3.3]Herkes bir araya gelince Ksenophon ayağa kalktı ve şunları söyledi: “Askerler, Aristarkhos trieresleriyle gitmek istediğimiz yere gitmemizi engelliyor. Bu durumda gemilere binmemiz güvenli değil. Bizi İeron Dağı yoluyla Kherrhonesos'a gitmeye zorluyor. Ama bütün zorluklara katlanıp oraya varacak olursak, sizi Byzantion'da yaptığı gibi köle olarak satmayacağına, maaşınızı verip kandırmayacağına, erzak ihtiyacınıza şimdi yaptığı gibi kayıtsız kalmayacağına söz veriyor. [7.3.4]Aristarkhos öyle diyor. Seuthes ise yanına giderseniz size iyi davranacağını söylüyor. Şimdi düşünüp karar vermeniz gerekecek. Bu konuyu oturup burada görüşmeniz mi iyi, yoksa yiyecek eksikliği duymayacağınız köylerde mi? [7.3.5]Erzak satın alacak paramız olmadığına ve parasız erzak bulmamıza izin verilmediğine göre, bizden güçsüz oldukları için ihtiyaçlarımızı kendilerinden temin etmemize ses çıkaramayacak olan köylere gitmeliyiz diye düşünüyorum. Orada hayatta kalabilmemiz için gereken her şeye sahipken, iki öneri içinden bize en uygun olanını seçebiliriz. [7.3.6]Benimle aynı fikirde olanlar ellerini kaldırsın.” Hepsi elini kaldırdı. “Öyleyse hazırlanmaya başlayın ve emir verildiğinde size yolu gösterecek olanları izleyin,” diye sözlerini bitirdi.

[7.3.7]Sonra Ksenophon başa geçti ve diğerleri onu izledi. Neon ile Aristarkhos'un elçileri onları geri dönmeye ikna etmeye çalıştıysa da başaramadılar. Otuz stadion kadar yol aldıktan sonra Seuthes karşılarına çıktı. Ksenophon onu görünce yanına gelmesini ve ordu için yararlı saydığı düşüncelerini herkesin duyabileceği şekilde söylemesini istedi. [7.3.8]Yanına gelince de şöyle dedi: “Biz ordunun yiyecek bulabileceği bir yere gidiyoruz. Oraya varıp senin ve Lakedaimon'un²¹

21 Amiral Aristarkhos'u kastediyor.

önerilerini dinledikten sonra bize en uygun olacağını düşündüğümüz öneriyi tercih edeceğiz. Bol yiyecek bulunan bir yere götürüldüğümüz takdirde bize konukseverlik gösterildiğini kabul edeceğiz.” [7.3.9]Seuthes şöyle cevap verdi: “Her türlü erzak bulabileceğiniz, birbirine yakın birçok köy biliyorum. Buraya uzaklıkları da ancak yemek öncesi iştahınızı açacak kadar.”

[7.3.10]“Peki öyleyse, bize yolu göster,” dedi Ksenophon. Öğleden sonra köylere ulaştıklarında askerler toplandı ve Seuthes onlara şunları söyledi: “Askerler, emrimde savaşmanızı istiyorum. Erlere birer kyzikenos, yüzbaşı ve generallere de uygun bir maaş vereceğimi vaat ediyorum. Kahramanlık gösterenleri de ayrıca ödüllendireceğim. Yiyecek ve içeceklerinizi şimdi olduğu gibi yine bölgeden temin edeceksiniz. Fakat onları satarak maaşlarınızı ödeyebilmek için yağma yoluyla ele geçirilecek ganimeti ben alacağım. [7.3.11]Kaçan hayvanlarla firar eden kölelerin peşine düşerek onları yakalamaya çalışacağız ve bize karşı koyanlara sizlerin de yardımıyla boyun eğdireceğiz.”

[7.3.12]Bunun üzerine Ksenophon, “Ordunun deniz kıyısından ne kadar bir mesafeye kadar seni takip etmesini istiyorsun?” diye sordu. O da, “En fazla yedi günlük yol kadar, hatta çoğu zaman ondan bile az,” diye cevap verdi.

[7.3.13]Daha sonra isteyen herkese konuşma hakkı verildi ve konuşanların çoğu Seuthes’in söylediklerini doğru bulduğunu söyledi. Mevsim kış olduğu için deniz yoluyla ülkelerine dönemedikleri gibi, yiyeceklerini satın almak zorunda kalacakları dost topraklarda yaşamaları da mümkün değildi. Düşman topraklarda kalmaları durumunda ise tek başlarına olmaktansa Seuthes’le birlikte olmaları daha güvenliydi. Bu seçeneğin sağladığı bunca üstünlüğün yanı sıra maaş alacak olmaları da başlı başına bir lütuftu. [7.3.14]Ksenophon, “İtirazı olanlar varsa konuşsun, yoksa oylamaya geçelim,” dedi. İtiraz eden çıkmayınca oylama yapıldı ve öneri kabul edildi.

Ksenophon hemen Seuthes'in yanına giderek ordunun emrinde savaşmayı kabul ettiğini bildirdi.

[7.3.15] Ardından askerler bölükler hâlinde çadır kurdular, Seuthes de generallerle yüzbaşları yakınlardaki bir köye akşam yemeğine davet etti. [7.3.16] Kaldığı evin kapısına geldiklerinde Herakleides adlı bir Maroneialıyla²² karşılaştılar. Bu adam Seuthes'e hediye verebilecek konukların yanına giderek ona hediye vermeye razı etmeye çalışıyordu. Önce Odrysailerin kralı Medokos'la dostluk ilişkileri kurmak üzere gelen, ona ve karısına armağanlar getiren bazı Parionlulara yaklaştı. Onlara Medokos'un denizden on iki günlük mesafede bulunduğunu, oysa Hellenlerle ittifak kuran Seuthes'in kıyı kesiminin hükümdarı olacağını söyledi. [7.3.17] "Komşunuz olacağına göre size hem iyilik, hem de kötülük yapabilecek konuma gelecektir. Sağduyulu davranmak isterseniz, armağanları uzakta yaşayan Medokos'a vereceğinize ona verirsiniz ve ilişkileriniz daha iyiye gider." Onları böyle sözlerle ikna etmeye çalıştı.

[7.3.18] Ardından Pers kadeh ve halılarına sahip olduğunu duyduğu Dardanoslu Timasion'a yaklaştı ve Seuthes'in yemeğe davet ettiği kişilerin ona hediyeler vermesinin gelenek olduğunu söyledi. "Zaman içinde daha da güçlenirse, hem seni ülkeneye gönderebilir,²³ hem de burada kalırsan zengin edebilir," diye de ekledi. Konukların her birine yaklaşarak buna benzer şeyler söyledi.

[7.3.19] Ksenophon'un yanına gelerek ona da şunları söyledi: "Sen ünlü bir şehirden geliyorsun ve Seuthes sana çok değer veriyor. Belki de bazı yurttaşların gibi bu ülkede birkaç kale ve toprak sahibi olmanı uygun görebilir. O hâlde senin Seuthes'i diğerlerinden daha fazla onurlandırman gerekecek. [7.3.20] Seni dostum olarak gördüğüm için bu tavsiyede bulunuyorum, çünkü ne kadar büyük hediyeler verirsən

22 Yunanistan'da Komotini şehrinin 29 km güneydoğusundaki antik şehir.

23 Timasion sürgündü.

ondan o kadar büyük iyilik göreceğinden eminim.” Bunları duyan Ksenophon umutsuzluğa düştü, çünkü Parion’dan yanında sadece kölesi ve yolculuğuna yetecek kadar parayla gelmişti.

[7.3.21] Thrakların ileri gelenleri, Hellen subayları ve başka şehirlerden görüşmeler yapmak için gelen temsilciler yemeğin verileceği odaya girerek çember şeklinde oturdular. Daha sonra hizmetçiler konukların önüne üç ayaklı masalar getirdi. Masalarda parçalar hâlinde kesilmiş etler ve etlere saplı şişlere geçirilmiş büyük mayalı ekmekler vardı. [7.3.22] Masaların çoğu konukların önüne yerleştirilmişti. Yerel âdete göre Seuthes önüne konan ekmekleri eline alıp küçük parçalara ayırdı ve kendisine bir miktar aldıktan sonra onları içinden geldiği gibi sofraya arkadaşlarına atmaya başladı. Aynısını etlerle de yaptı. [7.3.23] Önlere masa getirilenler de onu izledi. Ancak Arystas adlı obur bir Arkadialı sağa sola yemek atmaktansa üç khoinikalık bir ekmek somununu dizlerinin üzerine alarak etle birlikte tek başına yemeye başladı. [7.3.24] Sakiler boynuzdan yapılmış kadehlerde şarap dağıtıyor ve herkes memnuniyetle kabul ediyordu. Arystas kendisine şarap sunulduğunda Ksenophon’un yemeğini bitirmiş olduğunu gördü ve sakiye, “Şarabı ona götür,” dedi. “O şimdiden dinlenmeye başladı bile, ama gördüğün gibi ben daha işimi bitirmedim.” [7.3.25] Seuthes diyalogu duyarak sakiye ne konuştuklarını sordu. Hellence bilen saki de olanları anlattı. Bunun üzerine herkes güldü.

[7.3.26] Şölen devam ederken beyaz bir atı geminden çeken bir Thrak içeri girdi ve şarap dolu kadehini kaldırarak, “Sağlığına içiyorum Seuthes ve bu atı sana armağan ediyorum,” dedi. “Onun sırtında kimin peşine düşersen düş ona yetiyecek, savaşta geri çekilmek zorunda kalırsan da hiçbir düşmanından çekinmeyeceksin.” [7.3.27] Daha sonra bir başkası geldi ve bir erkek köle, bir başkası da Seuthes’in karısına bir elbise armağan etti. Timasion da kadeh kaldırarak

ona gümüş bir şişe ile on mna değerinde bir halı armağan etti. ^[7.3.28]Sonra Gnesippos adlı bir Atinalı ayağa kalkarak onurlandırmak amacıyla varlıklı olanların krala, kralın da yoksullara armağan sunmasının güzel bir eski âdet olduğunu söyledi. “Böylelikle benim de sana verecek bir şeylerim olur,” diye ekledi.

^[7.3.29]Ksenophon ne yapacağını şaşırmıştı, çünkü şeref konuğu olarak Seuthes'in en yakınında oturuyordu. Tam o sırada Herakleides sakiye boynuz kadehi Ksenophon'a uzatmasını işaret etti. Ksenophon içkinin verdiği cesaretle kadehi kaldırıp şunları söyledi: ^[7.3.30]“Seuthes, ben de kendimi ve şu can dostlarımı sadık arkadaşların olarak hizmetine sunuyorum. Hiçbiri gönülsüz değil, aksine dostun olmayı benden bile çok arzuluyorlar. ^[7.3.31]Şu anda hepsi burada ve kendilerini sana adanmış durumdalar, aşırı istekleri yok ve senin adına savaşp tehlikelere atılmaya hazırlar. Tanrılar isterse onlarla birlikte babana ait geniş toprakları geri almakla kalmayıp daha da fazla toprak elde edeceksin. Çok sayıda at, çok sayıda erkek ve çok sayıda güzel kadın ele geçireceksin. Üstelik bunlara savaş ganimeti olarak el koymayacaksın, dostlarım getirip armağan olarak önüne serecekler.”

^[7.3.32]Sonra Seuthes ayağa kalkarak onunla birlikte içti ve boynuz kadehte kalan birkaç damlayı eski bir Thrak geleneğine uyarak Ksenophon'un elbiselerine serpti.²⁴ Ardından orduda komut vermekte kullanılanlara benzer boynuzdan yapılmış borazanları ve işlenmemiş boğa derisinden tulumlarıyla müzisyenler geldi ve magadis²⁵ çalınanları andıran oyun havaları çalmaya başladılar. ^[7.3.33]Seuthes keyifle ayağa kalktı ve bir savaş narası atarak fırlatılan bir oktan sakınır gibi hafifçe yana zıpladı. Az sonra odaya soytarılar geldi.

24 Kadehte kalan son damlaları konuğun üzerine serpmeye âdetinden Platon da söz eder (*Yasalar*, 637e).

25 Lidyalıların aynı anda hem ince, hem de kalın iki farklı ses çıkaran üflemeli çalgısı. Ayrıca kimine göre Lidya, kimine göre Thrak kökenli, harpa benzer yirmi telli bir Yunan çalgısına da magadis denirdi.

[7.3.34]Hava kararmak üzereyken Hellenler kalkıp gece için nöbetçiler koymanın ve bir parola belirlemenin zamanı geldiğini söylediler. Aynı zamanda Seuthes'ten Thrakların geceleyin Hellen ordugâhına girmesini yasaklamasını istediler. Dediklerine göre dostları da, düşmanları da Thrak olduklarından onları birbirlerinden ayıramıyorlardı.

[7.3.35]Hellenler odadan çıktıktan sonra hiç de içkili görünmeyen Seuthes peşlerinden geldi ve generallerle özel konuşmak istediğini belirterek şunları söyledi: “Arkadaşlar, düşmanlarımız henüz ittifakımızın farkında değil. O yüzden esir düşmemek için önlem almadan ve kendilerini savunmak için hazırlıklar yapmadan üzerlerine saldırırsak çok sayıda tutsak ve ganimet ele geçiririz.” [7.3.36]Generaller bu düşüncüyü beğenerek ondan başlarına geçmesini istediler. O da, “Hazırlıklarınızı yapıp beni bekleyin,” dedi. “Zamanı geldiğinde yanıma hafif kalkanlı piyade birliklerimi alarak tanrıların yardımıyla size yolu göstereceğim.”

[7.3.37]Bunun üzerine Ksenophon şöyle dedi: “Gece saldıracağımıza göre Hellen yönteminin sizinkinden daha etkili olup olmadığını da bir gözden geçir. Gündüz çıkılan seferlerde ordunun hangi kısmı araziye uygunsa, ister ağır piyade, ister hafif piyade, ister atlı olsun, her seferinde o önden gider. Ama gece çıkılan seferlerde Hellen yöntemine göre en ağır ilerleyen birlikler öne alınır. [7.3.38]Bu durumda birliklerin arası fazla açılmaz ve askerlerin farkına varmadan birbirlerinden uzaklaşması ihtimali azalır. Çoğu zaman birbirlerinden kopan birlikler karşılaştıklarında savaşa tutuşup kendi kendilerine zarar vermiştir.”

[7.3.39]Seuthes şöyle cevap verdi: “Doğru düşünmüşsünüz, ben de sizin taktiğinize uyacağım. Yöreyi herkesten iyi tanıyan yaşlı ve deneyimli kılavuzlarımı size verip atlılarımla en arkadan geleceğim. Böyle yaparsak zor duruma düştüğünüzde süratle yardımınıza gelebilirim.” İki halkın akrabalık bağlarını belirten Athena kelimesini parola seçtiler ve sonra dinlenmeye çekildiler.

[7.3.40] Gece yarısına doğru zırhlarını giymiş atlıları ve hafif piyadeleriyle Seuthes yanlarına geldi. Hellenlere kılavuzlar vererek ağır piyadeler önde, hafif piyadeler arkalarında ve atlılar en arkada olmak üzere yola çıktılar. [7.3.41] Şafak sök-tüğünde Seuthes ön tarafa gelerek Hellen taktiğinden mem-nuniyetini bildirdi. Söylediğine göre daha önceki seferlerinde atlılarla önden giderken kendisi de birkaç kez piyadelerden kopmuştu. “Ama şimdi,” diye devam etti, “gün ışığı altında gördüğümüz gibi hepimiz bir aradayız. Sizler burada bek-leyip biraz dinlenin, ben de etrafı dolaşıp bir göz attıktan sonra hemen geri döneceğim.”

Bunları söyledikten sonra dağın iç kesimlerine doğru iler-leyen bir patikaya girip uzaklaştı. [7.3.42] Yoğun karla kaplı bir noktaya varınca ileriye ya da geriye doğru giden ayak izleri olup olmadığını kontrol etti. Yolun kullanılmamış olduğu-nu görünce hızla geri döndü ve şöyle dedi: [7.3.43] “Arkadaşlar, tanrının izniyle her şey yolunda gidecek. Adamlar farkına varmadan üzerlerine çullanacağız. Diğerlerine haber verip yardım istemek üzere kaçmaya yeltenenleri yakalamak için ben süvarilerle önden gidiyorum. Siz de arkadan gelin ve geride kalırsanız atların izlerini takip edin. Dağları aştıktan sonra birçok büyük ve zengin köye varacağız.”

[7.3.44] Seuthes öğleye doğru yüksek bir zirveden köyleri görünce geri döndü ve ağır piyadelerin arasında atıyla do-laşarak, “Şimdi süvarileri ovaya, hafif piyadeleri de köylere gönderiyorum,” dedi. “Siz de elinizden geldiğince süratle arkamızdan gelin ve pusu kurup direnen olursa müdahale edin.” [7.3.45] Ksenophon bunun üzerine atından indi. Seuthes de şaşırarak, “Acele etmen gerektiği hâlde neden atından iniyorsun ?” diye sordu. “Senin sadece bana değil, birliğime ihtiyacın var,” diye cevap verdi Ksenophon. “Askerlerimle birlikte koşarsam onlar daha hızlı ve daha istekli olurlar.” [7.3.46] Ardından Seuthes gitti, Timasion da kırk atlısıyla onu izledi. Ksenophon otuz yaşından genç piyadelerin fazla ağır-

lıklarını bırakarak falanksın önünde sıraya girmesini emretti. Başlarına geçerek koşar adımla saldırıya katıldı. Falanksın geri kalanına Kleanor komutanlık etti.

[7.3.47] Köylere ulaştıklarında Seuthes otuz kadar süvariyle Ksenophon'un yanına gelerek, "Tam da senin dediğin gibi oldu," dedi. "Köylüler ele geçirildi, ama atlılarım kaçanların peşine takılarak sağa sola dağıldılar. Düşmanların bir yerlerde toplanıp saldırmasından çekiniyorum. Bazılarımızın köylerde kalması lazım, çünkü köylüler çok kalabalık."

[7.3.48] Buna karşılık Ksenophon, "Ben adamlarımla çevredeki tepeleri ele geçireceğim. Sen Kleanor'a falanksı köyleri denetleyebilecek şekilde geniş bir alana yaymasını söyle!" dedi. Bütün bunlar yapıldıktan sonra bin kadar esir, iki bin sığır ve on bin koyun ele geçirdiler. Ardından orada konakladılar.

IV. Bölüm

[7.4.1] Ertesi gün Seuthes diğerlerine gözdağı vermek ve itaat etmedikleri takdirde başlarına gelecekleri göstermek için köyleri tek bir ev bile bırakmadan yakıp yıkarak geri döndü.

[7.4.2] Sonra askerlere maaşlarını ödeyebilmek için elde edilen ganimetleri satmak üzere Herakleides'i Perinthos'a yolladı. Seuthes ve Hellen ordusu Thynoilerin ovasında ordugâh kurdu. Thynoiler bunun üzerine köylerini terk edip dağlara sığındılar. [7.4.3] Yoğun kar yağıyordu ve hava öyle soğuktu ki, içmek için taşıdıkları su ve küplerde saklanan şarap buz kesmiş, birçok Hellen'in burnu ve kulakları donmuştu. [7.4.4] Böylece Thrakların neden kulaklarını örten tilki derisi başlıklar taktıkları, neden sadece göğüslerini değil, bacaklarını da örten uzun khitonları tercih ettikleri ve ata binerken neden khlamyda²⁶ yerine zeira²⁷ giydikleri anlaşılmış oldu.

26 Yunanlıların ve doğulu halkların giydiği kısa, ince ve lüks bir pelerin türü.

27 Trakyalıların khiton üzerine giydiği, sırtı örten ve bele sarılarak ayaklara kadar inen palto.

[7.4.5]Seuthes tutsaklardan bazılarını serbest bırakarak dağa gönderdi ve oradaki köylülere aşağı inip kendisine biat etmemeleri durumunda köylerini ve ürünlerini yakacağını, açlıktan öleceklerini söylemelerini emretti. Bunun üzerine kadınlar, çocuklar ve yaşlılar ovaya indi. Ama gençler dağın eteğindeki köylerin yakınında konakladılar. [7.4.6]Bunu öğrenen Seuthes Ksenophon'a ağır piyadelerinden en gençlerini yanına alarak kendisini takip etmesini emretti. Gece yola çıkarak şafak vaktinde köylere ulaşılar. Dağ çok yakında olduğu için köylülerin çoğu ellerinden kaçtı. Seuthes yakaladıklarını hiç acımadan mızraklatarak öldürttü.

[7.4.7]Genç erkeklere düşkün Olynthoslu Episthenes²⁸ adlı biri ergenliğe yeni girmiş, kalkan taşıyan yakışıklı bir gencin idama mahkûm edildiğini görünce hemen Ksenophon'un yanına koşarak çocuğu kurtarmasını rica etti. [7.4.8]O da Seuthes'e giderek çocuğun canına kıymaması için ricada bulundu. Ona Episthenes'in huyundan ve yakışıklı olmalarından başka hiçbir özelliklerine bakmadan bir araya getirdiği gençlerden oluşturduğu birlikten bahsetti. Ama bu huyundan bağımsız olarak cesur ve iyi bir asker olduğunu da ekledi.

[7.4.9]Bunun üzerine Seuthes, "Peki, bu çocuk uğruna ölmeye hazır mısın Episthenes?" diye sordu. O da başını kaldırıp boynunu uzatarak, "Eğer çocuk da istiyorsa ve bana minnet duyacaksa vur başımı!" dedi. [7.4.10]Seuthes çocuğa kendi yerine askerin ölmesine razı olup olmadığını sordu. Çocuk bunu kabul etmedi ve ikisini de öldürmemesi için yalvarmaya başladı. Bunun üzerine Episthenes çocuğu kollarının arasına alarak, "Seuthes, artık çocuk için benimle dövüşmen gerek, çünkü ondan vazgeçmeye niyetli değilim," dedi.

[7.4.11]Seuthes gülerek oradan ayrıldı ve tartışmayı uzatmadı. Dağa sığınan köylüler erzak ihtiyaçlarını bu köyler-

28 Ksenophon aynı kişiden 1.10.7'de Amphipolisli Episthenes adıyla söz ediyor. Bazı araştırmacılar 4.6.1 ve 4.6.3'te sözü edilen Amphipolisli Pleisthenes'in adını da Episthenes diye okur.

den karşılaşmalarını diye yakınlarda konaklamaya karar verdi. Ksenophon yanındaki askerlerle dağın en yüksek köyüne giderek evlerine yerleşti. Diğer Hellenler de Dağlı Thraklar adıyla bilinen bu insanların yerleşimlerine yakın konakladılar.

[7.4.12] Bunun üzerinden çok geçmeden dağdaki Thraklar ovaya, Seuthes'in yanına inerek barış ve rehinelerle ilgili görüşmelere başladılar. Bu arada Ksenophon Seuthes'e tehlikeli bir yerde ordugâh kurduklarını ve düşmanlara çok yakın olduklarını söyledi. Evlerde kalarak risk alacaklarına açık arazide güvenli bir yerde ordugâh kurmayı tercih ediyordu. Seuthes ellerindeki rehineleri göstererek endişe etmemesini söyledi. [7.4.13] Bazı köylüler dağdan inerek Ksenophon'dan barış için aracı olmasını, kendilerine yardım etmesini rica ettiler. Ksenophon da onlara endişe etmemelerini söyledi, Seuthes'e teslim olurlarsa kendilerine hiçbir kötülük yapılmayacağına dair söz verdi. Ama onlar bu konuşmaları casusluk etmek, ordugâhı ve savunma önlemlerini öğrenmek amacıyla yapıyorlarmış.

[7.4.14] Gündüz bunlar yaşanırken gece Thynoiler dağdan inerek Ksenophon'un kaldığı köye saldırdılar. Karanlıkta evlerin yolunu bulmak zor olduğundan sahipleri her ev için saldırganlara kılavuzluk ediyordu. Koyun yetiştirildiği için evler büyük kazıklarla çevriliydi. [7.4.15] Saldırganlar bir evin kapısına vardıklarında kimi mızrak sallıyor, kimi de mızrakların ucunu kırmak için yanlarında taşıdıkları sopalarla kapıları kırıyor, kimi de evleri kundaklıyordu. Ksenophon'a adıyla sesleniyor, evde kalıp cayır cayır yanmaktansa dışarı çıkıp savaşarak ölmeye çağırıyorlardı.

[7.4.16] Ksenophon'un kaldığı evde alevler çatıyı sarmıştı. İçeridekiler zırhlarıyla miğferlerini giymiş, kalkanlarıyla hançerlerini kuşanmıştı. On sekiz yaşlarındaki Makistoslu²⁹

²⁹ Peloponnesos'un Eleia bölgesinde Samia ya da Aria adlarıyla da bilinen bir şehir.

Silanos birden borazan çalmaya başladı. Yanan evlerde bekleyen askerler ellerinde kılıçlarla bir anda hep birlikte saldırıya geçtiler. ^[7.4.17]Thraklar âdetleri olduğu üzere hasır kalkanlarıyla arkalarını koruyarak sağa sola dağıldılar. Çitlerin üstünden atlayanlardan bazıları ellerindeki kalkanlar kazıklara takılınca yakalandı. Köyden çıkış yolunu bulamayan bazıları da öldürüldü. Hellenler sağ kalanları köyün dışına kadar kovaladı.

^[7.4.18]Thynoilerden bazıları karanlıkta geri dönerek yanmakta olan bir evin yanından geçen Hellenlere mızrak fırlattı. Mızraklar yüzbaşılar Euodealı Hieronymos ve Lokroili³⁰ Theogenes'i yaraladı, fakat kimse ölmedi. Bununla birlikte bazı askerlerin eşyalarıyla elbiseleri yandı. ^[7.4.19]Bu arada Seuthes en çabuk hazırlanan yedi atlısı ve Thrak borazancısıyla yardıma geldi. Bir şeyler olduğunu anlar anlamaz yola çıkmıştı. Yolda gelirken borazancı sürekli borazan çalmış ve büyük bir birliğin geldiğini sanan düşmanları korkutmuştu. Seuthes köye varınca herkesi kutladı ve geldiğinde çok ölü göreceğini sandığını söyledi.

^[7.4.20]Bütün bunlardan sonra Ksenophon Seuthes'ten rehineleri kendisine teslim etmesini ve birlikte dağa sefere çıkmalarını istedi. Ama kendisi dağa çıkmak istemiyorsa, bu işi tek başına yapmasına izin vermeliydi. ^[7.4.21]Seuthes ertesi gün hepsi de yaşlı ve dediklerine göre dağlıların ileri gelenleri olan rehineleri teslim etti. Dağ seferinde de Ksenophon'a eşlik etti. Askerlerinin sayısı artık üçe katlanmıştı, çünkü başarılarını duyan birçok Odrysaili dağdan inerek ordusuna katılmıştı.

^[7.4.22]Thynoililer çok sayıda ağır piyade, hafif piyade ve atlının dağa çıktığını görünce aşağıya inerek Seuthes'e barış için yalvardılar. Her şartı kabul edeceklerini söylüyor, canlarının bağışlanmasını istiyorlardı. ^[7.4.23]Seuthes Ksenophon'u çağırarak dağlılarla konuştuklarını aktardı ve kendisine sal-

30 Eubolia Adası'nın kuzey kıyılarının karşısında bulunan bir şehir.

dırdıkları için onları cezalandırmak isterse barış görüşmelerine son verebileceğini söyledi. ^[7.4.24]Ksenophon, “Bunlar özgürlüklerini yitirip köle olacaklarsa, bu cezayı yeterli ve adil bulurum,” dedi. Bununla birlikte Seuthes’e yaşlıları salıvererek kendisine kötülük yapabilecek genç ve güçlü kişileri rehin almasını tavsiye etti. Bölge halkı Seuthes’in bütün şartlarını kabul ederek onunla barış yaptı.

V. Bölüm

^[7.5.1]Dağları aşarak Byzantion’un üst tarafında Thrakların yaşadığı ve Delta adıyla bilinen bölgeye ulaştılar. Burası artık Maisades’in değil, Odrysai hükümdarı Teres’in toprağıydı. ^[7.5.2]Herakleides de ganimetlerden elde ettiği gelirle buradaydı. Ganimetlerin arasında üçünü birer çift katırın, diğerlerini de ikişer öküzün çektiği birkaç yük arabası vardı. Seuthes Ksenophon’a katırların çektiği arabalardan istediğini kendisine ayırmasını, diğerlerini de general ve yüzbaşılara dağıtmasını söyledi. ^[7.5.3]Ksenophon, “Ganimetlerden yeterince aldım, bunları bana eşlik eden generallerle yüzbaşılara ver,” diyerek armağanı reddetti. ^[7.5.4]Böylece katır koşulu arabaları Dardanoslu Timasion, Orkhomenoslu Kleanor ve Akhaialı Phryniskos aldı, öküz koşulu arabaları da yüzbaşılar paylaştı.

Ancak aradan bir ay geçtiği hâlde Seuthes askerlere sadece yirmi günlük ücret ödedi. Herakleides’in söylediğine göre ganimetlerin satılmasından yeterli para sağlanamamıştı. ^[7.5.5]Ksenophon buna kızdı ve edilen yeminleri hatırlatarak şunları söyledi: “Herakleides! Bana kalırsa Seuthes’in itibarını yeterince önemsemiyorsun. Yoksa borç alır, hatta gerekirse kendi elbiselerini satar bu parayı tamamlardın.”

^[7.5.6]Bu sözler Seuthes’in dostluğunu yitirmekten korkan Herakleides’i rahatsız etti ve o günden itibaren Ksenophon’u

Seuthes'e elinden geldiğince kötüledi. ^[7.5.7]Askerler aylık alamamalarının suçunu Ksenophon'a yüklüyorlardı, Seuthes de ısrarla askerlerin parasını istediğinden ona kızılıyordu. ^[7.5.8]Hatta ona vermeyi vaat ettiğİ deniz kıyısındaki Bizanthe, Ganos³¹ ve Neon Teikhos'tan³² artık bahsetmez oldu, çünkü Herakleides bunca büyük askerî kuvveti olan bir adama güçlü kaleler vermenin doğru olmadığını söylüyordu.

^[7.5.9]Bunun üzerine Ksenophon Thrake'nin iç kesimlerine yapılan bu seferi sürdürüp sürdürmemeyi düşünmeye başladı. Öte yandan Herakleides, Ksenophon dışındaki generalleri Seuthes'e götürüp kendilerinin de orduyu en az Ksenophon kadar yönetebileceklerini söylemelerini istedi. Birkaç gün içinde iki aylık maaş vereceğini vaat ederek onları seferi sürdürmeye teşvik etti. ^[7.5.10]Ama Timasion, "Bana beş aylık maaş da verseniz bile Ksenophon'suz sefere çıkmam," dedi. Ardından Phryniskos ve Kleanor da Timasion'a katıldı. ^[7.5.11]Bunun üzerine Seuthes Ksenophon'u da çağırmadığı için Herakleides'e kızdı. Ardından Ksenophon'u tek başına çağırdılar, ama o Herakleides'in daha sonra kendisini diğer komutanlara kötüleyeceğinin farkına vararak bütün general ve yüzbaşları da çağırarak yanına gitti.

^[7.5.12]Herkes ikna olduktan sonra sefere devam ettiler ve Eukseinos Pontos'u sağ taraflarına alıp Melinophagoi³³ adı ile bilinen Thrakların ülkesinden geçerek Salmydessos'a³⁴ ulaştılar. Kıyının bu kesiminde sular sığ olduğu için çok deniz kazası olur ve gemiler karaya otururlar. ^[7.5.13]Burada yaşayan Thraklar sahili parsellere bölerek kendi bölgelerindeki batıkları yağmalarlar. Sahildeki mülkiyetlerinin sınırlarını belirleyen taşları yerleştirmeden önce yakın zamana kadar ganimet paylaşırken birbirlerini öldürdükleri söyle-

31 Tekirdağ Şarköy'e 25 km mesafede bulunan Gaziköy.

32 Tarihî Bisanthe'nin güneyinde, bugün Tekirdağ'ın bulunduğu yerde kurulmuş olan kale ve yerleşim. Adı "Yeni Sur" anlamına gelir.

33 Meline adlı darı türüyle beslenenler anlamına geliyor.

34 Kıyıköy.

nir. ^[7.5.14]Burada çok sayıda yatak, ahşap sandıklar, kitaplar³⁵ ve gemi kaptanlarının sandıklarla taşıdığı her çeşit mal bulunabilir.

Bütün bölgeye boyun eğdirdikten sonra oradan ayrıldılar. ^[7.5.15]Birçok Odrysaili dağlardan inerek Seuthes'e biat ettiği ve ordusuna katıldığı için ordusu artık Hellenlerden daha kalabalıktı. Selymbria'nın kuzeyinde, denizden yaklaşık otuz stadion kadar uzaktaki bir ovada konakladılar. ^[7.5.16]Günler geçtiği hâlde maaşlar hakkında tek kelime bile edilmiyordu. Askerler bu yüzden Ksenophon'a kızarken, Seuthes de ona dostça davranmaz oldu. Konuşmak için yanına her gelişinde işi olduğunu bahane ederek ondan kaçıyor.

VI. Bölüm

^[7.6.1]Aradan iki ay kadar geçmişti ki Thibron'un³⁶ yanından Lakonialı Kharminos ve Polynikos gelerek Lakedaimonların Tissaphernes üzerine sefer düzenlemeye karar verdiğini söylediler.³⁷ Thibron daha önceden gemiyle yola çıkmıştı ve bu orduya ihtiyacı vardı. Her askere birer dareikos aylık, yüzbaşılara iki katını, generallere de dört katını verecekti.³⁸ ^[7.6.2]Lakedaimonların ordu toplamak için geldiğini öğrenen

35 *Anabasis*, kitaplardan ticari ürün olarak söz edilen en eski kaynaktır. Antik dönemde yazarlar satılan kitaplardan hiçbir gelir elde etmezken, kitabın maliyeti papirüs, mürekkep ve köle yazıcıların kitabı kopyalamak için aldığı son derece düşük ücretten oluşuyordu.

36 Spartalı general, MÖ 399'da İonia'nın Yunan şehirlerini Tissaphernes'e karşı korumak üzere Anadolu'ya gönderildi. Bergama'ya ulaştığında On Binler'in kalıntıları ordusuna kattı ve görev süresi bitince yerine Derkyllidas atandı. MÖ 391'de tekrar görev aldıysa da Perslerin gücünü küçümseyerek mağlup oldu ve çok sayıda askeriyle birlikte katledildi.

37 Spartalılar bu sefere İonia şehirlerinin yardım talebi üzerine çıkmışlardı. İonia şehirleri Pers Krallığı'ndaki taht kavgasında Kyros'un tarafını tuttukları için Tissaphernes tarafından yağmalanma ve halklarının köle olarak satılması tehlikesi altındaydı.

38 Artakserkses'e karşı ordu toplayan Kyros da aynı rakamları vaat etmişti.

Herakleides, Seuthes'in yanına giderek bunun güzel bir gelişme olduğunu bildirdi. "Lakedaimonların orduya ihtiyacı var, ama senin artık yok. Orduyu verirsen hem onlara iyilik yapmış olursun, hem de askerler artık senden maaşlarını talep etmezler ve topraklarından ayrılırlar."

[7.6.3]Seuthes bunları duyunca Lakedaimonları hemen yanına çağırdı. Adamlar ordu için geldiklerini söyleyince orduyu verebileceğini ve onlarla dost ve müttefik olmak istediğini belirtti. Lakedaimonları gösterişli bir akşam yemeğine davet etti, ama yemeğe ne Ksenophon'u ne de diğer generalleri çağırdı. [7.6.4]Konuklar Ksenophon'un nasıl biri olduğunu sorunca kötü bir insan olmadığını, ama her zaman askerlerin tarafını tuttuğunu ve bu yüzden sorunlar yaşadığını söyledi. "Askerlere hoş görünmek, onları kandırmak maksadıyla yalanlar söylüyor mu?" diye sorduklarında da Herakleides söz aldı ve "Kesinlikle öyle," diye cevap verdi. [7.6.5]Lakedaimonlar bu kez, "Ksenophon ordunun gitmesini engeller mi?" diye sordular. Herakleides, "Engeller, ama askerleri toplayıp maaş vaat ederseniz ona kulak asmazlar, koşarak peşinizden gelirler," dedi. [7.6.6]Lakedaimonlar bunun üzerine askerleri nasıl bir araya getirebileceklerini sordular. Herakleides de, "Yarın erkenden bir buluşma ayarlarız ve askerlerin görür görmez büyük bir sevinçle size katılacağını umuyorum," diye yanıt verdi. O gün de böyle sona erdi.

[7.6.7]Ertesi gün Seuthes ve Herakleides orduyu toplayarak Lakonialıları askerlerin karşısına çıkardılar. Konuklar şöyle dedi: "Lakedaimonlar size haksızlıklar yapan Tissaphernes'e savaş ilan etmeye karar verdi. Bize katılırsanız hem düşmanınızı cezalandırmış olursunuz, hem de hepiniz birer dareikos, yüzbaşılar bunun iki katı, generaller de dört katı maaş alır."

[7.6.8]Askerler konuşmayı sevinçle karşıladı ve içlerinden bir Arkadialı söz alarak Ksenophon'u suçladı. Gelişmeleri öğrenmek isteyen Seuthes çevirmeniyle birlikte konuşmaları

iyi duyabileceği bir yerde duruyordu. ^[7.6.9]Aslında Hellence konuşmaların çoğunu kendisi de anlayabiliyordu. Arkadialı şöyle konuştu:

“Lakedaimonlar, eğer Ksenophon bizi kandırıp peşinden buralara sürüklemeseydi, şimdi değil, çoktan sizin yanınızdaydık. Kışın soğukunda gece gündüz hiç dinlenmeden sefere çıktık durduk, ama emeğimizin karşılığını o aldı. Seuthes onu zengin etti ve şimdi bizim paramızı vermiyor. ^[7.6.10] Ksenophon bize çektirdikleri için ceza görür, taşlanarak öldürülürse, maaşımı almış kadar sevinir, çekilen zahmetler yüzünden hiç kızgınlık duymam.” Ondan sonra bir başkası ve sonra bir başkası daha kalkıp benzer şeyler söylediler. Ardından Ksenophon söz alarak şöyle konuştu:

^[7.6.11]“Sizin için yararlı işler yaptığımı düşündüğüm bir anda ağır suçlamalarla karşı karşıyayım. Demek ki insanın gerçekten her şeye hazırlıklı olması gerekiyormuş. Memleketime gitmek üzereyken geri döndüm. Zeus şahidimdir, sizin iyi olduğunuzu öğrendiğimden değil, zor duruma düştüğünüzü duyduğumdan elimden geldikince yardım edebilmek için döndüm. ^[7.6.12]Gelir gelmez Seuthes haberciler gönderek sizi onun yanına gitmeye ikna etmeme karşılık bir sürü vaatte bulundu. Ama bildiğiniz gibi bunu yapmak için hiç çaba göstermedim. Tam aksine, sizi en kısa sürede karşı tarafa, Asya’ya geçebileceğimizi düşündüğüm yere götürdüm. Sizin bunu istediğinizi biliyor, ben de en iyi çözümün bu olduğuna inanıyordum. ^[7.6.13]Fakat Aristarkhos savaş gemileriyle karşıya geçmemizi engelleyince ne yapmamız gerektiği konusunda bir karara varalım diye sizi bir araya toplayarak buraya getirdim. ^[7.6.14]Aristarkhos’un Kherrhonesos’a gitmenizi emrettiğini ve Seuthes’in büyük vaatlerde bulunarak sizi kendisiyle birlikte sefere davet ettiğini kendi kulaklarınızla duydunuz. Sonra Seuthes’e katılmaya karar verdiniz ve bu kararınızı oylarınızla desteklediniz. Bu durumda sizi gitmek istediğiniz yere götürerek nasıl suç işlemiş oluyorum? ^[7.6.15]

Seuthes yalancı çıkınca ve maaşlarınızı ödemeyince bu hareketini onaylamış olsaydım, beni suçlamanızı, hatta benden nefret etmenizi anlayabilirdim. Ama başta onun yakın dostuyken, şimdi ona herkesten çok ters düşmemi nasıl açıklarsınız? Seuthes'le sizin yüzünüzden ters düşen ben nasıl oluyor da size haksızlık etmekle suçlanıyorum?

[7.6.16]“Belki de hak ettiğiniz bütün parayı Seuthes'ten alarak sizi kandırdığımı düşünebilirsiniz. Seuthes öyle bir şeyi ödediği parayı ben alayım, sonra o size borçlu kalsın diye yapmazdı herhalde. Bana daha azını vererek size çoğunu vermekten kurtulmak için yapardı. [7.6.17]Ortada böyle bir durum olduğunu düşünüyorsanız, Seuthes'ten paranızı tahsil ederek bu anlaşmayı bir anda bozabilirsiniz. Çünkü Seuthes'ten para aldıysam, benden geri isteyecektir. Karşılığında hediyeler aldığım anlaşmanın gereklerini yerine getirmediysem, haklı olarak bunları da geri isteyecektir. [7.6.18]Size ait olan bir şeyler aldığım iddiası kesinlikle doğru değildir. Bütün tanrılar ve tanrıçalar adına yemin ederim ki, Seuthes'in şahsen bana vaat ettiği şeyleri bile almadım. Kendisi de burada beni dinliyor ve yalan yere yemin ediyorsam kalkıp söyleyebilir. [7.6.19]Sizi daha da çok şaşırtmak için şunu da ekleyeyim, diğer generallerin, hatta yüzbaşılardan bazılarının aldığı parayı bile almadığıma yemin ediyorum.

[7.6.20]“Neden öyle davrandım diye mi soruyorsunuz? Bu adama yoksulluğunda ne kadar destek verirsem, güçlendiğinde de o kadar iyi dostu olacağımı düşündüm arkadaşlar. Ama eline biraz güç geçer geçmez nasıl bir insan olduğunu öğrendim. [7.6.21]Aptal yerine konup kandırıldığın için utanmıyor musun diye sorabilirsiniz. Zeus adına, bir düşman kandırsaydı beni, gerçekten de yerin dibine geçerdim. Ama bana sorarsanız, dostlar arasında aldatan aldatılandan daha çok utanmalı. [7.6.22]Eğer dostlara karşı tedbir almak olarak görülecekse, bu adamın vaatlerini yerine getirmemeye haklı bir gerekçesi olmasın diye alınabilecek her önlemi aldığımızı

söyleyebilirim. Ona kötülük etmedik, işlerini savsaklamadık ve bize verdiği herhangi bir görevde korkaklık göstermedik. [7.6.23]Bizi istese de aldatamaması için önceden teminat alsaydın diyeceksiniz. Şimdi bana bu kadar nankörlük etmeseydiniz, Seuthes'in karşısında söylemeyi asla düşünmediğim şeyler duymazdınız.

[7.6.24]"Sizi nasıl zorluklar yaşadıktan sonra Seuthes'e götürdüğümü hatırlıyor musunuz? Lakedaimon Aristarkhos, Perinthos'a yaklaştığınız anda kapıları kapatarak şehre girmenizi engellememiş miydi? Siz de kışın o çekilmez soğukunda açık havada konaklamıştınız. Yiyeceklerinizi sadece satın alarak temin edebiliyordunuz ve bazen satın alacak yiyecek, bazen de satın almaya para bulamıyordunuz. [7.6.25]Liman savaş gemileriyle ablukaya alındığından karşıya geçemiyordunuz, Thrake'de kalmak zorundaydınız. Orada kalsaydık, karşımıza çok sayıda hafif piyadenin ve atlının çıkabileceği düşman topraklarda olacaktık. [7.6.26]Bütün ağır piyadeler bir arada hareket ederek köylerden bol miktarda erzak bulabilirdik, ama küçük birlikler hâlinde dağılarak esir ve hayvan yakalayamazdık. Çünkü size tekrar katıldığımda aranızda ne süvari, ne de hafif piyade birliği vardı artık.

[7.6.27]"Bu kadar kötü durumdayken ihtiyaç duyduğunuz süvarileri ve hafif piyadeleri bulunan Seuthes'le müttefik olmanızı hiç maaş bile istemeden sağlasaydım sizin adınıza kötü bir karar mı vermiş sayılırdım? [7.6.28]Onlarla birleştikten sonra Thrak köylüler canlarını kurtarmak için dağlara kaçınca hem köylerde daha bol erzak buldunuz, hem de köle ve koyunlardan daha büyük pay aldınız. [7.6.29]Ayrıca bir saldırı anında hemen yardıma koşan süvari birliği bize katıldıktan sonra karşımıza tek bir düşman bile çıkmadı. Oysa o zamana kadar düşmanlar süvarileri ve hafif piyadeleriyle hiç çekinmeden peşimize düşerek etrafa küçük birlikler hâlinde dağılıp daha bol erzak ele geçirmemizi engelliyorlardı. [7.6.30]Size can güvenliği ve yiyecek temin ederek hayatta kalmanızı

sağlayan kişinin ek olarak yüksek bir ücret vermemesi iddia ettiğiniz kadar korkunç bir felaket mi? Bu yüzden benim idama mı mahkûm edilmem gerekiyor?

[7.6.31]“Peki, şimdi buradan ayrılırken ne durumdasınız? Kışı bol erzakla ve Seuthes'ten aldıklarınızla geçirmediniz mi? Düşmanlardan bu yararları sağlarken hiçbir arkadaşınız ölmedi, hiçbir arkadaşınız esir düşerek köle olmadı. [7.6.32] Asya'da barbarlara karşı bir zafer kazandıysanız, şimdi de üzerlerine sefer düzenleyip yendiğiniz Avrupa Thraklarına karşı yeni bir zafer kazanmış değil misiniz? Bence bana kızmanıza neden olan her şeyi kendiniz için bir lütuf gibi görmeli ve tanrılara şükretmelisiniz.

[7.6.33]“Sizin durumunuz böyleyken, tanrılar aşkına, biraz da benim durumumu düşünün. Birkaç ay önce memleketime doğru yola çıkarken beni yere göğe sığdıramıyordunuz. Sizin sayenizde Hellenlerin gözünde büyük itibarım olacaktı. Lakedaimonlar da bana güveniyordu, yoksa tekrar sizin yanınıza göndermezlerdi. [7.6.34]Oysa şimdi buradan Lakedaimonlar önünde ağır ithamlar altında bırakılarak ayrılıyorum. Üstelik ona sizlerle birlikte sunduğum hizmetler karşılığında benim ve günün birinde olursa çocuklarım için yanında güzel bir gelecek kurmayı umduğum Seuthes sayenizde benden nefret ediyor. [7.6.35]Sizin yüzünüzden benden daha güçlü birinin nefretini kazanmışken size hâlâ elimden geldiğince yararlı olmaya çalıştığım hâlde hakkımda nasıl kötü şeyler düşünebilirsiniz?

[7.6.36]“Ama işte karşınızdayım! Açıkça ya da gizlice hiçbir yere gitmiyorum. Hakkımda söylediklerinizi yaparsanız, sizin için birçok geceyi uykusuz geçirmiş, orduyla ilgili ya da ilgisiz yaşadığınız zorluk ve tehlikeleri paylaşmış, tanrıların yardımıyla sizinle birlikte barbarları yenerek zafer anıtları dikmiş, hiçbir Hellen'le düşman olmamanız için bütün gücüyle uğraşmış bir adamı öldürmüş olacaksınız. [7.6.37]Artık dilediğiniz her yere deniz ya da kara yoluyla huzur içinde

gitmekte özgürsünüz. Sorunlarınızın halledildiği, baştan beri gitmek istediğiniz yere doğru yola çıkmaya hazırlandığınız, en güçlü insanların sizden yardım istediği, maaş alacağınız, en yetenekli komutanların emrinde savaşıacağınız şu anın beni bir an önce ölüme mahkûm etmeye uygun olduğuna mı karar verdiniz? ^[7.6.38] Ama daha önce büyük sorunlar yaşadığınız zaman öyle değildi. Bana baba diye hitap ediyor, velinimetiniz olduğumu söylüyor, beni hiç unutmayacağınıza yeminler ediyordunuz. Yalnız bugün ziyaretimize gelen konuklarımız sağduyulu insanlara benziyor. Bana karşı ta-kındığınız bu tavırla güvenlerini kazanamazsınız.” Bunları söyleyerek konuşmasına son verdi.

^[7.6.39] Bunun üzerine Lakedaimon Kharminos söz alarak şöyle dedi: “İkiz tanrılar adına, bence bu adama haksız yere kızmışsınız. Tanımadığım hâlde ben bile onun hakkında olumlu konuşacağım. Polynikos’la birlikte Seuthes’e Ksenophon’un nasıl biri olduğunu sorduğumuzda askerlerin tarafını tutmaktan başka hiçbir kötü yanı olmadığını ve bu yüzden hem biz Lakedaimonlarla, hem de kendisiyle arasının açıldığını söyledi.” ^[7.6.40] Ardından Lousia³⁹ şehrinden Arkadialı Eurylokhos söz alarak: “Lakedaimon dostlarım, bana sorarsanız buradan ayrılmadan önce bizimle ilgili ilk yapmanız gereken şey, rızası olsun olmasın Seuthes’ten maaşlarımızı almanızdır,” dedi. ^[7.6.41] Atinalı Polykrates de Ksenophon’un işareti üzerine şunları söyledi: “Arkadaşlar, görüyorum ki bunca zorlukla elde ettiğimiz ganimetleri satmak üzere aldığı hâlde Seuthes’e de, bize de hesap vermeyen, satışın gelirini çalarak cebine atan Herakleides de aramızda. Aklımız varsa onu sıkıştırmalıyız. Üstelik bu adam Thrak değil, Hellen olduğu hâlde Hellenlerin hakkını yiyor.”

^[7.6.42] Son konuşmayı duyan Herakleides dehşete kapılıp Seuthes’in yanına giderek, “Asıl bizim aklımız varsa bu adamların yanından hemen uzaklaşırız,” dedi. Atlarına bi-

³⁹ Kuzey Arkadia’da bir şehir.

nerek ordugâhlarına doğru dörtlüye uzaklaştılar. ^[7.6.43]Ordugâha ulaştıktan sonra Seuthes çevirmeni Abrozelmes'i Ksenophon'a göndererek bin ağır piyadeyle yanında kalmasını istedi. Daha önce vaat ettiği deniz kenarındaki kaleleri ve diğer her şeyi de vereceğini söyledi. Çevirmen efendisinin eğer Ksenophon ellerine düşerse Thibron'un onu idam edeceğini Polynikos'tan duyduğunu sır verir gibi söyledi. ^[7.6.44]Ksenophon Lakedaimonlar nezdinde aleyhine çok konuşulduğunu ve kendini kollaması gerektiğini başka yerden de duymuştu. Bunun üzerine Seuthes'in şartlarıyla yanında kalmanın mı, yoksa orduyla birlikte ayrılmanın mı daha iyi ve yararlı olacağını öğrenmek için Kral Zeus'a iki kurban sundu. Tanrı ayrılması gerektiğini işaret etti.

VII. Bölüm

^[7.7.1]Bu olaylardan sonra Seuthes ordugâhını çok uzakta kurdu. Hellenler ise sahile doğru yola çıkmadan önce erzak temin edebilecekleri köylerde konakladılar. Seuthes bu köyleri Medosades'e armağan etmişti. ^[7.7.2]Bu yüzden köylerinin yağmalandığını gören Medosades rahatsız oldu. Dağlık kesimden inen Odrisaililerin ileri gelenlerinden bir adamla otuz kadar atlıyı yanına alarak geldi ve Ksenophon'la görüşmek istedi. Ksenophon da yüzbaşılardan ve güvendiği adamlardan birkaçını yanına alarak onunla görüşmeye gitti.

^[7.7.3]Medosades şöyle dedi: "Ksenophon, köylerimi yağmalayarak bana haksızlık ediyorsunuz. Bu yüzden Seuthes adına ben ve yanından geldiği iç kesimlerin kralı Medokos adına bu adam burayı terk etmeniz gerektiği konusunda sizi uyarıyoruz. Topraklarımızı yağmalamanıza izin vermiyoruz ve buna devam ederseniz sizi düşman sayacak, buradan kovacağız."

^[7.7.4]Ksenophon konuşmasını dinledikten sonra şöyle cevap verdi. "Böyle konuşan bir adama cevap vermek zorun-

da kalmak çok acı. Ama sadece yanındaki gencin hatırı için konuşacağım. Umarım o zaman sizin ve bizim nasıl insanlar olduğumuzu anlar. ^[7.7.5]Sizinle ittifak kurmadan önce bu ülkede istediğimiz her yere sefer yapıyorduk. Karşımıza çıkan köyleri istersek yağmalıyor, ^[7.7.6]istersek yakıp yıkıyorduk. Sen elçi olarak her gelişinde hiçbir düşmanca davranıştan çekinmeden yanımızda konaklıyordun. Ama halkınız bu bölgeye gelemiyordu. Geldiğiniz zaman da düşman ülkesindeymişsiniz gibi atlarınızın koşumlarını çıkarmadan tetikte bekliyordunuz. ^[7.7.7]Bizimle ittifak kurduktan sonra sayemizde ve tanrıların yardımıyla bölgeye hâkim oldunuz, çünkü bildiğiniz gibi düşmanlar bizi buradan çıkaramıyordu. Şimdi de kendi gücümüzle ele geçirerek size teslim ettiğimiz bu bölgeden bizi atmaya kalkıyorsunuz.

^[7.7.8]“Yaptığımız iyiliklerin karşılığında armağanlar vermediğin, iyilikler yapmadığın yetmiyormuş gibi, tam da buradan ayrılmak üzereyken gücün yetse açık havada konaklamamıza bile izin vermeyeceksin. ^[7.7.9]Bunları da ne tanrılardan, ne de seni zengin biri sanan yanındaki adamdan hiç utanmadan söylüyorsun. Ama kendi ağzınla itiraf ettiğin gibi bizimle dost olmadan önce yağmacılıkla geçiniyordun. ^[7.7.10]Her şey iyi de şimdi bu lafları neden söylüyorsun bana? Artık ordunun başında ben değil, Lakedaimonlar var. Bir an önce buradan uzaklaştırmaları için bana haber bile vermeden orduyu onlara devrettiniz. Sivri akıllılar! Size katılmaya gelirken bana kızmışlardı, şimdi ordu onlara katılırken de gözlerine hoş görünmeyeyim diye mi?”

^[7.7.11]Odrysaile bunları duyunca şöyle dedi: “Medosades, bu konuşmayı dinleyince utancımdan yerin dibine girdim. Öyle olduğunu bilseydim asla sana eşlik etmezdim. Şimdi de gidiyorum. Velinimetimiz olan bu insanları buradan kovarsam Kral Medokos bu hareketimi asla tasvip etmez.” ^[7.7.12]Bunları söyledikten sonra atına atlayarak gitti. Dört beş atlı dışında diğerleri de onunla birlikte ayrıldı. Ama

köylerini kurtarma derdine düşen Medosades görüşmeleri sürdürmek için Ksenophon'dan iki Lakedaimon'u çağırmasını rica etti. ^[7.7.13]Ksenophon en iyi adamlarını alıp Kharminos ve Polynikos'un yanına gitti ve Medosades'in onları çağırdığını, daha önce kendisini uyardığı gibi şimdi de onlara bölgeden ayrılma uyarısı yapacağını söyledi. ^[7.7.14]Onlara, "Askerlerin sizden Seuthes'in rızası olsun ya da olmasın ücretlerini tahsil etmede yardım istediğini ve ondan sonra memnuniyetle sizinle geleceklerini söylerseniz, ordunun alacağını tahsil edebileceğinizi sanıyorum," dedi. "Bu yüzden askerleri haklı bulduğunuzu ve onlara bütün alacaklarını tahsil etmeden buradan ayrılmamaya söz verdiğinizi de söylerseniz iyi olur."

^[7.7.15]Lakedaimonlar öyle yapacaklarını, hatta bu talebi ellerinden geldiğince en iyi şekilde savunacaklarını söylediler. Yanlarına birkaç asker alarak gittiler. Oraya ulaştıklarında Kharminos şöyle dedi: "Medosades, bize söyleyeceğin bir şey varsa söyle, yoksa bizim sana söyleyeceklerimiz var." ^[7.7.16]Bunun üzerine Medosades uysalca cevap verdi: "Ben de, Seuthes de aynı şeyi söylüyoruz. Dostlarımız sizden zarar görmemeli. Onlara zarar veren bize de zarar vermiş olur, çünkü onlar bize bağlı." ^[7.7.17]"Öyleyse biz de bunları sizin için elde eden askerler ücretlerini alır almaz buradan ayrılırız," dedi Lakedaimonlar. "Eğer haklarını alamazlarsa, artık biz varız ve yeminlerini tutmayanları cezalandırmak için onlara yardım edeceğiz. Eğer bu kişilerden biri de sizseniz, talebimizi öncelikle size iletiyoruz."

^[7.7.18]Ksenophon söz alarak şunları söyledi: "Medosades, ülkelerinde bulunduğumuz ve dostların olduğunu iddia ettiğin buranın sakinlerine soralım istersen, meseleyi onlar halletsin. Buradan biz mi ayrılalım, yoksa siz mi konusunda oylarıyla karar versinler." ^[7.7.19]Medosades bu öneriye cevap bile vermedi, ancak ücret konusunu Seuthes'le görüşmelerini ve onu razı edebileceklerini sandığını söyledi. Ama git-

mek istemiyorlarsa, o zaman Ksenophon'u kendisiyle birlikte yollamalarını istedi ve talebi savunacağına dair söz verdi. Yalnız köyleri kundaklamamalarını rica etti.

[7.7.20] Bunun üzerine Lakedaimonlar Ksenophon'u ve onunla birlikte bu göreve uygun gördükleri kişileri yolladılar. Ksenophon Seuthes'in yanına giderek şöyle dedi: "Seuthes, senden herhangi bir şey talep etmeye gelmedim. [7.7.21] Eğer başarabilirsem, askerlere verdiğin vaatleri tutmanı ısrarla istediğim için bana haksız yere kızdığını sana kanıtlamak istiyorum. Onlara kendiliğinden ödeme yapmanın bu parayı senden istemelerinden daha iyi olduğuna inanıyorum. [7.7.22] Öncelikle biliyorum ki, seni bu yüksek konuma getiren tanrılardan sonra bu askerlerdir. Onların sayesinde böyle büyük bir ülkenin ve bu kadar çok insanın kralı oldun. Ama böyle bir hükümdarın bundan böyle yapacağı kötülükler de iyilikler de gizli kalamaz artık.

[7.7.23] "Sana iyilik yapan insanlara karşılığını eksiksiz verdiğinin duyulması, altı bin kişinin arkandan iyi konuşması ve en önemlisi sözünün eri olarak tanınman çok önemlidir. [7.7.24] Güvenilmez bir insanın sözü hiçbir değeri, gücü ve itibarı olmadan sağa sola savrulur gider. Ama her zaman doğruyu söyleyen güvenilir bir insanın sözü başkalarının şiddet kullanarak yapabileceklerinden fazlasını başarır. Böyle bir insanın birine gözdağı vermek istediğinde tehdit etmesi başkalarının o tehdidi uygulaması kadar etkili olur. Böyle bir insanın birine verdiği sözün değeri de başkalarının peşin verdiği armağandan az değildir.

[7.7.25] "Bizi orduna katmak için ne kadar peşin ödeme yaptığını hatırlasana! Hiçbir ödeme yapmadığını biliyorsun. Vaatlerini yerine getirme konusunda güvenilir biri olduğun için bu kadar askeri seninle sefere çıkmaya ve değeri şu anda senden istedikleri otuz talantonun kat kat üstünde olan bir krallığın başına geçmene yardımcı olmaya ikna ettin. [7.7.26] İşte her şeyden önce sana bu krallığı kazandıran güvenilir-

liğini bu kadarlık bir meblağa satıyorsun. ^[7.7.27]Haydi, şu anda sahip olduğun toprakları ele geçirmeyi o zamanlar ne kadar büyük bir başarı olarak gördüğünü hatırla. Başarılan bu işleri sözünü ettiğimiz paranın birkaç katını kazanmaya tercih ettiğini iyi biliyorum. ^[7.7.28]Şimdi sahip olduklarını elde tutamamak onları hiç kazanamamaktan, zenginlikten yoksulluğa düşmek hiç zengin olmamaktan ve kralken basit bir vatandaş konumuna düşmek hiç kral olmamaktan çok daha kötü ve utanç vericidir.

^[7.7.29]“Bugün uyruğunda olanların sana dostluklarından değil, mecburiyetten itaat ettiklerini ve korkuyla baskı altında tutulmadıkları takdirde tekrar özgür olmak için harekete geçeceklerini biliyorsun. ^[7.7.30]Peki, sence şu iki durumdan hangisinde senden daha çok çekinirler ve itaat ederler? Askerlerin memnuniyetle yanında kaldığını, emrettiğin zaman hemen yanına geldiğini ve gerek olduğunda senin hakkında iyi şeyler duyan başkalarının da istediğin an emrine girdiğini gördüklerinde mi, yoksa şimdi olduğu gibi duyulan güvensizlik yüzünden yeni kimsenin yanına gelmek istemediği ve elindeki askerlerin de senden çok uyruğundakilerden yana olduğu kanısına vardıklarında mı?

^[7.7.31]“Bu insanların sana boyun eğmesinin nedeni sayıca bizden az olmaları değil, aralarından bir lider çıkaramamalarıdır. Dolayısıyla şimdi senin tarafından haksızlığa uğradığını düşünen askerlerden bazılarını lider olarak benimsemeleri tehlikesi var. Son olarak askerler senden alacaklarını tahsil etmeleri karşılığında Lakedaimonların seferine memnuniyetle katılacaklarına söz verirler, onlar da orduya ihtiyaç duydukları için bunu kabul ederlerse bu da bir tehliktir. ^[7.7.32]Böyle bir durumda şimdi hâkimiyetin altında bulunan Thrakların senin emrinde değil, sana karşı savaşmayı tercih edecekleri çok açık. Çünkü senin hâkimiyetin altında kölelikleri devam eder, ama yenilirsen özgürlüklerine kavuşurlar.

[7.7.33]“Bu topraklar artık senin olduğuna göre ülkenin durumunu da düşünmelisin. Peki, sence bu topraklar hangi durumda daha az zarar görür? Askerler istediklerini alıp barış içinde ayrılırlarsa mı, yoksa burada düşman bir ülkedeymiş gibi kalır ve seni onlarla başa çıkmak üzere daha kalabalık bir ordu beslemek zorunda bırakılırlarsa mı? [7.7.34]Ayrıca adamların maaşlarını ödediğin zaman mı, yoksa bu borcu olduğu gibi bırakıp daha güçlü bir birliğin masraflarını karşılamak zorunda kaldığın zaman mı daha çok para harcarsın? [7.7.35]Herakleides’in dediğine bakılırsa miktar çok yüksekmış. Ama şimdi bunu ödemek, yanına ilk geldiğimizde bunun onda birini ödemenden daha kolay senin için. [7.7.36]Aslında bir miktarın azlığını ve çokluğunu belirleyen kıstas rakamlar değil, ödemeyi yapanla ödemeyi alanın gücüdür. Senin de şu anki yıllık gelirin daha önceki toplam mal varlığından bile fazla.

[7.7.37]“İşte Seuthes, bir dostun olarak sana şunları söyleyebilirim: Ödeme sayesinde sen tanrıların vermiş olduğu zenginliklere layık olurken, ben de ordudaki itibarımı kaybetmem. [7.7.38]Şunu iyi bilmelisin ki, şu an istesem de bu orduyla hiçbir düşmana zarar veremem, sana da eskisi gibi yardım edemem. Ordunun bana karşı tavrı bu. [7.7.39]Ama senden askerlere ait hiçbir şey almadığımı, onların payına düşenleri kendim için istemediğimi, hatta bana vaat ettiklerini bile talep etmediğimi bilen tanrılarla birlikte seni de şahidim sayıyorum. [7.7.40]Askerlerin borcunu ödemediğin sürece, bana vaat ettiklerini vermeye kalksaydın bile onları kabul etmeyeceğime dair yemin ediyorum. Bana saygı besledikleri bir dönemde kendi sorunlarımı hallederken onların sorunlarını görmezden gelmek büyük bir utanç kaynağı olurdu benim için. [7.7.41]Herakleides her yolu deneyerek para kazanmak dışında her şeyin boş olduğunu düşünüyor. Ama ben bir erkek, özellikle de bir kral için hiçbir servetin ahlaktan, adaletten ve cömertlikten üstün olduğuna inanmı-

yorum. ^[7.7.42]Böyle nitelikleri olan biri çok arkadaşına sahip olduğundan ve bir o kadar insan arkadaşına olmaya can attığından zengindir. Mutlu olduğunda yanında mutluluğunu paylaşacak bir sürü dost bulur, zorluklarla karşılaştığında da yardımına koşan çok olur.

^[7.7.43]“Şimdiye kadarki tavır ve hareketlerimden gerçek bir dostun olduğumu anlayamadıysan, bu konuşmam da seni ikna etmeye yetmez. Ama hiç olmazsa askerlerin sözlerine kulak ver. Sen de buradaydın ve aleyhimde söylenenleri duydun. ^[7.7.44]Beni Lakedaimonların huzurunda sana onlardan daha çok değer vermekle suçladılar. Onların işlerinden çok senin işlerinle uğraştığımı, senden hediyeler aldığımı iddia ettiler. ^[7.7.45]Sana dair kötü düşünceler beslediğimi gördükleri için mi, yoksa sana karşı iyi niyetli olduğumu düşündükleri için mi hediye aldığımı söylüyorlar? ^[7.7.46]Ben-
ce her insan hediye aldığı kişiler hakkında iyi düşünceler besler. Ama sen daha herhangi bir iyiliğimi görmeden beni güler yüzle ve güzel sözlerle karşılamış, benim için şöenler düzenlemiştin. Ardı ardına da vaatlerde bulunuyordun. Şimdi emellerine kavuştuktan, seni gücüm yettiğince çıkarabileceğim en yüksek konuma çıkardıktan sonra ordu içindeki saygınlığımı kaybettim diye beni küçük mü görüyor-sun? ^[7.7.47]Borcunu ödemen gerektiğini zaman gösterecektir ve sana karşılıksız iyi davranan kişileri kırgın görmeye dayanamayacaksın. Onun için senden şunu rica ediyorum! Ödemeyi yaparken askerlerin gözündeki saygınlığımı senin hizmetine girdiğim zamanki duruma getirmeye çalış.”

^[7.7.48]Seuthes bu sözleri duyunca maaşların daha önce ödenmemesinden sorumlu kişiye lanet yağdırdı. Herkes bu kişinin Herakleides olduğundan şüphelendi. Çünkü Seuthes, “Ben asla askerlerin hakkını yemeyi düşünmemiştim,” dedi. ^[7.7.49]Bunun üzerine Ksenophon tekrar söz aldı: “Ödeme yapmaya niyetin olduğuna göre, senden bir ricam daha olacak. Ödemeyi benim aracılığımla yap ve senin yüzünden

kaybettiğim saygınlığımın yanına geldiğimiz günlerde sahip olduğum saygınlıktan az olmasına izin verme.” ^[7.7.50]Seuthes de şöyle dedi: “Benim yüzümden askerler arasındaki saygınlığın azalmayacak. Ayrıca bin ağır piyadeyle yanımda kalırsan sana kaleleri ve söz verdiğim diğer şeyleri de vereceğim.” ^[7.7.51]Ksenophon, “Böyle bir şey mümkün değil, gitmemize izin ver,” dedi. Buna karşılık Seuthes, “Kalmanın senin için gitmekten daha güvenli olduğunu biliyorum,” dedi.

^[7.7.52]Ksenophon tekrar söz aldı: “Gösterdiğin ilgiye teşekkür ederim, ancak kalmam gerçekten mümkün değil. Gittiğim yerlerde saygınlık kazandığım sürece inan ki bu senin de işine yarayacak.” ^[7.7.53]Bunun üzerine Seuthes şöyle konuştu: “Şu an elimde fazla para yok, sana ancak bir talanton verebilirim. Bunun yanında altı yüz sığır, dört bin koyun ve yüz yirmi kadar köle veriyorum. Bunları al, sana kötülük edenlerden elinde tuttuğun rehineleri de al ve git.” ^[7.7.54]Ksenophon gülererek şöyle dedi: “Verdiklerin ücretleri karşılamaya yetmiyor, şu talantonu kime versem acaba? Bu durum beni tehlikeye soktuğuna göre talantonu alıp kaçsam daha iyi olur, en azından taşlanmaktan kurtulurum. Tehditleri sen de duymuştun değil mi?” Bu konuşmalardan sonra geceyi orada geçirdi.

^[7.7.55]Ertesi gün Seuthes söz verdiklerini teslim etti, sürüyü götürmeleri için çobanlar da verdi. Askerler o ana kadar Ksenophon’un Seuthes’in kendisine vaat ettiklerini almaya gittiğini ve yanına yerleştiğini sanıyorlardı. Geri döndüğünü görünce çok sevindiler ve yanına koştular. ^[7.7.56]Ksenophon, Kharminos ve Polynikos’un yanına giderek: “Bunlar yardımınız sayesinde alabildiklerim. Size teslim ediyorum, satıp gelirini orduya dağıtın,” dedi. Onlar da malları teslim alıp ganimet satıcıları atayarak sattırdılar, ama bu satışla ilgili çok suçlamaya hedef oldular. ^[7.7.57]Ksenophon bu işlere karışmadı, memleketine geri dönme hazırlıklarına başladı. Çünkü Atina’dan sürgün edilmesiyle ilgili oylama henüz

yapılmamıştı.⁴⁰ Ama yakın dostları yanına gelerek orduyu Thibron'a teslim ettikten sonra ayrılmasını rica ettiler.

VIII. Bölüm

[7.8.1]Oradan karşıya, Lampsakos'a⁴¹ geçtiler. Ksenophon burada Lykeion'daki⁴² duvar resimlerini yapan Kleagoras'ın oğlu kâhin Phleiasialı Eukleides'le karşılaştı.⁴³ Eukleides bu maceradan sağ salim kurtulduğu için Ksenophon'u kutladı ve seferden eline kaç para geçtiğini sordu. [7.8.2]Ksenophon atıyla kişisel eşyalarını satmazsa, dönüş yolculuğunu karşılayacak kadar bile parası olmayacağına dair yemin etti, ama Eukleides ona inanmadı. [7.8.3]Lampsakoslular Ksenophon'a konukseverlik armağanları verince ülkesine nasıl dönmesi gerektiğini sormak için Apollon'a kurban kesti. Kurban törenine katılan Eukleides kurbandaki işaretleri görünce dönüş parası olmadığına inandı. "Belirtilerden anladığım kadarıyla günün birinde bu parayı bulsan bile önüne engeller çıkacak. Engeller çıkmasa da sen kendi kendine engel olacaksın," dedi. Ksenophon da kâhinin bu yorumuna katıldı. [7.8.4]Sonra Eukleides engelleri çıkaranın Meilikhios⁴⁴ Zeus olduğunu söyledi ve ona eskiden sık sık yaptığı gibi kurban

40 Atinalılar MÖ 394'te Ksenophon hakkında sürgün kararı verip bütün mal varlığına el koydular. Cezanın sebebi Sparta ile yakın ilişkiler kurması ve Koroneia Savaşı'nda Spartalıların saflarında Atina'ya karşı savaşmasıydı.

41 Lapseki.

42 Atina'nın kuzeydoğusunda bulunan ünlü gymnasion (spor salonu). Adını yakınlarındaki Lykeios Apollon Tapınağı'ndan alıyordu. MÖ V. yüzyılda kurulan Lykeion, Sokrates'in açık havada ders vermekten hoşlandığı bir yerdi. Daha sonra MÖ 335'te Aristoteles burada aynı adı taşıyan felsefe okulunu kurdu.

43 El yazmalarından bazılarında entoikhia (duvar resimleri) yerine enypnia (rüyalar) yazılmıştır. İkinci yazılışı tercih eden araştırmacılar, bu cümleyi Kleagoras'ın bir tür rüya tabirleri kitabı yazmış olduğu ya da Lykeion'un duvarlarına rüya resimleri çizdiği şeklinde yorumluyorlar.

44 Meilikhios (nazik) Zeus'un sıfatlarından biriydi.

sunup sunmadığını sordu. Ksenophon Atina'dan ayrıldığından beri bu tanrıya kurban sunmadığını söyledi. Eukleides eskiden yaptığı gibi kurban sunmasını ve bunun yararını göreceğini söyledi.

[7.8.5] Ertesi gün Ksenophon Ophryinion'a⁴⁵ varınca memleketinin âdetine göre domuzlar kurban edip yaktı⁴⁶ ve olumlu işaretler aldı. [7.8.6] Aynı gün orduya verilmek üzere para getiren Bion ile Nausikleides⁴⁷ de geldiler ve Ksenophon'la arkadaş oldular. Ksenophon'un çok sevdiği atını Lampsakos'ta ihtiyacından elli dareikosa sattığını öğrenince atı satın alıp ona armağan ettiler.

[7.8.7] Oradan Troia'ya doğru ilerlediler ve İda Dağı'nı⁴⁸ geride bırakarak Antandros'a⁴⁹ ulaştılar. Ardından sahili izleyerek Mysia'daki Thebe Ovası'na⁵⁰ gittiler. [7.8.8] Sonra Adramytteion⁵¹ ve Kertonos'un⁵² içinden geçerek Kaikos Ovası'na⁵³ geldiler ve Pergamon'da⁵⁴ ordugâh kurdular. Ksenophon'u burada Eretrialı⁵⁵ Gongylos'un⁵⁶ karısı, Gor-

45 Renköy olan yerleşimin adı 1923'ten sonra Erenköy, 1947'de İntepe oldu. Sonra bir referandumla tekrar Erenköy adını aldı.

46 Gökteki tanrılara sunulan kurbanlar pişiriliyor ve adanan parçaları tanrılara verildikten sonra kalanı törene katılanlar yiyordu. Toprak tanrılarına sunulan kurbanlar ise küle dönüşene kadar yakılıyordu.

47 Thibron'un subayları.

48 Kaz Dağları.

49 Edremit Körfezi'nin kuzeyinde ve Kaz Dağları'nın güney eteklerinde bulunan Keletaşı tepesinde bulunan antik şehir.

50 Edremit Ovası.

51 Edremit.

52 Kertonos şehrinin nerede olduğuna dair fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar Mysia ile Lydia arasındaki Kytonion şehri olduğunu iddia eder, bazıları da farklı bir okumayla par Attarneus (Attarneus yoluyla) yorumunu getirir.

53 Bakırçay.

54 Bergama.

55 Euboia Adası'nın batısında bir şehir. Atina ile ittifak kurarak Perslere karşı savaştı ve MÖ 490'da Dareios'un komutanı Datis tarafından tarihe geçen bir vahşet ve acımasızlıkla yakılıp yıkıldı.

56 Eretria şehri Perslerle savaşırken Pers kralı Kserkses ile iş birliği yapan tek aile olduğu için onlara Anadolu'da dört şehir verilmişti (Ksenophon, *Hel-lenika*, III. 1. 6).

gion ve Gongylos'un annesi Hellas ağırladı. ^[7.8.9]Ev sahibesi Ksenophon'a ovada yaşayan Asidates adlı çok zengin bir Pers'ten bahsetti. Geceleyin üç yüz kişilik bir birlikle saldırırsa onu karısı ve çocuklarıyla esir alabilir, mallarına el koyabilirdi. Hellas, kılavuzluk yapmaları için yeğenini ve çok güvendiği Daphnagoras'ı görevlendirdi. ^[7.8.10]Ksenophon ikisini de yanına alarak kurban kesti ve tanrılara öyle bir işe girişirse başarılı olup olamayacağını sordu. Kurban törenine katılan kâhin Eleialı Basias işaretleri olumlu buldu ve adamın kolay esir alınacağını söyledi. ^[7.8.11]Bu işten yararlanmalarını sağlamak için en sevdiği yüzbaşılarını ve kendisine her zaman sadık kalan adamlarını yanına alarak akşam yemeğinden sonra yola çıktı. Olan biteni duyan altı yüz kadar asker yağmalama seferine katılmak istedi. Ama yüzbaşılar zahmetsizce el koyacaklarını düşündükleri ganimetleri fazla paya bölmek istemediklerinden gelenleri dağıttılar.

^[7.8.12]Gece yarısına doğru menzillerine ulaştılar. Ancak Asidates ile yakınlarını ele geçirmeye odaklandıkları için kaledeki köle ve hayvanların çoğu kaçtı. ^[7.8.13]Kale büyük ve yüksekti, mazgallı siperleri vardı ve çok sayıda asker siperleri savunuyordu. Saldırıyla ele geçiremeyeceklerini anlayınca duvarlarda gedik açmaya karar verdiler. ^[7.8.14]Duvar sekiz kerpiç tuğla kalınlığındaydı. Gün ağardığında bir gedik açıldı ve gedikten kalenin içerisi görüldü. Tam o sırada kaledekilerden biri öküz çevirme şişiyle en yakınındaki askeri baldırından yaraladı. Sürekli ok atıldığı için orada durmak artık pek güvenli değildi. ^[7.8.15]Kaledekiler saldırıya uğradıklarını çığlıklarla ve meşaleler yakarak çevreye duyurmuşlardı. Çok geçmeden İtamenes emrindeki birliğin tamamı, Komania'dan⁵⁷ Asurlu ağır piyadeler ve paralı asker olarak kralın yanında savaşan seksen kadar Hyrkanialı⁵⁸

57 Bergama yakınlarında bir kale ya da köy.

58 Pers İmparatorluğu'nun Hazar Denizi'nin güneydoğusundaki bir eyaleti. İran'ın Mazandaran bölgesi.

süvari kaledekilerin yardımına koştu. Ardından Parthenion ve Apollonia'dan sekiz yüz kadar hafif piyade ve başka atlılar da geldi.

[7.8.16]Artık geri çekilmenin vakti gelmişti. Ellerindeki köle, sığır ve koyunları bir araya getirdiler, etraflarında dizilerek bir dikdörtgen oluşturdular. Ganimetleri umursadıklarından değil, eğer ganimetler geride bırakılırsa, geri çekilişin bir kaçısa dönüşmesinden çekindikleri için öyle davranmışlardı. Öyle yapmasalar düşmanlar cesaretlenir, askerler isteksizleşirdi. Şimdi ganimetler için savaşacaklarmış gibi geri çekiliyorlardı. [7.8.17]Gongylos Hellenlerin sayıca az, peşlerine düşenlerin de çok olduğunu görünce annesinin karşı çıkmasına rağmen emrindeki birlikle Asidates'e karşı savaşa katıldı. Demaratos'un soyundan Prokles de Halisarnes ve Teuthrania'dan yardım getirdi. [7.8.18]Ok ve sapan atışlarıyla zor durumda kalan Ksenophon ve beraberindekiler saldırıları kalkanlarıyla karşılayabilmek için çember hâlinde ilerleyerek zorlukla Karkasos Nehri'ni⁵⁹ geçtiler. Ordunun hemen hemen yarısı yaralıydı. [7.8.19]Bütün bu süre boyunca cesurca savaşan yüzbaşı Stymphalialı Agasias de yaralandı. Yanlarında sadece iki yüz köle ve ancak kurbanlara yetecek kadar koyun getirebildiler.

[7.8.20]Ertesi gün Ksenophon kurban kestikten sonra geceleyin tüm orduyla yola çıktı. Lydia içlerine doğru ilerleyerek Asidates'in rahatlamasını ve önlemlerini gevşetmesini sağlamak istiyordu. [7.8.21]Asidates Ksenophon'un tekrar kendisiyle ilgili kurban kestiğini ve tüm ordusunu harekete geçirdiğini duyunca ordugâhını terk ederek Parthenion Dağı'nın eteklerindeki köylerin yakınlarında açık havada konakladı. [7.8.22]Ksenophon ve yanındakiler Asidates'le burada karşılaştılar ve onu, karısını, çocuklarını, atlarını ve bütün mallarını ele geçirdiler. Böylece kâhinlerin saldırıyla ilgili kehaneti doğru çıktı.

59 Antik Alliano harabelerinin yakınından geçen Yortanlı ya da İlya Çayı.

[7.8.23]Sonra Hellenler Pergamon'a geri döndü. Ksenophon burada tanrıya teşekkürlerini sundu. Çünkü Lakonialılar, yüzbaşılar, diğer generaller ve askerler oy birliğiyle atların, öküzlerin ve diğer ganimetlerin en iyilerini almasına karar vermişti. Böylece artık başkalarına da yararlı olabilecek kounuma gelmişti. [7.8.24]Bu arada Thibron gelerek orduyu teslim aldı ve Sparta'dan getirdiği orduyla birleştirerek Tissaphernes ve Pharnabazos'la savaşmaya gitti.

[7.8.25][Büyük Kral'ın ülkesinde katettiğimiz eyaletler ve hükümdarları şunlardı: Lydia'da Artimas, Phrygia'da Artakamas, Lykaonia ve Kappadokia'da Mithradates, Kilikia'da Syennesis, Phoenike ve Arabia'da Dernes, Syria ve Assyria'da Belesys, Babylon'da Rhoparas, Media'da Arbakos, Phasianos ve Hesperites'te Tiribazos. Kardukhlr, Khalypsler, Khaldeialılar, Makronlar, Kolkhisliler, Mossynoikoslar, Koitoiler ve Tibareneler bağımsız halklardı. Paphlagonia'da Korylas, Bithynia'da Pharnabazos ve Avrupa'daki Thrakların hükümdarı Seuthes'ti.

[7.8.26]Gidiş ve dönüşte katedilen bütün mesafe iki yüz on beş günde bin yüz elli fersah ya da otuz dört bin iki yüz elli beş stadiondu. Gidiş ve dönüş bir yıl üç ay sürdü.]⁶⁰

60 7.8.25 ve 7.8.26 no.lu paragrafları ekleyen yazıcı, Ephesos'tan Kotyora'ya kadar olan mesafeyi hesaplamıştır.